

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini
u periodu austrougarske uprave (1878–1918) sa
posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i
industrijsku preradu drveta**

Begović, Branislav

1978

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/ba3c46b7-833d-45b9-a23c-1a0fd00d81d3>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA

KNJIGA LIV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 31.

BRANISLAV BEGOVIC

RAZVOJNI PUT ŠUMSKE PRIVREDE U
BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU
AUSTROUGARSKE UPRAVE (1878-1918)
SA POSEBNIM OSVRTOM NA
EKSPLOATACIJU ŠUMA I
INDUSTRIJSKU PRERADU
DRVETA

SARAJEVO

1978.

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA

KNJIGA LIV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 31.

BRANISLAV BEGOVIĆ

RAZVOJNI PUT ŠUMSKE PRIVREDE U BOSNI I
HERCEGOVINI U PERIODU AUSTROUGARSKE
UPRAVE (1878-1918) SA POSEBNIM OSVRTOM
NA EKSPLOATACIJU ŠUMA I INDUSTRIJSKU
PRERADU DRVETA

Urednik

BRANISLAV ĐURĐEV,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO

1978.

ACADEMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE BOSNIE-HERZEGOVINE

MONOGRAPHIE

TOME LIV

SECTION DES SCIENCES SOCIALES

Livre 31.

BRANISLAV BEGOVIĆ

DEVELOPPEMENT DE L'ECONOMIE FORESTIERE EN
BOSNIE-HERZEGOVINE DANS LA PERIODE DE
L'ADMINISTRATION AUSTRO-HONGROISE
(1878-1918) AVEC L'APERÇU PARTICULIER
SUR L'EXPLOITATION DES FORESTS ET
LA FABRICATION INDUSTRIELLE
DU BOIS

Rédacteur

BRANISLAV ĐURĐEV

membre d l'Académie des sciences et des arts
de Bosnie - Herzégovine

SARAJEVO

1978.

SADRŽAJ

	Strana
I. U V O D	7
II. ORGANIZACIJA SUMARSTVA I SUMARSKJE SLUŽBE	9
III. EKSPLOATACIJA HRASTOVIH SUMA SA MANUFAKTURNOM PROIZVODNOM I EKSPORTOM FRANCUSKE DUGE	16
IV. EKSPOLATACIJA HRASTOVIH IZDANACKIH SUMA ZA PROIZVODNJU KORE ZA STAVLJENJE KOŽE	27
V. EKSPLOATACIJA BUKOVIH SUMA SA MANUFAKTURNOM PROIZVODNOM CIJEPA NE ROBE	29
VI. EKSPLOATACIJA SUMA U OKVIRU ERARSKIH SUMSKIH POSLOVANJA	32
1. Manufakturna proizvodnja drvenog ugljena u kooperaciji režijskih poslovanja šumskih uprava i Vareške industrije željeza	34
2. Industrijska proizvodnja retortnog ugljena u kooperaciji režijskog poslovanja šumske uprave u Pribiniću i Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću	38
3. Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava kao proizvođača i snabdjevača pilanskom oblovinom stranih preduzeća za industrijsku preradu drveta	42
4. Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava kao proizvođača i snabdjevača domaćih pilana pilanskom oblovinom	47
5. Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava u ulozi proizvođača i snabdjevača domaćeg tržišta proizvodima direktne potrošnje	48
VII. EKSPLOATACIJA SUMA U KOOPERACIJI PRIVATNIH SUMSKO-INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA I ERARSKIH REŽIJSKIH POSLOVANJA	51
VIII. EKSPLOATACIJA SUMA PUTEM DUGOROCNIH UGOVORA ZAKLJUČENIH SA PRIVATNIM SUMSKO-INDUSTRIJSKIM PREDUZEĆIMA NA BAZI SLOBODNIH POGODBI	59
IX. EKSPLOATACIJA SUMA PUTEM KRATKOROCNIH UGOVORA SKLAPANIH SA PRIVATNIM PREDUZEĆIMA I TRGOVCIMA DRVETOM	90

X. ISKORISCAVANJE ŠUMA PUTEM KUPOPRODAJE DRVETA NA MALO PRIMJENOM POSEBNIH CJENOVNIKA	96
XI. KAMPANJA PROTIV BOSANSKIH DUGOROČNIH UGOVORA O EKSPLOATACIJI ŠUMA ZAKLJUČIVANIH NA BAZI SLOBODNIH POGODBI	98
XII. EKSPLOATACIJA ŠUMA PUTEM DUGOROČNIH UGOVORA SKLOPLJENIH NA BAZI SUBMISIJSKIH PRODAJA	121
XIII. ISKORISCAVANJE ŠUMA U VEZI SA BESPLATNIM IZDAVANJEM DRVETA . .	146
1. <i>Merematno pravo drvarenja i iskorišćavanje šuma na osnovu toga prava</i>	146
2. <i>Iskorišćavanje šuma u vezi sa besplatnim izdvajanjem drveta za kulturne i druge svrhe</i>	159
XIV. REKAPITULACIJA SA ZAKLJUČNIM RAZMATRANJIMA	162
XV. ZUSAMMENFASSUNG	185
XVI. REGISTAR IMENA I NAZIVA	193

T U M A Č K R A T I C A

ABH — ZMF	Arhiv Bosne i Hercegovine — Zajedničko ministarstvo finansija, Sarajevo
ABH — ZMF — Präs.	Arhiv Bosne i Hercegovine — Zajedničko ministarstvo finansija — prezidijalni spis, Sarajevo
ABH — Priv. reg.	Arhiv Bosne i Hercegovine — Zajedničko ministarstvo finansija — Registar privatne korespondencije, Sarajevo
ABH — ZVBH	Arhiv Bosne i Hercegovine — Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo
Centralbl. f. d. ges. F.	Centralblatt für das gesamte Forstwesen, Wien
N. š.	Narodni šumar, Sarajevo
Oesterr. F. u. J. Z.	Oesterreichische Forst — und Jagdzeitung, Wien
Oesterr. M. f. F.	Oesterreichische Monatschrift für Forstwesen, Wien
Oesterr. V. f. F.	Oesterreichische Vierteljahresschrift für Forstwesen, Wien
š. L.	Šumarski list, Zagreb

UVOD

Bosna i Hercegovina je od davnina poznata po svojim prirodnim bogatstvima. Ta prirodna bogatstva su predstavljala i danas predstavljaju čvrstu i solidnu bazu za industrijski a time i za opšteprivredni razvitak ove zemlje. Među tim bogatstvima zauzimale su i još uvijek zauzimaju značajnu poziciju šume i njihovi potencijali.

Da bismo bolje razumjeli zadatke sadašnjice i sva naša nastojanja oko unapređenja naše šumske privrede i pravilnije shvatili njenu sadašnju i buduću ulogu sa aspekta socijalističkog samoupravnog društva, koje se sve bržim tempom formira i stabilizuje, potrebno je da što bolje poznajemo njen istorijski razvitak. Na proučavanju naše šumske privrede u prošlosti do sada je vrlo malo učinjeno. Oskudni radovi, većinom publicističkog i fragmentarnog karaktera, obiluju nizom nedostataka. Njihova karakteristika je u tome što su nedovoljno dokumentovani i više uopšteni, pa zbog toga i nesigurni. Neki od njih su i tendenciozni. Prikupljanjem i obrađivanjem istoriografske građe možemo lakše objasniti razne pojave i zbivanja i prije dobiti odgovore na pitanja koja su od interesa i koja će nam pomoći da bolje i potpunije upoznamo razvojne puteve naše šumske privrede i da svestranije osvijetlimo njenu prošlost. Ovo tim prije što ta prošlost krije u sebi mnoštvo nepoznanica. Detaljnija istraživanja u tom pravcu omogućiće nam da lakše rekonstruišemo i sa više svjetla prikažemo razvojne stadije šumske privrede u BiH i time olakšamo sagledavanje kontinuiteta njene prošlosti sa sadašnjosti. Dobivanjem realne slike stanja i prilika u kojima se kretala i razvijala naša šumska privreda u prošlosti, možemo lakše pratiti i razumjeti njenu dinamičnost i stvaralaštvo u sadašnjosti i sa više pouzdanja planirati njen budući razvitak.

Ova monografija, privredno istoriografskog karaktera, ima zadatak da u kraćim potezima i sažetom obimu prezentira što realniju i vjerniju sliku razvitka šumske privrede u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave (1878 - 1918) sa posebnim akcentom na razvojne stadije eksploatacije šuma i industrije za preradu drveta. Posmatran sa istorijsko-društvenog

stanovišta, taj period označava posebnu etapu u razvojnem procesu proizvodnih snaga i odnosa, kada je nastupila transformacija dotrajalog feudalnog u novo kapitalističko društvo i kada je primitivnu naturalnu privredu stacioniranog tipa počela sukcesivno da zamjenjuje kapitalistička privreda sa novim sistemom proizvodnje, koji će se za cijelo vrijeme austrougarske vladavine u BiH sukcesivno razvijati i dolaziti do jačeg izražaja. Ovo sve u znaku oprezne i postepene, a kasnije i brze i intenzivne infiltracije stranog kapitala, kome će se tek pri kraju austrougarske uprave u ovoj zemlji početi pridruživati, u relativno većoj mjeri, i domaći kapital.

Za izvršenje postavljenog zadatka, pri izradi ove istoriografske monografije, služila je, kao osnova, prikupljena građa i dokumentacija iz raspoloživih literarnih izvora i arhivskih fondova, a posebno fonda nekadašnjeg Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, nadležnog za poslove Bosne i Hercegovine.

Smatramo da će ova monografija, koja predstavlja skroman prilog privrednoj istoriografiji Bosne i Hercegovine, korisno poslužiti kao prethodni i osnovni elemenat istoričarima koji se u svom naučnom radu i djelovanju bave opštom istoriografijom Bosne i Hercegovine a isto tako i širem krugu čitalaca, koje posebno interesuje istorijski razvitak bosanskohercegovačke privrede uopšte, a šumarstva i industrije za preradu drveta napose.

II

ORGANIZACIJA ŠUMARSTVA I ŠUMARSKE SLUŽBE

Prilikom okupacije (1878) Austro-Ugarska je zatekla u Bosni i Hercegovini šumarsku upravu u početnoj fazi organizovanja. To organizovanje je stvarno započeto šezdesetih godina prošlog vijeka, kada je otomanska uprava pristupila formiranju šumarskog inspektorata u sastavu finansijskog odjeljenja Vilajetske vlade u Sarajevu, postavljajući postepeno u sjedištima pojedinih sandžaka šumarske inspektore sa manjim brojem nekvalifikovanog pomoćnog osoblja u svojstvu nadglednika šuma (orman memuri). Tadašnji malobrojni šumarski stručni kadar u BiH sačinjavali su strani šumari, angažovani u službu otomanske uprave, kao i šumari turski državljani, osposobljeni za šumarsku službu u dvogodišnjoj šumarskoj školi osnovanoj 1856. godine u Carigradu. To je bila prva šumarska stručna škola na Balkanu. U njoj su održavali nastavu francuski šumari (1, 2.).

Okupacijom Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska je dobila u posjed velika prirodna bogatstva, među kojima su se nalazile i šume. U prostranim šumskim kompleksima sa ogromnim resursima drveta austrougarska uprava je našla pogodne objekte za oživotvorenje svoje inaugurisane ekonomske politike u ovoj zemlji. Već u prvoj godini iza okupacije (1879) pristupljeno je radovima oko prikupljanja grubih podataka o prostornoj veličini i mogućnostima eksploatacije bosanskohercegovačkih šuma. Iako su ti radovi, povjereni iskusnim šumarskim stručnjacima (Guttenberg, Schweiger i Kaltner), imali karakter aproksimativnosti i davali uopštene ocjene o mogućnosti iskorišćavanja šuma, oni su ipak pokazali da u Bosni i Hercegovini postoje kompaktna šumska područja sa velikim sječivim drvnim masama, među kojima su se posebno isticali četinari. Eksploatacija tih šuma bila je, pored potrebe angažovanja kapitala i investicionih sredstava, uslovljena organizacijom šum-

(1) Begović, B.: *Strani kapital u šumskoj privredi BiH za vrijeme otomanske vladavine*. Radovi Šum. fak. i Inst. za šum. Sv. 5 Sar. 1960. Str. 21—24.

(2) Begović, B.: *Stogodišnjica šum. čuvarske službe u BiH*. N. Š. br. 7—8. Sar. 1960. Str. 216—221.

ske privrede. Spomenuti eksperti su tada predložili osnovu organizacije šumarstva i šumarske službe u BiH. Njihov prijedlog nije prihvaćen zbog visokih troškova koje bi predložena organizacija povlačila za sobom. On je ipak poslužio kao osnova, a tadašnja forma organizacije uprave državnih šuma u Austriji kao uzor, za izradu projekta organizacije šumarstva i šumarske službe u Bosni i Hercegovini (3, 4).

Neposredno poslije okupacije (1878) postavljena su pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu dva, a u narednoj godini (1879) kod okružnih oblasti po jedan šumarski stručnjak, sa zadatkom da vrše pripreme za organizaciju šumarske službe, starajući se istovremeno da zemaljskoj blagajni obezbijede izvjesne finansijske prihode iz državnih šuma kao i da preduzimaju najnužnije mjere za njihovu zaštitu (5, 6, 7, 8, 9).

U prvoj organizaciji bosanskohercegovačkog šumarstva i šumarske službe, izvršenoj 1880. godine, najvišu šumarsku ustanovu predstavljao je Bosanski biro pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, nadležnom za poslove Bosne i Hercegovine. Kao centralna šumarska ustanova u zemlji fungirao je šumarski departement pri Zemaljskoj finansijskoj direkciji u Sarajevu. U sjedištu okruga (isključujući bihaćki) osnovano je 5 šumarskih ureda sa zadatkom da nadziru rad podređenih šumskih uprava. Na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine formirano je 27 šumskih uprava koje su upravljale i vodile gospodarenje u područnim šumama. S obzirom na ograničena finansijska sredstva cjelokupni kadar u bosanskohercegovačkoj šumarskoj službi sastojao se u to vrijeme od 71 stranog šumarskog stručnjaka (uključivo nadlugare sa službenim nazivom Forstwart) i 81 čuvara šuma, koji su regrutovani uglavnom iz redova domaćeg stanovništva.

Ovako postavljena i uvedena organizacija šumarstva i šumarske službe obavljala je povjerene joj agende u svim svojim ustanovama (šumske uprave, šumarski uredi i šumarski departement) nezavisno od političko-upravnih vlasti. Takva samostalnost omogućavala je bosanskohercegovačkom šumarstvu da gospodarenje šumama usmjerava u onom pravcu koji će ga, prije ili kasnije, približiti konačnom cilju, u smislu racionalizacije gospodarenja i obezbjeđivanja adekvatnih finansijskih efekata. U pogledu načina eksploatacije državnih (erarskih) šuma među šumarskim stručnjacima preovladavalo je mišljenje da bi cjelokupnu šumarsku politiku trebalo orijentisati na vlastitu režiju, što bi obezbijedilo čvrste osnove šumarskoj ekonomici.

(3) Guttenberg — Schweiger — Kaltner: *Ergebnisse der Forst-expertise in Bosnien und der Hercegovina während des Sommers 1879*. Wien 1880. Str. 3—70.

(4) ABH — ZMF br. 789/BH ex 1880.

(5) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*, Wien 1905. Str. 94—95, 159—176.

(6) Hoffmann, K.: *Die Entwicklung des Forstwesens in Bosnien und der Hercegovina von der österr.-ungar. Okkupation bis 1893*. Oesterr. V.f.F. Heft I., Wien 1894. Str. 1—36.

(7) Neumann, H.: *Skizzen forstlicher Verhältnisse Bosniens*. Oester M. f. Forstw. XXXII. Wien 1882. Str. 174—188.

(8) ABH — ZMF br. 2.093, 2.600, 2.871 i 2.950/BH ex 1879.

(9) ABH — ZMF br. 207/BH ex 1880.

Uprava šumarstva je, u svojoj početnoj fazi razvoja i djelovanja, poklajala posebnu pažnju obezbjeđivanju što većih finansijskih prihoda za zemaljsku blagajnu, što se odražavalo negativno na inače labavu zaštitu šuma. Zbog toga je novoj organizaciji šumarstva i šumarske službe, iako ne s potpunim pravom, pripisivan fiskalni karakter. Raspoloživi broj šumarskog stručnog kadra i šumsko-zaštitnog osoblja bio je vrlo ograničen. Dok se personal u centralnom šumarskom nadleštvu (departement) sastojao od svega 5, a u šumarskim uredima od 2 - 3 šumarska stručnjaka, dotle su šumarski stručni personal u šumskim upravama sačinjavali 1—2 šumarska stručnjaka (uključujući nadlugare) većinom manjih kvalifikacija. Kod svake šumske uprave nalazilo se 2 - 5 polupismenih ili potpuno nepismenih čuvara šuma. Sve veći opseg prodaja drveta u trgovačke svrhe, odobravanje i izdavanje besplatnog drveta za opšte i kulturne svrhe, podmirivanje seoskog stanovništva potrebnim građevnim i ogrevnim drvetom u okviru servitutnog prava drvarenja, sporovi oko imovinskopravnih odnosa, postavljanje sve većih zahtjeva na šume od strane privatnika koji su u većini pripadali kategoriji feudalaca, radovi oko procjene šuma u sklopu katastarskog snimanja zemlje, a uz sve to neprestana odbrana šuma od sve većih nasrtaja stanovništva i raznih špekulanata na integritet tih šuma, zahtijevali su sve veću angažovanost ionako malobrojnog šumarskog stručnog kadra i njemu dodijeljenog minimalnog broja pomoćnog i čuvarskog osoblja.

Treba imati u vidu činjenicu da su sve akcije u okviru sprovođenja u život prve organizacije šumarstva i šumarske službe u BiH izazivale kod domaćeg stanovništva veliko uznemirenje. Ne može se poricati da ta uznemirenost nije rezultirala iz duboko ukorijenjenih predrasuda stanovništva, koje je vijekovima bilo vezano za šumu i njom raspolagalo, ali neosporna je činjenica da su tu uznemirenost alarmirali i s njom skopčani otpor energično podsticali i podržavali najviše ostaci feudalnog elementa koji su u ovoj organizaciji šumarstva i šumarske službe nazirali ugrožavanje svojih ličnih interesa. To sve, opet, nije išlo u prilog željama i namjerama austrougarske uprave. Njoj je konveniralo da bosanskohercegovačke šume služe i kao sredstvo preko koga će ona lakše postizati realizovanje programirane unutrašnje politike koja je postavila za cilj pridobijanje cjelokupnog stanovništva BiH, a posebno feudalaca, za Austro-Ugarsku Monarhiju i njenu politiku. Tadašnji politički krugovi su smatrali da bi u interesu sprovođenja austrougarske ekonomske politike, u odnosu na eksploataciju šuma putem privatnog kapitala, trebalo isključiti uticaj šumarskih stručnjaka, koji su forsirali iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara. Zbog svega toga su se i konflikti između političkih vlasti i šumarskih ustanova iz dana u dan povećavali i međusobni odnosi sve više pogoršavali i zaoštravali. To je dovelo do toga da je bosanskohercegovačko šumarstvo, koje je posjedovalo izvjesnu samostalnost i kome je prva organizacija šumarske službe dala osnovu za konsolidaciju i razvoj, ubrzo počelo da stagnira, pa čak, u izvjesnom pogledu, i da nazaduje (10, 11, 12, 13, 14).

(10) Kao pod 4.

(11) ABH — ZMF br. 1.223, 1.489 i 2.168/BH ex 1880.

(12) Kao pod 5.

(13) ABH — ZMF br. 6.075/BH ex 1881.

(14) ABH — ZMF br. 8.219/BH ex 1882.

Polovinom 1882. godine resor Zajedničkog ministarstva finansija, a time i vrhovnu upravu nad Bosnom i Hercegovinom, preuzeo je Benjamin Kallay, koji je zastupao potrebu bezuslovne centralizacije cjelokupne uprave u BiH, a time i šumarske službe. U julu iste godine donesena je odluka o reorganizaciji političko-upravne službe u BiH, čime je u principu bilo riješeno i pitanje odnosa između šumarskih i političkih nadležnosti. Prema toj odluci trebalo je šumske agende uključiti u nadležnost političko-upravnih vlasti.

Reorganizacija šumarstva i šumarske službe u Bosni i Hercegovini uslijedila je krajem 1882, a počela se sprovoditi u život početkom 1883. godine. Tom prilikom su ukinuti šumarski uredi i šumske uprave, koji su do tada djelovali kao samostalne privredne ustanove, i uključeni u sastav političkih vlasti, koje su bile ovlaštene i nadležne da vode gospodarenje u svim šumama na području pojedinih srezova. Time su, u stvari, šefovi bivših šumarskih ureda postali okružni, a upravitelji bivših šumskih uprava sreski šumarski referenti. Istovremeno su Zemaljskoj finansijskoj direkciji oduzete šumarske agende i prenesene u političko-upravno odjeljenje Zemaljske vlade. Smisao svega toga ležao je u tome što se ubuduće nije smjelo voditi računa samo o održavanju državnog (erarskog) šumskog posjeda i o postizanju trajnih finansijskih prihoda nego je trebalo, pod određenim prilikama i uslovima, imati u vidu i politički cilj koji će se postizati preko šumarskih ustanova, tačnije rečeno na račun šuma i šumarstva. Obrazloženje potrebe ovakve reorganizacije šumarske službe u javnosti, misli se na efikasnost zaštitu šuma, koja se mogla lakše i sigurnije sprovoditi putem političko-upravnih vlasti nego putem šumskih uprava i šumarskih ureda, kao čisto privrednih ustanova, bilo je očito tendenciozno i imalo za cilj da lakovjernu širu javnost odvraća od suštine problema.

Organizacija šumarstva i šumarske službe u BiH bila je na taj način direktno podređena glavnom cilju, od okupatora inaugurisane, šumsko-privredne politike koja je forsirala brzu i intenzivnu eksploataciju šuma na osnovu dugoročnih ugovora zaključivanih na bazi slobodne pogodbe sa stranim kapitalističkim preduzećima. Time je bio isključen svaki uticaj šumarskih stručnjaka, koji su postali slijepi izvršioци svih krupnijih odluka koje su zasijecale u interese bosanskohercegovačkog šumarstva (15, 16, 17, 18-19, 20).

Potrebe za snabdijevanje visokih talioničkih peći industrije željeza u Vrešu drvenim ugljenom, zemaljskih željeznica željezničkim pragovima i realizovanja dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma, sklapanih sa velikim stranim kapitalističkim preduzećima, dovele su devedesetih godina prošlog vijeka do

(15) Kao pod 14.

(16) Kao pod 5.

(17) Kao pod 6.

(18) *Dreissig Jahre bosnisch-hercegovinischer Forstwirtschaft*. Oesterr. F. u J. Z. Nr. 8. Wien 1912. Str. 61—62.

(19) ABH — ZMF br. 5.584/BH ex 1886.

(20) Schmid, F.: *Bosnien und Hercegovina unter der Verwaltung Oesterreich — Ungarns*. Leipzig 1914. Str. 433—438.

pojedinačnog osnivanja šumskih uprava. Te šumske uprave su vodile gospodarenje šumama koje su se nalazile u granicama tih šumskih uprava, a teritorijalno predstavljale dijelove šuma na području više političkih srezova. One su jedan dio agendi vodile samostalno i bile u tom pogledu podređene direktno šumarskom departementu Zemaljske vlade, dok su drugi dio agendi iz djelokruga sreskih vlasti obavljale u ime tih vlasti i u tom smislu bile podređene onoj sreskoj oblasti na čijem području su se nalazile odnosne šume kojima je pojedina šumska uprava gospodarila. Svim erarskim šumama koje su se nalazile izvan granica novoosnovanih šumskih uprava upravljale su i dalje sreske oblasti sa svojim šumarskim referentima i njima dodijeljenom šum. čuvarskom osoblju (21, 22, 23, 24).

Sve brži i intenzivniji razvoj šumske privrede u BiH, a posebno eksploatacije šuma, ukazivao je na potrebe povećanja ekonomičnosti i rentabilnosti gospodarenja u tim šumama. Ovo posljednje je bilo uslovljeno većom samostalnošću šumarstva i njegovih ustanova, počevši od šumarskog departementa pri Zemaljskoj vladi do lokalnih šumskih uprava, s jedne, i povećanja broja šumarskih stručnih kadrova, s druge strane. Istovremeno je isticana potreba rastavljanja političko-administrativne šumarske službe od šumsko-tehničke službe, u prvom redu u centralnoj šumarskoj instituciji pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu, jer je dotadašnje objedinjavanje svih šumarskih agendi u jednom šumarskom departementu, pri sve više razvijenom poslovanju, predstavljalo veliku kočnicu bržem i pravilnom razvoju bosanskohercegovačkog šumarstva.

Postojeća organizacija šumarstva, u pogledu okružnih i sreskih referenata koji su upravljali erarskim šumama na području pojedinih srezova, nije bila zadovoljavajuća. Sreski šumarski referenti nisu bili gospodari šuma koje su bile predate na upravljanje sreskim oblastima, jer su sreski predstojnici, kao političko-upravni organi, držali u svojim rukama sve agende, pri čemu se uopšte nije moglo govoriti o samostalnosti i odgovornosti šumarskih referenata pri okružnim i sreskim oblastima. Zbog toga je smatrano da bi trebalo što prije, ili bar postepeno, pristupiti formiranju šumskih uprava za gospodarenje svim erarskim šumama, s tim da se sve te šumske uprave uključe u sastav jedne samostalne ustanove u višoj instanci, konkretno: jedne direkcije šuma.

Negativne strane postojeće organizacije šumarstva i šumarske službe u BiH dovele su do toga da je počelo osipanje šumarskih kadrova. Umjesto da se broj šumarskog stručnog osoblja povećava on se počeo postepeno smanjivati. Što je još gore, napuštali su službu najbolji šumarski stručni kadrovi u BiH.

U 1911. godini došlo je, ipak, do reorganizacije centralne uprave, pri čemu su, umjesto jednog jedinstvenog šumarskog departementa, unutar novoformiranog odjeljenja za privredu, formirana dva šumarska departementa (šumarsko-upravni i šumsko-gospodarski). Ovaj posljednji je odmah prerastao

(21) Kao pod 20.

(22) Kao pod 5.

(23) Kao pod 6.

(24) ABH — ZMF br. 1.433/BH PräS. ex 1909.

u direkciju šuma, kao posebnu ustanovu koja je bila pridružena Zemaljskoj vladi i podređena šefu odjeljenja za privredu. Sve postojeće šumske uprave su bile podređene direkciji šuma i obavljale isključivo tehničku službu, dok je šumarsko-upravno ili političko-administrativno poslovanje bilo u nadležnosti okružnih i sreskih oblasti. Ove posljednje su sa svojim šumarskim referentima bile do daljnjeg, pored svojih redovnih šumarsko-političkih agendi zadužene za vođenje gospodarstva u erarskim šumama, koje još nisu bile uključene u šumske uprave i u tom pogledu bile podređene direkciji šuma, a nisu imale ni sva prava i obaveze šumskih uprava (25, 26, 27, 28).

Saobrazno proširivanju obima eksploatacije šuma i intenzifikacije šumskog gospodarstva uopšte, sukcesivno je povećavano brojno stanje šumarskih stručnih kadrova. Dok je broj šumarskih stručnih organa u 1881. godini iznosio 71, od čega 28 nadlugara ili Forstwarta, on se u 1904. godini povećao na ukupno 171 šumarskog stručnjaka, od čega 86 nadlugara, da bi se uoči prvog svjetskog rata (1914) popeo na 239 šumarskih stručnih organa, od čega 89 nadlugara. Istovremeno je postepeno povećavan broj šumsko-čuvarskog osoblja koji je u 1880. godini iznosio 81, u 1904. godini 385 a uoči prvog svjetskog rata 697 čuvara šuma. Povećavanjem brojnog stanja šumarskog stručnog personala povećavan je, sukcesivno, i broj stručnjaka sa višim kvalifikacijama, dužim radnim stažom i većim iskustvom. Ovo naročito važi za šumske uprave i one srezove na čijem području je vršena intenzivna eksploatacija šuma pod rukovodstvom sreskih šumarskih referenata i u nadležnosti dotičnih sreskih oblasti. Međutim, kod najvećeg broja sreskih oblasti dužnost sreskih šumarskih referenata, koji su upravljali erarskim šumama, obavljalo je šumarsko stručno osoblje sa manjim stručnim kvalifikacijama ili mlađi šumarski stručnjaci bez većeg iskustva i duže prakse, što je išlo na uštrb bosanskohercegovačkog šumarstva u cjelini (29, 30, 31, 32, 33).

Činjenica je da je austrougarska uprava u pogledu šumarskog stručnog kadra vodila politiku izrazitog favorizovanja stranog šumarskog stručnog osoblja. Za cijelo vrijeme austrougarske uprave u BiH bio je u šumarskoj službi zastupljen u najvećem procentu šumarski stručni kadar iz krunskih zemalja Austro-Ugarske Monarhije. Otvaranjem šumarskog odsjeka Srednje tehničke škole u Sarajevu (1889) data je mogućnost stručnom školovanju domaćih omladinaca. Isti slučaj bio je i sa školovanjem domaćih sinova na Visokoj školi za kulturu tla u Beču. U vezi s tim osjetio se tokom vremena sukcesivni priliv šumarskog stručnog osoblja rođenog ili domiciliranog u BiH, ali je ipak bilo i ostalo evidentno da domaće šumarsko stručno osob-

(25) Kao pod 24.

(26) Kao pod 18.

(27) *Neue Forstverwaltungen in Bosnien und der Hercegovina*. Oesterr. F. u. J. Z. Nr. 37. Wien 1911. Str. 337.

(28) *Reorganizacija šumske uprave u BiH*. Š. L. br. 2. Zgb. 1912. Str. 76.

(29) Kao pod 13.

(30) Kao pod 19.

(31) *Bosnischer Bote. pro 1898, 1904, 1914 u. 1917*. Sarajevo 1898, 1904, 1914 u. 1917.

(32) Kao pod 5.

(33) Kao pod 2.

lje po svom broju, zvanju i položajima koje je zauzimalo u bosanskohercegovačkoj šumarskoj službi, nije moglo doći do jačeg izražaja sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije i do kraja njene uprave u Bosni i Hercegovini (1918), kada je najveći broj šumarskih stručnih kadrova stranog porijekla napustio ovu zemlju (34).

Ne možemo potcjenjivati, a još manje osporavati, uspjehe koje je Austro-Ugarska Monarhija postigla u pogledu organizacije i šumarske službe u periodu svoje četrdesetogodišnje vladavine u Bosni i Hercegovini. Ovo tim prije što je austrougarska uprava u okupiranoj BiH dobro postavila osnove prvoj organizaciji šumarstva i šumarske službe. Ta organizacija je, istina, nakon kratkog vremena reformisana u negativnom pravcu, ali je ipak na kraju bila u određenoj mjeri usaglašena sa interesima bosanskohercegovačkog šumarstva. Tome su, bez svake sumnje, pridonijeli i šumarski stručnjaci, koji su bili zaposleni u bosanskohercegovačkoj šumarskoj službi. Mnogi od njih su se, iako stranci sa službom u okupiranoj zemlji, dosljedno osnovnim principima šumarstva i šumarske stručne etike, suprotstavljali tendencijama i akcijama koje su dolazile sa političke strane, kosile se sa osnovnim postulatima šumarske nauke i prakse, zadirale u interese šumarstva Bosne i Hercegovine i, kao takve, kočile i ometale njegov pravilan i uspješan razvitak. Bez obzira na činjenicu što su to bili stranci i što ih je austrougarska uprava u interesu što bržeg i efikasnijeg ostvarivanja svojih političkih i ekonomskih ciljeva protežirala i favorizovala, u odnosu na malobrojni domaći kadar, ti šumarski stručnjaci zaslužuju da im se u pogledu njihovog pozitivnog rada i djelovanja oko osnivanja i usavršavanja organizacije šumarstva i šumarske službe u Bosni i Hercegovini dade adekvatno priznanje i da njihova nastojanja i uspjesi u tom pogledu budu zabilježeni u istoriografiji šumske privrede ove zemlje.

(34) Begović, B.: *Osamdesetogodišnjica osnivanja prve šumarske stručne škole i razvoj šumarskog školstva u BiH za vrijeme austro-ugarske uprave*. N.Š. br. 10—12. Sar. 1969. Str. 629—637.

III

EKSPLOATACIJA HRASTOVIH ŠUMA SA MANUFAKTURNOM PROIZVODNOM I EKSPORTOM FRANCUSKE DUGE

Počeci i prva etapa razvitka šumske privrede u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave kretali su se u znaku eksploatacije hrastovih šuma. Razlozi koji su rukovodili okupatorsku upravu da se u pogledu eksploatacije šuma orijentiše u tom pravcu ležali su znatnim dijelom u tadašnjim specifičnim prilikama u kojima se nalazila i funkcionisala austrougarska uprava u ovoj zemlji.

Bosna i Hercegovina je bila sve do okupacije (1878) vrlo zaostala i nerazvijena zemlja. Njena privreda je imala u velikoj mjeri naturalni karakter i nosila tipična obilježja i pečate primitivizma. U njoj su postojali još jaki ostaci feudalizma, najvećim dijelom agrarno stacioniranog potrošačkog tipa sa gotovo neznatnom akumulacijom kapitala, sa nerazvijenom trgovinom i još više nerazvijenom industrijom. Prostrani kompleksi bosanskih šuma, u prvom redu četinarskih, koje su u ono vrijeme predstavljale vrlo pogodne objekte za industrijsku eksploataciju, bili su potpuno neotvoreni. Bosna i Hercegovina tada nije imala ni najvažnijih javnih saobraćajnica (cesta i željeznica). Već u prvoj godini poslije okupacije dignuta je granična barijera između okupirane BiH, s jedne, i ostalih austrougarskih zemalja, s druge strane. Bosna i Hercegovina je tada uključena u carinsku zajednicu Austro-Ugarske Monarhije, čime je bila omogućena slobodna cirkulacija ljudi i dobara između nje i ostalih zemalja te zajednice. Preduzimačima i preduzećima iz svih zemalja Austro-Ugarske data su prava za potpuno slobodno poslovanje u okupiranoj BiH, a time su širom otvorena vrata eksploataciji njenih prirodnih bogatstava, među kojima su se nalazila i prostrana područja sa kvalitetnim šumama. Time su stvorene osnove, ali ne i mogućnosti, za brži i intenzivniji prelaz iz primitivnog naturalnog u moderni novčani sistem privređivanja. Taj sistem počeo se sukcesivno uvoditi i vremenski postepeno dolaziti do većeg izražaja u tadašnjem periodu transformacije dotrajalog feudalnog u novo kapitalističko društvo. Austrougarska uprava se već u prvim godinama okupacije konfrontirala nizu faktora koji su

predstavljali ozbiljnu zapreku intenzivnijem privrednom razvitku BiH uopšte, a iskorišćavanju njenih prirodnih bogatstava napose. U osnovnom zakonu iz 1880. godine, kojim su bili regulisani principi uprave u okupiranoj BiH i utvrđena prava ingerencije Austrije i Ugarske u toj upravi, bila je sadržana i oredba o samofinansiranju okupiranog područja. Ta odredba je, shodno konvenciji iz 1879. godine, sklopljenoj između Austro-Ugarske i Turske, obavezivala Zemaljsku vladu za BiH da sve troškove zemlje, uključujući investicije, pokriva iz svojih vlastitih prihoda. Različita i često kontradiktorna shvatanja i tumačenja državnopravnih odnosa Bosne i Hercegovine prema Austro-Ugarskoj Monarhiji i njen neodređeni i nesigurni položaj u međunarodnom pogledu, davali su osnove za sticanje uvjerenja da su austrougarska vlast u BiH i okupacija ove pokrajine više privremenog nego stalnog i definitivnog karaktera. Zbog posebnih, a često i suprotnih, političkih i ekonomskih interesa Austrije i Ugarske, kao dviju ravnopravnih dijelova Monarhije, vlade obadviju država su se morale stalno dogovarati i sporazumijevati u pogledu odnosa Bosne i Hercegovine, kako prema centralnoj tako i prema vladama Austrije i Ugarske, što je davalo povoda za zaključivanje da upravna vlast u okupiranoj zemlji nije konsolidovana. Ovo me su se pridruživale nesređene unutrašnje prilike koje su dovodile i do nemira sa karakterom ustanka (1882), nesigurna javna bezbjednost sa čestim pojavama hajdučije, kao i neregulisani imovinskopravni, a posebno agrarni, odnosi. To sve nije predstavljalo niti pružalo povoljne uslove za investiranje stranog kapitala u privredu BiH koji je, prirodno i razumljivo, tražio za sebe i svoj plasman sigurnost i obezbjeđenje adekvatnog ukamaćivanja i profita. To mu u tadašnjim prilikama u Bosni i Hercegovini nije moglo biti garantovano (1—4).

U cilju namirivanja potrebnih finansijskih sredstava za zemaljske svrhe, austrougarska uprava u BiH bila je prisiljena da se okrene prema izvorima prirodnih bogatstava ove zemlje sa prvenstvenom orijentacijom na njene šume. Zbog nedostatka saobraćajnih komunikacija javnog značaja u prvim godinama okupacije za eksploataciju su mogle doći u obzir samo tržištu najbliže hrastove šume nizinskih područja koje su gravitirale rijeci Savi i njenim desnim pritokama. Ta eksploatacija je, u stvari, predstavljala nastavak za vrijeme otomanske uprave započetog iskorišćavanja bosanskih hrastovih šuma u cilju proizvodnje francuske duge. Austrougarska uprava je pri tome imala u vidu i vrlo povoljnu situaciju na evropskom tržištu drveta, na kome se zbog velike vinogradarske proizvodnje u Francuskoj sve više ispoljavala potražnja a s njom i tendencija povećanja cijene hrastove duge. Pored toga, manufakturni način proizvodnje bačvarske duge nije zahtijevao niti uslovljavao velike i dugoročne investicije, a obezbjeđivao je

(1) Juzbašić, Dž.: *O nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog zakona o upravljanju BiH iz 1880.* Akad. nauka i umjet. BiH. Radovi XXXII. Društ. nauk. knj. 11. Sar. 1967. Str. 165—193.

(2) Čubrilović, V.: *Istorijski osnovi republike BiH. Istorijske pretpostavke Republike BiH.* Prilozi br. 4. Inst. za ist. rad. pokreta. Sar. 1968. Str. 29—32.

(3) Imamović, M.: *Pravni položaj BiH 1878—1908.* Pregled sv. XII. Sar. 1971. Str. 583—598.

(4) Kapidžić, H.: *Položaj BiH za vrijeme austro-ugarske uprave.* Pregled sv. I. Sar. 1972. Str. 175—195.

ipak znatne prihode koji su austrougarskoj upravi u BiH bili tako potrebni i nužni za pokriće redovnih troškova zemlje, izgradnju najnužnijih cesta i drugih javnih objekata kao i otplatu zaključenih zajmova za izgradnju najpotrebnijih željezničkih pruga javnog karaktera. Povoljan položaj bosanskih hrastovih šuma u Posavskoj niziji, uključujući one u prigorskim krajevima, lakši i jeftiniji izvoz drveta iz tih šuma u formi sortimenata manjih dimenzija i ograničene težine (bačvarske duge, željeznički pragovi i sl.) i mogućnost korišćenja vodenih tokova za transport drveta, dali su osnovu i povod šumarskim stručnjacima da u svojoj ekspertizi o stanju i prilikama šuma u BiH iz 1879. godine predlože da se u toku 10 - 15 godina izvrši iskorišćavanje tih šuma sječom starijih stabala (5—14).

Pristupajući izvršenju postavljenog plana za iskorišćavanje hrastovih šuma i osiguravanje finansijskih prihoda zemaljskoj blagajni, austrougarska uprava u BiH orijentisala se u početku na prodaju hrastovih stabala u pojedinim šumskim područjima putem direktnih pogodbi i zaključivanja ugovora sa pojedinim preduzećima i preduzetnicima. Na taj način je u vremenском periodu 1880—1882. godine prodato ukupno 56.000 starijih hrastovih stabala u šumama na području banjalučkog i bihaćkog okruga (15—20).

U 1883. godini austrougarska uprava je pristupila prodajama hrastovine javnim licitacijama, uz prethodnu doznaku i procjenu njihove drvene mase u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu. U periodu od 1883. zaključno do 1885. godine austrougarskoj upravi je pošlo za rukom da na ovaj način nekolicini stranih i domaćih preduzimača i proizvođača francuske duge proda oko 88.000 starih hrastovih stabala u šumama na teritoriji bihaćkog, ba-

(5) Guttenberg — Schweiger — Kaltner: *Ergebnisse der Forst-expertise in B.u.H. während des Sommers 1879.* Wien 1880. Str. 2—70.

(6) Hoffmann, K.: *Die Entwicklung des Forstwesens in B.u.H. von der oesterr. — ungar. Okkupation bis 1893.* Oesterr. V.f.F., Heft I. Wien 1894. Str. 1—36.

(7) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina.* Wien 1905. Str. 195—200.

(8) *Bericht über die Verwaltung von B.u.H.* Wien 1906. Str. 297, 306, 313.

(9) *Izvoz dužice iz Austro-Ungarije preko Trsta i Rieke.* Š.L. br. 3. Zgb. 1883. Str. 149.

(10) *Dužice dobivaju cijenu.* Š.L. br. 3. Zgb. 1889. Str. 133.

(11) *Dužice u Francuskoj.* Š.L. br. 10. Zgb. 1892. Str. 438.

(12) *Vinogradarstvo u Francuskoj.* Š.L. br. 3. Zgb. 1900. Str. 191.

(13) *Promet i trgovina drvom.* Š.L. br. 4. Zgb. 1901. Str. 223—225.

(14) Begović, B.: *Strani kapital u šumskoj privredi BiH za vrijeme otomanske vladavine.* Radovi Šum. fak. i Inst. za šum. Knj. 5. Sar. 1960. Str. 135—137.

(15) ABH — ZMF br. 1.047, 1.598, 3.101, 3.789, 3.821, 4.353, 4.454, 4.647, 4.649, 5.022, 5.194, 5.568, 6.910, 8.430 8.945/BH ex 1881; br. 55, 90, 874, 1.497, 1.517, 1.630, 1.831, 2.967, 4.394, 4.440, 8.730, 9.092, 9.215, 9.308/BH ex 1881; br. 477, 3.239, 7.504/BH ex 1882; br. 218, 238, 628/BH ex 1884; br. 575, 4.342/BH ex 1885.

(16) ABH — ZMF br. 4.287, 8.166, 8.735, 9.569/BH ex 1886; br. 173, 1.300, 1.922/BH ex 1887; br. 3.007, 4.549, 7.174, 8.862/BH ex 1888; br. 100/BH ex 1889; br. 4.872/BH ex 1892; br. 929/BH ex 1893.

(17) Kao pod 6.

(18) Kao pod 7.

(19) Pjetchka, F.: *Bosniens Waldschätze und Holzhandel im oberen Savagebiete.* Oesterr. F. u. J. Z. Nr. 47—48. Wien 1883. Str. 317—318, 333—334.

(20) *Holzindustrie in Bosnien.* Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 40. Wien 1884. Str. 270.

njalučkog, tuzlanskog i travničkog okruga i tim prodajama obezbijedi zemaljskoj blagajni blizu 500.000 for. (21—33).

Ovaj način prodaje i unovčavanja hrastovine ubrzo se pokazao nepraktičan, jer se odražavao nepovoljno na finansijske prihode bosanskohercegovačke zemaljske uprave. Ponuda i potražnja, a time i cijene hrastove duge na tržištu, bili su usko povezani sa urodom vinograda u Francuskoj, koja je u to vrijeme bila najveći proizvođač vina i potrošač hrastove duge za proizvodnju vinske buradi. To je povlačilo za sobom veću ili manju proizvodnju francuske duge u pojedinim godinama, a time veći ili manji interes za kupovinu hrastovog drveta od strane preduzimača i trgovaca drvetom. Sve se to opet odražavalo na uspjehe ili neuspjehe licitacija raspisanih i održanih u vezi sa prodajom hrastovih stabala u bosanskim šumama. To je sve pridonosilo neravnomjernom priticanju finansijskih sredstava u zemaljsku blagajnu i stvaralo Zemaljskoj vladi za BiH velike neprilike i poteškoće u pogledu realizovanja budžeta za pojedine godine. U prilog tome dovoljno je spomenuti da u 1886. godini nije uspjela niti jedna licitacija za prodaju hrastovine, da u toj godini nije prodato niti jedno hrastovo stablo i da je Zemaljska vlada za BiH praktično ostala bez prihoda predviđenih od prodaje hrastovog drveta, neophodno potrebnih za podmirivanje troškova zemaljske uprave. I baš zbog toga, a u nastojanju da obezbijedi kontinuirane finansijske prihode od prodaja hrastovog drveta u bosanskim šumama, koji bi bili nezavisni od fluktuacije na svjetskom tržištu drveta, austrougarska uprava je donijela odluku da napusti sistem prodaje hrastovine putem javnih licitacija i da se orijentiše na drugi način prodaje. U tadašnjoj situaciji njoj je mnogo više konveniralo uvođenje prodaja na bazi slobodnih pogodbi i zaključivanja dugoročnih ugovora za eksploataciju bosanskih hrastovih šuma sa kapitalom jakim privatnim preduzećima. U akciji oko pronalaženja interesenata i kontaktiranja sa preduzećima i preduzetnicima kojima bi se mogle ustupiti bosanske hrastove šume za eksploataciju na bazi dugoročnih ugovora, angažovao se lično tadašnji ministar finansija B. Kallay. Tako je u oktobru 1886. godine došlo do slobodne pogodbe

(21) ABH — ZMF br. 236, 1.169, 5.245, 6.198/BH ex 1883; br. 670, 1.381, 6.104, 6.951, 7.246/BH ex 1884; br. 218, 5.529, 6.512, 8.063/BH ex 1885; br. 521, 988, 6.833, 7.842/BH ex 1886.

(22) ABH — Priv. reg. br. 47 i 52 ex 1886.

(23) ABH — ZMF br. 5.363/BH ex 1890 i br. 41.960/BH ex 1905.

(24) Kao pod 19.

(25) *Holzversteigerung in Banjaluka*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 49 Wien 1883. Str. 343.

(26) *Šumske prodaje u Bosni*. Š. L. br. 10. Zgb. 1885. Str. 425.

(27) Kesterčanek, F.: *Šum. trg. razmatranja*. Š. L. 1885. Zgb. Str. 28—38, 83—85, 129—131, 210—221, 275—276, 332—334, 387—390, 418—432, 456—460, 497—499.

(28) Kao pod 6.

(29) *Finanzminister Kallay über die Forste und die Holzverwerthung in Bosnien*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 30. Wien 1890. Str. 193.

(30) Kesterčanek, F.: *Šum. trg. razmatranja*. Š. L. 1886. Zgb. Str. 77—80, 136—148, 176—177, 218—221, 272—276, 320—322, 443—445, 537—540.

(31) Kao pod 7.

(32) Kozarac, J.: *Pisma iz Posavine*. Š. L. br. 11. Zgb. 1886. Str. 489—492.

(33) *Fassdaubenhandel Kroatien-Slavoniens*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 16. Wien 1886. Str. 100—101.

i zaključivanja prvog i osnovnog ugovora između bosanskohercegovačkog zemaljskog erara i tršćanske firme Morpurgo & Parente o desetogodišnjoj eksploataciji bosanskih hrastovih šuma. Tim ugovorom je bilo predviđeno da će se firmi doznati za sječu godišnje najmanje 25.000 a najviše 75.000 zdravih i kvalitetnih hrastovih stabala iznad 50 cm prsnog promjera, a da će firma biti dužna da redovito svake godine, bez obzira na količinu posječenog drveta, u ime kupovine plaća predujam u visini od 240.000 for. U toku desetogodišnjeg realizovanja prvog i osnovnog ugovora iz 1886. godine zaključeno je sa firmom Morpurgo & Parente još 14 posebnih (naknadnih i dopunskih) ugovora o sječi hrastovih stabala u bosanskim šumama, od kojih je bio posljednji onaj iz 1896. godine, kojim je firma produžila svoje poslovanje u BiH do kraja XIX vijeka. Time je ova firma završila svoju četrnaestogodišnju djelatnost u eksploataciji bosanskohercegovačkih hrastovih šuma, za koje je vrijeme posjekla, na temelju jednog osnovnog i četrnaest posebnih ugovora, preko 1.300.000 hrastovih stabala. Time nije bila obuhvaćena cjelokupna eksploatacija hrastovih šuma na području BiH u periodu austrougarske uprave. Ta eksploatacija je vršena paralelno, u istom vremenskom razdoblju (1886 - 1900), i od strane drugih preduzeća i preduzetnika i od njih nastavljena tokom prve decenije XX vijeka. Među tim preduzećima i preduzetnicima nalazila se, u prvom redu, bečka firma L. Kern, koja je tokom dvanaestogodišnjeg poslovanja u bosanskohercegovačkim šumama (1897 - 1909) posjekla, na osnovu dva kratkoročna i osam dugoročnih ugovora, preko 1.160.000 hrastovih stabala. Uz ovu bečku firmu posebno se istakla zagrebačka firma J. Schlesinger, koja je u toku 1886 - 1896. godine sklopila sedam dugoročnih ugovora kojim je bila obuhvaćena sječa oko 320.000 hrastovih stabala, od kojih je posjekla svega 215.000 stabala. Pored ovih firmi, u eksploataciji bosanskohercegovačkih hrastovih šuma sudjelovalo je, u isto vrijeme, još nekoliko stranih i domaćih firmi, među kojima su se posebno isticale bečka firma F. Kraus, zagrebačke firme A. Berger, A. Šćepović, Šipuš i Harlt, Benedik i Berndorfer, banjalučka firma L. Milić itd. a koje su posjekle blizu 425.000 hrastovih stabala. To znači da je u vremenu od 1886 - 1910. godine u bosanskim šumama prodano i posječeno na osnovu slobodnih pogodbi i na osnovu sklopljenih dugoročnih ugovora, oko 3.100.000 hrastovih stabala, koja su najvećim dijelom upotrijebljena za proizvodnju francuske, a manjim dijelom za proizvodnju njemačke duge i željezničkih pragova 34—49).

(34) ABH — ZMF br. 6.894/BH ex 1883; br. 170, 1.224, 1.381, 2.322, 2.463, 3.417, 3.557, 3.778, 7.802/BH ex 1884; br. 239, 2.487, 7.839, 8.673/BH ex 1885; br. 450, 2.044, 5.151, 8.133, 8.169, 8.298, 8.469, 8.470, 8.555/BH ex 1886; br. 1.822, 2.002, 2.304, 4.635, 4.910, 5.202, 5.262, 6.198, 6.555, 6.559, 6.866, 8.965, 9.100, 9.371/BH ex 1887.

(35) ABH — ZMF br. 596, 1.882, 3.545, 4.213, 5.423, 5.963, 6.470, 7.287, 7.494, 8.138, 8.367, 8.575, 8.633, 8.707, 8.862, 9.071, 9.315, 9.426, 9.604, 9.652, 9.747/BH ex 1888; br. 26, 100, 208, 317, 479, 495, 957, 1.518, 1.683, 2.185, 2.486, 2.615, 2.717, 2.899, 3.037, 3.306, 3.465, 3.868, 3.946, 4.386, 4.546, 4.966, 5.115, 5.119, 5.255, 5.694, 5.971, 6.317, 6.258, 6.319, 8.722, 8.971/BH ex 1889.

(36) ABH — ZMF br. 147, 1.049, 1.533, 1.595, 2.549, 3.056, 4.541, 4.704, 5.363, 5.577, 5.593, 5.736, 5.858, 6.066, 6.101, 6.823, 7.388, 7.489, 7.533, 7.719, 8.074, 8.122, 8.188, 8.304, 8.335, 8.375, 8.668, 9.220, 9.557, 9.890, 9.954/BH ex 1890.

Austrougarskoj upravi u Bosni i Hercegovini bilo je mnogo stalo do obezbjeđenja kontinuiranih prihoda od prodaja hrastovog drveta iz bosanskih šuma radi pokrivanja redovnih budžetskih rashoda. Takvo obezbjeđenje najbolje joj je pružio u 1886. godini uvedeni sistem slobodnih prodaja i dugoročnih ugovora o eksploataciji tih šuma. Tim ugovorima kupci su bili vezani za redovna godišnja plaćanja šumske takse u obliku avansa koji su, prema odredbama ugovora, dospijevali u određenim vremenskim rokovima i plaćani bez obzira na obim realizovanja ugovora. Fluktucija i oscilacija cijena i povremeno ograničene mogućnosti za plasman hrastove duge na tržištu drveta dovodio je u nezgodan položaj i proizvođače hrastove duge, koji su u niskoj ugovornoj cijeni kupljenog hrastovog drveta u šumi na panju i drugim povlasticama dobivali od austrougarske uprave neku vrstu regresa i obezbjeđenje poslovnog rizika. To sve je išlo, opet, na štetu šumskog gospodarstva i predstavljalo direktan atak na integritet bosanskih hrastovih šuma. Zajednički imenitelj ovih nastojanja i glavnih zahtjeva svih preduzeća i preduzetnika koji su u tom vremenu vršili eksploataciju bosanskih

(37) ABH — ZMF br. 122, 173, 1.347, 1.624, 2.077, 2.312, 3.227, 4.139, 4.396, 5.355, 5.479, 7.463, 7.585, 7.719, 8.009, 8.665, 8.734, 9.139, 9.211, 9.451, 9.677, 9.742, 9.829, 10.755, 10.998, 11.750, 12.322/BH ex 1891; br. 589, 625, 705, 1.984, 2.022, 2.916, 3.345, 3.408, 3.887, 4.416, 6.181, 7.493, 7.873, 9.324, 10.059, 11.417, 11.422, 11.968, 12.062, 12.832, 13.640/BH ex 1892.

(38) ABH — ZMF br. 58, 104, 804, 930, 2.012, 11.289, 11.361/BH ex 1893; br. 2.384, 2.628, 3.355, 3.627, 4.055, 4.028, 4.391, 4.515, 4.754, 4.795, 5.013, 6.334, 6.345, 6.465, 6.544, 6.552, 6.626, 6.675, 6.776, 6.965, 7.225, 7.308, 7.807, 9.978, 11.145, 11.264, 12.036, 12.110, 12.787, 13.194, 13.954, 14.207, 15.155, 15.568/BH ex 1894.

(39) ABH — ZMF br. 201, 866, 1.200, 1.862, 2.281, 4.401, 6.345, 6.450, 10.181, 13.036, 14.350/BH ex 1895; br. 1.414, 1.939, 2.002, 2.256, 3.698, 4.244, 4.758, 6.086, 6.488, 6.528, 7.423, 8.074, 8.138, 8.525, 10.634, 11.003, 11.719, 11.666, 11.810, 12.172, 12.486, 13.484/BH ex 1896.

(40) ABH — ZMF br. 956, 1.485, 5.013, 5.655, 5.838, 7.297, 8.125, 8.872, 9.346, 9.503, 9.613, 9.817, 10.247/BH ex 1897; br. 1.292, 1.956, 2.134, 2.839, 3.019, 3.746, 3.872, 4.025, 4.138, 4.161, 4.993, 6.470, 7.144, 7.839, 8.567, 9.433, 10.400, 11.042, 12.231/BH ex 1898; br. 542, 1.085, 1.310, 2.692, 3.341, 3.629, 5.354, 9.633, 10.592, 11.027, 11.233, 12.110/BH ex 1899; br. 1.010, 2.416, 4.315, 5.096, 5.177, 6.223, 6.455, 8.124, 9.734, 11.643/BH ex 1900.

(41) ABH — ZMF br. 4.372, 7.963, 8.078, 8.482, 9.895, 11.515, 11.658, 12.691, 12.987, 13.681, 13.908, 14.082, 14.486/BH ex 1901; br. 2.815, 4.106, 5.169, 6.024, 6.904, 7.503, 9.253, 9.793, 9.849, 9.959, 10.455, 10.485, 11.111, 11.636, 12.113, 12.009, 12.421/BH ex 1902; br. 419, 866, 2.454, 2.843, 3.942, 5.169, 9.890, 10.934, 11.231/BH ex 1903.

(42) ABH — ZMF br. 3.306, 9.820, 10.399, 10.727, 11.145, 11.317, 11.810, 11.943, 12.110, 14.207/BH ex 1904.

(43) ABH — ZMF br. 967, 3.100, 4.295, 5.677, 5.987, 6.444, 8.196, 8.304, 8.517, 12.710, 12.967 i 12.969/BH ex 1905; br. 807, 4.717, 8.947, 9.691 i 12.810/BH ex 1906; br. 381, 4.993, 6.019, 6.041, 8.239/BH ex 1907.

(44) ABH — ZMF br. 4.697, 4.698, 4.888, 6.057 i 6.907/BH ex 1908; br. 12.563/BH ex 1909; br. 13.132, 17.065, i 17.992/BH ex 1910; br. 7.800, 9.169, 15.535, 16.007 i 20.110/BH ex 1911.

(45) Kao pod 6 i 7.

(46) Kao pod 29.

(47) Kao pod 29.

(48) ABH — ZMF — Präs. br. 514 i 519 ex 1886; br. 689 ex 1887; br. 578 ex 1892.

(49) ABH — Priv. reg. br. 47, 52 i 59 ex 1886; br. 2 ex 1888; br. 30, 40 i 44 ex 1889; br. 26 ex 1898.

hrastovih šuma putem dugoročnih ugovora, sklopljenih na osnovu direktnih pogodbi, sastojao se i ispoljavao u traženju i forsiranju prodaje, doznake i sječe što većeg broja što kvalitetnijih hrastovih stabala, uz zapostavljanje šumsko-uzgojnih mjera i ignorisanje osnovnih principa racionalnosti i potrajnosti šumskog gospodarenja. Sama činjenica da su ta preduzeća u svojim nastojanjima i zahtjevima uspijevala i, dosljedno svojoj kapitalističkoj djelatnosti, postizala znatne dobiti i profite, pokazuje da im je tadašnji državni centralizam i birokratsko-administrativni sistem sa svojim poslušnim i disciplinovanim činovničkim aparatom išao na ruku. Šumsko-gospodarski principi i stručni momenti u takvim prilikama i uslovima nisu mogli u nekoj većoj mjeri ni dolaziti do izražaja, jer nisu ozbiljno ni uzimani u obzir niti poštovani. Oni su bili žrtvovani i podređeni finansijskim interesima i potrebama zemlje, pri čemu su ti interesi imali i igrali odlučujuću ulogu.

Za vrijeme austrougarske uprave u BiH u periodu 1880 - 1914. godine u bosanskohercegovačkim erarskim šumama posjećeno je od strane raznih privatnih preduzeća, preduzimača i trgovaca drvetom oko 3.260.000 hrastovih stabala, upotrebljivih za tehničke svrhe, od čega je prodato iz slobodne ruke, na bazi direktnih pogodbi, oko 97%, a putem javnih licitacija svega oko 3%. Krivulja sječe hrastovine u bosanskim šumama počela se postepeno i sve više penjati od 1880. do 1902. godine, kada je počela naglo da se spušta da bi pred prvi svjetski rat pala na najniži nivo. Tada je godišnja sječa hrastovih šuma u BiH bila ograničena na svega nekoliko hiljada hrastovih stabala, koja su najvećim dijelom iskorišćena za izradu željezničkih pragova. Analogno sječama hrastovine u bosanskim šumama, u periodu 1880 - 1914. godine kretala se i proizvodnja hrastove duge i njen izvoz u inostranstvo. U trogodišnjem periodu, 1880 - 1882. godine, eksportovano je iz Austro-Ugarske ukupno 113,9 mil. komada normalne francuske duge, od čega je na Bosnu otpadalo svega 3,75 mil. komada ili 3,3%. U desetogodišnjem periodu, 1883 - 1892. godine, ukupni eksport francuske duge iz Austro-Ugarske iznosio je 505,1 mil. komada u čemu je sudjelovala Bosna sa 90,0 mil. komada ili 18%. U desetogodištu 1893 - 1902. godine ukupni izvoz francuske duge iz Austro-Ugarske iznosio je 430,7 mil. komada, od čega je na Bosnu otpadalo 200,0 mil. komada ili 46%. Poslije 1902. godine krivulja proizvodnje i eksporta francuske duge iz Austro-Ugarske, a time i iz Bosne, počela je naglo opadati, da bi pred prvi svjetski rat (1914) pala na najniži nivo. Ovom posljednjem su pridonijele sve veće cijene hrastovog drveta u šumama na području Hrvatske i Slavonije, koje je sve više potraživala i kupovala pilanska industrija kao i činjenica da su sječive mase hrastovine u bosanskim šumama bile već u najvećoj mjeri iscrpljene (50—107).

(50) ABH — ZMF br. 4.353, 6.910, 8.430/BH ex 1880; br. 6.833 i 7.842/BH ex 1886; br. 4.045, 4.345, 5.363, 5.593 i 8.375/BH ex 1890.

(51) ABH — ZMF — Präs. br. 266/BH ex 1896; br. 64 ex 1897; br. 230/BH ex 1901 i br. 280/BH ex 1902.

(52) *Hrvatska trgovina s drvi. godine 1880.* S.L. br. 1. Zgb. 1881. Str. 51.

(53) *Naša trgovina dužicama.* Š. L. br. 4. Zgb. 1882. Str. 218.

(54) *Promet dužicama u Trstu i Rijeci.* Š. L. br. 4. Zgb. 1884. Str. 101.

(55) *Šumarska trgovačka razmatranja.* S. L. br. 1—12/1885 i 1—12/1886. Zgb. 1885 i 1886. (kao pod 27 i 30).

(56) *Die Holzproduktion und der Holzhandel Kroatien und Slavoniens.* Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 23. Wien 1888. Str. 137.

U pogledu proizvodnje i eksporta francuske duge u okviru Austro-Ugarske Monarhije, Hrvatska i Slavonija su se nalazile na prvom mjestu. To je razumljivo jer se najveći dio hrastovih šuma sa kvalitetnom drvnom masom nalazio na teritoriji Hrvatske i Slavonije. Sukcesivnim povećanjem obima proizvodnje hrastove duge u bosanskim šumama i njenim eksportom iz Bosne počele su se ispoljavati i konkurentske cijene bosanske robe na tržištu hrastove duge. To je već krajem osamdestih godina prošlog vijeka izazvalo proizvođače i trgovce hrastovom dugom u susjednoj Hrvatskoj i Slavoniji da povedu organizovanu i oštru kampanju protiv austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini i njezine šumarske politike u pogledu masovne eksploatacije hrastovih šuma i prodaja hrastovog drveta u bosanskim šumama uz vrlo niske cijene, što je ugrožavalo i oštećivalo interese hrvatske trgovine hrastovim drvetom. Zahtijevano je da firme koje vrše eksploataciju bosanskih hrastovih šuma i proizvodnju francuske duge obustave nelojalnu konkurenciju i da Zemaljska vlada za BiH izvrši restrikciju prodaja i sječe hrastovih šuma u Bosni koje su vršene pod vanredno povoljnim uslovima. Zajednički ministar finansija B. Kallay, u ulozi odgovornog ministra za BiH, energično se suprotstavljao toj akciji braneći stav Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu i inaugurisanu

-
- (57) *Die Niederung des Triester — Holzmarkte*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 47. Wien 1890. Str. 301.
- (58) *Sa sisačkog tržišta*. Š. L. br. 2. Zgb. 1883. Str. 92.
- (59) *Fassholzausfuhr über Fiume und Triest*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 5. Wien 1886. Str. 48.
- (60) *Unser Fassdaubenhandel*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 33. Wien 1886. Str. 203.
- (61) *Izvoz hrastove dužice iz Austro-Ugarske*. Š. L. br. 3. Zgb. 1887. Str. 136.
- (62) *Dauben Ein — und Ausfuhr*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 17. Wien 1888. Str. 104.
- (63) *Holzindustrie und Holzhandel Bosniens*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 27. Wien 1891. Str. 165.
- (64) *Situation des Fassdaubenhandels und Exportes*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 52. Wien 1886. Str. 311.
- (65) *Ovogodišnja proizvodnja francuske dužice*. Š. L. br. 1. Zgb. 1886. Str. 154—155.
- (66) *Šumske prodaje u Bosni*. Š. L. br. 10—12. Zgb. 1886. Str. 454.
- (67) Kao pod 29.
- (68) Kesterčanek, F.: *Kroatiens diesjährige Daubenproduktion*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 13. Wien 1887. Str. 78.
- (69) *Fassdaubenausfuhr französischer Convenienz*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 17. Wien 1891. Str. 105.
- (70) *Die Binderhollexport Oesterreich — Ungarns via Triest und Fiume seit 1863*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 4. Wien 1888. Str. 23.
- (71) *Vom kroatischen Holzmarkte*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 36. Wien 1887. Str. 216.
- (72) *Holzhandelsbericht aus Fiume*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 10. Wien 1887. Str. 59.
- (73) *Fassdaubenimport Frankreichs*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 46. Wien 1888. Str. 293.
- (74) *Fassdaubenausfuhr nach Frankreich*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 27. Wien 1894. Str. 168.
- (75) *Sa drvarskog tržišta*. Š. L. br. 8—9. Zgb. 1894. Str. 370—371, 437—438.
- (76) *Fassdaubenexport im Jahre 1892*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 7. Wien 1893. Str. 40.
- (77) *Fassdaubenexport im Jahre 1893*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 3. Wien 1894. Str. 53.
- (78) *Fassdaubenausfuhr französischer Convenienz*. Oesterr. F. u.J.Z. Nr. 3. Wien 1898. Str. 22.

politiku u pogledu eksploatacije bosanskih hrastovih šuma, obrazlažući to finansijskim potrebama okupiranih zemalja i meritornim mišljenjem šumarskih stručnjaka da se bosanske hrastove šume, koje su prestarjele, moraju jače progalljivati da bi se time obezbijedilo njihovo prirodno podmlađivanje. Rezolutno je isticano da Zemaljska vlada za BiH ne može izaći u susret zahtjevima i željama trgovaca drvetom sa područja Hrvatske i Slavonije, jer bi to bilo protiv interesa Bosne i Hercegovine i u suprotnosti sa osnovnim intencijama austrougarske vlade, koja je dužna da se brine za dobrobit i prosperitet Bosne i Hercegovine. Ova kampanja je nastavljena i austrougarska uprava napadana da, s jedne strane, sprovodi i podržava pustošenje hrastovih šuma u Bosni i Hercegovini a da, s druge strane, ugrožava interese hrvatske trgovine drvetom. Zajednički ministar finansija B. Kallay odlučno je i dosljedno branio svoj stav kao i stav Zemaljske vlade u Sarajevu sve do svoje smrti 1903. godine. Međutim, već iduće godine (1904) njegov nasljednik, zajednički ministar finansija I. Burian, u debati vođenoj u Delegacijama o bosanskoj konkurenciji izjavio je da se pitanje konkurencije bosanske hrastovine već može skinuti sa dnevnog reda, jer su svi do tada zaključeni dugoročni ugovori o sječi hrastovih šuma u Bosni realizovani, osim jednog, i da se novi ugovori za eksploataciju bosanskih hrastovih šu-

-
- (79) *Der oesterreichische Fassdaubenexport im Jahre 1889*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 4. Wien 1890. Str. 24—25.
- (80) *Fassdaubenexport über Fiume und Triest im Jahre 1890*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 6. Wien 1891. Str. 34.
- (81) *Dužice dobivaju cijenu*. Š. L. br. 3. Zgb. 1889. Str. 133.
- (82) *Sa drvarskog tržišta*. Š. L. br. 4. Zgb. 1896. Str. 154—156.
- (83) *Fassdaubenexport*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 8. Wien 1894. Str. 46.
- (84) *Fassholz aus Bosnien*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 29. Wien 1891. Str. 178.
- (85) *Fassdaubenexport im Jahre 1892*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 7. Wien 1893. Str. 40.
- (86) *Dužice u Francuskoj*. Š. L. br. 10. Zgb. 1892. Str. 438.
- (87) *Holzhandelsbericht aus Fiume*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 3. Wien 1891. Str. 16.
- (88) *Fassdaubenexport aus Triest und Fiume*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 10. Wien 1893. Str. 61.
- (89) *Fassdaubenexport im Jahre 1895 über Fiume und Triest*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 21. Wien 1896. Str. 166.
- (90) *Sa drvarskog tržišta*. Š. L. br. 2—3. Zgb. 1894. Str. 124.
- (91) *Zur Fassdaubenproduktion*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 35. Wien 1893. Str. 214.
- (92) *Fassdaubenexport*. Z. f. F., Heft II. Wien 1895 und Heft II Wien 1896. Str. 97.
- (93) *Zum Fassdaubenexport*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 48. Wien 1894. Str. 298.
- (94) *Sa drvarskog tržišta*. Š. L. br. 2 i 10. Zgb. 1897. Str. 409.
- (95) *Oesterreichisch — ungarischer Fassdaubenverkehr über Triest und Fiume*. Oesterr. F.u. J.Z. Nr. 32. Wien 1897. Str. 250.
- (96) *Izvoz francuske dužice iz Austro-Ugarske preko Trsta i Rijeke*. Š. L. br. 3. Zgb. 1899. Str. 155.
- (97) *Promet i trgovina*. Š. L. Zgb. 1899 (Str. 215 i 272); 1900 (Str. 61 i 113); 1901 (Str. 104, 223, 378); 1902 (Str. 123 i 296); 1903 (Str. 133); 1904 (Str. 210 i 402).
- (98) *Holzverkehr und Handelspolitik*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 16. Wien 1903. Str. 141.
- (99) *Eichendaubenerzeugung*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 22. Wien 1901. Str. 178.
- (100) *Izvoz dužice iz Austro-Ugarske preko Rijeke i Trsta tečajem 1902. godine*. Š. L. br. 2. Zgb. 1903. Str. 124.
- (101) *O stanju trgovine sa šumskimi proizvodima u 1903. godini*. Š. L. br. 3. Zgb. 1905, Str. 125—130.

ma neće više sklapati, a dosljedno tome, ni vršiti sječe hrastovine u bosanskim šumama, jer su hrastove drvene mase u tim šumama iscrpljene (108—120).

Rezimirajući izloženo, možemo konstatovati da je austrougarska uprava u BiH u cilju pribavljanja novčanih prihoda, u okviru nametnutog joj samofinansiranja, pristupila iskorišćavanju raspoloživih prirodnih bogatstava ove zemlje. Ona je, u tom smislu, osamdesetih godina XIX vijeka započela masovnu eksploataciju bosanskih hrastovih šuma, koja je vršena u znaku kapitalističkog načina manufakturne proizvodnje cijepanih sortimenata, prvenstveno francuske duge. U to vrijeme se od posječenih hrastovih stabala upotrebljavalo, u prvom redu, kvalitetno cjepko drvo za proizvodnju francuske duge a samo djelomično ostalo tehničko (korisno) drvo za proizvodnju njemačke duge, željezničkih pragova i sl., dok je ogrevno drvo u pravilu ostavljano u sječinama kao komercijalno neupotrebljivo. Uzimajući u obzir činjenicu da se u to vrijeme kalkulisalo sa prosječnom sadržinom korisnog (tehničkog) drveta od 2,00 m³ po 1 prodanom i posječenom stablu, proizilazi da je za vrijeme austrougarske uprave u BiH od prodatih 3.260.000 hrastovih stabala kupljeno i preuzeto oko 6.500.000 m³ hrastovog korisnog (tehničkog) drveta, od čega je oko 97% otpadalo na kupoprodaje putem direktnih pogodbi, a samo oko 3% putem javnih licitacija. Preduzeća i preduzetnici, sa kojima su na onsovu tih prodaja zaključivani dugoročni ugovori o eksploataciji bosanskih hrastovih šuma, bili su gotovo svi od reda, sa malim izuzecima, stranci. Eksploatacija tih šuma vršena je grubo i neracionalno. Izjava zajedničkog ministra finansija I. Buriana, data 1904. godine u parlamentu, odgovarala je stvarnosti. Hrastove šume na području BiH bile su tada ne samo iscrpljene nego i u najvećoj mjeri degradirane i devastirane. One su po svojoj strukturi i kvalitetu drvene mase daleko zaostajale za nekadašnjim bosanskim hrastovim šumama, čije je drvo bilo nadaleko poznato i na svjetskom tržištu drveta posebno cijenjeno. Te šume su već tada predstavljale karikaturu nekadašnjih hrastovih šuma i kao takve stvarale ozbiljan problem, čije rješavanje je zahtijevalo mnogo vremena, a još više materijalnih sredstava. Rješavanju toga problema austrougarska uprava nije,

(102) *Izveštaj trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu o narodno gospodarsvenim prilikama u 1904. godini*. Š. L. br. 7—8. Zgb. 1905. Str. 370—374.

(103) *Urod vina u Francuskoj i promet sa dužicama*. Š. L. br. 3. Zgb. 1905. Str. 133—135.

(104) *Stanje trgovine sa hrastovinom u Hrvatskoj i Slavoniji koncem 1906*. Š. L. br. 5. Zgb. 1907. Str. 173—177.

(105) *Osvrt na šumsko trgovačke prilike u 1906. godini*. Š. L. br. 11. Zgb. 1907. Str. 415—419.

(106) *Osvrt na šumsko industrijalne prilike*. Š. L. br. 6. Zgb. 1907. Str. 221—229.

(107) *Šumarstvo i industrija drva*. Š. L. br. 1. Zgb. 1912. Str. 19—33.

(108) Kao pod 50.

(109) ABH — ZMF br. 5.975/BH ex 1889; br. 2.649 i 5.978/BH ex 1890; br. 7.659/BH ex 1895.

(110) *Holzhandelertag*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 11. Wien 1890. Str. 71.

(111) Kao pod 29.

(112) *Stenographisches Protokoll der Delegation des Reichsrates XXXI Session, 4. Sitzung in Wien 25. Juni 1895*. Wien 1895.

(113) *Die Holzverwerthung in Bosnien*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 23. Wien 1893. Str. 181.

međutim, poklanjala potrebnu brigu i pažnju sve do kraja vladavine Austro-Ugarske Monarhije u Bosni i Hercegovini (1918), ostavljajući taj problem u nasljeđe kapitalističkoj, a ova posljednja — današnjoj socijalističkoj Jugoslaviji.

(114) *Trgovački dom u Zagrebu o stanju domaće trgovine drvom*. Š. L. br. 5. Zgb. 1903. Str. 228—237.

(115) *Ein Beitrag zur Bewerthung der wichtigsten Waldhölzer Bosniens*. Oesterr. M.f.F. Nr. 10. Wien 1902. Str. 453—457.

(116) *Die bosnische Holzkonzurrenz*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 1. Wien 1904. Str. 1—3.

(117) *Die bosnische Holzkonzurrenz im Klub der Land — und Forstwirte im Wien*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 3. Wien 1904. Str. 20—22.

(118) *Die bosnische Holzkonzurrenz in der oesterreichischen Delegation*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 5—6. Wien 1904. Str. 37—38.

(119) *Oesterreichische Zentrallstelle zur Wahrung der Land und forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschlüsse von Handelsvertragen*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 5. Wien 1904. Str. 36—37.

(120) *Die bosnische Holzkonzurrenz neuerlich in der Delegationen*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. 22. Wien 1904. Str. 22.

IV

EKSPLOATACIJA HRASTOVIH IZDANAČKIH ŠUMA ZA PROIZVODNJU KORE ZA ŠTAVLJENJE KOŽE

U devetnaestom vijeku uzgajane su u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj naročito hrastove šume zv. guljače, kojima je bila glavna svrha proizvodnja kore za štavljenje. Taj proizvod je bio vrlo cijenjen, tražen i korišćen u industriji i obrtu za preradu kože. Najviše je bila cijenjena, tražena i dobro plaćana glatka kora (prima ili caklica) dobivena guljenjem hrastovih stabala do 20 godina starosti, koja je u osušenom i isjeckanom (samljevenom) stanju iznošena na tržište. Takva kora je smatrana kao jedno od najboljih sredstava za štavljenje kože za donove.

Još početkom devedesetih godina prošlog vijeka preduzeti su pokušaji da se takav način uzgajanja i iskorišćavanja hrastovih šuma prenese i u Bosni. Prilikom okupacije Bosne i Hercegovine (1878) zatečene su, naime, velike površine degradiranih hrastovih šuma, nastalih sistematskim pustošenjem još za vrijeme turske uprave. Te šume su u izvjesnoj mjeri sadržavale elemente i karakteristike šikara ili su bile na putu da uskoro dobiju takav gospodarski oblik. Zavedenjem izvjesnog nadzora i primjenjivanjem strožijih mjera za zaštitu od bespravnog i neracionalnog iskorišćavanja, jedan dio tih šuma počeo je postepeno da prerasta u niske ili izdanačke šume. Imajući u vidu sve veću potražnju hrastove kore za štavljenje kože kao i cijene tog proizvoda na evropskom tržištu, austrougarska uprava za Bosnu i Hercegovinu došla je na ideju da izdvoji izvjestan dio tih šuma na području banjalučkog okruga i da ih uzgaja i iskorišćava za proizvodnju kore i snabdijevanje tržišta tim proizvodom. Ona je u tu svrhu izdvojila 1891. godine na području banjalučkog, prijedorskog i sanskomostovskog sreza oko 9.900 ha degradiranih hrastovih šuma, izradila za njih poseban šumsko-gospodarski elaborat, uvela u njima gospodarenje za niske šume - guljače i u 1892. godini zaključila sa peštanskom firmom Gerhardus & Söhne dugoročni ugovor za iskorišćavanje tih šuma sa rokom trajanja od 12 godina (1892 - 1903), koliko je i bila propisana ophodnja za te šume. Ugovorna cijena za posječno hrastovo drvo iznosila je 0,55 for. po 1 prm izrađenog

i oguljenog drveta, računajući cijenu u šumi na panju, dok je za tanje drvo, koje se nije moglo guliti i koje je izrađivano pod korom, firma plaćala 50% ugovorne cijene plaćane za oguljeno drvo. Firma je bila registrovana u Banjaluci pod nazivom »Rindenschälgesellschaft und Holzkohlenerzeugung - Gerhardus & Söhne in Prijedor« (Društvo za guljenje kore i proizvodnju drvenog ugljena - Gerhardus i sinovi). Imala je sjedište u Prijedoru, gdje je instalisala industrijsko postrojenje za usitnjavanje kore kao i svoje tri manipulacije u Banjaluci, Omarskoj i Bos. Gradišci. Zapošljavala je 300 - 500 radnika, sjekla i izrađivala godišnje oko 18.000 prm drveta u formi oguljenih i oko 2.000 prm neoguljenih oblica i pri tome dobivala oko 22.000 met. cente kore za štavljenje kože. Od oko 20.000 prm oguljenih i neoguljenih oblica firma je izrađivala godišnje oko 10.000 prm ili oko 20.000 met. centi drvenog ugljena. Nakon realizovanja prvog ugovora iz 1892. godine firma je zaključila drugi dvanaestogodišnji ugovor o daljnjoj eksploataciji hrastovih izdanačkih šuma za period 1904 - 1915. godine, a zatim i treći ugovor za period od 1916 - 1927. godine. Firma je od 1892. godine do kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1918) posjekla i izradila oko 500.000 prm (375.000 m³) hrastovog drveta iz šuma guljača, od čega je dobila oko 600.000 met. centi kore za štavljenje i oko 250.000 prm ili oko 500.000 met. centi drvenog ugljena.

Zbog vojnih potreba za materijalom za štavljenje kože i stalnih intervencija Zajedničkog ministarstva rata u Beču firma je bila prinuđena da cijelo vrijeme prvog svjetskog rata (1914 - 1918) radi pod vrlo teškim uslovima, koji su se naročito ispoljavali u nedostatku radne snage, stočnih zaprega i živežnih namirnica. Njoj je ipak uspijevalo da, iako u nešto smanjenom obimu, realizira planove sječa i dočeka kraj rata sa neprekinutim poslovanjem.

Proizvedenu koru za štavljenje kože firma je eksportovala u prvom redu u Austriju i Ugarsku, a zatim u Njemačku, dok je proizvedeni drveni ugljen najvećim dijelom prodavala i izvozila u Italiju, isključujući pri tome ratni period (1, 2, 3, 4).

(1) Hoffmann, K.: *Ueber den Eichenschälwaldbetrieb in Bosnien*. Oesterr. V.f.F., Heft III. Wien 1895. Str. 226—234.

(2) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Herzegovina*. Wien 1905. Str. 201—205.

(3) ABH — ZMF br. 11.939/BH ex 1891, br. 3.816/BH ex 1904, br. 1.579/BH ex 1912 i br. 14.274/BH ex 1914.

(4) Ugrenović, A.: *Upotreba drveta i sporednih produkata šume*. Zagreb 1948. Str. 236—243.

EKSPLOATACIJA BUKOVIH ŠUMA SA MANUFAKTURNOM PROIZVODNJOM CIJEPANE ROBE

Pored velikog broja stranih i beznačajnog učešća domaćih preduzeća i trgovaca drvetom sa kojima su za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, na osnovu slobodnih pogodbi, zaključivani dugoročni ugovori o eksploataciji hrastovih šuma za manufakturnu proizvodnju, prvenstveno francuske duge, a manjim dijelom njemačke duge i željezničkih pragova, sklopljen je u istom periodu sa većim brojem stranih a manjim brojem domaćih preduzeća i preduzetnika, također na bazi slobodnih pogodbi, znatan broj dugoročnih ugovora za sječu ostalih lišćara, prvenstveno bukovine. Pretežni broj ovih dugoročnih ugovora odnosio se na kupoprodaju bukovih stabala u dubjećem stanju, koja su služila kupcima za manufakturnu proizvodnju cijepanog i tesanog drveta u šumi na panju i na šumskim radilištima. Među proizvodima te manufakturne proizvodnje nalazile su se, u prvom redu, bačvarske duge, šubije, željeznički pragovi, a tek iza njih prostorno ugljenarsko i ogrevno drvo. U to vrijeme je na evropskom tržištu drveta, naročito kotirala, pored hrastove, i bukova dužica. Burad, izrađivana od bukovke cijepane duge nisu služila za deponovanje i transport alkoholnih pića (vina, piva i rakije) nego za spremanje i otpremanje petroleja, ulja, maslaca, masti, meda, brašna, ribe, cementa, tanina i sl. U to vrijeme bukova dužica je naročito lako plasirana i eksportovana na italijansko, francusko i grčko tržište, a isporučivana je u znatnim količinama i fabrikama tanina na području Ugarske, uključujući Hrvatsku i Slavoniju. Za proizvodnju bukovke dužice dolazilo je u obzir, prvenstveno, zdravo i cjepko drvo, prosto od crvene srčike zbog čega se može i razumjeti praksa da je prodaja bukovine, namijenjene za ovu svrhu, vršena u dubjećim stablima, koja su bila prethodno od kupaca izabrana i kao takva obilježena. Treba imati u vidu činjenicu da je u bukovim sastojinama dobrog kvaliteta procenat stabala sposobnih za cijepanje i proizvodnju dužice iznosio jedva 10% i da se od takvih stabala moglo računati na oko 30% drvne mase upotrebljive za izradu dužice. Ovim se može lakše razumjeti i opravdati način prodaje bu-

kovog drveta u bosanskim šumama u vrijeme kada bukovina još nije imala veću upotrebnu vrijednost kao tehničko drvo. Analogan slučaj je bio sa proizvodnjom bukovih vratila ili šubija, koji su izrađivani cijepanjem i tesa-
njem prvoklasnog cjepkog drveta, pri čemu se postizao vrlo nizak procenat iskorišćenja drvene mase (oko 25%), dok je procenat otpatka bio enormno velik (do 75%). Ovaj sortiment, koji je tretiran kao kolarska građa, bio je namijenjen isključivo za mediteranske zemlje, gdje je tražen i dobro plaćan. U to vrijeme su se za potrebe željezničkog saobraćaja sve više upotrebljavali, pored hrastovih i bukovi željeznički pragovi. Ovo tim prije, što je bilo sve manje hrastovog drveta, što je hrastovina postajala sve skuplja i što se već počeo primjenjivati sistem impregnacije i konzervacije bukovih pragova u cilju produživanja njihove trajnosti. Proširivanjem mreže željezničkih pruga u zemlji i inostranstvu, rasla je i potreba za željezničkim pragovima, što je dovelo i do povećane prodaje bukovine iz bosanskih šuma za proizvodnju ovog sortimenta. Ustupanje u eksploataciju bukovih šuma putem dugoročnih ugovora i direktne pogodbe sa kupcima, vršeno je naročito u slučajevima potrebe snabdijevanja stanovništva većih gradova (Sarajevo, Mostar i dr.) ogrevnim drvetom, što je u ono vrijeme predstavljalo značajan problem. Među preduzećima, preduzimačima i trgovcima sa kojima su za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini zaključivani, na osnovu slobodne pogodbe, dugoročni ugovori za eksploataciju bukovih šuma u cilju manufakturne proizvodnje cijepanih šumskih sortimenata nalazili su se, kao najpoznatiji: Fischer Josef iz Osijeka, Schwartz Ferdinand iz Budimpešte, Weiller Johann i Neuberger Felix iz Fiume, Maisatz Viktor iz Sremske Mitrovice, Fischbein August i Congliario Francisco iz Trsta, Rädisch Heinrich iz Zenice, Lilić Stojan iz Hrvatske Gradiške, Grünwald Julius, Steinmetz Alois, Babić Spasoje, Božić Ivan, Dabović Jovan i Grgurina Ivan iz Banjaluke, Haim Elias, Kondić Savo, Đurić Đorđe, Petrović Kosta i Petrović Rade iz Bos. Gradiške, Zurunić Simo iz Sanskog Mosta; Rogić Ivan, Grünmann Karl i Filipović Šerif iz Ključa; Teofil Sekulić i Jovanović Jovo iz Bos. Krupe; Goldberg David i Kuhajdik Johann iz Teslića; Pongratz Leopold, Bobezky Roman, Relli Nikanor, Braun August, Steinmetz Franz, Janež Andrej, Suchy Theodor, Trgovačko špeditersko društvo Šahinagić — Salom — Besarović iz Sarajeva itd.

Prema raspoloživim podacima za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini ukupno je prodato i posječeno, na osnovu dugoročnih ugovora zaključenih putem direktnih pogodbi sa pojedinim kupcima, oko 4.556.000 m³ bukovog drveta, velikim dijelom u dubecim stablima a uz to još i oko 150.000 m³ četinarskog drveta, od koga, također, jedan dio u dubecim stanju. U eksploataciji bukovih šuma i manufakturnoj proizvodnji drvnih sortimenata u tom periodu sudjelovao je relativno veći broj domaćih preduzimača i trgovaca nego što je to bio slučaj sa eksploatacijom hrastovih šuma i manufakturnom proizvodnjom francuske duge, koji su vršeni u istom vremenskom periodu. Njihova djelatnost u pogledu eksploatacije bukovih šuma u cilju proizvodnje tehničkih cijepanih sortimenata, kao što su bili bačvarske duge i šubije a jednim dijelom i željeznički pragovi, bila je usmjerena prvenstveno na šumska područja u zapadnom dijelu Bosne. Među ovim su se posebno isticali šumski kompleksi Grmeč, Risovac, Čelić ko-

sa, Plješivice i Pastrojevo; Šiša, Palež i Bobinjak; Čemernica i Manjača. Za sječu drveta i proizvodnju pretežno željezničkih pragova i prostornog (ogrevnog) drveta, a u manjem obimu tehničke cijepane robe, dolazila su u to vrijeme u obzir naročito šumska područja u sjevernom i centralnom dijelu Bosne i šume na području sarajevskog regiona, kao što su Prosara, Mota-jica i Vučjak planina; Ozren pl., Usora i Nemila i na kraju Igman pl., Ivan, Bitovnja i Donja Prača (1, 2, 3, 4).

(1) ABH — ZMF br. 1.343/BH ex 1880; br. 7.497/BH ex 1880; br. 3.197 i 5.693/BH ex 1890; br. 1.348/BH ex 1891; br. 3.156/BH ex 1892; br. 15.584/BH ex 1893; br. 2.482 i 5.961/BH ex 1895; br. 5.553 i 8.318/BH ex 1896; br. 2.428, 5.509, 9.433 i 11.153/BH ex 1898; br. 4.181, 11.233 i 12.110/BH ex 1899; br. 1.970/BH ex 1900.

(2) ABH — ZMF br. 2.009 i 4.162/BH ex 1901; br. 2.174, 2.482, 3.380, 4.246, 6.965, 7.508, 7.516, 8.198 i 8.986/BH ex 1902; br. 1.483, 9.777, 9.802 i 10.887/BH ex 1903; br. 714 i 9.820/BH ex 1904; br. 3.314/BH ex 1905; br. 2.292, 6.019 i 8.239, 9.716 i 14.803/BH ex 1907; br. 9.169 i 10.785/BH ex 1911; br. 6.798/BH ex 1912; br. 5.488, 12.200, 12.205 i 14.274/BH ex 1914; br. 10.525/BH ex 1916; br. 12.120 i 16.722/BH ex 1917.

(3) Ugrenović, A.: *Iskorišćavanje šuma, knj. III. Tehnika trgovine drvom I dio*. Zgb. 1934. Str. 249—253, 258—261.

(4) Ugrenović, A.: *Upotreba drveta i sporednih produkata šume*. Zgb. 1948. Str. 119.

EKSPLOATACIJA ŠUMA U OKVIRU ERARSKIH ŠUMSKIH
REŽIJSKIH POSLOVANJA

Organizovanje radova oko iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara, koje je zagovarao veći broj šumarskih stručnjaka, uslijedilo je početkom devedesetih godina XIX vijeka. Ti poslovi, organizovani u dosta skromnim razmjerama, predstavljali su pionirski rad pokrenut u cilju uvođenja racionalnijeg šumskog gospodarenja u okupiranoj BiH. Za svoj postanak i uspješan razvitak erarska šumska režijska poslovanja mogla su dobrim dijelom zahvaliti odluci austrougarske uprave da putem izvjesnog broja šumskih uprava i njihovih režijskih poslovanja pridonese bržem razvitku nekih grana bosanskohercegovačke privrede, a posebno metalurgijske industrije. U to vrijeme su za eksploataciju šuma dolazili u obzir prvenstveno šumski kompleksi na teritoriji zapadnog dijela sarajevskog regiona. Ovo zbog toga što je snabdijevanje grada Sarajeva građevnim i ogrevnim drvetom predstavljalo aktuelan i ozbiljan problem i što se novoosnovana Vareška industrija željeza, koju je trebalo snabdijevati znatnim količinama drvenog ugljena, nalazila baš na tom području. Eksploatacija šuma u zapadnom dijelu sarajevskog regiona bila je u to vrijeme omogućena izgradnjom željezničke pruge javnog saobraćaja Bos. Brod - Sarajevo (1882) kao i povezivanjem Sarajeva sa Jadranskim morem izgradnjom željezničke pruge u dolini Neretve (1891). Ovome je u znatnoj mjeri pridonijela i izgradnja industrijske pruge Vogošća (Semizovac) - Čevljanovići (1885), a nešto kasnije i industrijske pruge Podlugovi - Vareš (1895), čime je bila olakšana eksploatacija šuma u slivovima rijeke Ljubine i Stavnje i njihovog šireg gravitacionog područja. Otvaranje i iskorišćavanje šuma u istočnom dijelu sarajevskog regiona u to vrijeme nije dolazilo u obzir, jer je bilo usko povezano sa projektovanjem tzv. istočne željezničke pruge, koja je izgrađena i puštena u saobraćaj tek 15 godina kasnije (1906). Za iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara austrougarska uprava je već početkom zadnje decenije prošlog vijeka preduzela izvođenje pripremnih radova za procjenu

tih šumskih područja kao i za projektovanje i izgradnju najpotrebnije mreže šumskih transportnih komunikacija.

Predviđeno iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara imalo je u početku jedini cilj snabdijevanje lokalnog tržišta građevnim i ogrjevnim drvetom, alimentiranje novootvorene industrije željeza u Varešu potrebnim drvenim ugljenom, kao i obezbjeđivanje pilanskom oblovinom iz vjesnog broja domaćih malih pilana koje su se nalazile u Sarajevu i njegovoj okolini. Obim predviđenih radova u vezi sa procjenom i otvaranjem šumskih područja, koja su dolazila u obzir za eksploataciju, bio je saobražen finansijskim mogućnostima zemaljske uprave. Te mogućnosti su bile ograničene i nisu dozvoljavale ulaganje većih investicija u ove svrhe. Odluka Zemaljske vlade za BiH da pristupi otvaranju šuma i njihovom iskorišćavanju putem vlastite režije, iako u ograničenom obimu, imala je veliki značaj i uticaj na brže privođenje eksploataciji šuma ne samo na području sarajevskog nego i susjednih regiona, a time i na razvoj industrijske prerade drveta u cijeloj BiH. Počela su se, naime, pojavljivati strana kapitalistička preduzeća sa ponudama za kupovinu većih količina u režiji zemaljskog erara izrađenih trupaca, na bazi ugovora o dugoročnoj isporuci. Ta preduzeća su pokazala spremnost da, pored ugovorne cijene za isporučenu pilansku oblovinu, preuzmu na sebe obavezu da zemaljskom eraru stavlja ju na raspoloženje potrebna finansijska sredstva za izgradnju šumskih transportnih komunikacija. Ta sredstva, data u vidu pozajmice, bila bi im vraćana sukcesivno do kraja trajanja zaključenih ugovora o prodaji i isporuci drveta. Zemaljska vlada za BiH prihvatila je ove ponude i pristupila zaključivanju ugovora, na bazi slobodne pogodbe, sa pojedinim šumsko industrijskim preduzećima stranog kapitala. Ta preduzeća su istovremeno donosila odluke o podizanju industrijskih postrojenja za preradu drveta na bazi alimentiranja sirovinom koju su im obezbjeđivala erarska režijska šumska poslovanja. Ova činjenica, kao i istovremeno proširivanje proizvodnog kapaciteta Vareške industrije željeza, bili su razlog i povod za osnivanje novih erarskih režijskih poslovanja, tako da je, pored postojećih dva režijska poslovanja na teritoriji sarajevskog regiona (Sarajevo, Vareš), osnovano i stavljeno u pogon još šest režijskih poslovanja sa sjedištem u Iliđi, Busovači, Han-Kompaniji, Nemiljoj, Vozućoj i Pribiniću.

Erarska šumska režijska poslovanja dijelila su se, s obzirom na proizvodne i namjenske zadatke, u više grupa. U prvoj grupi nalazile su se šumske uprave sa režijskim poslovanjima unutar kojih su bili organizovani posebni ugljenarski pogoni. Te šumske uprave su imale osnovni zadatak da u kooperaciji sa Vareškom industrijom željeza proizvode drveni ugljen, koji je u to vrijeme služio umjesto koksa, dok je proizvodnja drugih šumskih sortimenata imala sporedni značaj. Drugu grupu sačinjavale su one šumske uprave čije je režijsko poslovanje bilo orijentisano, u potpunosti ili pretežnim dijelom, na proizvodnju tehničkih sortimenata, u prvom redu trupaca za potrebe pilanske industrije, zatim jamskog drveta za snabdijevanje rudnika; telegrafskih i telefonskih stupova za potrebe poštansko telegrafskog saobraćaja; oblog i tesanog drveta za potrebe građevinarstva; željezničkih pragova za podmirivanje potreba zemaljskih željeznica; ogrjevnog drveta za snabdijevanje vojnih garnizona, državnih nadležstava, gradskog

stanovništva i dr. Treću grupu su činile one šumske uprave koje su se u pogledu proizvodnje nalazile između prve i druge grupe. One su sa svojim organizaciono odvojenim proizvodnim ekonomskim jedinicama (pogonima) proizvodile u podjednako mjeri i drveni ugljen za potrebe metalurgijske industrije kao i ostale sortimente za druge grane privrede. Poseban položaj zauzimala je šumska uprava u Pribiniću, čije je režijsko poslovanje radilo u kooperaciji sa privatnim industrijskim preduzećem za proizvodnju retortnog ugljena koji je, kao i drveni ugljen izrađivan u ugljenarskim pogonima erarskih šumskih režijskih poslovanja, bio namijenjen isključivo potrebama Vareške industrije željeza (1, 2, 3, 4).

1. — *Manufakturna proizvodnja drvenog ugljena u kooperaciji režijskih poslovanja šumskih uprava i Vareške industrije željeza*

Oslanjajući se na bogatu sirovinsku bazu kvalitetne željezne rudače i vijekovima razvijanu tradiciju primitivne zanatske proizvodnje i prerade željeza, s jedne, i velika prostranstva bosanskih šuma, s druge strane, austrougarska uprava je već u prvim godinama okupacije pristupila sistematskom radu oko priprema za proizvodnju željeza na potpuno industrijskoj osnovi. U vezi s tim otpočeli su već u 1890. godini radovi oko podizanja jedne moderne visoke peći za topljenje željezne rudače u Varešu. Njen kapacitet je bio relativno malen. Iznosio je godišnje oko 1.500 tona sirovog željeza. Za proizvodnju drvenog ugljena, koji je u to vrijeme služio u topioničarstvu umjesto koksa, bile su angažovane šumske uprave u Varešu i Sarajevu. One su u tu svrhu organizovale posebne pogone za proizvodnju drvenog ugljena u vlastitoj režiji. U to vrijeme Vareš nije bio povezan željezničkom prugom Bos. Brod - Sarajevo. Poslovanje željezare u Varešu nije moglo biti rentabilno jer je transport materijala cestom od željezničke stanice u Podlugovima do Vareša i obratno bio relativno skup i u vezi s tim prodaja i plasman željeza i željeznih produkata znatno ograničeni. Zbog toga je i pristupljeno izgradnji 24,7 km duge industrijske željezničke pruge Podlugovi - Vareš, koja je izgrađena i puštena u redovni saobraćaj u mjesecu novembru 1895. godine.

U istoj godini (1895) došlo je do velikih transakcija i promjena u pogledu organizacije željezne industrije u Varešu, njenog poslovanja i proizvodnje. To je imalo veliki uticaj na daljnji razvitak metalurgijske industrije u Bosni, kao i na opseg iskorišćavanja šuma za proizvodnju drvenog ugljena. Učešćem kapitala dviju jakih bečkih banaka (»Unionbank« i »Wiener

(1) Hoffmann, K.: *Die Entwicklung des Forstwesens in Bosnien und der Hercegovina von der österr. — ungar. Okkupation bis 1893*. Oesterr. V.f.F. Heft I. Wien 1894. Str. 1—36.

(2) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 205—219.

(3) Begović, B.: *Doprinos šumarstva razvoju metalurgijske industrije Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave*. N. Š. br. 5—6. Sarajevo 1967. Str. 247—257.

(4) Juzbašić, Dž.: *Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austro-ugarske politike od okupacije do kraja Kallay-eve ere*. Str. 43—51, 74—83, 95—100, 205—207, 237—239. Sarajevo 1974.

Bank — Verein«)osnovano je posebno akcionarsko društvo pod nazivom »Vareška industrija željeza dioničarsko društvo« (»Varešer Eisenindustrie Aktiengesellschaft«) u Varešu sa osnovnim kapitalom od 1.600.000 forinti, podijeljenih u 8.000 komada akcija po 200 for. Novoosnovano akcionarsko društvo otkupilo je od bosanskohercegovačkog zemaljskog erara željezaru u Varešu sa svim njenim postrojenjima za svotu od 850.000 for. i ustupilo mu, u ime otkupnine, 4.250 akcija. Na taj način je u posjed bosanskohercegovačkog zemaljskog erara došlo 53% od ukupnog broja emitovanih akcija novoosnovanog akcionarskog preduzeća. Zemaljska vlada za BiH zaključila je tom prilikom sa Vareškom industrijom željeza d.d. ugovor o izdavanju u zakup rudnika željezne rudače, zadržavajući za sebe daljnje vođenje poslovanja ovog velikog mješovitog preduzeća sa erarskim i privatnim kapitalom. Transakcija i osnivanje akcionarskog društva povukli su za sobom proširenje industrijskog postrojenja i povećanje volumena proizvodnje. Već u 1896. godini podignuta je druga visoka peć, sa godišnjom proizvodnjom od 15.000 - 18.000 tona sirovog željeza. U 1898. godini porušena je prva visoka peć, podignuta 1890. godine, i na njenom mjestu izgrađena nova sa godišnjim proizvodnim kapacitetom od 30.000 - 36.000 tona. Obadvije visoke topioničke peći imale su godišnji kapacitet od 45.000 - 54.000 tona sirovog željeza (5, 5a).

Prošireno industrijsko postrojenje i povećani kapacitet proizvodnje Vareške industrije željeza zahtijevali su daleko veće količine drvenog ugljena nego što su joj mogla obezbijediti šumska režijska poslovanja u Varešu i Sarajevu (Srednje) sa svojim pogonima za proizvodnju drvenog ugljena. Radi toga je odlučeno da se odmah pristupi pripremama za otvaranje novih šumskih uprava i organizovanje novih režijskih poslovanja sa ugljenarskim pogonima u područjima koja će za tu svrhu najbolje odgovarati, s obzirom na pristupačnost šumskoj sirovinskoj bazi i mogućnost lakše i brže otpreme proizvedenog ugljena do Vareša. To su bili regioni Busovače, Han Kompanije, Nemile i Vozuće. Ugljenarski pogoni režijskog poslovanja erarskih šumskih uprava tretirani su kao neka vrsta pomoćnih pogona željezne industrije u Varešu. Njima nije bio cilj da iskorišćavanjem šuma postižu dobit, kao što je to bio slučaj sa režijskim poslovanjima i njihovim pogonima za proizvodnju tehničkih sortimenata i drveta za ogrev. Ugljenarski pogoni režijskih poslovanja šumskih uprava isporučivali su drveni ugljen uz cijenu koštanja proizvodnje, bez šumske takse za upotrijebljeno drvo. Oni su bili zaduženi da posrednim putem daju određen doprinos i pomoć razvitku metalurgijske industrije u BiH. Proizvodnja drvenog ugljena bila je organizovana na bazi kapitalističkog akorda sa podakordom. Svi radovi oko sječe i izrade ugljenarskog drveta, proizvodnje drvenog ugljena i njegove dopreme do državne željezničke stanice izdavani su uz određene akordne cijene pojedinim akordantima dok su ovi izdavali pojedine radove u podakord i uz određene cijene pojedinim grupama (družinama) radnika. Sječu i izradu ugljenarskog drveta obavljali su gotovo isključivo domaći radnici - seljaci, dok je rad oko pougljavanja drveta ustupan družina-

(5) Kao pod 3.

(5a) Vidi: Hauptman, F.: *Borba za bosansko željezo pred prvi svjetski rat*. Godišnjak ist. društva BiH. X. Sarajevo 1959.

ma specijalizovanih radnika — ugljenara koji su za taj posao dobavljali sa strane, prvenstveno iz Italije, Tirola i Kranjske. Za radove oko transporta ugljenarskog drveta i drvenog ugljena bila je angažovana manjim dijelom strana a većim dijelom domaća radna snaga. Šumske uprave su isplaćivale radnike prema izvršenom radu na račun glavnih akordanata, dok je definiran obračun između glavnih akordanata i šumske uprave vršen na bazi ukupnih količina proizvedenog i Vareškoj industriji željeza isporučenog drvenog ugljena. Obračunavanje između režijskih poslovanja šumskih uprava i Vareške industrije željeza vršeno je na bazi komercijalnih principa i normi. Direktni troškovi proizvodnje drvenog ugljena zaračunavani su prema isplatnim listama i računima. Plate u knjigovodstvu zaposlenog službeničkog aparata kao i troškovi šumske manipulacije (manipulativno osoblje) zaračunavani su srazmjerno učešću u ugljenarskom poslovanju. Na isti način obračunavani su troškovi izgradnje (amortizacija) i održavanja transportnih komunikacija i uređaja za proizvodnju, kao i preostali dio troškova koji se odnosio na upravu i nadzor (6, 7).

Svih šest ugljenarskih poslovanja šumskih uprava u Varešu, Sarajevu (Srednje), Busovači, Han-Kompaniji, Nemiloi i Vozući isporučilo je za vrijeme austrougarske uprave u BiH, u periodu 1890 - 1918 godine, Vareškoj industriji željeza ukupno 2.532.000 prn ili 606.300.000 kg drvenog ugljena, od čega 2.243.000 prn ili 557.100.000 kg bukovog i 289.000 prn ili 49.200.000 kg četinarskog ugljena, za čiju proizvodnju je utrošeno ukupno oko 5.055.000 prn lišćarskog i četinarskog drveta, od čega je oko 4.486.000 prn otpadalo na bukovo i oko 569.000 prn na četinarsko drvo (8, 9).

Rad erarskih režijskih ugljenarskih poslovanja i isporuke drvenog ugljena Vareškoj industriji željeza uz cijenu troškova proizvodnje, bez zaračunavanja vrijednosti utrošenog drveta, bili su predmet oštire kritike ne samo unutar šumarskih stručnih krugova nego i u široj javnosti. Ovo tim prije što je Vareška industrija željeza bila u rukama akcionarskog društva u kome je bosanskohercegovački zemaljski erar sudjelovao sa nešto više od polovine akcija, dok se ostatak od blizu 50% akcija toga društva nalazio u posjedu stranog privatnog kapitala. I sam L. Dimitz (10), koji je smatran eksponiranim braniteljem šumarske politike austrougarske uprave u BiH, ograđivao se od takvog načina favorizovanja industrije željeza na račun bosanskog šumarstva. On je pri tome isticao da mu nije potpuno jasno kako stoji sa pravnim osnovama u pogledu snabdijevanja Vareške industrije željeza drvenim ugljenom, proizvedenim u režiji erarskih ugljenarskih poslovanja, i smatrao da bi bilo vrlo poželjno i u interesu šumskog gospodarstva ako bi se pružila bilo kakva mogućnost za reformu takvih nezgodnih odnosa i ako bi se prekinulo sa praksom da erarska režijska ugljenarska poslovanja rade bez ikakve dobiti.

(6) Kao pod 2.

(7) ABH — ZMF br. 930, 2.565 i 6.443/BH ex 1893; br. 3.527 i 12.361/BH ex 1900; br. 16.567/BH ex 1902.

(8) ABH — ZMF br. 4.443/BH ex 1908; br. 6.798/BH ex 1912; br. 14.274/BH ex 1914.

(9) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1909* (str. 135), 1910 (str. 115), 1911 (str. 122), 1913 (str. 63).

(10) Kao pod 2.

U decembru 1910. godine podnesen je izvještaj Komisije, koja je bila obrazovana zaključkom Kontrolnog odbora Bosanskog sabora sa zadatkom da na svom informativnom putovanju po šumskim područjima prikupi podatke i podnese Saboru izvještaj. Komisija je u svome izvještaju, pored ostalog, istakla da bi »država ipak trebalo da crpi bar neku korist od svojih šuma, a ne da ustupa besplatno drvo za proizvodnju drvenog ugljena, koji se ustupa Tvornici željeza uz cijenu troškova proizvodnje. Opravdavanje ovog postupka motivacijom, da se time želi pomoći industriji željeza, nije ni malo ubjedljivo, jer ta industrija u pogledu ekonomičnosti i finansijskih rezultata poslovanja uspijeva sjajno. Okolnost što je, pored privatnih kapitalista, i zemaljski erar dioničar u Tvornici željeza u Varešu ne može opravdati ovaj postupak« (11).

U prilog tvrdnji o uspješnom poslovanju Vareške industrije željeza govorila je činjenica da je nominalna vrijednost jedne dionice ovog akcionarskog društva iznosila 400 kruna dok se tečaj tih dionica na berzama u Beču i Budimpešti kretao u periodu 1900—1914. godine od 780 do 820 kruna, visina dobiti penjala do 27% od akcionarske glavnice a stopa dividende i do 12, 5% (11).

U aprilu 1911. godine Bosanski sabor je donio posebnu rezoluciju kojom se poziva Zemaljska vlada da obrazloži da li je pri postojećim prilikama i okolnostima opravdano da se Vareškoj industriji željeza isporučuje u erarskoj režiji izrađeni drveni ugljen bez uračunavanja šumske takse za upotrijebljeno drvo. U datom odgovoru se isticalo da Vareška industrija željeza proizvodi jeftinije željezo upotrebom koksa pri taljenju željezne rudače nego pri upotrebi drvenog ugljena, pa bi svako poskupljenje ugljena bilo neprihvatljivo za željeznu industriju. Prelaz na isključivu upotrebu koksa odrazio bi se, međutim, negativno na privredu zemlje, koja bi morala odvajati znatna sredstva za nabavku koksa u inostranstvu, dok bi veliki broj domaćih radnika, zaposlenih na sječi šuma i proizvodnji drvenog ugljena, ostao bez posla i zarade (12).

Tvrdnje Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu u pogledu jeftinije proizvodnje željeza upotrebom koksa pri taljenju željezne rudače u visokim pećima nego pri korišćenju drvenog ugljena za iste svrhe, nisu odgovarale stvarnosti. Vareška industrija željeza izvršila je u 1905. godini prvi put narudžbu od 80.000 met. centi koksa u Engleskoj, od čega joj je do kraja jula iste godine isporučeno 20.000 met. centi, a ostatak od 60.000 met. centi trebalo je da bude isporučen do kraja decembra 1905. godine. Istina je da je proizvodnja željeza u vareškim visokim talioničkim pećima na bazi upotrebe nabavljenog koksa mogla biti jeftinija nego pri upotrebi drvenog ugljena, ali samo u slučaju kalkulacije koja bi se bazirala na cijenama drvenog ugljena koje su se u to vrijeme održavale na tržištu. Vareška industrija željeza je, međutim, preuzimala od erarskih ugljenarskih poslovanja drveni ugljen uz cijene koje su bile osjetno niže od onih na tržištu, a koje su odgovarale troškovima proizvodnje, bez zara-

(11) Kao pod 3.

(12) ABH — ZMF br. 14.688/BH ex 1911.

čunavanja vrijednosti upotrijebljenog drveta. Te cijene su bile saobražavane interesima i zahtjevima Vareške industrije željeza i imale svoj limit koji joj je obezbjeđivao rentabilitet poslovanja i siguran profit (13).

2. — *Industrijska proizvodnja retortnog ugljena u kooperaciji režijskog poslovanja šumske uprave u Pribiniću i Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću*

Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava u BiH nisu bila u mogućnosti da proizvodnjom drvenog ugljena pokrivaju cjelokupne potrebe Vareške industrije željeza. Ovo tim prije što su bila obavezna da proizvedeni drveni ugljen isporučuju uz cijene koje su odgovarale troškovima proizvodnje. Ti troškovi su se mogli kretati samo u granicama koje je određivala Vareška industrija željeza, što je upućivalo šumske uprave da ograničavaju svoja ugljenarska poslovanja samo na one šumske komplekse koji su im odgovarajućom lokacijom i povoljnim uslovima eksploatacije obezbjeđivali niske troškove proizvodnje. Takvih šumskih kompleksa je, međutim, bilo malo. To je i dalo povod austrougarskoj upravi da problem kompleksnog snabdijevanja Vareške industrije željeza drvenim ugljenom počne rješavati na drugoj osnovi. Smatrano je da bi uz daljnje zadržavanje manufakturnog načina proizvodnje drvenog ugljena u okviru erarskih ugljenarskih poslovanja trebalo veći dio proizvodnje drvenog ugljena industrijalizirati. Ovo posljednje se moglo ostvariti osnivanjem jednog velikog industrijskog preduzeća za hemijsku preradu drveta, koje bi, pored niza destilata, davalo i znatne količine retortnog ugljena. U vezi s tim preduzelo je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, nadležno za poslove BiH, potrebne korake za angažovanje stranog kapitala, koji bi bio voljan da pod određenim uslovima podigne jedno takvo industrijsko postrojenje u Bosni i u njega uloži odgovarajuća finansijska sredstva. Odlučujuću ulogu u tom pogledu odigrali su u to vrijeme zajednički ministar finansija u Beču B. Kallay i dvorski advokat iz Beča dr. J. Kranz. Ovaj posljednji je nastupio, pri tome, u svoj, stvu zastupnika poznatog njemačkog industrijskog preduzeća »Aktiengesellschaft für Trebertrocknung« u Kasselu, iza koga je stajala glasovita Lajpciška banka kao glavni finansijer tog preduzeća i posjednik najvećeg broja njegovih akcija. U proljeće 1896. godine došlo je između B. Kallaya i J. Kranza do preliminarne sporazuma, iza čega je krajem maja iste godine uslijedilo osnivanje akcionarskog preduzeća pod nazivom »Bosnische Holzverwertungsaktiengesellschaft« (Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta) u Tesliću. Osnovni kapital novoformiranog preduzeća iznosio je 1.500.000 for. podijeljenih u 150.000 akcija po 100 for. nominalne vrijednosti. U osnovanom preduzeću bio je zastupljen pretežnim dijelom njemački a za njim austrijski kapital, dok je bosanskohercegovački zemaljski erar u njemu sudjelovao sa izvjesnim brojem akcija. Novoformirano preduzeće zatražilo je od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču koncesiju za izgradnju i rad industrijskog postrojenja za destilaciju drveta u Tesliću uz određene uslove koji su se odnosili na obezbjeđenje sirovine i određene

(13) ABH — ZMF br. 8.206/BH ex 1905 i br. 18.017/BH ex 1910.

povlastice, potrebne za uspješno poslovanje preduzeća. Treba imati u vidu činjenicu da je kako austrougarskoj upravi za BiH tako i stranom kapitalu bilo u zajedničkom interesu osnivanje jedne velike tvornice za destilaciju drveta u Bosni. Austrougarska uprava bi time Vareškoj industriji željeza obezbijedila za dugi niz godina znatne količine retortnog ugljena, koji bi joj dobro došao kao dopuna postojećeg manjka. Ovo tim prije što erarska ugljenarska poslovanja nisu bila u mogućnosti da svojom proizvodnjom u potpunosti namiruju potrebe bosanske metalurgije. S druge strane, strani kapitalisti su dobro znali da će a konto isporuke deficitarnog ugljena Vareškoj industriji željeza moći računati na izvjesne ustupke i povlastice od strane Zemaljske vlade za BiH, što će uticati na smanjivanje troškova proizvodnje svih produkata destilacije drveta. Oni su, osim toga, sa sigurnošću očekivali da će im osnovana tvornica za destilaciju drveta u Tesliću predstavljati značajan izvor prihoda i obezbjeđivati im sigurne profite, jer je u to vrijeme, zbog naglog razvitka industrije anilinskih boja, nastajala sve veća potražnja za metilnim alkoholom, jednim od glavnih produkata destilacije drveta. Njih je još više na taj korak podsticao pronalazak bezdimnog baruta, za čiju proizvodnju su bile potrebne velike količine acetona, koji je zauzimao značajno mjesto među ostalim proizvodima destilacije drveta, čiji je plasman na svjetskom tržištu, inače, bio osiguran (14, 15, 16).

Koncesija za podizanje i rad fabričkog postrojenja za destilaciju drveta koju je dobilo Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću od Zemaljske vlade za BiH imala je karakter ugovora jer je sadržavala prava i obaveze i jednog i drugog kontrahenta. Prema odredbama te koncesije (zapravo ugovora) bosanskohercegovački zemaljski erar se obavezao da će firmi Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću isporučivati godišnje oko 120.000 prm bukovog destilacionog drveta, koje će u svojoj režiji izrađivati i na stovarište tvornice za destilaciju drveta u Tesliću dopremati novoosnovana šumska uprava u Pribiniću. Firma je bila dužna da u usorskom šumskom području o svom trošku izgrađuje potrebne šumske transportne komunikacije, u prvom redu šumske željezničke pruge, i da ih ustupa na korišćenje erarskoj šumskoj upravi za cijelo vrijeme dok joj ona bude izrađivala i isporučivala destilaciono drvo. Firma se, nadalje, obavezala da će plaćati zemaljskom eraru za svaki 1 prm primljenog bukovog destilacionog drveta, složenog na stovarištu Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću, cijenu od 1,20 for. Ta cijena je odgovarala iskalkulisanim troškovima proizvodnje, ne uračunavajući pri tome vrijednost drveta u šumi na panju, koje je stavljeno besplatno na raspoloženje u korist firme i predstavljalo izvjesnu vrstu regresa. Pored besplatnog drveta, upotrebljavanog za proizvodnju destilacionog drveta u režiji šumske uprave Pribinić, firma je dobila cio niz povlastica na štetu zemaljskog erara, kao što su bili: oslobođenje od redovnih poreskih zaduženja, besplatno izdavanje preduzeću tehničkog drveta za gradnju šumskih transportnih komunikacija, tvorničkih zgrada i drugih građevinskih objekata, odobrenje kupovine ugljena u

(14) ABH — ZMF br. 5.558 i 5.594/BH ex 1896.

(15) *Kasseler Trebertrocknungsgesellschaft*. Oesterr. F.u.J.Z. Nr. i. Wien 1901. Str. 6.

(16) Kao pod 2.

erarskim rudnicima Kreka i Zenica uz snižene cijene i prevoza tog ugljena zemaljskim željeznicama do Usore, odnosno šumskom industrijskom erarskom prugom do Teslića, uz povlaštenu željezničku tarifu, odobrenje povlaštene željezničke tarife za prevoz proizvoda Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću na bosanskohercegovačkim zemaljskim željeznicama itd. Za protu uslugu firma se obavezala da će sav proizvedeni retortni ugljen, u količini od 135.000 met. centi godišnje, isporučivati Vareškoj industriji željeza uz cijenu od 1,30 for. po 1 met. centi postavno vagon na industrijskom kolosijeku tvornice u Tesliću. Na taj način je preduzeće Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću stavljeno jednim dijelom u službu Vareške industrije željeza na račun bosanskih šuma i bosanskohercegovačkog zemaljskog erara (17, 18).

U toku 1896 do zaključno 1907. godine posjeчено je, izrađeno i na stovarište Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću dopremljeno ukupno 1.462.000 prm bukovog destilacionog drveta iz usorskog šumskog ugovornog područja. Cjelokupnu količinu toga drveta proizvelo je režijsko poslovanje šumske uprave u Pribiniću na račun firme Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta, uz kalkulaciju i posebnim ugovorom utvrđene troškove proizvodnje, koji su iznosili 1,20 for. (2,40 kruna) po 1 prm postavno stovarište u Tesliću.

Vrijeme je, međutim, ubrzo pokazalo da su prilikom izdavanja koncesije preuzete obaveze od strane Zemaljske vlade za BiH u pogledu snabdijevanja Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću potrebnom sirovinom ne samo nepovoljne nego i po interese zemaljskog erara štetne. Troškovi proizvodnje destilacionog drveta u okviru režijskog poslovanja šumske uprave u Pribiniću iz godine u godinu su sukcesivno rasli, a drvo je isporučivano po cijeni od 1,20 for. (2,40 kruna) po 1 prm postavno Teslić. Razlika u troškovima proizvodnje i prodajne cijene padala je na teret režijskog poslovanja, odnosno zemaljskog budžeta, što je vješto prikrivano u godišnjim obračunima. Iako je specijalno obrazovana komisija za reviziju godišnjih obračuna unijela dosta svjetla u nepravilnosti oko proizvodnje, isporuke i obračunavanja destilacionog drveta, to je sve ubrzo zataškano, jer je bilo u interesu i firme i Zemaljske vlade za BiH, odnosno Zajedničkog ministarstva finansija u Beču. Zbog toga je i došlo u 1907. godini do sporazumne revizije ugovora o snabdijevanju firme destilacionim drvetom. Toj reviziji je kumovao zastupnik firme »Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta« u Tesliću dr Josef Kranz iz Beča. Prema novozaključenom ugovoru firma je preuzela na dugoročnu eksploataciju (1908 - 1946) bukove sastojine u usorskom šumskom području, s tim da će plaćati zemaljskom eraru za svaki prm u svojoj režiji posječenog i izrađenog bukovog destilacionog drveta u šumi na panju taksu u iznosu od 0,40 kruna. Ona se istovremeno obavezala da će isporučivati Vareškoj industriji željeza godišnje 135.000 met. centi retortnog ugljena uz cijenu od 2,80 kruna po 1 met. centi postavno vagon na tvorničkom industrijskom kolosijeku u Tesliću, s tim što će ova cijena važiti od 1. januara 1908. do 31. marta 1914. godine, a za svakih

(17) ABH — ZMF br. 6.396/BH ex 1896 i br. 1.847 i 7.063/BH ex 1897.

(18) Kao pod 2.

daljnjih 10 godina biti sukcesivno povećavana. Firmsu su u ime regresa dozvoljene čiste sječe bukovih sastojina u usorskom šumskom području uz plaćanje posebnog doprinosa za pošumljavanje golih sječina kao i proširenje ugovornog područja na šumski kompleks Bistrica i Snjegotina (19).

Firma Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću je od 1908. godine preuzela od režijskog poslovanja šumske uprave sve šumske transportne komunikacije i nastavila proizvodnju bukovog destilacionog drveta u svojoj režiji. Tvornica za destilaciju drveta u Tesliću je u toku prvog svjetskog rata (1914 - 1918) radila punim kapacitetom, zahvaljujući činjenici da je još u prvim danima rata stavljena pod vojnu upravu i da je tokom cijelog rata, pored ostalog, proizvodila u povećanom obimu ratnoj industriji neophodno potreban aceton.

Prethodno smo konstatovali da je erarsko režijsko poslovanje šumske uprave u Pribiniću proizvelo i Tvornici za destilaciju drveta u Tesliću isporučilo u jedanestogodišnjem periodu (1897-1907) ukupno 1.462.000 prn bukovog destilacionog drveta ili u prosjeku godišnje oko 133.000 prn. Firma Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću je u daljnjem jedanaestogodišnjem periodu (1908 - 1918) posjekla i izradila u svojoj režiji za potrebe svoje tvornice za destilaciju drveta u Tesliću ukupno 1.415.000 prn bukovog destilacionog drveta ili prosječno godišnje oko 129.000 prn. To znači da je ta firma iz usorskog ugovornog područja u toku dvadesetdvogodišnjeg poslovanja za vrijeme austrougarske uprave u BiH dobila 2.876.000 prn bukovog destilacionog drveta ili prosječno godišnje 131.000 prn. U isto vrijeme ova firma je, na osnovu obaveza iz ugovora zaključenih sa zemaljskim erarom, isporučila Vareškoj industriji željeza za alimentaciju njenih visokih peći i drugih potreba oko 300.000.000 kg retortnog ugljena ili prosječno godišnje oko 13.600.000 kg. Od ukupne količine proizvedenog destilacionog drveta u šumama usorskog područja režijsko poslovanje šumske uprave u Pribiniću izradilo je i firmi Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću isporučilo 1.462.000 prn uz cijenu koja je odgovarala pri zaključivanju ugovora iskalkulisanim troškovima proizvodnje, ne uračunavajući u njih vrijednost upotrijebljenog drveta, što znači da je ta količina drveta stvarno poklonjena firmi. Ostatak od 1.415.000 prn bukovog destilacionog drveta firma je izradila u svojoj režiji i platila zemaljskom eraru minimalnu šumsku taksu koja je za period 1908 - 1914. godinu iznosila svega 0,40 kruna a za period 1914 - 1918. godinu 0,50 kruna po 1 prn u šumi na panju (20).

*

Osvijetlivši cjelokupnu djelatnost oko proizvodnje drvenog ugljena u periodu austrougarske uprave u BiH, u cilju snabdijevanja metalurgijske industrije, možemo konstatovati:

— da je u okviru ugljenarskih poslovanja erarskih šumskih uprava proizvedeno ukupno 5.055.000 prn ugljenarskog drveta i Vareškoj industriji

(19) ABH — ZMF br. 8.037/BH ex 1907.

(20) ABH — ZMF br. 11.500/BH ex 1910; br. 14.135/BH ex 1911; br. 6.798/BH ex 1915; br. 6.650/BH ex 1916 i br. 7.106/BH ex 1917.

željeza isporučeno oko 606.300.000 kg drvenog ugljena uz cijenu koštanja, bez zaračunavanja šumske takse za upotrijebljeno ugljenarsko drvo,

— da je u okviru režijskog poslovanja šumske uprave u Pribiniću izrađeno ukupno 1.462.000 prm bukovog destilacionog drveta koje je isporučeno Tvornici za destilaciju drveta u Tesliću uz ukalkulisane i ugovorom utvrđene troškove proizvodnje, bez zaračunavanja šumske takse za upotrijebljeno drvo,

— da je u okviru poslovanja firme Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću posjeđeno i izrađeno ukupno 1.415.000 prm bukovog destilacionog drveta za potrebe Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću, uz plaćanje minimalne šumske takse po 1 prm u šumi na panju,

— da je od strane Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću u periodu 1897 - 1918. godine isporučeno Vareškoj industriji željeza ukupno oko 300.000.000 kg retortnog ugljena, uz snižene cijene na bazi regresa dobivenog na štetu šumskog erara,

— da je u periodu 1891 - 1918. godine posjeđeno i izrađeno u bosanskim erarskim šumama oko 7.930.000 prm ugljenarskog, odnosno destilacionog drveta, i Vareškoj industriji željeza isporučeno preko 900.000.000 kg drvenog i retortnog ugljena,

— da je od cjelokupne količine drveta posjeđenog u erarskim šumama i upotrijebljenog za proizvodnju isporučenog ugljena zaračunato besplatno 82% a ostatak od 18% prodat uz minimalnu šumsku taksu,

— da je ovo besplatno izdavanje drveta iz erarskih šuma za proizvodnju drvenog ugljena za potrebe Vareške industrije željeza predstavljalo neku vrstu doprinosa bosanskih šuma i bosanskog šumarstva razvitku bosanske metalurgijske industrije, uz napomenu da je Vareška industrija željeza a. d. bila mješovito preduzeće u kome je, pored erarskog, sudjelovao i privatni strani kapital, koji se koristio tim doprinosom.

3. — *Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava kao proizvođača i snabdjevača pilanskom oblovinom stranih preduzeća za industrijsku preradu drveta*

Realizujući odluku o iskorišćavanju šuma zemaljskog erara u vlastitoj režiji austrougarska uprava u BiH se u početku ograničila na zapadni dio sarajevskog regiona, gdje su organizovana režijska poslovanja pri šumskim upravama u Sarajevu i Varešu. Režijskom poslovanju šumske uprave u Sarajevu bilo je stavljeno u zadatak da pored drvenog ugljena za alimentiranje Vareške željezne industrije proizvodi tehničko i ogrevno drvo za domaće potrebe, a posebno da proizvodi pilansku oblovinu za snabdijevanje malih lokalnih pilana u Sarajevu i njegovoj okolini. Obim te proizvodnje bio je u velikoj mjeri ograničen. Razlozi za to ležali su prvenstveno u finansijskoj nemogućnosti zemaljskog erara za veća investiciona ulaganja koja su bila potrebna i nužna za izgradnju šumskih transportnih komunikacija, cjelovito otvaranje šumskih područja i njihovu racionalnu eksploataciju na široj osnovi. Strana šumsko-industrijska preduzeća su se u to vrijeme ustručavala da se upuste u eksploataciju bosanskih šuma i da svoje kapitale investiraju u poslove koji su pri tadašnjim prilikama i uslovima u toj zemlji izgledali

rizični. Situacija se, međutim, nakon odluke austrougarske uprave za BiH da počne sa eksploatacijom šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara, makar i u ograničenom obimu, u velikoj mjeri izmijenila. Pojavila su se, naime, neka strana kapitalistička preduzeća koja su pokazala svoju spremnost da u BiH podignu vlastita industrijska postrojenja većeg proizvodnog kapaciteta za preradu četinarskog drveta, uz uslov da Zemaljska vlada za BiH zaključi sa njima ugovore o dugoročnom snabdijevanju njihovih industrijskih postrojenja potrebnom sirovinom, koju će izrađivati i njima isporučivati erarska režijska poslovanja uz dogovorenu i ugovorom fiksiranu cijenu. Ta preduzeća su ujedno davala pristanak da se posebnom ugovornom klauzulom obavežu da će zemaljskom eraru staviti na raspoloženje potrebna finansijskih sredstava za izgradnju šumskih transportnih komunikacija u odgovarajućim šumskim područjima, i to u vidu pozajmice koja će im biti povraćena u jednakim godišnjim ratama u toku trajanja ugovora. Tako je došlo do zaključivanja posebnih dugoročnih ugovora sa stranim firmama o prodaji i isporuci trupaca za alimentiranje njihovih pilana, a time i do proširenja erarskih režijskih poslovanja, kako po volumenu proizvodnje tako i po broju šumskih uprava sa režijskim pogonima. Na taj način je sa tri strane firme zaključeno pet dugoročnih ugovora o kupoprodaji i isporuci pilanske oblovine izrađene u režijskim poslovanjima erarskih šumskih uprava. Među ugovornim kontrahentima su se nalazile firma Hofmann i Grünsfeld iz Beča, firma Giuseppe Feltrinelli iz Milana i firma Giovanni Schucany iz Napulja.

Ugovor sa firmom Hofmann i Grünsfeld

Kao prvi vjesnik i prethodnica stranog kapitala pojavila se bečka firma Hofmann i Grünsfeld, koja se legitimisala kao interesent za kupovinu četinarskog drveta za pilansku preradu, izrađenog u vlastitoj režiji zemaljskog erara u šumskom području planine Igman. Na osnovu pregovora vođenih u toku 1892. godine u Beču sa predstavnicima Zajedničkog ministarstva finansija ona je početkom 1893. godine zaključila sa Zemaljskom vladom za BiH ugovor u trajanju od 20 godina (1893 - 1912) za kupovinu oko 200.000 m³ četinarskih trupaca, izrađenih u režiji zemaljskog erara na području pl. Igman i isporučivanih sukcesivno, godišnje po 10.000 m³. Firma se pri tome obavezala da će, pored ugovorene cijene od 4,50 for. za 1 m³ četinarskih trupaca postavno stovarište pilane, obezbijediti šumskoj upravi 50.000 for. u vidu beskamatnog zajma za izgradnju 18 km duge šumske gravitacione željezničke pruge (koturače) na relaciji Hadžići - Veliko polje, s tim što će joj taj zajam biti otplaćen u jednakim godišnjim ratama do kraja ugovora. U vezi sa zaključenim ugovorom firma je izgradila u Hadžićima parnu pilanu sa dva gatera i odgovarajućim brojem pomoćnih strojeva. U vremenu od 1894 do 1897. godine firma Hofmann i Grünsfeld preuzela je od režijskog poslovanja izrađenih i na stovarište pilane u Hadžićima dopremljenih ukup-

no 56.700 m³ četinarskih trupaca od kojih je proizvela 35.000 m³ četinarske rezane građe, nakon čega je izvršena transakcija ugovora na firmu G. Feltrinelli i komp. (21).

Ugovori sa firmom Giuseppe Feltrinelli i komp.

Poznata italijanska firma Giuseppe Feltrinelli i komp. iz Milana bila je dobro informisana o planovima austrougarske uprave u BiH za eksploataciju šuma u vlastitoj režiji na području sarajevskog regiona i o prvom ugovoru sklopljenim sa firmom Hofmann i Grünsfeld iz Beča. Nakon intenzivnih pregovora sa predstavnicima Zajedničkog ministarstva finansija u Beču ovoj firmi je uspjelo, zahvaljujući stečenoj naklonosti tadašnjeg zajedničkog ministra finansija B. Kallaya, da u oktobru 1897. godine sa Zemaljskom vladom za BiH sklopi dugoročni ugovor o dvadesetgodišnjoj (1897 - 1917) isporuci četinarskih trupaca izrađenih u režiji šumske uprave Ilidža, na području sliva Kasindolske rijeke, u godišnjim količinama od oko 30.000 m³. Ugovorna cijena iznosila je 4,40 for. po 1 m³ trupaca postavno stovarište pilane u Kasindolu. Tim ugovorom se firma obavezala da će zemaljskom eraru obezbijediti beskamatni zajam od 100.000 for. za izgradnju 17,5 km duge vodene rije u dolini Kasindolske rijeke i za druge investicione objekte, u vezi sa eksploatacijom toga šumskog područja. Zemaljski erar je bio dužan da otplati taj zajam u dvadeset jednakih godišnjih rata. U vezi s tim firma je izgradila i 1899. godine pustila u pogon moderno pilansko postrojenje u Kasindolu sa tri parna kotla po 200 KS i 6 gatera sa svim sekundarnim strojevima i uređajima. U cilju uspostavljanja saobraćajne veze pilane sa željezničkom prugom Sarajevo - Metković, firma je u 1898. godini izgradila 8,3 km dugu željezničku prugu, na lokomotivski pogon koja se odvajala od željezničke pruge Sarajevo - Ilidža na 8,4 km i vodila preko Sarajevskog polja do pilane u Kasindolu (22—29).

U novembru 1897. godine firma G. Feltrinelli i komp. otkupila je od firme Hofmann i Grünsfeld pilanu u Hadžićima. U vezi s tim došlo je i do transakcije ugovora iz 1893. godine o snabdijevanju parne pilane u Hadžićima trupcima iz šumskog područja pl. Igman. Firma Hormann i Grünsfeld je, na osnovu saglasnosti Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, ustupila firmi G. Feltrinelli i komp. ugovor o snabdijevanju pilane četinar-

(21) ABH — ZMF br. 2.111, 2.605 i 2.777/BH ex 1893; br. 1.364/BH ex 1898 i br. 8.214/BH ex 1911.

(22) ABH — ZMF br. 9.775, 10.280 i 11.438/BH ex 1897; br. 426, 1.383, 3.370, 5.062 i 6.670/BH ex 1898; br. 2.738/BH ex 1899.

(23) *Nova pilana u Bosni*. Š. L. br. 1. Zgb. 1899. Str. 52.

(24) *Bosnischer Bote*. Wien 1899.

(25) *Moderna prometna sredstva u Bosni*. Š. L. br. 7. Zgb. 1900. Str. 133—134.

(26) ABH — ZMF br. 830/BH Präs. ex 1903.

(27) *Reiseskizzen aus Bosnien*. Oesterr. F.J.Z. Nr. 14. Wien 1905. Str. 118.

(28) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1906. Str. 314.

(29) Sztehlo, G.: *Bosznia es Herczegovina erdei vasutai*. *Erdeszeti lapok* XXIV. Budapest 1912. Str. 919—932, 949—970, 1002—1016.

skom oblovinom. Taj ugovor je odmah zamijenjen novim ugovorom, zaključenim između Zemaljske vlade za BiH i firme G. Feltrinelli i komp. Predmet novog ugovora bilo je oko 300.000 m³ četinarskih pilanskih trupaca koje će režijsko poslovanje šumske uprave u Ilidži izrađivati u šum. području pl. Igman i isporučivati firmi u toku jedne i pol decenije (1898 - 1912) u godišnjim količinama od oko 20.000 m³, uz cijenu od 4,50 for. po 1 m³ postavno stovarište pilane u Hadžićima, čiji je kapacitet firma Feltrinelli povelila ugradnjom 2 nova gatera (30,31).

U jesen 1899. godine došlo je do zaključivanja novog ugovora između Zemaljske vlade za BiH i firme G. Feltrinelli i komp. o dugogodišnjoj isporuci četinarskih trupaca izrađivanih u režiji šumske uprave Sarajevo u šumama gravitacionog područja rijeke Ljubine, između Srednjeg i Čevljanovića. Predmet ugovora bilo je oko 280.000 m³ jelovih i smrčevih trupaca koji će biti isporučeni firmi u toku 15 godina (1899 - 1914) u približno jednakim godišnjim količinama, uz cijenu od 5,20 for. po 1 m³ postavno stovarište uz željezničku prugu Semizovac - Čevljanovići. Firma je pri tome stavila zemaljskom eraru na raspoloženje, za izgradnju potrebnih šumskih transportnih komunikacija, svotu od 100.000 for., koja će joj biti vraćena tokom trajanja ugovora u anuitetima sa 3% kamata. Šumska uprava je iz tih sredstava izgradila 9,2 km dugu vodenu rižu u dolini potoka Rače sa 2,50 km sporednih riža, kao i 2,5 km dugu šumsku gravitacionu željezničku prugu (koturaču) u Dubokom potoku kod Čevljanovića. Od režijskog poslovanja preuzimane četinarske trupce firma je tovarila u vagone zemaljskih željeznica i transportovala do pilanskih postrojenja u Kasindolu i Hadžićima, gdje ih je prerađivala (32—35).

Firmi G. Feltrinelli i komp. je u vremenu od 1897. do stupanja u rat Italije (1915), kada je izvršena sekvestracija cjelokupne imovine italijanskih preduzeća u BiH, od erarskih režijskih poslovanja šumskih uprava Sarajevo i Ilidža isporučeno ukupno 975.000 m³ četinarskih pilanskih trupaca, od kojih je ona na svojim pilanskim postrojenjima u Kasindolu i Hadžićima proizvela oko 630.000 m³ rezane građe, koja je gotovo isključivo otpremena u inostranstvo, najvećim dijelom u Italiju. Zahvaljujući činjenici da su joj erarska režijska poslovanja redovito isporučivala kvalitetnu sirovinu, firma je postizala enormno visoke procenete iskorišćavanja pilanske oblovine koji su u pojedinim slučajevima dostizali i 68% (36, 37).

(30) ABH — ZMF br. 12.186/BH ex 1897.

(31) Kao pod 2.

(32) ABH — ZMF br. 7.974 i 9.555/BH ex 1899; br. 259/BH ex 1907 i br. 1.369/BH ex 1908.

(33) Kao pod 2.

(34) Kao pod 29.

(35) Kao pod 28.

(36) ABH — ZMF br. 3.839/BH ex 1901; br. 5.016/BH ex 1904; br. 4.957 i 7.953/BH ex 1906; br. 4.957 i 7.953/BH ex 1906; br. 2.886 i 10.100/BH ex 1907; br. 3.781/BH ex 1909; br. 2.988 i 14.310/BH ex 1910; br. 7.395/BH ex 1913 i br. 8.836/BH ex 1914.

(37) ABH — ZMF br. 598/BH ex 1906; br. 7.862/BH ex 1907; br. 5.244/BH ex 1908; br. 6.160 i 6.751/BH ex 1909; br. 3.014 ex 1911; br. 6.798/BH ex 1912; br. 3.896/BH ex 1914; br. 2.367/BH ex 1915 i br. 4.665/BH ex 1916.

Ugovor sa firmom Giovanni Schucany

Početkom 1900. godine došlo je do zaključivanja dugoročnog ugovora između Zemaljske vlade za BiH i italijanske firme G. Schucany iz Napulja. Predmet ugovora bilo je oko 400.000 m³ četinarskih pilanskih trupaca, izrađivanih u režiji šumske uprave u Han-Kompaniji na području Kruščice pl. Rok trajanja ugovora bio je utvrđen na 20 godina, s tim što će se firmi isporučivati godišnje oko 20.000 m³ trupaca uz cijenu od 4,90 for. (9,80 kruna) po 1 m³ postavno stovarište pilane u Kruščici. Posebnom ugovornom klauzulom firma se obavezala da će za izgradnju transportnih komunikacija u području Kruščice staviti na raspoloženje zemaljskom eraru beskametni zajam od 100.000 for. (200.000 kruna), koji će joj se vratiti tokom trajanja ugovora u dvadeset jednakih godišnjih rata. U vezi sa zaključenim ugovorom firma G. Schucany je u 1901. godini na izlaznom dijelu doline Kruščice podigla pilansko postrojenje na parni pogon u kome je bilo instalirano 4 gatera sa pomoćnim strojevima, da bi kasnije bilo prošireno sa još 2 gatera (38, 39, 40).

Firma G. Schucany je nesmetano radila sve do 1915. godine kada je Italija stupila u rat na strani Antante i kada je trebalo da bude stavljena pod sekvetar, kao i ostale firme neprijateljskih državljana. Njoj je ipak uspjelo da se oslobodi sekvestra, dokazivanjem da je njen vlasnik švajcarski državljanin. Njeno poslovanje je, međutim, sve do kraja rata bilo vrlo ograničeno i praćeno stalnim sporovima sa zemaljskim erarom. Ona je u periodu 1901—1918. godine preuzela od režijskog poslovanja u Han-Kompaniji ukupno 415.000 m³ četinarskih trupaca od kojih je preradom na pilani Kruščici dobila oko 275.000 m³ rezane građe. Rasterećena od briga vezanih za eksploataciju šuma i dopremu oblovine do pilane a preuzimajući od režijskog poslovanja isključivo kvalitetne trupce, ona je mogla, analogno firmi G. Feltrinelli i komp., da posvećuje veću pažnju tehnološkom procesu pilanske proizvodnje, racionalizaciji rada i kvalitetu rezane građe. Zbog toga je i imala visok procenat iskorišćavanja pilanske oblovine, dok se kvalitet proizvedene robe najbolje ogledao u veoma povoljnom randmanu rezane građe, koja je gotovo u cijelosti bila predmet eksporta (41, 42). Vidi tabelu I.

Prema izloženom, austrijska firma Hofmann & Grünsfeld i italijanske firme Giuseppe Feltrinelli i Giovanni Schucany u periodu austrougarske uprave u BiH preuzele su oko 1.447.000 m³ kvalitetne pilanske oblovine, isporučene od režijskih poslovanja erarskih šumskih uprava. Preradom te kupljene i preuzete oblovine one su na svojim pilanskim postrojenjima u Hadžićima, Kasindolu i Kruščici proizvele oko 940.000 m³ četinarske rezane građe, koja je najvećim dijelom eksportovana u inostranstvo, prvenstveno u Italiju i zemlje oko Sredozemnog mora. Time su režijska poslovanja erarskih šumskih uprava dobrim dijelom pridonijela razvitku i unapređenju industrije drveta u BiH za vrijeme austrougarske uprave u toj zemlji.

(38) ABH — ZMF br. 10.905 i 12.402/BH ex 1899.

(39) Kao pod 26.

(40) Kao pod 2.

(41) ABH — ZMF br. 6.813/BH ex 1903; br. 3.829/BH ex 1908 i br. 1.766/BH ex 1909.

(42) ABH — ZMF br. 103/BH ex 1916 i br. 6.003/BH ex 1917.

PREGLED ČETINARSKIH TRUPACA KOJI SU U PERIODU
AUSTROUGARSKE UPRAVE U BIH IZRAĐENI U ERARSKOJ
REŽIJI I PRODATI I ISPORUČENI STRANIM
DRVNO-INDUSTRIJSKIM PREDUZEĆIMA

Red. br.	Naziv preduzeća	Šumsko područje	Površ. ha	Drvena masa četinar. trupaca	
				ugovo- rena	realizo- vana
				m ³	m ³
1.	Hofman i Grünsfeld Hadžići		5.227	200.000	56.700
2.	Feltrinelli i komp. Kobiljdol	Kasindolska rijeka	4.573	600.000	386.000
3.	Feltrinelli i komp. Hadžići	Igman*)	(5.227)	300.000	300.000
4.	Feltrinelli i komp. Kobiljdol-Hadžići	Srednje — Čevljanovići	1.142	280.000	289.000
5.	G. Schucany Han-Kompanija	Kruščica	15.493	400.000	415.000
Ukupno			26.435	1.780.000	1.446.700

*) Isto šum. područje kao i pod 1 (transakcija).

4. — *Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava kao proizvođača
i snabdjevača domaćih pilana pilanskom oblovinom*

Za snabdijevanje malih pilana koje su bile većinom izgrađene na vo-
deni pogon, imale ograničene proizvodne kapacitete, nalazile se u posjedu
privatnika i bile smještene većim dijelom na teritoriji sarajevskog regiona
i lašvanskog bazena, režijska poslovanja erarskih šumskih uprava su izra-
đivala i isporučivala vlasnicima tih pilanskih postrojenja izvjesne količine
kvalitetne pilanske oblovine, zaključujući sa njima obično kratkoročne ugo-
vove. Posebna zadaća režijskih poslovanja šumskih uprava sastojala se u
unovčavanju manje kvalitetne pilanske oblovine, koja im je u izvjesnoj mjeri
predstavljala poseban problem. Prilikom primopredaje u režiji izrađenih
četinarskih trupaca pojedinim preduzećima industrije za preradu drveta,
na osnovu zaključenih dugoročnih ugovora, izdvajani su pilanski trupci sa
izvjesnim greškama i manjim debljinskim dimenzijama jer, kao takvi, nisu
bili predmet ugovora. Tih i takvih manje kvalitetnih trupaca, odnosno
tanje pilanske oblovine, koji su u merkantilnom rječniku bili poznati pod
imenom »škart trupci«, ostajalo je na režijskim stovarištima oko 10% od
ukupne količine proizvedene pilanske oblovine. Tu škart pilansku oblovinu,
koja je bila tehnički upotrebljiva, kupovali su posjednici malih pilana uz
niže cijene, njihovom preradom proizvodili rezanu građu koja je bila slabi-
jeg kvaliteta ali ipak dovoljno upotrebljiva da su je mogli lako plasirati na

lokalnom tržištu. Prema raspoloživim podacima i aproksimativnoj ocjeni režijska poslovanja šumskih uprava Sarajevo, Ilidža, Busovača, Han-Kompanija i Nemila u periodu austrougarske uprave proizvele su i isporučile posjednicima malih pilana oko 420.000 m³ četinarske pilanske oblovine, od čega je na normalnu robu (kvalitetne trupce) otpadalo oko 260.000 m³ a na manje kvalitetnu robu (škart trupce) oko 160.000 m³. Preradom te oblovine na malim pilanama dobiveno je oko 230.000 m³ rezane građe koju je gotovo u cijelosti absorbivalo lokalno tržište (43,44).

Prema tome, režijska poslovanja erarskih šumskih uprava su u periodu austrougarske uprave u BiH proizvela i isporučila za potrebe malih pilana lokalnog značaja oko 420.000 m³ kvalitetnih i manje kvalitetnih četinarskih trupaca, od kojih je preradom na tim pilanama dobiveno oko 230.000 m³ četinarske rezane građe, koja je služila za podmirivanje potreba lokalnog tržišta. To je u ukupnom bilansu poslovanja domaćih pilana, od kojih se znatan broj snabdijevao kupovinom drveta u šumi na panju putem oferti, predstavljao značajan udio a time i doprinos razvoju industrije za preradu drveta Bosne i Hercegovine u tom periodu.

5. — *Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava u ulozi proizvođača i snabdjevača domaćeg tržišta proizvodima direktne potrošnje*

Pored djelatnosti oko proizvodnje drvenog ugljena za alimentiranje visokih peći Vareške industrije željeza, kao i izrade i prodaje pilanske oblovine stranoj i domaćoj industriji za preradu drveta, erarska poslovanja šumskih uprava imala su zadatak da sjećom i izradom tehničkog i ogrevnog drveta snabdijevaju domaće tržište proizvodima direktne potrošnje. Među te proizvode spadali su rudničko drvo, stupovi za vodove, stupovi za skele, piloti, kolarsko oblo drvo, sitno tehničko oblo drvo, tesane grede, željeznički pragovi, šubije, ogrevno drvo itd. U tu svrhu je za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, u okviru režijskih poslovanja erarskih šumskih uprava u Sarajevu (Srednjem), Varešu, Ilidži, Busovači, Han-Kompaniji, Nemiljoj i Vožućoj, kojima su se naknadno pridružila novoosnovana režijska poslovanja pri šumskim upravama u Tesliću, Sjetlini i Turbetu, posjećeno, odnosno proizvedeno, u periodu od 1890 .do 1918. godine sveukupno 812.000 m³ raznih drvnih sortimenata namijenjenih domaćem tržištu. Od toga je na četinarsko drvo otpadalo 183.000 m³, a na lišćare 629.000 m³. Od ukupne količine četinarskog drveta otpadalo je na tehničke sortimente (isključivo pilansku oblovinu) 172.000 m³, a na ogrevno drvo 11.000 m³ (15.000 prm). Od ukupne količine lišćarskog drveta otpadalo je na proizvedene tehničke sortimente 175.000 m³, a na ogrevno drvo 454.000 m³ (605.000 prm). Među kupcima i potrošačima svih ovih, u erarskoj režiji izrađenih,

(43) ABH — ZMF br. 3.565/BH ex 1900; br. 2.358, 3.839, 6.943, 9.099, 13.627/BH ex 1901; br. 4.246, 11.051 ex 1902; br. 5.751/BH ex 1903; br. 5.016/BH ex 1904; br. 3.520 i 6.237/BH ex 1905.

(44) ABH — ZMF br. 5.508/BH ex 1906; br. 6.505/BH ex 1907; br. 5.609 i 14.100/BH ex 1908; br. 5.857/BH ex 1909; br. 7.828/BH ex 1910; br. 3.014/BH ex 1911; br. 6.798 i 15.655/BH ex 1912; br. 7.395/BH ex 1913; br. 9.671 i 14.247/BH ex 1914; br. 1.243/BH ex 1915; br. 103, 6.702, 10.525 i 3.333/BH ex 1916; br. 4.552/BH ex 1917.

drvnih sortimenata, namijenjenih direktnoj potrošnji, nalazile su se u prvom redu direkcije erarskih rudnika, zemaljskih željeznica, pošte i telegrafa, državna nadležstva, vojni garnizoni, gradsko stanovništvo i dr. Od posebnog značaja bila je činjenica da su erarska režijska poslovanja proizvodnjom i prodajom drvnih sortimenata, namijenjenih direktnoj upotrebi, vršila snažan uticaj na tržište, u pogledu regulacije cijena tih sortimenata, onemogućavajući na taj način privatna preduzeća, preduzimače i trgovce da monopoliziranjem proizvodnje i trgovine nameću potrošačima visoke cijene i tako stiču neosnovane profite (45).

*

Osvrćući se na izloženo, možemo konstatovati da su erarska šumska režijska poslovanja za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini odigrala značajnu ulogu, kako u pogledu unapređenja šumarstva tako i u pogledu doprinosa razvitku industrije za preradu drveta, a posebno metalurške industrije. U toku svoga rada i djelovanja kroz nepuna tri decenija (1890 — 1918) režijska poslovanja erarskih šumskih uprava vršila su eksploataciju šuma u okviru racionalnog i za tadašnje prilike i uslove prihvatljivijeg načina šumskog gospodarenja nego što je to bio slučaj sa eksploatacijom šuma koju su vršila privatna kapitalistička preduzeća na osnovu zaključenih ugovora sa Zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu, kao zastupnikom zemaljskog erara. Erarska režijska poslovanja su za to vrijeme posjekla i izradila za potrebe industrije za preradu drveta u rukama stranog kapitala oko 1.447.000 m³ četinarske pilanske oblovine, za potrebe većeg broja malih domaćih pilana oko 420.000 m³ četinarskih trupaca i za snabdijevanje domaćeg tržišta oko 812.000 m³ četinarskih i lišćarskih drvnih sortimenata namijenjenih direktnoj potrošnji, što je činilo sveukupno oko 2.679.000 m³ neto drvne mase, izraženo u oblom stanju. Prodajom svojih proizvoda režijska poslovanja su postizala znatno veću šumsku taksu za posječeno drvo u odnosu na cijene koje je austrougarska uprava dobivala za drvo u šumi na panju ustupanjem šuma na dugoročnu eksploataciju privatnim šumsko-industrijskim preduzećima sa stranim kapitalom, na bazi slobodne pogodbe. Režijska poslovanja su na taj način postizala znatne finansijske efekte i zemaljskom eraru obezbjeđivala adekvatne prihode.

Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava su u isto vrijeme, kako smo rekli, bila angažovana oko neposredne, odnosno posredne, proizvodnje šumskog i retortnog ugljena za potrebe Vareške industrije željeza, koja ga je upotrebljavala umjesto koksa. Ona su posjekla i izradila ukupno 3.791.250 m³ (5.055.000 prm) ugljenarskog i 1.096.500 m³ (1.462.000 prm) destilacionog drveta, što je činilo ukupno 4.887.750 m³ (6.517.000 prm) drveta. Vrijednost toga drveta, koje je utrošeno za proizvodnju drvenog i retortnog ugljena, nije uračunata u troškove proizvodnje, što znači da su te količine drveta izdate besplatno, odnosno poklonjene, a taj poklon smatran kao doprinos šumarstva razvitku bosanske metalurške industrije.

(45) ABH — ZMF br. 2.293 i 2.756/BH ex 1891; br. 3.839 i 8.347/BH ex 1901; br. 5.751/BH ex 1903; br. 5.016/BH ex 1904; br. 11.436/BH ex 1906; br. 6.798/BH ex 1912; br. 14.274/BH ex 1914; br. 10.525/BH ex 1916.

Ako uzmemo u obzir veličinu realizovane proizvodnje erarskih režijskih poslovanja u toku nepune tri decenije njihovog rada i djelovanja, koja je iznosila oko 2.679.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, za što je utrošeno oko 17.250.000 kruna, kao i uspješan plasman proizvedenih šumskih sortimenata, čijom prodajom je postignut dohodak od oko 25.750.000 kruna, proizilazi da je u cjelokupnom režijskom poslovanju postignuta ukupna čista dobit od oko 8.500.000 kruna. Ako tu dobit podijelimo sa količinom proizvedene i prodane robe, dobićemo čistu dobit, odnosno šumsku taksu po 1 m³ drveta u šumi na panju, od oko 3,17 kruna, uz napomenu da je postignuta čista dobit, odnosno šumska taksa po 1 m³ drveta četinara i lišćara, u periodu 1906—1915. godine iznosila u prosjeku 4,96 kruna. U cilju obezbjeđenja proizvodnje, erarska režijska poslovanja su do kraja 1911. godine investirala ukupno 1.696.600 kruna u izgradnju šumskih transportnih komunikacija, koje su se sastojale od:

- 15,6 km šumskih željezničkih pruga na lokomotivski pogon;
- 80,5 km šumskih željezničkih gravitacionih pruga (koturača);
- 4 čekrka (Bremsberga) ukupne dužine 1.761 m;
- 1 žične željeznice u ukupnoj dužini od 780 m;
- 53,8 km vodenih riža;
- 37,1 km suvih riža;
- 153,3 km šumskih cesta;
- 18,6 km šumskih puteva za potrebe transporta drvnih proizvoda tovarnim konjima;
- 11,3 km izvoznih puteva za vlačenje drveta po zemlji i
- 4 brane (Klause) za zaustavljanje i akumulaciju vode za potrebe vodenih riža, ukupnog kapaciteta od 25.000 m³ (46, 47).

Imajući sve ovo u vidu, možemo lakše i objektivnije ocjenjivati i određivati značaj i ulogu režijskih poslovanja erarskih šumskih uprava, koju su ona odigrala u pogledu eksploatacije šuma i gospodarenja erarskim šumama, s jedne strane, i njihovog doprinosa razvitku i unapređenju šumske, a time i cjelokupne privrede u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave, s druge strane.

(46) ABH — ZMF br. 4.552/BH ex 1917.

(47) Kao pod 9 i 29.

VII

EKSPLOATACIJA ŠUMA U KOOPERACIJI PRIVATNIH ŠUMSKO- -INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA I ERARSKIH REŽIJSKIH POSLOVANJA

Pored ugovora o prodaji i isporuci četinarskih trupaca izrađenih u režiji erarskih šumskih uprava, koji su za vrijeme Austro-Ugarske zaključivani sa privatnim firmama, sklopljen je istovremeno sa nekoliko firmi izvjestan broj ugovora o kupoprodaji i sječi drveta u šumskim područjima izdvojenim za režijska poslovanja šumskih uprava. Predmet tih ugovora bilo je drvo u šumi na panju, za koje su firme plaćale određenu šumsku taksu u korist režijskih poslovanja i vršile sječu drveta u tim šumama isključivo u svojoj režiji ili u kooperaciji sa režijskim poslovanjima šumskih uprava, koristeći se pri tome njihovim uslugama i sredstvima. Takvi ugovori su zaključivani u onim slučajevima kada su se režijska poslovanja šumskih uprava ustručavala da preuzmu na sebe obavezu isporuke pilanske oblovine pojedinim preduzećima, bojeći se visokih troškova proizvodnje i nerentabilnosti poslovanja. Režijska poslovanja su tako prebacivala sav rizik na privatne firme, a zadovoljavale se tim što su za posječeno drvo primala određenu šumsku taksu i uz to činila manje ili veće usluge tim firmama pri realizovanju sa njima sklopljenih ugovora. Navešćemo te ugovore i njihove osnovne karakteristike.

Ugovor o eksploataciji četinara u usorskom šumskom području, sklopljen sa firmom Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta

Još u 1897. godini osnovano je Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta, koje je dobilo koncesiju za podizanje tvornice za destilaciju drveta u Tesliću. Tom koncesijom se bosanskohercegovački zemaljski erar obavezao da će u vlastitoj režiji šumske uprave u Pribiniću izrađivati u usorskom šumskom području potrebno destilaciono drvo i isporučivati ga tvornici. Tom prilikom su firmi rezervisane sječive mase četinarskog drveta u istom području, s tim što će se o njihovoj eksploataciji i načinu korišćenja zaključiti poseban ugovor, na bazi slobodne pogodbe, što je i učinjeno. Predmet ugovora bila je tridesetogodišnja eksploatacija četinarskog drveta

u usorskom šumskom području u godišnjim količinama od oko 15.000 m³ korisnog uz otpadajuću količinu ogrevnog drveta (ovršaka od 15—25 cm promjera na tanjem kraju), uz cijenu od 0,60 for. (1,20 kruna) po 1 m³ korisnog i 0,25 for. (0,50 kruna) po 1 m³ ogrevnog drveta u šumi na panju. U vezi sa izvršenom naknadnom procjenom ugovornog područja povišene su godišnje sječive mase, počevši od 1904. godine, na oko 30.000 m³ korisnog uz otpadajuću količinu ogrevnog drveta. Prema odredbama ugovora firma je vršila njegovo realizovanje u koordinaciji sa režijskim poslovanjem šumske uprave u Pribiniću, time što je sama vršila sječu, izradu i izvoz drveta koristeći se transportnim komunikacijama u službi režijskog poslovanja šumske uprave ili je te poslove obavljala u svojoj režiji šumska uprava u Pribiniću na račun firme, koja je posebno plaćala ugovornu taksu za drvo u šumi na panju u korist režijskog poslovanja šumske uprave. Zbog nedostatka pilanskog postrojenja, firma je u prvim godinama realizovanja ugovora ustupala izrađeno četinarsko drvo drugim preduzećima, ali je od 1904. godine prerađivala sve četinarske trupce iz ugovornog područja na pilanskom postrojenju u Tesliću. U njemu su, pored parnog stroja od 160 KS, bila instalirana 4 puna gatera sa odgovarajućim brojem pomoćnih strojeva i uređaja. Od početka realizovanja ugovora pa do kraja 1907. godine firma je, u kooperaciji sa erarskim režijskim poslovanjem, posjekla i izradila ukupno 205.000 m³ neto mase četinarskog drveta. U toj masi se nalazilo oko 164.000 m³ pilanske oblovine, od koje je proizvedeno oko 90.000 m³ rezane građe. Kada je početkom 1908. godine likvidirano režijsko poslovanje šumske uprave Pribinić, firma je nastavila da vrši sječu i izradu bukovog destilacionog i četinarskog tehničkog drveta isključivo u svojoj režiji, sve do kraja austro-ugarske uprave u BiH (1,2).

Ugovor o eksploataciji četinaru u Busovačkoj pl.,
sklopljen sa firmom A. Gombo

Krajem prošlog vijeka (1898) zaključen je, na bazi slobodne pogodbe, sa mađarskom firmom Arnold Gombo iz Budimpešte, vlasnikom pilanskog postrojenja na turbinski pogon sa 2 gatera na rijeci Lašvi u Kaoniku, kod Busovače, ugovor o eksploataciji četinaru u Busovačkoj planini, koja je bila izdvojena i rezervisana za iskorišćavanje u vlastitoj režiji šumske uprave. Predmet ugovora bilo je oko 50.000 m³ četinarskog drveta, koje će firma posjeći u svojoj režiji u roku od 10 godina po 5.000 m³ godišnje, uz plaćanje režijskom poslovanju šumske uprave u Busovači na ime takse 1,80 for. za 1 m³ korisnog i 0,20 for. za 1 m³ ovršaka u šumi na panju. Dvije godine kasnije (1900) sa istom firmom je sklopljen naknadni ugovor kojim joj je ustupljeno za sječu u udaljenijim predjelima Busovačke pl. još oko 30.000 m³ četinarskog drveta, uz cijenu od 2,00 kruna (1,00 for.) za 1 m³ korisnog i 0,40 kruna (0,20 for.) za 1 m³ ogrevnog drveta (ovršaka), s tim da tu količinu drveta posiječe u desetogodišnjem roku po 3.000 m³ godišnje, što je

(1) ABH — ZMF br. 6.989/BH ex 1897; br. 8.374, 10.564 i 14.081/BH ex 1901; br. 9.929/BH ex 1902; br. 4.929/BH ex 1903; br. 9.079 i 9.534/BH ex 1905; br. 491/BH ex 1906; br. 487 i 10.126/BH ex 1907; br. 6.520/BH ex 1908 i br. 6.798/BH ex 1912.

(2) ABH — ZMF br. 830/BH Präs. ex 1903.

ukupno godišnje iznosilo po 8.000 m³. Firma se, na osnovu posebnog sporazuma sa šumskom upravom, koristila za izvoz drveta iz šume do pilane u Kaoniku šumskom željezničkom prugom režijskog poslovanja, uz plaćanje određene zakupnine. Do kraja 1907. godine, kada je obustavila rad, firma A. Gombo je posjekla i izradila u ugovornom području ukupno 52.000 m³ neto mase četinarskog drveta, od čega je dobila oko 32.000 m³ pilanske oblovine i oko 20.000 m³ tanje oblovine sa ovršcima. Preradom pilanskih trupaca dobila je oko 18.000 m³ četinarske rezane građe, od koje je najveći dio ustupila, na osnovu posebnog aranžmana, firmi G. Feltrinelli i komp. u Hadžićima, koja je tu građu otpremala u inostranstvo skupa sa građom iz svojih pilana u Kasindolu i Hadžićima. Ostatak manje kvalitetne četinarske rezane građe firma A. Gombo plasirala je na domaćem tržištu (3).

Ugovor o eksploataciji šuma u šum. području Povača,
sklopljen sa firmom P. Buttazzoni i I. Venturini

Petar Buttazzoni i Ivan Venturini podigli su u 1898. godini u Sarajevu parnu pilanu sa tvornicom građevne stolarije i namještaja. U tom industrijskom postrojenju, pored parnog stroja od 50 KS i 2 gatera sa 4 cirkularne pile, bilo je instalisano 20 strojeva za obradu drveta i zaposleno oko 120 radnika. Firma je iste godine, slobodnom pogodbom, zaključila sa Zemaljskom vladom, uz prethodni sporazum sa režijskim poslovanjem šumske uprave Sarajevo, dugoročni ugovor o desetogodišnjoj eksploataciji 40.000 — 60.000 m³ četinarskog korisnog drveta u šumama koje su se nalazile u gravitaciji potoka Povače, desne pritoke rijeke Ljubine. Te šume su bile izdvojene i kao takve rezervisane za iskorišćavanje u vlastitoj režiji šumske uprave Sarajevo. Drvo je prodato uz cijenu od 1,50 for. (3,00 krune) po 1 m³ korisnog, odnosno 0,20 for. (0,40 krune) po 1 m³ ogrevnog drveta (ovršaka) u šumi na panju, s tim da kupac plaća šumsku taksu u korist režijskog poslovanja. Firma je istovremeno podigla na ušću potoka Povače u rijeku Ljubinu pilanu na vodeni pogon sa 1 gaterom venecijanerom, na kojoj je prerađivala dio pilanske oblovine iz ugovornog područja, dok je ostatak dopremala na stovarište parne pilane u Sarajevu, koja je, pored toga, snabdijevana trupcima kupovanim od erarskog režijskog poslovanja šumskih uprava. Poslije isteka ovog roka, firmi je naknadnim ugovorom ustupljeno još 30.000 m³ četinarskog korisnog drveta u proširenom dijelu istog ugovornog područja, uz cijenu 4,00 krune po 1 m³ korisnog i 0,40 krune po 1 m³ ogrevnog drveta u šumi na panju. Rok trajanja ugovora iznosio je 3 godine. Firma je u toku realizovanja obadva ugovora ukupno posjekla oko 80.000 m³ četinarskog drveta od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 60.000 m³, čijom preradom je

(3) Begović, B.: *Eksploatacija četinarskih šuma i industrijska prerada drveta na području busovačkog regiona u periodu austro-ugarske uprave*. N. Š. br. 7—9. Sar. 1973. Str. 247—257.

dobiveno oko 35.000 m³ rezane građe. Veći dio rezane građe preduzeće je iskoristilo u vlastitoj tvornici građevne stolarije i namještaja, dok je manji dio bio predmet eksporta u inostranstvo (4,5,6).

Ugovor o eksploataciji šuma u slivu potoka Krupa,
sklopljen sa firmom G. Feltrinelli i komp.

Firma G. Feltrinelli i komp. je, na osnovu ugovora iz 1898. godine, obezbijedila petnaestogodišnju alimentaciju pilanskog postrojenja u Hadžićima sa godišnjom količinom od oko 20.000 m³ četinarskih trupaca izrađivanih u šumskom području Igman-Radava, u okviru režijskog poslovanja šumske uprave Ilidža. U slivu potoka Krupa, koji je činio sastavni dio šumskog područja Igman-Bjelašnica, izdvojenog i rezervisanog isključivo za režijsko poslovanje šumske uprave Ilidža, nalazile su se veće količine sječivih masa četinara, koje su mogle služiti za proizvodnju pilanske oblovine na koju je reflektirala firma G. Feltrinelli i komp. Šumska uprava Ilidža se ustručavala da pristupi eksploataciji toga dijela svog područja u vlastitoj režiji, bojeći se visokih troškova proizvodnje koji bi joj doveli u pitanje rentabilitet poslovanja. Zbog toga je uz prethodni dogovor i sporazum, postignut lično između vlasnika firme Giuseppa Feltrinelli-a i tadašnjeg zajedničkog ministra finansija B. Kallaya, došlo do zaključivanja posebnog dugoročnog ugovora između firme Feltrinelli i Zemaljske vlade za BiH. Radilo se o kupoprodaji oko 120.000 m³ četinarskog korisnog drveta u šumama sliva potoka Krupe, koje bi bilo posječeno u roku od 15 godina (1902—1916), sa godišnjim etatom od oko 8.000 m³. Ugovorna cijena je iznosila 3,20 kruna po 1 m³ korisnog drveta u šumi na panju, s tim što će sječu, izradu i izvoz drveta vršiti na svoj račun i u svojoj režiji firma, a prihod od šumske takse ići u korist režijskog poslovanja šumske uprave u Ilidži. Firma je u vezi s tim otkupila napuštenu pilanu na vodeni pogon u gornjem toku potoka Krupe, podignutu još za vrijeme otomanske uprave, rekonstruisala je na bazi turbinskog pogona, instalisala u njoj 1 puni i 1 venecijanergater i osposobila je za savremenu preradu drveta. Za otpremu rezane građe firma je izgradila 4,6 km dugu šumsku gravitacionu prugu (koturaču) od pilane do Zovika na cesti Sarajevo — Mostar, a za vrijeme trajanja ugovora posjekla i izradila 96.400 m³ četinarskog korisnog drveta, od čega oko 86.000 m³ pilanske oblovine od koje je preradom dobiveno oko 58.000 m³ četinarske rezane građe (7,8,9).

(4) *Trgovački registar Okružnog suda u Sarajevu.*

(5) ABH — ZMF br. 9.374, 9.910 i 12.444/BH ex 1898.

(6) ABH — ZMF br. 11.743/BH ex 1907; br. 891 i 11.963/BH ex 1909; br. 8.444 i 9.423/BH ex 1910; br. 6.798/BH ex 1912.

(7) ABH — ZMF br. 12.905 i 13.243/BH ex 1900; br. 2.620, 5.276 i 6.273/BH ex 1901; br. 1.328/BH ex 1913.

(8) Kao pod 2.

(9) Sztehlo, G.: *Bosznia es Herczegovina erdei vasutai.* Erdeszeti lapok XXIV. Budapest 1912. Str. 919—932, 949—970, 1002—1016.

Ugovor o eksploataciji šumskog područja Bistrica — Hrasnica,
sklopljen sa firmom G. Feltrinelli i komp.

Još u prvim godinama realizovanja ugovora, sklopljenog 1897. godine između zemaljskog erara i firme G. Feltrinelli o godišnjoj isporuci oko 30.000 m³ četinarskih trupaca za alimentiranje pilane u Kasindolu, pokazalo se da je procjena kasindolskog šumskog područja u pogledu sječive drvene mase podbacila i da će biti dovedeno u pitanje snabdijevanje pilane u Kasindolu mnogo ranije nego što bude istekao rok ugovora. Firma Feltrinelli je zbog toga pravovremeno preduzela korake za obezbjeđenje kontinuiranog snabdijevanja pilanskom oblovinom. Ona je još početkom 1903. godine postavila zahtjev za proširenje ugovornog područja. Iako je zajednički ministar finansija B. Kallay pokazao spremnost i dao obećanje da će se pristupiti rješavanju toga pitanja, na tome nije ništa urađeno sve do početka 1905. godine, kada je svima postalo jasno da je snabdijevanje pilanskog postrojenja u Kasindolu neposredno ugroženo. U to vrijeme se ministar Kallay nije nalazio među živima. Zajedničko ministarstvo finansija, na čelu sa ministrom I. Burianom, stajalo je na stanovištu da bi bezuvjetno trebalo, proširenjem ugovornog područja, obezbijediti firmi redovno snabdijevanje pilanskom oblovinom do isteka ugovora (1917). Smatrano je da bi za ovu svrhu mogli doći u obzir šumsko područje Bistrica u kompleksu Jahorine pl., koje se inače nadovezivalo na gornji sliv Kasindolske rijeke, kao i šumsko područje Igman-Hrasnica, koje je gravitiralo rijeci Željeznici u Sarajevskom polju. Ovome su, međutim, stajale na putu zapreke formalne i tehničke prirode. U to vrijeme je, naime, bila u najvećem jeku kampanja protiv šumarske politike u BiH i zaključivanja dugoročnih ugovora o eksploataciji šumskih područja na bazi slobodnih pogodbi. Zahtijevana je isključiva primjena sistema iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara ili uvođenje javnih licitacija pri prodajama drveta u erarskim šumama. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču i Zemaljska vlada za BiH bili su svjesni da su dužni i da moraju izvršiti realizovanje ugovora iz 1897. godine. Ovo tim prije što je firma uložila velika investiciona sredstva u svoje pilansko postrojenje u Kasindolu i što je to postrojenje bez njene krivice ostalo bez sirovina nekoliko godina prije isteka ugovora. Smatrano je da će u slučaju sudskog postupka zemaljski erar izgubiti spor sa firmom i biti izložen velikoj finansijskoj šteti. Zemaljska vlada za BiH je, s druge strane, bila uvjerena da bi preuzimanjem obaveze da firmi namiri manjak četinarskih trupaca, iskorišćavanjem u vlastitoj režiji šumskih područja Bistrica i Igman-Hrasnica, ušla u očito nerentabilan posao koji bi joj donio sigurne gubitke. Firmi G. Feltrinelli se, međutim, žurilo da što prije dođe do sklapanja ugovora, jer se bojala obustave rada na pilani u Kasindolu zbog nedostatka sirovine, dok je s druge strane nastojala da izbjegne sudski proces sa zemaljskim erarom, koji bi se u svakom slučaju vremenski otegao i time išao na štetu firme, bez obzira na njegov konačni ishod. Firma Feltrinelli se zbog svega toga ipak odlučila, i sa Zemaljskom vladom za BiH došla do sporazuma, u pogledu kupovine manjka drvnih masa, njihove cijene i načina realizovanja ugovora. Predmet ugovora bilo je 124.000 m³ četinarskog korisnog drveta u šumskom području Jahorina — Bistrica i 150.000 m³ istog drveta u šumskom području

Igman — Hrasnica uz cijenu od 2,75 kruna za pilanske trupce i 0,50 kruna za ovrške u šumi na panju, s tim da sječu, izradu i izvoz drveta vrši firma na svoj račun. Iako je do sporazuma o kupoprodaji deficitarnih drvnih masa došlo u 1906. godini, Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, zbog javnog mnjenja i još uvijek održavane kampanje protiv zaključivanja dugoročnih ugovora na bazi direktne pogodbe, izvršilo je ratifikaciju toga ugovora tek u augustu 1907. godine. U vezi s tim se može i razumjeti tendenciozno naglašavanje, i Zajedničkog ministarstva finansija i Zemaljske vlade za BiH, da je u interesu obezbjeđenja uticaja šumarske uprave na sistem šumskog gospodarenja i načina eksploatacije šuma u ugovornom području firme Feltrinelli dogovoreno da će firma, na zahtjev Zemaljske vlade, prepustiti šumskoj upravi sječu, izradu i izvoz drveta iz sječina ugovornog područja i podmirivati troškove za obavljanje tih radova. Ta odredba, međutim, nije ušla u zaključeni ugovor, nego je pri sklapanju ugovora sporazumno određeno da će takva manipulacija biti od slučaja do slučaja predmet posebnog dogovora između firme i šumske uprave, do čega nije ni došlo. Saradnja firme i režijskog poslovanja šumske uprave ograničavala se na to da ova posljednja ubire u svoju korist ugovornu taksu za drvo posječeno u ugovornom području koje je bilo izdvojeno i rezervisano za režijsko poslovanje (10).

U cilju realizovanja zaključenog ugovora, firma je za izvoz drvnih masa iz šumskog područja Bistrica izgradila 11,8 km dugu koturaču do željezničke stanice Pale, odakle je otpremala pilansku oblovinu do pilana u Kasindolu i Hadžićima. U okviru eksploatacije šumskog područja Igman — Hrasnica, firma je izgradila 2.757 m dugu gravitacionu žičaru, koja je povezivala plato ovog šumskog područja sa Sarajevskim poljem kod Lasice, odakle je izgrađen 5,1 km dug spoj šumske željezničke pruge, koji se preko Han-Bijelo polje povezivao sa postojećom šumskom željezničkom prugom Ilidža — Kasindol. Paralelno sa izgradnjom gravitacione žičare na padini Igmana, firma je pristupila izgradnji šumske gravitacione željezničke pruge (koturače) od gornje stanice žičare u Radeljevači do predjela Ravne u dužini od 4,5 km, koja joj je služila za dobavu drveta iz sječina do žične željeznice (11, 12).

Firmi G. Feltrinelli i komp. je uspjelo da do početka prvog svjetskog rata, tačnije do stupanja Italije u rat (1915), realizuje najveći dio ovog ugovora, posjekavši oko 250.000 m³ četinarskog korisnog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 220.000 m³, a na tanju oblovinu oko 30.000 m³. Preradom pilanske oblovine firma je dobila oko 136.000 m³ četinarske rezane građe (13,14).

(10) ABH — ZMF br. 919 i 2.376/BH ex 190; br. 3.655/BH ex 1905; br. 4.957 i 7.953/BH ex 1906 i br. 10.100/BH ex 1907.

(11) Kao pod 9.

(12) Sztehlo, G.: *Az igmanhegyi drótkötélpólya Bosniában*. Erdeszeti lapok XII — XIV. Budapest 1912. Str. 465—483, 500—517, 546—590.

(13) ABH — ZMF br. 3.839/BH ex 1901; br. 5.016/BH ex 1904; br. 4.957 i 7.953/BH ex 1906; br. 2.886 i 10.100/BH ex 1907; br. 3.781/BH ex 1909; br. 2.988 i 14.310/BH ex 1910; br. 3.351, 3.759 i 19.787/BH ex 1911; br. 2.487 i 3.309/BH ex 1912; br. 7.395/BH ex 1913 i br. 8.836/BH ex 1914.

(14) ABH — ZMF br. 598/BH ex 1906; br. 7.862/BH ex 1907; br. 5.244/BH ex 1908; br. 6.160 i 6.755/BH ex 1909; br. 3.014/BH ex 1911; br. 6.798/BH ex 1912; br. 3.896/BH ex 1914; br. 2.367/BH ex 1915 i br. 4.665/BH ex 1916.

Ugovor o eksploataciji šuma u slivu Vraničkog potoka,
sklopljen sa firmom A. Schucany

U 1906. godini zaključen je sa italijanskom firmom A. Schucany ugovor o eksploataciji četinarskih šuma u slivu Vraničkog potoka na području Krušćice pl., koja je bila izdvojena za režijsko poslovanje. Predmet ugovora bilo je oko 30.000 m³ četinarskog korisnog drveta koje je firma trebalo da u roku od 5 godina posiječe, izradi i izveze iz šume uz obavezu da režijskom poslovanju šumske uprave u Han-Kompaniji plati taksu od 4,00 krune po 1 m³ korisnog drveta u šumi na panju. Firma je neposredno iza zaključivanja ugovora izgradila u donjem toku Vraničkog potoka pilansko postrojenje na vodeni pogon sa 1 punim gaterom. Ona je u toku trajanja ugovora iskoristila ukupno 47.000 m³ neto mase četinarskog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 38.000 m³. Od ukupne količine pilanske oblovine firma je proizvela oko 23.000 m³ rezane građe, koja je najvećim dijelom bila predmet eksporta (15).

Tabela II

PREGLED DUGOROČNIH UGOVORA O EKSPLOATACIJI ŠUMA U PODRUČJIMA
IZDVOJENIM ZA ERARSKA REŽIJSKA POSLOVANJA SA KOLIČINAMA PRO-
DATOG I POSJEĆENOG DRVETA U PERIODU AUSTROUGARSKE UPRAVE

Red. br.	Naziv preduzeća	Ugovorno područje	Površ. ha	Drvena masa četinara	
				Prodato	Realizovano
				m ³	m ³
1.	Bos. akc. društvo za preradu drveta — Teslić	Velika i Mala Usora*	(40.600)	450.000	205.000
2.	A. Gombo — Busovača	Busovačka pl.	2.455	80.000	52.000
3.	Buttazzoni i Venturini Sarajevo	Povača	489	80.000	80.000
4.	G. Feltrinelli i komp. Hadžići	Krupa	2.096	120.000	96.000
5.	G. Feltrinelli i komp. Kabiljdol-Hadžići	Bistrica i Hrasnica	1.975	274.000	250.000
6.	A. Schucany — Han-Kompanija	Vranički potok	1.488	30.000	47.000
Ukupno			8.503	1.034.000	730.000

* Vidi tabelu III/11. (Do kraja 1907. g. prduzeće je realizovalo ugovor u kooperaciji sa rež. poslovanjem šumske uprave Pribinić a od početka 1908. g. i dalje u sopstvenoj režiji i na proširenom području skupa sa bukovinom, koja je predstavljala glavni objekt eksploatacije. Zbog toga u ovoj tabeli nije uzeta u obzir površina ugovornog područja za četinarsko drvo).

(15) ABH — ZMF br. 4.957/BH ex 1906; br. 14.000/BH ex 1908; br. 7.828/BH ex 1910; br. 6.798/BH ex 1912; br. 12.761 i 14.274/BH ex 1914 i br. 4.552/BH ex 1917.

*

Rezimirajući izloženo, možemo konstatovati da su 6 privatnih šumsko industrijskih preduzeća stranog porijekla koja su za vrijeme austrougarske uprave u BiH, na osnovu direktnih pogodbi i posebnih ugovora sklopljenih sa bosanskohercegovačkim zemaljskim erarom, u kooperaciji sa režijskim poslovanjima šumskih uprava eksploatisala dijelove šuma,, koje su bile izdvojene za iskorišćavanje u vlastitoj režiji zemaljskog erara, i tom prilikom posjekla i izradila oko 730.000 m³ četinarskog korisnog drveta. Od ove količine otpadalo je oko 600.000 m³ na pilansku oblovinu. Tu oblovinu su odnosa preduzeća preradila na svojim industrijskim postrojenjima za preradu drveta i dobila oko 360.000 m³ rezane građe, koja je najvećim dijelom bila eksportovana u inostranstvo.

VIII

EKSPLOATACIJA ŠUMA PUTEM DUGOROCNIH UGOVORA ZAKLJUČENIH SA PRIVATNIM ŠUMSKO-INDUSTRIJSKIM PREDUZEĆIMA NA BAZI SLOBODNIH POGODBI

Za iskorišćavanje prirodnih bogatstava Bosne i Hercegovine, u kojima su se nalazile i šume, austrougarskoj upravi su bili potrebni bar približni podaci o prostornoj veličini, stanju i mogućnostima eksploatacije tih šuma. Prema prvoj ekspertizi iz 1879. godine ustanovljeno je da se u BiH na površini od oko 566.000 ha visokih ekonomskih šuma nalazilo oko 139.000.000 m³ sječive mase tehničkog drveta, od čega oko 61.000.000 m³ četinarara i oko 78.000.000 m³ lišćara. Iako je ova ekspertiza imala karakter aproksimativne procjene šuma sa uopštenim ocjenama o mogućnostima njihove eksploatacije, ona je ipak bila značajna po tome što je sadržavala konstataciju da u BiH postoje kompleksi kompaktnih i očuvanih šuma sa velikim drvnim masama. Prihvaćajući sugestije i prijedloge eksperata, austrougarska uprava je donijela odluku da se u prvoj fazi iskorišćavanja šumskih bogatstava na području BiH orijentiše na nizinske i prigorske hrastove šume, jer su njihova lokacija, manufakturni način proizvodnje šumskih sortimenata (dužice i želj. pragovi) i njihov transport tovarnim konjima, kolskim putevima i vodenim tokovima omogućavali rentabilitet poslovanja i ekonomičnost takve eksploatacije (1, 2, 3).

Istovremeno je austrougarska uprava u BiH počela da vrši intenzivne pripreme za industrijsku eksploataciju bosanskih četinarskih šuma na široj i čisto kapitalističkoj osnovi. U svojoj akciji ona je bila naročito potpomogana od bečke Union banke, angažovane u tu svrhu lično od tadašnjeg zajedničkog ministra finansija B. Kallaya. Misijska Union banke sastojala se u

(1) Guttenberg — Schweiger — Kaltner: *Ergebnisse der Forstexpertise in BH während des Sommers 1879*. Wien 1880. Str. 1—70.

(2) Hoffmann, K.: *Die Entwicklung des Forstwesens von österr. — ungar. Okkupation bis 1893*. Oesterr. Vierteljahresschrift für Forstwesen. Heft I. Wien 1894. Str. 1—36.

(3) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 195—200.

trasiranju puteva za industrijsku eksploataciju bosanskih šuma, a posebno u angažovanju krupnih šumsko-industrijskih preduzeća sa velikim iskustvom i praksom u toj oblasti rada, stavljajući im u izgled finansijsku pomoć u vidu dugoročnih kredita (4).

U aranžmanu Union banke i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, došlo je u 1884. godini do formiranja nove stručne ekspertize, čiji su članovi bili vladin savjetnik dr A. Seckendorfer, tehnički inženjer Austrijskog rudarskog društva Karl Petraschek i drvarski trgovac A. Offenheimer iz Trsta. Zemaljska vlada za BiH raspolagala je u to vrijeme sa podacima nešto detaljnije ali još uvijek grube procjene erarskih šuma i sječivih drvnih masa u tim šumama. Tu procjenu su obavljale posebne grupe šumarskih stručnjaka sukcesivno izvršavanju radova oko katastarskog premjeravanja BiH u toku 1880-1884. godine, orijentišući se prvenstveno na šume koje su se nalazile na teritoriji banjalučkog i tuzlanskog okruga, gdje su najprije i bili završeni radovi oko katastarskog snimanja. Spomenuti eksperti dobili su zadatak da na osnovu podataka najnovije grube procjene bosanskohercegovačkih šuma izvrše na terenu provjeravanje tih podataka. Njima je pri tome posebno stavljeno u dužnost da utvrde merkantilnu vrijednost četinarskih šuma, da pronađu šumska područja sa četinarskim sastojinama, koja bi prvenstveno došla u obzir za otvaranje i eksploataciju. Izvršavajući dobiveni zadatak, eksperti su se složili u mišljenju da je obavljena procjena šuma u BiH približna faktičnom stanju i da one predstavljaju osnovu budućeg razvoja industrije za preradu drveta i trgovine drveta sa inostranstvom. Oni su bili mišljenja da će drvne mase koje budu sječene u tim šumama, pod uslovom racionalnog iskorišćavanja, moći davati tolike prihode koji će podmirivati ne samo troškove uprave šumarstva nego će se i znatan dio tih sredstava unositi svake godine u zemaljsku blagajnu i iskorišćavati za druge potrebe zemlje. Oni su smatrali da neće biti lako i jednostavno obavljati transport posječenog drveta iz šuma do javnih saobraćajnica i da će pri tome vrsta šumskih transportnih komunikacija imati presudan značaj i uticaj ne samo na eksploataciju nego i na vrijednost tih šuma i njihovo gospodarenje. U vezi s tim, posebno je ukazivano na planinski karakter terena u BiH i izričito naglašeno da se bosanske šume neće moći otvarati i rentabilno eksploatisati bez primjene šumskih željeznica, kao glavnog, i u to vrijeme savremenog, transportnog sredstva, koje će se priključivati na saobraćajne arterije javnog značaja. U tom pogledu je od strane svih eksperata stavljena u prvi plan eksploatacija četinarskih šuma Bosanske krajine sa šumskim područjima Crna gora, Grmeč, Šator i Vijenac planina, koje jednim dijelom gravitiraju rijeci Sani, odnosno prema sjeveru, a jednim dijelom prema jugu, odnosno prema rijeci Uncu. Ove posljednje bi došle u obzir za eksploataciju u drugom planu. Studij za otvaranje ovog šumskog kompleksa bio je najprije povjeren šumarskom savjetniku K. Hoffmannu. Rezultati njegovog studija nisu davali nikakve nade da će se u bliskoj budućnosti moći pristupiti eksploataciji tih šuma. Prema mišljenju K. Hoffmanna udaljenosti ovog šumskog područja u svim pravcima, u odnosu na tržište, bile su tako velike, a za prebrođavanje transportnih poteškoća postojale su

(4) ABH — ZMF br. 6.894/BH ex 1883; br. 170, 1.224, 1.381 i 2.463/BH ex 1884; br. 3.417, 4.517 i 3.778/BH ex 1884.

tolike prepreke, da se nije mogla predvidjeti rentabilna eksploatacija i pored velikih zaliha četinarskog drveta u tim šumama. Drugi ekspert koji se bavio istim problemom bio je šumarski savjetnik A. Geschwind. Njegov prijedlog se bazirao na korišćenju vodenih tokova za transport drveta iz sjevernog dijela ovog područja u kombinaciji sa žičnim željeznicama, pomoću kojih bi se posječe drvo spuštalo sa platoa ovog područja u doline rijeka Ribnika, Sanice i Sane, koje teku prema sjeveru. Treći stručnjak kome je povjeren studij za otvaranje istog područja bio je K. Petraschek. I on se u pogledu transporta drvnih masa orijentisao na rijeke Ribnik, Sanicu i Sanu, s tim što bi se za izvoz drveta iz šume do spomenutih rijeka izgradila mreža šumskih željezničkih pruga i čekrka, kojim bi drvo bilo spuštano u doline pomenutih rijeka. Pomoću ovih posljednjih mogla bi se doseći tada postojeća željeznička pruga javnog saobraćaja Banjaluka - Dobrljin, gdje je za podizanje pilanskog postrojenja postojalo dovoljno pogodnih lokacija. Petraschek je u svojoj ekspertizi uzeo u kombinaciju i alternativu sa povezivanjem Prijedora sa Sanskim Mostom šumskom željezničkom prugom s tim što bi se u Sanskom Mostu podigla pilana koja bi mogla biti lakše i sigurnije alimentirana sirovinom (5).

U međuvremenu je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču na osnovu direktnih pogodbi ustupilo jednom austrijskom i jednom mađarskom preduzeću na dugoročnu eksploataciju dva šumska područja koja su se nalazila u sjevernom dijelu Bosne. Uslovi pod kojima su zaključeni ti ugovori pokazuju da austrougarska uprava tada nije vodila računa niti o fiskalnim interesima zemaljskog erara niti o finansijskim mogućnostima i stručnim sposobnostima ugovornih kontrahenata u pogledu uspješnog vođenja šumsko-industrijskog poslovanja. Ti ugovori su faktično služili austrougarskoj upravi za BiH kao osnova za »probijanje leda« i za utiranje puta industrijskoj eksploataciji bosanskih četinarskih šuma, što je u to vrijeme bio glavni cilj austrougarske ekonomske politike u ovoj zemlji.

Praškom trgovcu Johannu Brabetzu, koji je osnovao inokosno preduzeće pod firmom Prva bosanskohercegovačka parna pilana J. Brabetz u Podgradcima (Erste bosnisch-hercegovinische Dampfsäge J. Brabetz), ustupljeno je krajem 1882. godine na desetogodišnju eksploataciju (1883—1892) šumsko područje planine Kozare u gravitaciji rijeke Vrbaške, sa oko 200.000 m³ četinarskog korisnog drveta uz cijenu od 2,60 for. po 1 m³ u šumi na panju, a uz to još 100.000 m³ hrastovog drveta od starih, u prijašnjim sječinama preostalih, kvalitetno loših stabala. J. Brabetz je podigao u Gornjim Podgradcima parnu pilanu sa 3 gatera. To je bila prva pilana na parni pogon u BiH na kojoj je vršena industrijska prerada četinarskog drveta. Realizovanje ugovora sa firmom Brabetz vršeno je sa mnogo komplikacija i poteškoća. Firma nije redovito plaćala dospjele avanse za šumsku taksu, nije ravnomjerno sjekla ugovorom određene godišnje drvene mase, tražila je proširenje ugovornog područja, zahtijevala mijenjanje propisanog reda sječa, reflektirala da joj zemaljski erar na svoj trošak izgradi šumsku željezničku prugu na relaciji G. Podgradci - Bos. Gradiška, molila da joj se odgađaju plaćanja šumske takse, tražila da joj se kod bankovnih zavoda obezbijedi dugoročni

(5) Kao pod 3.

zajam itd. Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču i Zemaljskoj vladi za BiH nije bilo u interesu da prekinu ugovor sa firmom Brabetz, jer bi to uticalo negativno na strana kapitalistička preduzeća koja je austrougarska uprava pokušala angažovati za ulaganje kapitala u eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta u BiH. Zbog lošeg finansijskog stanja i nestručnog poslovanja, firma J. Brabetz je u zadnjoj ugovornoj godini (1892) pala pod stečaj, a tadašnji zajednički ministar finansija B. Kallay donio je odluku da se umjesto produženja isteklog ugovora ubuduće sa firmom J. Brabetz zaključuju jednogodišnji ugovori o sječi drveta. Svi ustupci i povlastice koji su davani toj firmi mogu se lakše shvatiti i bolje razumjeti, ako se imaju u vidu tadašnje želje i namjere austrougarske uprave za BiH (6, 7).

Isto tako je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču ustupilo u 1885. godini grupi mađarskih i austrijskih preduzimača (Bela i Ladislaus Vasarhelyi iz Arada, Janos Purgly i Benjamin Boros iz Arada, Zsigmund i Ladislaus Bohus iz Vilagosa i Karl Neufeld iz Beča) na dvadesetogodišnju eksploataciju oko 200.000 m³ četinarskog korisnog drveta u šumskom području Oskova i Gostilja u sprečanskom bazenu, uz cijenu od 1,60 for. za 1 m³ korisnog i 1,12 for. za 1 m³ drveta od ovršaka, u šumi na panju. Članovi ove grupe osnovali su šumsko-industrijsko preduzeće pod nazivom »Bosanski drvno-industrijski konzorcij«, (Bosnisches Holzindustrie — Konsortium). Neposredno poslije zaključivanja ugovora Konzorcij je u Puračiću, na rijeci Spreči, podigao pilansko postrojenje na turbinski pogon sa 2 puna gatera i odgovarajućim pomoćnim strojevima i uređajima. Zbog nedostatka finansijskih sredstava za velika investiciona ulaganja i zbog loše perspektive u pogledu ekonomičnosti poslovanja ovaj konzorcij je već 1886. godine najavio nemogućnost realizovanja zaključenog ugovora i svoga opstanka i tražio storniranje ugovora na bazi dobrovoljnog pristanka obadva kontrahenta, što je i uslijedilo polovinom 1887. godine. Istovremeno sa raskidanjem ugovora došlo je do formiranja novog mješovitog preduzeća pod istom firmom, u kome je bosanskohercegovački zemaljski erar sudjelovao sa 5/7, a dvojica suvlasnika bivšeg privatnog konzorcija (Bela Vasarhelyi i Ladislaus Bohus) sa 2/7 osnovnog kapitala. Zemaljski erar je pri tome od bivšeg konzorcija otkupio pilanu u Puračiću i sav izrađeni materijal u šumi i na stovarištima. Učesnici mješovitog konzorcija participirali su u dobiti prema procentu uloženog kapitala. Ova transakcija je u javnosti izazvala razne komentare, koji su se negativno ispoljavali u odnosu na šumarsku politiku austrougarske uprave u BiH. Smatrano je da se tom transakcijom išlo na ruku stranom kapitalu i na račun zemaljskog erara spriječio finansijski krah bivšeg privatnog konzorcija. Sa zvanične strane je, naprotiv, uporno isticano da je mješoviti konzorcij osnovan u interesu zemaljskog erara i da su njegovom poslovanju obezbijeđeni finansijski uspjesi, iako je u stvari ekonomičnost toga poslovanja bila fiktivna, jer su godišnji završni računi mješovitog konzorcija iskazivali dobitak zahvaljujući određenoj vrsti sub-

(6) ABH — ZMF br. 238/BH ex 1883; br. 494, 2.065, 4.904 i 6.558/BH ex 1884; br. 575 i 4.342/BH ex 1885; br. 4.287/BH ex 1886; br. 9.044/BH ex 1887; br. 1.292, 1.300 i 3.007/BH ex 1888; br. 1.655/BH ex 1889; br. 3.821 i 3.921/BH ex 1890; br. 4.872 i 7.837/BH ex 1892; br. 4.103/BH ex 1893; br. 686 i 3.756/BH ex 1894; br. 1.274 i 10.331/BH ex 1895; br. 1.969, 2.908, 5.835, 8.449 i 11.815/BH ex 1896.

(7) ABH — ZMF br. 830/BH Präs. ex 1903.

vencije, kojom su pokriveni, bolje rečeno prikriveni, njegovi čisti gubici. Formiranje mješovitog konzorcija i isticanje njegovog uspješnog poslovanja trebalo je samo da služi kao neka vrsta reklame i mamca za pridobijanje stranog kapitala i njegovog angažovanja u šumskoj privredi BiH. Ta reklama nije mogla uspješno djelovati, jer je sve lansirane glasove o uspješnom poslovanju demantovala stvarnost. To je i dalo povoda zajedničkom ministru finansija Kallayu da 1892. godine donese odluku o likvidaciji mješovitog konzorcija i rasprodaji njegove imovine skupa sa pilanskim postrojenjem u Puračiću (8, 9, 10).

K. Petraschek, koji je bio glavni akter u stručnoj ekspertizi iz 1884. godine, primljen je 1888. godine u državnu službu, dobio je zvanje šumarskog savjetnika i položaj glavnog referenta za šumarstvo u Bosanskom birou pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču. Prema instrukcijama dobivenim od zajedničkog ministra finansija B. Kallaya, on je iste godine stupio u kontakt sa predstavnicima tršćanske firme Morpurgo & Parente, iza koje je stajala poznata bankarska kuća Rotschild. Firma Morpurgo & Parente bila je u to vrijeme već angažovana u BiH oko iskorišćavanja hrastovih šuma na bazi dugoročnog ugovora i u cilju manufakturne proizvodnje i eksporta francuske duge. Petraschek je predstavnicima firme izložio namjere austrougarske uprave da se u pogledu eksploatacije bosanskih četinarskih šuma i industrijske prerade drveta iz tih šuma orijentiše na zajedničko poslovanje zemaljskog erara i privatnog kapitala i ponudio zaključenje ugovora o zajedničkom poslovanju na bazi conto a metà. Pregovori sa firmom Morpurgo & Parente nisu uspjeli. Ovo najviše zbog toga što u BiH u to vrijeme nisu bile izgrađene najvažnije željezničke pruge, što nije bila uspostavljena saobraćajna veza sa Jadranskim morem i što su za otvaranje prostiranih šumskih područja sa četinarskim šumama bila potrebna jako velika investiciona sredstva za izgradnju mreže šumsko-transportnih komunikacija. Firma je, osim toga, bila ubijedena da će taj poduhvat zapasti u velike poteškoće zbog povoljnijeg položaja alpskih zemalja u odnosu na Jadransko more, zbog većih troškova proizvodnje u eksploataciji šuma i industrijskoj preradi drveta u BiH, a s tim u vezi i manje vjerovatnosti za obezbjeđenje sigurnog plasmana rezane građe na mediteranskom tržištu (11).

Zajedničko ministarstvo finansija u Beču i dalje je nastavilo akciju oko angažovanja stranog kapitala koji bi u zajednici sa bosanskohercegovačkim zemaljskim erarom vršio eksploataciju četinarskih šuma i industrijsku preradu drveta. Za to je bila zainteresovana bečka firma »Filijala akcionarskog društva za eksploataciju šuma i pogon parnih pilana P. i C. Goetz & komp« (Filiale der Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Dampfsägenbetrieb, vormals P. u. C. Goetz & Komp.), koja je u vezi s tim početkom 1889. godine i predložila poseban nacrt ugovora o formiranju mješovitog društva i nje-

(8) Kao pod 3. Str. 249—251.

(9) ABH — ZMF br. 7.839/BH ex 1885; br. 4.635 i 4.910/BH ex 1887; br. 1.882, 2.002, 2.304 i 8.138/BH ex 1888; br. 483, 5.049, 1.402, 1.518, 2.486, 4.966, 5.119, 5.492, 5.971, 7.786 i 8.971/BH ex 1889; br. 10.650/BH ex 1890; br. 6.336, 8.467 i 9.406/BH ex 1892.

(10) ABH — ZMF — Priv. koresp. reg. br. 2 ex 1888.

(11) Kao pod 3. Str. 218—223.

gove djelatnosti. Pregovori vođeni između predstavnika spomenute firme i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču nisu uspjeli. Ovo najviše zbog toga što je tim nacrtom obezbjeđivan privatnoj firmi siguran profit dok je sav teret i rizik poslovanja prebacivan na Zemaljsku vladu za BiH. To je uviđalo i Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, odustajući od daljnjih pokušaja za osnivanje mješovitog društva za eksploataciju bosanskih šuma i industrijsku preradu drveta iz tih šuma. Ono se ograničilo na angažovanje stranog kapitala, koji će u vlastitoj režiji i na svoj račun i rizik vršiti sječu, izradu i industrijsku preradu drveta u okviru dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma, koji će biti zaključivani između Zemaljske vlade za BiH i stranih privatnih kapitalističkih preduzeća na bazi slobodne pogodbe (12).

Za ovu svrhu dolazili su, u prvom redu, u obzir dijelovi šumskih kompleksa Crne gore i Grmeč planine, koji gravitiraju rijeci Sani, a za čije otvaranje je već postojao studij i prijedlog šumarskog savjetnika K. Petrascheka. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču našlo je i angažovalo početkom devedesetih godina prošlog vijeka jedno strano preduzeće, čiji je vlasnik, u pogledu stručne sposobnosti i finansijskih mogućnosti, pružao dovoljnu garanciju za solidno izvršavanje ugovora i prosperitet poslovanja. To je bio njemački industrijalac Otto Steinbeis iz Brannenburga u Bavarskoj. Njegovo ime je bilo i ostalo u uskoj povezanosti sa razvojem šumske privrede u BiH za vrijeme austrougarske uprave, jer je s njim i iza njega počelo ubrzano infiltriranje stranog privatnog kapitala i njegovo sve veće učešće u eksploataciji šuma i industrijskoj preradi drveta u ovoj zemlji.

*Bosanska šumska industrija a.d.
Otto Steinbeis u Dobrljin — Drvaru*

Otto Steinbeis je 1892. godine osnovao i registrovao inokosnu firmu pod svojim imenom, a krajem iste godine zaključio na osnovu slobodne pogodbe, ugovor sa Zemaljskom vladom za BiH o dvadesetogodišnjoj eksploataciji dijelova šumskih područja Crne gore i Grmeča (predjeli Vučja Poljana i Resanovača) koji preko rječica Ribnika i Sanice gravitiraju rijeci Sani. Predmet ugovora bila je drvna masa od oko 1.500.000 m³ četinarara, a ugovorna cijena iznosila je 1,00 for. za 1 m³ korisnog i 0,30 for. za 1 m³ ovršaka (oblovine od 15 - 25 cm promjera na tanjem kraju), računato po 1 m³ u šumi na panju. U vezi s tim Steinbeis je u Dobrljinu podigao parnu pilanu u kojoj je, pored pogonskog stroja od 200 KS, bilo instalisano u prvoj godini 4 a kasnije ukupno 8 punih gatera sa odgovarajućim brojem pomoćnih strojeva i uređaja. Drvo iz ugovornog područja dopremeno je na pilanu rijekom Sanom i Unom putem plavljenja i splavarenja. U periodu 1893 - 1900. godine firma je posjekla i u Dobrljin dopremila ukupno 630.000 m³ četinarske oblovine.

U 1900. godini Steinbeis je pretvorio svoje preduzeće u akcionarsko društvo sa osnovnim kapitalom od 6.000.000 kruna podijeljenih u 30.000

(12) ABH — ZMF br. 8.462/BH ex 1888 i br. 1.203/BH ex 1889.

akcija po 200 kruna nominalne vrijednosti. Novo preduzeće je registrovano pod nazivom »Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis Dobrljin — Drvar« (Bosnische Forstindustrie — Aktiengesellschaft Otto Steinbeis Dobrljin — Drvar). Sa novoformiranim akcionarskim preduzećem zaključen je u istoj godini novi ugovor o tridesetogodišnjoj eksploataciji šuma u jugozapadnom dijelu Bosanske krajine. Taj ugovor je, pored dijelova šumskih područja Crne gore i Grmeč pl. koji su gravitirali rijeci Sani, obuhvatio dijelove istih šumskih područja sa gravitacijom prema rijeci Unac, uključujući šume Vijenca i pl. Šator na ukupnoj površini od 51.300 ha, zadržavajući za prvi desetogodišnji period istu ugovornu cijenu koja je bila utvrđena ugovorom iz 1892. godine. Novo ugovorno područje prošireno je u 1901. godini posebnim ugovorom o dvadesetogodišnjoj eksploataciji šumskih područja Plive i Janja na površini od 13.150 ha uz ugovornu cijenu od 1,12 kruna po 1 m³ četinarskog korisnog drveta u Plivi i 0,82 krune po 1 m³ u Janju, te 0,60 kruna za 1 m³ četinarskih ovršaka u oba područja, računajući cijenu drveta u šumi na panju. Ovim ugovorom firma je sebi osigurala ukupnu neto sječivu masu od oko 14.500.000 m³ četinarskog drveta, što joj je obezbjeđivalo godišnji etat od oko 480.000 m³ četinarskog oblog drveta u neto masi, od čega je mogla računati na oko 360.000 m³ pilanske oblovine. U vezi s tim Steinbeis je u 1901. godini podigao u Drvaru pilansko postrojenje sa parnom mašinom jačine 750 KS i 8 punih gatera čiji je broj kasnije povećan na 14 gatera sa odgovarajućim brojem pomoćnih strojeva i uređaja. U cilju realizovanja ugovora o eksploataciji šuma, firma je tokom vremena u ugovornom području izgradila osnovnu mrežu glavnih šumskih željezničkih pruga, koja se od središnje tačke i čvorišta u Srnetici vezala na državne željezničke pruge, i to jednim krakom preko Sanskog Mosta do Prijedora, drugim krakom preko Oštrelja, Drvara i Tiškovca sa Kninom a trećim krakom preko Mliništa sa Jajcem. Sve ove glavne šumske željezničke pruge imale su karakter stalnosti te su, kao takve, bile i ostale u stalnom pogonu ne samo do kraja austrougarske uprave u BiH nego i do najnovijeg vremena. Za razliku od ovih pruga, tzv. sporedne (krilne) šumske željezničke pruge na lokomotivski pogon, a naročito šumske gravitacione željezničke pruge (koturače), imale su privremeni karakter. One su redovito poslije izvršene eksploatacije pojedinih šumskih predjela napuštane, uz prethodno skidanje gornjeg stroja t. j. željezničkih tračnica i skretnica, koji su upotrebljavani prilikom podizanja novih sporednih šumskih pruga na lokomotivski pogon ili gravitaciju u novootvorenim dijelovima ugovornog područja. Tako se krajem austrougarske uprave u BiH u ugovornom području firme Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis nalazilo ukupno 345,4 km šumskih željezničkih pruga na lokomotivski pogon, a uz to još 80 km gravitacionih pruga. Na ovim šumskim prugama nalazio se vozni park koji se sastojao od 24 lokomotive ukupne jačine od 2.400 KS sa 1.302 vagona za transport drveta i drugog materijala. Pored toga, u ugovornom području se nalazilo 11 izgrađenih čekrka (Bremsberga) u ukupnoj dužini od 6.400 m i 11,5 km šumskih puteva, kao i 155 km uređenih rječnih tokova za triftanje i splavarenje drveta sa dvije vodene brane (Klause) sa akumulacijom od 107.000 m³ vode i

1 uređajem za zaustavljanje triftanog drveta (Rechen). U sve te transportne komunikacije i uređaje firma je investirala oko 14.000.000 kruna. Za cijelo vrijeme realizovanja ugovora od 1893. do 1918. godine firma je posjekla i preuzela u svom ugovornom području oko 5.124.000 m³ kvalitetne četinarske oblovine. Od toga je na prvi ugovor iz 1893. godine, realizovan u dijelu šumskog područja Crne gore i Grmeč pl. (Vučja poljana — Resanovača) u periodu 1893. — 1901. godine otpalo ukupno 630.000 m³ četinarske oblovine, a na cjelokupno šumsko područje po ugovoru iz 1901. godine za period 1902. — 1918. godine ukupno 4.494.000 m³. U ovu količinu iskazanog ugovornog drveta nije uračunato oko 1.116.000 m³ čet. korisnog drveta koje je firma, na osnovu posebne klauzule ugovora, iskoristila u istom periodu za izgradnju i održavanje transportnih komunikacija i drugih građevinskih objekata, podizanih u vezi sa realizovanjem dugoročnog ugovora, kao i oko 1.560.000 m³ tzv. škart drveta koje je u stvari sačinjavalo tzv. nekomercijalno ali ipak upotrebljivo drvo. Pošto je firma ovo posljednje upotrebljavala za pogon lokomotiva, kao i za snabdijevanje fabrike celuloze u Drvaru, ona je za to drvo, plaćala minimalnu šumsku taksu. Od ukupne količine od 1.560.000 m³ ovog, nazovi nekomercijalnog, drveta otpadalo je oko 940.000 m³ na četinarsko drvo, koje je prilikom kvalifikacije, premjerbe i predaje ugovornog drveta izdvajano kao neugovorno drvo. Količini četinarskog nekomercijalnog drveta pridružilo se i oko 620.000 m³ bukovine koja je sječena kao neugovorno i nekomercijalno drvo a korišćena za pogon lokomotiva. Isključujući, dakle, količine iskorišćenog drveta za izgradnju i održavanje šum. transportnih komunikacija (oko 1.116.000 m³), kao i one količine tzv. nekomercijalnog drveta iskorišćenog za snabdijevanje fabrike celuloze i za pogon lokomotiva (1.560.000 m³), firma je od 1893 — 1901. godine godišnje obezbjeđivala u prosjeku oko 70.000 m³ čet. oblovine, od čega je na trupce otpadalo oko 53.000 m³. Preradom ovih trupaca na pilani u Dobrljinu firma je godišnje proizvodila oko 32.000 m³ čet. rezane građe. Od 1902. godine pa sve do početka prvog svjetskog rata (1914), dokle je trajalo redovno poslovanje i normalna proizvodnja, firma je obezbjeđivala prosječno godišnje oko 340.000 m³ čet. oblovine, od čega je na pilanske trupce otpadalo oko 255.000 m³. Preradom tih trupaca na pilanama u Dobrljinu i Drvaru firma je proizvodila godišnje u prosjeku oko 150.000 m³ čet. rezane građe, koja je najvećim dijelom služila za eksportne svrhe i kao takva otpremana sa stovarišta pilane u Dobrljinu javnom želj. prugom preko Karlovca do Rijeke, a sa stovarišta pilane u Drvaru šumskom i javnom želj. prugom do Šibenika, gdje je firma posjedovala vlastito pristanište sa stovarištem za deponovanje, apretiranje i otpremu robe. U 1903. godini firma je u cilju izrade želj. pragova zaključila poseban ugovor o eksploataciji jugoistočnog dijela šum. područja Pastirjevo na teritoriji sreza bosanskonovskog. U vezi s tim ona je izgradila šum. gravitacionu prugu (koturaču) od Mekinja do Zečeva iznad Dobrljina, odakle je drvo spuštano čekrkom u Dobrljin. Do kraja ugovora (1910) firma je posjekla i preuzela iz ovog područja ukupno 30.500 m³ bukovog i hrastovog korisnog drveta (13 — 19).

Već od početka eksploatacije ugovornog područja firme »Bosanska šum. industrija a. d. Otto Steinbeis« ostajale su na šumskim sječinama velike količine tzv. nekomercijalnog drveta, u obliku šumskog otpatka, koje je prema odredbama ugovora tretirano kao neugovorno drvo i ostavljano u šumi da trune. Pilanski otpaci, uključujući piljevinu, predstavljali su, također, težak balast za preduzeće. Pored loženja parnih kotlova, preostajale su velike količine pilanskih otpadaka koji su spaljivani, goreći tako reći dan i noć. Otto Steinbeis je već tada u svom vlastitom interesu tražio put, način i mogućnost za što bolje i ekonomičnije iskorišćavanje ostataka drveta u šumi, koje je inače propadalo, kao i pilanskih otpadaka, za čije uklanjanje je bio izvrnut posebnim troškovima. Ovo tim prije što je i jedna i druga vrsta otpadaka predstavljala vrlo podesnu i jeftinu sirovinu za proizvodnju celuloze. Zbog toga se Otto Steinbeis i odlučio da u neposrednoj blizini pilanskog postrojenja u Drvaru podigne fabriku za proizvodnju celuloze. Pošto se radilo o specifičnoj grani industrije za preradu drveta, on je tražio stručnog, a ujedno finansijski jakog, ortaka i našao ga u osobi švajcarskog državljanina Alfonsa Simoniusa — Blumera, predsjednika bankarskog zavoda »Schweizerischer Bankverein«, poznatog industrijalca i stručnjaka za proizvodnju celuloze i papira. Pregovori između ove dvojice industrijalaca započeli su 1903, a okončani 1904. godine, dok je do podizanja fabrike došlo u 1905. godini. Fabrika je projektovana i izgrađena za proizvodnju celuloze po sulfatnom postupku. Između firme »Bosanska šum. industrija a. d. Otto Steinbeis« i Fabrike celuloze u Drvaru zaključen je sporazum o snabdijevanju sirovinom. Prema tom sporazumu preduzeće »Bosanska šum. industrija a. d. Otto Steinbeis« obavezalo se da će Fabriki celuloze isporučivati godišnje najmanje 45.000 prm. četinarskog celuloznog drveta po cijeni koštanja, i to za cijelo vrijeme dok traje eksploatacija njegovog ugovornog područja kao i da će na svojim šum. željezničkim prugama obezbijediti Fabriki celuloze prevoz gotove robe i drugog materijala po određenim cijenama. Za isporuku sirovine po cijeni koštanja preduzeće »Bosanska šum. industrija a. d. Otto Steinbeis« trebalo je da se obešteti čistim dobitkom Fabrike celuloze, kao njen akcioner. Fabrika celuloze u Drvaru je osnovana kao akcionarsko preduzeće sa osnovnim kapitalom od 3.000.000 kruna, podijeljenih u 15.000 akcija po 200 kruna. Od ukupnog broja akcija uplatila je »Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis« i švajcarska grupa Alfons Simonius po 7.425 komada, dok su po 50 komada akcija dobili, odnosno otkupili kao pojedinci, La Roche Bürger, Otto Steinbeis i njegov sin Ferdinand Steinbeis. Kada je

(13) Kao pod 3. Str. 236—242.

(14) ABH — ZMF. br. 14.287/BH ex 1892; br. 9.200/BH ex 1900; br. 14.485/BH ex 1901.

(15) ABH — ZMF br. 6.082, 7.691, 9.372 i 10.591/BH ex 1900; br. 14.485/BH ex 1901.

(16) Kao pod 7.

(17) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912 i br. 15.612/BH ex 1918.

(18) Sztehlo, G.: *Bosznia es Hercegovina erdei vasutai*. Erdcszeti lapok XXIV. Budapest 1912. Str. 919—932, 949—970, 1002—1016.

(19) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1914—1916*. Wien 1917. Str. 294—295.

u 1913. godini došlo do transakcije preduzeća »Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis« i većina akcija tog preduzeća došla u posjed bosanskohercegovačkog zemaljskog erara, Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, odredilo je da bosanskohercegovački zemaljski erar otkupi i onaj dio akcija Fabrike celuloze u Drvaru koje je posjedovalo preduzeće »Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis«, izuzimajući one akcije koje su lično posjedovali Otto Steinbeis i njegov sin Ferdinand.

Od njenog osnivanja (1905) do početka prvog svjetskog rata (1914) u Fabriku za proizvodnju celuloze bilo je investirano preko 5.100.000 zlatnih kruna. Pored fabričkih zgrada i trospratne zgrade za kancelarije i stanove, fabrika je izgradila tri velike stambene zgrade sa 116 soba za smještaj radnika. Stovarište celuloznog drveta bilo je snabdjeveno pokretnom dizalicom od 500 kg nosivosti, dvjema pilama nožovkama i jednim bazenom za prihvatanje i 400 m dugim uređajem za transport celuloznog drveta u fabričko postrojenje. U odjeljenju za pripremu sirovine nalazile su se dvije mašine za cijepanje celuloznog drveta, jedna mašina za guljenje kore, dvije mašine za sječenje i dva mlina za usitnjavanje drveta, četiri uređaja za sortiranje i jedan pneumatički transporter za prebacivanje sirovine do kotlova za kuhanje drveta. U sastavu fabričkog postrojenja nalazilo se pet kotlova za kuhanje drveta, od kojih je svaki primao po 11.000 kg sirovine, zatim silos za otpatke, kace za lužinu i jama za sirovinu. Separacija sirovine sastojala se iz četiri separatora za suhu separaciju i četiri uređaja za hvatanje kvrga. Uz praonicu sa hvatačima pijeska od 624 m² površine nalazilo se devet uređaja za sortiranje, zatim dva okrugla sita za hvatanje sirovine, jedna pumpa i dva mlina. Sušionica je bila snabdjevena sa dvije mašine za sušenje, sa dvije prese sa 20 cilindara prečnika 1,25 m kao i sa dvije prese za pakovanje. U postrojenju za lužinu nalazili su se jedan uređaj za drobljenje i tri rotirajuće peći za sagorijevanje pirita, sedam uređaja za sitni pijesak, sedam peći za sumpor, jedna praonica za plin, jedna hladionica za plin, tri ventilatora, pet pumpi, sedam tornjeva za lužinu, četiri kace za lužinu, kao i bazeni za hlađenje plina. Kotlarnica se sastojala od šest cijevnih parnih kotlova sa svim ostalim uređajima i dimnjakom od 65 m visine sa 2,3 svijetlog prečnika na gornjem otvoru. U pogonskom dijelu fabričkog postrojenja nalazila se jednocilindrična parna mašina od 1.000 KS sa dva generatora za višesmjernu i jednim generatorom za jednosmjernu struju, a uz to još jednom malom parnom mašinom od 50 KS. U sastavu fabričkog postrojenja nalazila se posebna radionica sa tri tokarske radne mašine, jednom blanjačicom, jednom šeping-mašinom, dvije mašine bušilice, jednom mašinom za brušenje, jednom mašinom za štancanje i jednom za rezanje zavoja, zatim kompletna kovačnica, stolarsko odjeljenje, livnica za željezo i olovo, visoki rezervoar za vodu sa kapacitetom od 400 m³, šupa za ugljen, tri magazina (za rudaču, za celulozu i za ostali materijal), zatim transmisije i ostali transportni uređaji. Fabrika celuloze u Drvaru se snabdijevala potrebnom vodom iz rječice Unac, koja je proticala periferijom Drvara. Naprave za bistrjenje vode nisu bile podesne niti prilagođene zahtjevima pravilnog i racionalnog procesa proizvodnje celuloze. Pred pumpama je bilo montirano nekoliko sita, koja su imala zadatak da zaustavljaju krupniji nanos iz vodenog toka rječice, dok su se sitnije čestice nanosa, u obliku mulja, provlačile kroz sve fabričke naprave, koje su iskorištavale vodu iz Unca. Za odvođenje otpadaka

lužine i prljavih voda iz fabričkog postrojenja izgrađen je poseban kanal u dužini od 10 km koji je vodio pored rječice Unac i na svom kraju uticao u tu rječicu. Pored vode iz rječice Unac fabrika se koristila i vodom iz jednog manjeg potoka, koji je proticao kroz fabrički prostor. Voda iz ovog potoka je bila prilično čista, a njen proticaj je iznosio 200 — 400 lit. u minuti. Voda iz ovog potoka je upotrebljavana naročito ljeti za prskanje tornja, jer je bila relativno hladna. Na stovarištu preduzeća »Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis« u Šibeniku, Fabrika celuloze je imala rezervisani prostor za smještaj oko 1.000 tona celuloze. Godišnji kapacitet Fabrike celuloze u Drvaru iznosio je do 1914. godine oko 14.000 tona. U toku prvog polugodišta 1914. godine, instalacijom petog kotla za kuhanje celuloznog drveta, njen proizvodni kapacitet povećan je za 25% i iznosio oko 18.000 tona. Do 1910. godine fabrički kapacitet nije bio u potpunosti iskorišćavan, ali se u periodu 1910 — 1914. godine kretao između 95 — 100%. U toku prvog svjetskog rata (1914 — 1918) fabrika je zbog nedostatka radne snage i sirovine iz godine u godinu smanjivala proizvodnju. Njena proizvodnja je već u 1914. godini bila smanjena na 9.425 tona, u 1915. godini na 2.580 tona, u 1916. godini na 3.030 tona, da bi u 1917. godini pala na 770 tona a u 1918. na svega 200 tona godišnje (20).

Bosanska šumska industrija
Eisler & Ortlieb Zavidovići

Drugi veliki, prostrani i četinarskim sastojinama bogati šumski kompleks, koji je austrougarska uprava za Bosnu i Hercegovinu imala u prvom planu za izdavanje u dugoročnu eksploataciju, nalazio se u istočnoj Bosni, između rijeka Bosne i Drine. To su bile četinarske šume u području krivajskog bazena i planine Žep. Zbog potpune neotvorenosti tog prašumskog područja i potrebe velikih investicionih ulaganja za izgradnju glavne transportne komunikacije u ovom šumskom području, koja bi vodila dolinom Krivaje i Stupčanice do Han Pijeska i prelazom vododelnice spuštala se u gravitaciju rijeke Drine, strana kapitalistička preduzeća su se ustručavala, i pored živog interesa, da se upuste u dugoročnu eksploataciju tih šuma. Zbog toga je austrougarska uprava i donijela odluku da na trošak bosanskohercegovačkog zemaljskog erara izgradi transversalnu šumsku željezničku prugu od Zavidovića do planine Žep u dužini od oko 120 km, učini to šumsko područje pristupačnim i na taj način oslobodi zainteresovana preduzeća straha od rizika velikih investicija i omogući im da pod uslovom preuzimanja u zakup izgrađene erarske šum. željezničke pruge pristupe zaključivanju dugoročnog ugovora o eksploataciji tog šumskog područja uz podizanje velikog industrijskog postrojenja za preradu drveta, koje je trebalo biti locirano u Zavidovićima na ušću Krivaje u rijeku Bosnu. To je i dovelo do toga da je u 1899. godini došlo do direktne pogodbe i zaključivanja dugoročnog ugovora o tridesetgodišnjoj eksploataciji šumskog područja Krivaja i planina Žep u površini od oko 27.000 ha ugovorom obuhvaćenih šuma

(20) Begović, B.: *Početak i razvitak industrije celuloze u Bosni i Hercegovini*. N. Š. br. 5—6. Sarajevo 1965. Str. 171—179.

sa austrijskom firmom J. Eisler & Brüder iz Beča i njemačkom firmom Louis Ortlieb iz Münchena, koje su se integrisale i registrovale kod nadležnog Okružnog suda u Tuzli u jedinstveno šum. industrijsko preduzeće pod nazivom »Bosanska šum. industrija Eisler i Ortlieb« (Bosnische Forstindustrie Eisler & Ortlieb) u Zavidovićima. Ovim ugovorom Zemaljska vlada za BiH se obavezala da će u cilju olakšanja eksploatacije šuma u tom području izgraditi šumsku željezničku prugu uskog kolosijeka (0,76 m) od Zavidovića do Kusača u dužini od 118 km i predati je firmi na korišćenje za vrijeme trajanja ugovora, uz godišnju zakupninu od 192.000 kruna. Ugovorna cijena za četinarsko korisno drvo u ovom šumskom području iznosila je 2,42 krune a za ogrevno drvo (ovršci od 15 — 25 cm promjera na tanjem kraju) 0,60 kruna po 1 m³ u šumi na panju. U slijedećoj godini (1900) zaključen je sa istom firmom naknadni ugovor o dvadesetogodišnjoj eksploataciji susjednog šumskog područja Trstionica i Zvijezda planina sa površinom od oko 5.000 ha uz prosječnu cijenu od 0,70 kruna po 1 m³ četinarskog korisnog i ogrevnog drveta, kao i ugovor iz iste godine o jedinstvenoj cijeni ugovornog drveta u šumskom području Duboštica, koja je iznosila 1,10 kruna po 1 m³ četinarskog korisnog i ogrevnog drveta u šumi na panju. Tom prilikom se firma obavezala da će umjesto ugovorom predviđene godišnje zakupnine za erarsku šumsku željezničku prugu Zavidovići — Olovo — Kusače iz 1899. godine u iznosu od 192.000 kruna plaćati godišnje 210.000 kruna. Ovo je učinjeno zbog toga da razlika između zakupnine za spomenutu prugu po ugovoru iz 1899. godine i anuiteta koje je trebalo plaćati po ugovoru o zajmu preduzeću Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis za izgradnju krivajске pruge, ne bi pala na teret bosanskohercegovačkog zemaljskog erara. S ovim povećanjem zakupnine opravdane su niske ugovorne cijene za drvo iz šumskog područja Trstionica — Zvijezda, kao i jedinstvena cijena za drvo iz šumskog područja Duboštica, koje je bilo ispod realne procjene vrijednosti drveta u šumi na panju. Bosanska šumska industrija Eisler & Ortlieb je na taj način dobila na površini od oko 32.300 ha šuma ukupnu neto sječivu masu od oko 10.200.000 m³ četinarskog drveta, što joj je obezbjeđivalo godišnje etate od oko 340.000 m³ četinarske oblovine. Firma je, međutim, znala u pojedinim godinama te prosječne sječne etate da prekoračuje u znatnoj mjeri, putem traženih i odobravanih sječnih prethvata. U vezi sa eksploatacijom ugovornog područja, firma je izgradila u Zavidovićima modernu parnu pilanu sa pogonskim strojem od 1300 KS i 17 gatera čiji se broj kasnije povećao za još 9 i iznosio ukupno 26 gatera, dok se jačina pogonskih strojeva povećala na 2400 KS. To je bilo jedno od najvećih i u to vrijeme najsavremenijih industrijskih postrojenja za preradu drveta u Evropi. Pored glavne šumske željezničke pruge Zavidovići — Kusače (118,4 km) koja je izgrađena na trošak zemaljskog erara i predana u zakup firmi Eisler & Ortlieb, ova posljednja je za transport drveta iz šume do glavne željezničke pruge izgradila, u periodu 1900 — 1918. godine, ukupno 158,2 km sporednih (krilnih) šumskih željezničkih pruga istog kolosijeka (0,76 m) koje su sve bile osposobljene za lokomotivsku vuču. Za privlačenje drveta od šumskih sječina do sporednih šumskih željezničkih pruga, firma je izgradila jednu 980 m dugu žičnu željeznicu na motorni pogon, 11,5 km suvih riža i 32,0 km šumskih vlaka. Za transport drveta na glavnoj i sporednim šumskim željezničkim prugama firma je imala na raspoloženju vozni park koji se sastojao od 16 lokomotiva ukupne

jačine 1.600 KS, zatim 564 dvoosovinska truck-vagona koji su, kombinovani u parovima, sačinjavali park od 282 vagona namijenjena transportu oblovinne, te još 22 vagona za druge svrhe. Za izgradnju sporednih šumskih željezničkih pruga i drugih transportnih naprava, kao i za nabavku voznog parka na glavnoj i sporednim šumskim prugama, firma je investirala blizu 10.000.000 kruna. Zahvaljujući solidnoj izgradnji šumskih željezničkih pruga na kojima je bilo zaposleno oko 500 radnika i namještenika, a posebno dobroj organizaciji saobraćaja na tim prugama, firma je bila u mogućnosti da iz šume u Zavidoviće doprema dnevno oko 1.200 m³, ili godišnje u prosjeku oko 350.000 m³ oblovinne, od čega je na pilanske trupce otpadalo oko 260.000 m³. Isključujući ratni period (1914 — 1918) kada je bilo obustavljeno poslovanje u šumi, firma je u ugovornom periodu 1900 — 1914. godine posjekla, izradila i iz šume otpremila ukupno 4.988.000 m³ neto mase četinarskog drveta, ili prosječno godišnje oko 356.000 m³, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 3.741.000 m³, ili prosječno godišnje oko 267.000 m³. Od toga je preradom na pilanskom postrojenju u Zavidovićima dobivano godišnje u prosjeku oko 160.000 m³ četinarske rezane građe. Ova posljednja je najvećim dijelom eksportovana preko Metkovića i Gruža u inostranstvo, specijalno u mediteranske zemlje (21 — 25, 25a, 25b).

Gregersenova šumska industrija u Zavidovićima

Istovremeno (1899) zaključen je sa mađarskom firmom G. Gregersen i sinovi (G. Gregersen & Söhne) iz Budimpešte ugovor o petnaestogodišnjoj eksploataciji 19.340 ha šuma u šumskom području Gostović. Predmet ugovora bila su četinarska stabla iznad 35 cm promjera u prsnoj visini sa aproksimativnom sječivom drvnom masom od oko 500.000 m³ korisnog drveta, koje je predstavljala oblovina iznad 25 cm promjera na tanjem kraju i otpadajuća količina ogreva u obliku ovršaka od 15 — 25 cm debljine na tanjem kraju. Ugovorna cijena je iznosila 1,00 for. za borovo, 0,75 for. za jelovo i smrčevo korisno i 0,20 for. za sve vrste četinarskog ogrevnog drveta po 1 m³ u šumi na panju. U 1900. godini zaključen je sa istom firmom prvi naknadni ugovor kojim su bila obuhvaćena tanja četinarska stabla (30 — 35 cm prsnog promjera) čija je ugovorna cijena iznosila 0,50 for. za korisno i 0,20 for. za 1 m³ ogrevnog drveta u šumi na panju. S obzirom na činjenicu da je naknadnom procjenom ugovornog područja konstatovano da se u njemu nalaze mnogo veće količine sječivih masa četinara od prethodno grubo ocijenjenih,

(21) Kao pod 3. Str. 242—246.

(22) ABH — ZMF br. 8.099 i 8.392/BH ex 1898; br. 6.171 i 7.975/BH ex 1899; br. 7.301/BH ex 1900.

(23) Kao pod 7.

(24) Kao pod 19 i 20.

(25) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912; br. 7.537/BH ex 1913 i 2.348/BH ex 1914; br. 10.934/BH ex 1915 i br. 8.710/BH ex 1917.

(25a) ABH — Priv. reg. br. 195 ex 1913.

(25b) Juzbašić, Dž.: *Izgradnja željeznica u BiH u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kallayeve ere*. ANUBH — Djela XLVIII Odj. društ. nauka 28. Sarajevo 1974. Str. 242—245.

došlo je u 1902. godini do zaključivanja novog naknadnog ugovora kojim se osnovni ugovor iz 1899. godine produljuje za 10 godina, a sječiva masa četinarara povećava na 875.000 m³. U 1903. godini sklopljen je sa firmom još jedan naknadni ugovor o dvadesetogodišnjoj sječi bukovih stabala sa oko 100.000 m³ korisnog drveta. Ugovorna cijena za doznačena i firmi predana bukova stabla, bez obzira na učešće korisnog i ogrevnog drveta, iznosila je 1,00 — 8,00 kruna po 1 stablu, već prema tome kojoj su debljinskoj klasi pripadala.

Za izvoz drvnih masa iz ugovornog područja firma je do 1904. godine izgradila mrežu šumskih željezničkih pruga u ukupnoj dužini od 56,9 km, od čega 37,3 km pruga na lokomotivski pogon i 19,6 km na gravitaciju (koturače). Pred kraj austrougarske uprave u BiH u ugovornom području firme nalazilo se ukupno 70,2 km šumskih željezničkih pruga, od čega 54,2 km na lokomotivski pogon i 12,0 km na gravitaciju sa 4,00 km utovarnih kolosijeka.

U toku realizovanja ugovora, za vrijeme austrougarske uprave, firma Gregersen i sinovi, koja je u 1908. godini pretvorena u akcionarsko društvo pod nazivom Gregersenova šumska industrija a. d. (Gregersen'sche Waldindustrie A. G.) posjekla je i izradila ukupno 982.600 m³ četinarskog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 600.000 m³, a uz to još i oko 180.000 m³ bukovog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 112.000 m³. Za to vrijeme je na pilanskom postrojenju u Zavidovićima, u kojem je bilo instalisano 6 punih i 2 gatera za sitni rez, proizvedeno oko 400.000 m³ rezane građe, od čega oko 88% četinarske i oko 12% bukove. Od ukupne količine proizvedene i eksportovane rezane građe firma je otpremala oko 85% u austrougarske krunske zemlje, specijalno u Mađarsku, a ostatak u ostale zemlje (26 — 30).

*Bosanska industrija drveta
a. d. Gustav Mechtersheimer
u Višegradu*

U jesen 1899. godine zaključen je dugoročni ugovor sa njemačkom ino-kosnom firmom Gustav Mechtersheimer o eksploataciji četinarskih šuma na površini od oko 17.600 ha, u gravitaciji rijeke Drine na teritoriji višegradskog i rogatičkog sreza. Predmet ugovora bilo je oko 1.000.000 m³ četinarskog, pretežno borovog, korisnog drveta, koje će se posjeći u roku od 20 godina sa godišnjim etatom od oko 50.000 m³ korisnog drveta uz otpadajuću količinu ogreva. Ugovorne cijene za korisno drvo su se kretale, prema vrsti četinarskog drveta, u pojedinim šumskim predjelima od 1,00 — 2,50 for. po 1 m³ u šumi na panju, dok je za otpadajuće ogrevno drvo (borovo 15 — 30

(26) Kao pod 3. Str. 248—249.

(27) Kao pod 7.

(28) Kao pod 19 i 20.

(29) ABH — ZMF br. 2.692, 3.629 i 4.486/BH ex 1899; br. 5.930/BH ex 1900; br. 506 i 3.756/BH ex 1902; br. 2.301/BH ex 1903 i br. 6.435/BH ex 1904.

(30) ABH — ZMF br. 1.303/BH ex 1906; br. 5.461/BH ex 1908; br. 3.386/BH ex 1909; br. 2.554/BH ex 1915; br. 1.808/BH ex 1916 i br. 4.899, 9.310/BH ex 1917.

cm, odnosno jelovo i smrčevo 15 — 25 cm promjera na tanjem kraju) iznosila 0,30 for. po 1 m³ u šumi na panju. Od ukupne količine četinarskog korisnog drveta otpadalo je na pilanske trupce oko 80%, a na ostalo oblo korisno drvo 20%. U ljeto 1900. godine firma je podigla u Lijesci iznad Višegrada privremeno pilansko postrojenje na lokomobilski pogon sa godišnjim kapacitetom od 10.000 m³ četinarske oblovine. Na njemu je vršeno rezanje jednog dijela borove oblovine i proizvodnja greda radi lakšeg transporta niz rijeku Drinu. Zbog ograničenih mogućnosti i otežanog transporta borovog drveta splavarenjem na rijeci Drini, koja je u to vrijeme predstavljala jedinu i isključivu transportnu komunikaciju, firma je sve do 1905. godine vršila ograničene sječe ugovornog drveta, orijentišući se više na proizvodnju željezničkih pragova i greda, a manje na proizvodnju rezane građe na svom pilanskom postrojenju u Laćarku kod S. Mitrovice.

U 1906. godini dovršena je i stavljena u promet tzv. istočna željeznička pruga (Sarajevo — Višegrad — Vardište). Inokosna firma G. Mechtersheimer pretvorena je tada u akcionarsko preduzeće pod nazivom »Bosanska industrija drveta a. d. Gustav Mechtersheimer (Bosnische Holzindustrie A. G. Gustav Mechtersheimer), koje je u Dobrunu kod Višegrada podiglo parnu pilanu sa 4 puna gatera na kojoj je sve do 1913. godine prerađivala pilansku oblovinu iz sječina u gravitaciji rijeka Rzava i Drine iznad Višegrada, dok je drvo sječeno u gravitaciji Drine ispod Višegrada i dalje otpremano splavovima niz Drinu i Savu do Laćarka, odnosno željezničke stanice u S. Mitrovici. U 1913. godini pilana u Dobrunu je dislocirana u Dušće kraj Višegrada, a u jesen 1914. godine izgorjela prilikom ratnih operacija između srpske i austrougarske vojske. Od 1898 do 1918. firma je posjekla i iz ugovornog područja izvezla ukupno 638.000 m³ četinarske neto drvene mase, od čega 478.000 m³ korisnog i 160.000 m³ ogrevnog drveta (ovršaka i tanje oblovine). Od ukupne količine četinarskog korisnog drveta firma je mogla izdvojiti za pilansku preradu oko 400.000 m³, što znači da je iz raspoložive pilanske oblovine mogla proizvesti najviše 240.000 m³ četinarske rezane građe, ili prosječno godišnje oko 17.000 m³. Rezanu četinarsku građu, u kojoj su se nalazili i borovi željeznički pragovi, firma je do 1906. godine izvozila isključivo u Austro-Ugarsku i zemlje zapadne Evrope, u prvom redu Njemačku, Belgiju, Holandiju, Francusku i Englesku, a od 1907. godine orijentisala izvoz rezane građe više na Jadransko more, odnosno mediteranske zemlje, koristeći se istočnom željezničkom prugom i njenim spojem sa Metkovićem i Gružem preko Sarajeva (31 — 35).

(31) Kao pod 3. Str. 246—248.

(32) ABH — ZMF br. 10.321, 10.541, 10.667 i 11.533/BH ex 1899; br. 4.669, 9.723/BH ex 1900; br. 5.529, 12.539, 13.719/BH ex 1906; br. 1.373, 9.131, 9.609, 12.801 i 13.161/BH ex 1907.

(33) Kao pod 7.

(34) ABH — ZMF br. 4.655/BH ex 1914; br. 4.559, 4.825/BH ex 1915; br. 5.413, 10.148, 13.026/BH ex 1916; br. 8.495 i 15.143/BH ex 1917; br. 12.368 i 15.435/BH ex 1918.

(35) Trg. registar Okružnog suda u Sarajevu.

*Firma J. Brabetz u G. Podgradcima
i njeni nasljednici*

Već smo spomenuli da je sa praškom firmom Johann Brabetz, još u 1882. godini, zaključen ugovor o desetogodišnjoj eksploataciji istočnog dijela pl. Kozare. Realizovanje toga ugovora je izvršeno samo djelomično zbog finansijskih neprilika firme koja je pri isteku ugovora (1892) upućena na daljnje snabdijevanje pilane u G. Podgradcima putem oferti i kratkoročnih ugovora. U 1895. godini umro je vlasnik firme J. Brabetz, a u 1901. godini je njegova supruga Olga Brabetz sa italijanskim industrijalcem M. Zilianiem formirala preduzeće pod nazivom »Prva bosansko-hercegovačka parna pilana Brabetz i Ziliani« (Erste bosnisch-hercegovinische Dampfsäge Brabetz & Ziliani), sa kojim je Zemaljska vlada za BiH sklopila ugovor o petnaestogodišnjoj eksploataciji istočnog dijela pl. Kozare na površini od oko 6.900 ha. Predmet ugovora je bila sječa oko 225.000 m³ četinarskog, oko 150.000 m³ bukovog i oko 10.000 m³ lipovog korisnog drveta, uz otpadajuću količinu ogreva. Ugovorna cijena je iznosila 1,40 kruna za jelovo, 1,00 kruna za bukovo i 2,00 krune za lipovo korisno drvo, a 0,24 krune za ogrevno drvo svih ugovornih vrsta, računajući sve po 1 m³ u šumi na panju. Poslovanje ovog preduzeća, koje je oskudijevalo sa potrebnim kapitalom, odvijalo se vrlo loše, tako da je u 1907. godini došlo do storniranja ugovora. Godinu dana kasnije (1908) zaključen je sa italijanskom firmom »Akcionarsko društvo za preradu i trgovinu drvetom« (Società anonima per la lavorazione ed il commercio dei legnami) ugovor o dvadesetogodišnjoj eksploataciji istog šumskog područja. Predmet ugovora bila je sječa oko 300.000 m³ jelovog i oko 940.000 bukovog drveta, a ugovorna cijena je utvrđena različito za svaki uzastopni petogodišnji period i kretala se po 1 m³ u šumi na panju za jelovo drvo I kl. 5,00 — 6,00 kruna; za jelovo drvo II kl. 3,00 — 3,20 kruna; za bukovo korisno drvo 2,80 — 4,00 krune a za bukovo ogrevno drvo 1,00 krunu po 1 prm za cijeli ugovorni period. U početnoj fazi realizovanja ugovora firma je, od parne pilane u G. Podgradcima uz dolinu Jasenovače, izgradila 11,7 km glavne i 3,7 km sporedne šumske željezničke pruge na lokomotivski pogon, kao i šumsku željezničku prugu u dužini od 21,0 km na relaciji G. Podgradci — Bos. Gradiška. Zbog stalnih gubitaka u poslovanju, firma je 1912. godine likvidirala, prodala pilansko postrojenje i investicione objekte osnovanoj firmi K. Schmutzer i O. Brabetz, zajedno sa željezničkim prugama i voznim parkom i prenijela ugovor o eksploataciji pl. Kozare na ovu posljednju. Šumsko-industrijsko preduzeće K. Schmutzer i O. Brabetz nije moglo razviti svoje poslovanje jer je odobrenje za ovu transakciju uslijedilo tek krajem 1913, a prvi svjetski rat otpočeo u ljeto 1914. godine, čime je firmi bilo gotovo u cijelosti ograničeno poslovanje oko eksploatacije šuma i industrijske prerade drveta. Od početka 1883. do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) firma J. Brabetz i njene nasljednice posjekle su u pl. Kozari oko 500.000 m³ četinarske i oko 200.000 m³ bukove neto drvene mase (36 — 41).

(36) Kao pod 6.

(37) Kao pod 7.

(38) ABH — ZMF br. 1.295 i 3.665/BH ex 1901; br. 11.527/BH ex 1905; br. 8.188/BH ex 1906; br. 3.686, 4. 938, 5.641, 6.629, 7.030, 11.742 i 12.850/BH ex 1907; br. 4.773, 10.683, 12.329, 12.525, 14.916, 15.782/BH ex 1908; br. 11.406/BH ex 1909.

Od te količine na četinarsku pilansku oblovinu otpadalo je oko 400.000 m³, a na bukovo pilansko drvo oko 180.000 m³. Od tih količina pilanske oblovine preradom na pilani moglo se proizvesti oko 220.000 m³ četinarske i oko 80.000 m³ bukove rezane građe.

*Firma Bos. drv. ind. konzorcij
Oskova — Gostilja — Puračić
i njeni nasljednici*

Naveli smo da je 1885. godine došlo do zaključivanja ugovora o dvadesetogodišnjoj eksploataciji četinarskih šuma u šumskom području Oskova — Gostilja sa mađarskim privatnim preduzećem, osnovanim pod nazivom »Bosanski drveno-industrijski konzorcij« (Bosnisches Holzindustrie — Konsortium), da je u 1886. godini došlo do storniranja ugovora, da je poslovanje oko eksploatacije šuma i pilanske prerade drveta preuzeo mješoviti konzorcij, u kome je sudjelovao erarski i privatni kapital i da je taj mješoviti konzorcij radio sve do 1892. godine, kada je zbog nerentabilnosti obustavio poslovanje, prodao pilanu u Puračiću i napustio eksploataciju šumskog područja Oskova — Gostilja.

U 1896. godini zaključen je sa mađarskom firmom Mihaly Piry i komp. ugovor o desetogodišnjoj eksploataciji šumskog područja Oskova — Gostilja, s tim što je godišnji sječni etat iznosio oko 10.000 m³ četinarske oblovine uz cijenu od 1,60 for. po 1 m³ u šumi na panju. Firma je u prvoj ugovornoj godini na rijeci Gostilji podigla pilansko postrojenje na turbinski pogon sa 2 gatera. Zbog nedostatka finansijskih sredstava i loše vođenog poslovanja ova firma je poslije 4 godine obustavila poslovanje i likvidirala, a ugovor iz 1896. godine bio je storniran.

U 1900. godini sklopljen je ugovor sa peštanskom firmom Lenard Mor & komp. o petnaestogodišnjoj eksploataciji istog područja, sa godišnjom sječom 20.000 — 25.000 m³ četinarskog drveta, uz cijenu od 1,00 for. za borovo, 0,60 for. za jelovo i smrčevo korisno drvo i 0,30 for. za četinarsko ogrevno drvo po 1 m³ u šumi na panju. Firma je u vezi sa zaključenim ugovorom u dolini Oskove podigla pilansko postrojenje na parni pogon sa 4 puna gatera, povezujući pilanu sa šumom 12,5 km dugom šumskom gravitacionom prugom (koturačom) a pilanu sa državnom cestom Kladanj — Bukinje šumskom cestom u dužini od 12 km. I ova firma je ubrzo obustavila rad i 1902. godine likvidirala, prepustivši pilansko postrojenje, sve investicione objekte i drvene zalihe svome kreditoru Ugarskom trgovačkom a. d. iz Budimpešte. U istoj godini (1902) zaključen je sa firmom »Ugarska industrija drveta a. d.« (Ungarische Holzindustrie A. G.) petnaestogodišnji ugovor o eksploataciji istog šumskog područja, sa godišnjom sječivom masom od oko 20.000 m³ četinarskog drveta, uz cijenu od 1,20 krana po 1 m³ korisnog i 0,30 krana po 1 m³ ogrevnog drveta u šumi na panju. I ova firma nije imala sreće u svom poslovanju. Ona je u 1904. godini likvidirala, prepustivši uz određenu cijenu pilansko postrojenje i ostale investicije u Oskovi

(39) Kao pod 19.

(40) ABH — Priv. reg. br. 97 ex 1913.

(41) ABH — ZMF br. 16.704/BH ex 1913; br. 6.995, 7.371, 8.487/BH ex 1915; br. 3.684, 5.780, 6.283/BH ex 1916 i br. 10.423/BH ex 1917.

inokosnoj firmi Moritz Lisska. Sa ovom posljednjom zaključen je 1907. godine ugovor o desetogodišnjoj eksploataciji istog ugovornog područja za sječu oko 300.000 m³ četinarskog drveta, uz cijenu od 2,20 kruna za borovo i 1,20 kruna za jelovo i smrčevo korisno drvo, odnosno 0,60 kruna za četinarsko ogrevno drvo (ovrške) po 1 m³ u šumi na panju. Ova firma je izvršila prenos pilanskog postrojenja iz Oskove u Živinice, koje je ležalo na sredokraći između Oskove i Gostilje. Ona je izgradila šumsku željezničku prugu od Živinica uz rijeku Oskovu do Krabanje u dužini od 35,4 km, od čega na lokomotivski pogon 27,4 km. Vozni park na ovoj šumskoj pruži se sastojao od 2 lokomotive i 18 pari truck-vagona za transport drveta. Pored ove pruge firma M. Lisska je za izvoz drveta iz šumskog predjela Ravne sloge preko Miljkovca do Krabanje podigla žičnu željeznicu sa protupadom na lokomotivski pogon, u dužini od 3.000 m. U 1912. godini firma je prepustila u zakup svoje pilansko postrojenje u Živinicama firmi Feller, Kalman i Strellinger iz Budimpešte i firmi Stern i Politzer iz Rozsahegia, koje su osnovale i registrovale jedinstveno preduzeće pod nazivom »Tuzlansko drvnoindustrijsko a. d.« (Tuzlaer Holzindustrie A. G.). Nastavljajući sa realizovanjem ugovora o eksploataciji ugovornog područja Oskova — Gostilja ona je redovno snabdijevala, u zakup izdatu, parnu pilanu u Živinicama potrebnom oblovinom sve do početka prvog svjetskog rata (1914). To snabdijevanje je u toku rata bilo vrlo ograničeno i svedeno na minimum. Svih ovih šest šumsko-industrijskih preduzeća, počevši od firme Bosanski drvno-industrijski konzorcij (1885) do inokosne firme M. Lisska (1918) posjekli su u šumskom području Oskova — Gostilja, za vrijeme austrougarske uprave, oko 400.000 m³ četinarske oblovine, od čega je na pilansku oblovinu otpalo oko 300.000 m³, čijom preradom je dobiveno oko 170.000 m³ rezane građe (42 — 46).

*»Una« drvena industrija a. d. u
Bosanskoj Dubici*

Dok je istočni dio pl. Kozare, ugovorom iz 1882. godine, dospio u domen austrijskog kapitala, dotle je, dvije decenije kasnije, mađarski kapital preuzeo eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta u zapadnom dijelu ove planine. U proljeće 1902. godine zaključen je sa novoosnovanom firmom »Una« drvena industrija a. d. (Holzindustrie — Aktiengesellschaft »Una«), sa sjedištem u Bos. Dubici i centralom u Budimpešti, dugoročni ugovor o eksploataciji oko 7.600 ha šuma na području zapadnog dijela pl. Kozare. Predmet ugovora bile su raspoložive sječive drvene mase četinarskog i lišćarskog drveta u tom šumskom području, koje će se iskoristiti u roku od 15 godina

(42) Kao pod 9.

(43) Kao pod 3. Str. 249—252.

(44) ABH — ZMF br. 8.985/BH ex 1895; br. 501 i 6.884/BH ex 1896; br. 9.905/BH ex 1898; br. 966/BH ex 1899; br. 2.553, 2.735, 3.663 i 3.824/BH ex 1900; br. 346/BH ex 1901; br. 5.971, 7.391, 8.212, 8.291, 8.629 i 8.697/BH ex 1902.

(45) Kao pod 7.

(46) ABH — ZMF br. 14.744/BH ex 1903; br. 7.584/BH ex 1904; br. 3.664/BH ex 1905; br. 12.578/BH ex 1906; 5.098 i 6.674/BH ex 1907; br. 3.600/BH ex 1908; br. 2.985 i 15.739/BH ex 1909; br. 3.479/BH ex 1911; br. 15.762/BH ex 1913; br. 3.725/BH ex 1915; br. 2.986 i 5.340/BH ex 1916 i br. 10.213/BH ex 1917.

sa godišnjim etatima od po 10.000 m³ jelovog, 20.000 m³ bukovog i 1.500 m³ lipovog korisnog drveta uz otpadajuću količinu ogreva. Pod korisnim drvetom smatrana je zdrava oblovina iznad 25 cm promjera, a pod ogrevnim drvetom također zdrava oblovina od 15—25 cm promjera na tanjem kraju. Ugovorna cijena iznosila je za korisno drvo jele 2,00 krune, bukovo 1,60 kruna a lipe 6,00 kruna, dok je cijena za jelovo i lipovo ogrevno drvo iznosila 0,60 kruna, a za bukovo 0,30 kruna po 1 m³ u šumi na panju. U cilju eksploatacije ugovornog područja, firma je podigla šumsku željezničku prugu u dužini od 23,5 km, koja je vodila od Bos. Dubice uz dolinu Moštаницe do Pašinih konaka, gdje je prelazila greben i spuštala se u dolinu Mlječanice. Ova pruga je bila izgrađena na lokomotivski pogon, ali se na njoj, u izvjesnim dionicama, saobraćaj obavljao gravitacijom. Pored ove glavne šumske pruge bila je izgrađena i jedna sporedna šumska željeznička pruga u dolini Gračanice, u ukupnoj dužini od 5,0 km. Na ove dvije šumske pruge, čija je ukupna dužina iznosila 28,5 km, nadovezivalo se 10,6 km sporednih šumskih pruga i utovarnih kolosijeka. Vozni park na ove dvije šumske pruge sastojao se od 5 lokomotiva i 150 duplih truck-vagoneta za prevoz drveta, kao i 10 vagona za prevoz drugog tereta.

Firma je, neposredno iza zaključenja ugovora, izgradila u Bos. Dubici pilansko postrojenje na parni pogon sa 6 gatera, 2 mašine za ljuštenje bukovog drveta i ostalim pomoćnim strojevima i uređajima. Ona je do kraja austrougarske uprave (1918) gotovo u cijelosti realizovala ugovor iz 1902. godine, posjekla i izradila oko 270.000 m³ neto mase četinarskog i oko 400.000 m³ lišćarskog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 200.000 m³ četinarskog i oko 300.000 m³ lišćarskog drveta, čijom preradom se moglo dobiti 110.000 - 120.000 m³ četinarske i 135.000 - 150.000 m³ lišćarske rezane građe i ljuštenih furnira. Instalacijom strojeva za ljuštenje bukovine ova firma je učinila vidan korak u pogledu unapređenja industrije za preradu drveta jer je bila prvo šumsko-industrijsko preduzeće u BiH koje se ispoljilo svojim pionirskim radom u tom pravcu. Ono je posebno došlo do izražaja proizvodnjom sanduka za pakovanje i transport južnog voća, iskorišćavajući pri tome rezanu i ljuštenu bukovinu u svom pilanskom postrojenju. Od ukupne količine proizvedene rezane građe i finalnih produkata firma je izvozila u Austro-Ugarsku (gotovo isključivo u Mađarsku) oko 20%, a ostatak od oko 80% u druge zemlje, među kojima se na prvom mjestu nalazila Italija (47—52).

(47) Kao pod 3 i 7. Str. 252—253.

(48) ABH — ZMF br. 8.033, 8.151, 8.298, 8.859/BH ex 1901; br. 1.849, 3.632, 4.102, 5.429, 6.105/BH ex 1902.

(49) ABH — ZMF br. 1.274/BH ex 1906; br. 7.926/BH ex 1907; br. 3.784/BH ex 1908; br. 3.280/BH ex 1909.

(50) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1906.

(51) Kao pod 19.

(52) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912; br. 11.024, 13.173, 14.088 i 17.091/BH ex 1913; br. 3.287/BH ex 1914; br. 265, 1.114, 7.613, 8.631, 10.310 i 12.000/BH ex 1917.

*Moritz Lisska — Puračić
i Bos. Petrovo Selo*

Moritz Lisska, preduzimač iz Budimpešte, vlasnik pilane na vodeni pogon u Puračiću, zaključio je u 1896. godini šestogodišnji ugovor o sječi godišnje najmanje 5.000 m³ četinaru u pl. Ozren na području gračaničkog i maglajskog sreza. Ugovorna cijena iznosila je za četinarsko korisno drvo u gračaničkom srezu 3,00 for., za isto drvo u maglajskom srezu 2,00 for., a za ogrevno drvo sa područja obadva sreza 0,10 for. po 1 m³ u šumi na panju. Neposredno poslije zaključivanja ugovora inokosno preduzeće M. Lisska izgradilo je u Bos. Petrovom Selu kod Gračanice parnu pilanu sa dva puna gatera na kojoj se prerađivalo drvo iz 10.550 ha prostranog ugovornog područja. Za izvoz toga drveta preduzeće je izgradilo šumsku željezničku prugu na lokomotivski pogon od željezničke stanice Petrovo Selo uz rijeku Jadrinu do ugovornog područja. Dužina pruge iznosila je 21,0 km. U izgradnju pilane i šumske željezničke pruge Lisska je investirao 132.000 for. U periodu 1896 - 1903. godine preduzeće je posjeklo i preuzelo ukupno 78.200 m³ četinarskog drveta (53, 54, 55).

*Karl Schmutzer — Dera kod
Kozarca*

Karl Schmutzer sa svojim bratom Ludwigom podigao je krajem XIX vijeka na Deri kod Kozarca pilanu na turbinski pogon sa 1 gaterom i nožem za ljuštenje furnira. U njoj je pored prerade četinaru proizvodio lipov furnir za izradu kutija za pakovanje cikoriije. Preduzeće je u 1901. godini zaključilo ugovor u trajanju od deset godina sa godišnjom sječom od 2.000 - 3.000 m³ četinarskog drveta u dijelu prijedorske Kozare (350 ha), uz cijenu od 4,00 krune za korisno i 0,30 kruna za ogrevno drvo po 1 m³ u šumi na panju. U periodu 1901 - 1910. godine preduzeće je posjeklo i preuzelo ukupno 32.000 m³ četinarskog drveta. Lipovo drvo je kupovalo na bazi oferti i kratkoročnih ugovora u količinama od 500-1000 m³ godišnje (56).

*Josef Banheyer i sin
Vukovar — Srebrenica*

U 1902. godini zaključen je šestogodišnji ugovor sa firmom » J. Banheyer i sin« iz Vukovara o eksploataciji četinaru u šumskom području Sirova gora, Šanik i Črljen (1.610 ha) na teritoriji sreza srebreničkog. Predmet

(53) ABH — ZMF br. 5.943, 8.820 i 10.045/BH ex 1896; br. 9.341/BH ex 1898; br. 6.798/BH ex 1912.

(54) Kao pod 19.

(55) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1907. Str. 104.

(56) ABH — ZMF br. 10.151/BH ex 1898; br. 650 i 2.009/BH ex 1901; br. 6.965/BH ex 1902; br. 8.577/BH ex 1906; br. 7.875/BH ex 1911 i br. 6.798/BH ex 1912.

ugovora bila je sječa oko 30.000 m³ četinarskog korisnog drveta, sa godišnjim etatom od oko 5.000 m³ uz cijenu od 2,00 krune za borovo i smrčevo i 1,60 kruna za jelovo korisno drvo, te 0,60 kruna za otpadajuću količinu ogrevnog drveta po 1 m³ u šumi na panju. Zbog teških uslova za izvoz drveta iz ugovornog područja do Drine, odakle je drvo transportovala vodom do svoje parne pilane u Vukovaru, firma nije mogla realizovati godišnje sječne preliminarne u punom obimu. Njoj je uspjelo da, uz produženje roka trajanja ugovora do 1910. godine, realizuje ugovor i posiječe ukupno 35.000 m³ četinarskog korisnog i ogrevnog drveta, nakon čega je svoje poslovanje prebacila na područje Han-Pijeska, gdje je 1911. godine na javnoj licitaciji dobila u dugoročnu eksploataciju šumu Visočnik i iste godine podigla u Kramu parnu pilanu sa 2 gatera na kojoj je sve do kraja austrougarske uprave u BiH vršila preradu drveta, posječenog na osnovu novog ugovora (57, 58, 59, 60, 61).

Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta u Tesliću

Polovinom 1909. godine zaključen je između Zemaljske vlade u BiH i firme Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta (Bosnische Holzverwertungs A. G.) u Tesliću, na osnovu slobodne pogodbe, dugoročni ugovor o sječi bukovine za proizvodnju destilacionog drveta u usorskom šumskom području. Ovaj ugovor je smatran kao direktna veza i nastavak ugovora iz 1896, odnosno 1903. godine, o snabdijevanju bukovim destilacionim drvetom Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću od erarskog šumskog poslovanja u Pribiniću. Ukupna količina sječivih drvnih masa i godišnjih etata trebalo je da bude utvrđena novom procjenom ugovornog područja i izradom šum. gospodarskog elaborata, a ti radovi su bili već u toku. Trajanje ugovora bilo je utvrđeno od početka 1908. do kraja 1946. godine. Ugovorna cijena drveta iznosila je za period od 1908 - 1913. godine 0,40; za period 1914 - 1923 god. 0,50; za period 1924 - 1933 god. 0,60, a za period 1934 - 1946 godinu 0,70 kruna po 1 prm u šumi na panju. Pošto je procjena šuma ugovornog područja pokazala da sječive mase bukovine ne mogu podmiriti proizvodni kapacitet Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću, izvršeno je proširenje ugovornog područja Velike i Male Usore (40.600 ha) priključenjem ugovoru šumskog područja Snjegotina i Bistrica (11.760 ha), čime je obezbijeđen godišnji etat od oko 122.000 prm bukovog destilacionog drveta. Firma je u periodu 1908 - 1918. godine posjekla i izradila u ugovornom području ukupno 1.415.000 prm ili 1.060.000 m³ bukovog destilacionog drveta.

Pored ugovora iz 1897. godine o snabdijevanju Tvornice za destilaciju drveta u Tesliću potrebnim bukovim drvetom, firmi Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta iz 1897. godine bila je posebnim ugovorom obezbijeđena eksploatacija četinara u usorskom ugovornom području. Do 1907.

(57) ABH — ZMF br. 4.032, 7.234 i 8.047/BH ex 1902.

(58) Kao pod 8. Str. 232—233.

(59) ABH — ZMF br. 7.552/BH ex 1904.

(60) Holzverkauf. Oesterr. F. u. J. Z. Nr. 50/1910 u. Nr. 6, 10, 11, 12/1911. Wien. Str. 55, 94, 106 i 118.

(61) ABH — ZMF br. 1.132/BH ex 1911; br. 6.798 i 10.370/BH ex 1912.

godine režijsko poslovanje šumske uprave je na račun firme posjeklo i isporučilo firmi ukupno 205.000 m³ četinarske oblovine. Od početka 1908. godine firma je nastavila da u svojoj režiji siječe i izvozi iz šume četinarsko drvo skupa sa bukovinom. Ona je u periodu 1908 - 1918. godine posjekla i iz šume izvezla ukupno 344.000 m³ četinarskog oblog drveta, što je sa 205.000 m³ četinarske oblovine, izrađene na trošak firme u okviru režijskog poslovanja šumske uprave u Pribiniću do 1907. godine, činilo ukupno 549.000 m³ četinarskog oblog drveta. U toj masi se nalazilo oko 435.000 m³ pilanskih trupaca, čijom preradom je dobiveno 240.000—260.000 m³ četinarske rezane građe.

Za izvoz bukovog i četinarskog drveta firma je u ugovornom području izgradila relativno gustu mrežu šum. želj. pruga, čija dužina je pred prvi svjetski rat (1912) iznosila ukupno 104,3 km, od čega je na glavne šum. pruge otpadalo 53,7 km, na sporedne (krilne) 25 km i na gravitacione pruge (koturače) 25,6 km. Na tim želj. prugama nalazilo se u to vrijeme u saobraćaju 7 lokomotiva ukupne jačine 540 KS sa 140 vagona. Za izgradnju ovih šum. pruga investirano je ukupno 2.300.000 kruna. Pri kraju rata (1917) nalazilo se u ugovornom području firme u pogonu ukupno 109,3 km šum. želj. pruga, od čega 79,2 km na lokomotivski pogon, a 30,1 km na gravitaciju. Broj lokomotiva se povećao na 8, sa ukupnom jačinom od 870 KS, dok je broj vagona ostao isti. Troškovi izgradnje parne pilane u Tesliću, sa pogonskim strojem od 150 KS, 4 puna gatera i 17 pomoćnih mašina, iznosili su ukupno 230.000 kruna (62,63,64).

Bosansko elektr. a. d. Jajce

U 1909. godini zaključen je sa firmom Bosansko elektr. akcionarsko društvo (Bosnische Elektrizitäts — Aktiengesellschaft) u Jajcu, na bazi slobodne pogodbe, dugoročni ugovor o eksploataciji šumskog područja Šedinac — Glasinac (2.360 ha) u srezu jajačkom. Rok trajanja ugovora nije bio utvrđen. Predmet ugovora bila je raspoloživa ali neprocijenjena ukupna i sječiva masa četinarskog (jelovog i borovog) i lišćarskog (bukovog) drveta, koje je trebalo sjeći u godišnjim količinama od oko 4.500 m³ četinarskog i oko 6.000 m³ bukovog drveta sve do konačnog iskorišćenja sječive drvene mase. Ugovorna cijena za četinarsko korisno drvo iznosila je 3,00 kruna a za četinarsko ogревно 1,00 krunu po 1 m³, dok je cijena za bukovo drvo, bez obzira na omjer korisnog i ogревноg, iznosila 0,50 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Firma je, na osnovu ugovora iz 1909. i naknadnog ugovora

(62) ABH — ZMF br. 8.037/BH ex 1907; br. 5.005, 6.529 i 13.590/BH ex 1908; br. 6.798/BH ex 1912; br. 4.249 i 14.274/BH ex 1914; br. 4.297/BH ex 1915; br. 10.525/BH ex 1910 i br. 7.106/BH ex 1918.

(63) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1911.* Wien 1911. Str. 137.

(64) Kao pod 19 i 20.

iz 1915. godine, u vremenu od 1909. do 1918. godine posjekla okruglo 28.000 m³ četinarskog i 42.000 prm bukovog drveta. Ovo posljednje je iskoristila za proizvodnju drvenog ugljena za potrebe svoje tvornice u Jajcu (65,66).

*Industrija drveta a. d.
Buttazzoni i Venturini u Sarajevu
(prije F. Steinmetz)*

U 1912. godini došlo je do osnivanja akcionarskog društva pod firmom »Buttazzoni i Venturini — industrija drveta d. d.« (Buttazzoni und Venturini Holzindustrie A. G.) u Sarajevu. Ono je nastalo integracijom preduzeća P. Buttazzoni i I. Venturini i inokosne firme F. Steinmetz. Akcionarsko društvo je od F. Steinmetza otkupilo ugovor o eksploataciji šumskog područja Misoča, sklopljen 1910. godine sa Zemaljskom vladom za BiH, kao rezultat nagodbe u vezi sa sudskim sporom, koji je vođen između zemaljskog erara i firme F. Steinmetz. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču odobrilo je ovu transakciju u 1913. godini. Predmet ugovora bila je sječiva drvena masa u šumskom području Misoča (2.446 ha), u količini od 365.700 m³ četinarara i 47.000 m³ lišćara, koja će se posjeći u roku od 15 godina uz godišnji etat od 24.400 m³ četinarske i 3.100 m³ lišćarske neto mase. Ugovorna cijena za četinarsko korisno drvo I kl, već prema vrsti, iznosila je od 3,10—4,00 kruna, a II kl 1,30 kruna, za lišćarsko korisno drvo od 2,00—8,60 kruna i za ogrevno drvo 0,40—0,80 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Za izvoz drveta iz šume firma je izgradila šum. želj. prugu na lokomotivski pogon od Ilijaša do Okruglice, u dužini od 37,2 km. Vozni park na toj pruži sačinjavale su 2 lokomotive po 70 KS te 48 truck-vagoneta. Troškovi izgradnje ove pruge, sa nabavkom voznog parka, iznosili su oko 1.000.000 kruna. Firma je istovremeno pristupila izgradnji parne pilane u Ilijašu u kojoj su bila instalirana 4 puna gatera sa odgovarajućim brojem pomoćnih strojeva. Eksploatacija ovog šum. područja započela je tek u 1913. godini, a početak prvog svjetskog rata (1914) onemogućio je firmi redovno poslovanje. Ona je do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) posjekla i preuzela svega 46.100 m³ četinarskog i 5.400 m³ lišćarskog drveta, od čega 3.000 m³ ogreva (67,68,69).

*Preduzeće Zadik S. Finci
Sarajevo — Pale*

Već u prvoj deceniji austrougarske uprave u BiH učinjen je pokušaj investiranja domaćeg kapitala u eksploataciju šuma i industriju za preradu drveta, i to na području sarajevskog regiona. Do tada je domaći

(65) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912; br. 9.426/BH ex 1917 i br. 4.968/BH ex 1918.

(66) Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1910 Wien 1910. Str. 114.

(67) ABH — ZMF br. 11.963/BH ex 1909; br. 3.307 i 8.180/BH ex 1910.

(68) Kao pod 20.

(69) ABH — ZMF br. 8.254 i 9.070/BH ex 1914; br. 8.307/BH ex 1916.

kapital bio plasiran gotovo isključivo u trgovini, koju su u svojim rukama držali većim dijelom Srbi i Jevreji. Među prvima koji su tu namjeru i odluku počeli sprovoditi u život nalazio se sarajevski trgovac i sefardski Jevrejin Zadik S. Finci. Podigao je polovinom osamdesetih godina prošlog vijeka u Podvitezu kod Pala pilanu na parni pogon sa dva gatera, sa posebnim pogonom za proizvodnju građevinske stolarije. Pilana je snabdijevana kupovinom drveta u okolnim šumama na bazi oferti i kratkoročnih ugovora. Kada je u ljeto 1896. godine pilana u Podvitezu postala žrtvom požara, Zadik S. Finci je podigao u Palama novo pilansko postrojenje na parni pogon sa 5 gatera i odgovarajućim brojem sekundarnih strojeva. Krajem 1896. godine između Zemaljske vlade za BiH i firme Zadik S. Finci zaključen je desetogodišnji ugovor o eksploataciji dijela šumskog područja Ravna planina na površini od 710 ha. Predmet ugovora je bilo oko 200.000 m³ četinarskog korisnog sa otpadajućom količinom ogrevnog drveta i godišnjom sječom od oko 20.000 m³, uz cijenu od 1,25 for. po 1 m³ korisnog i 0,30 for. po 1 m³ ogrevnog drveta (ovršaka od 15 — 25 cm promjera na tanjem kraju) u šumi na panju. Za transport drveta iz šume firma je podigla šumsku željezničku gravitacionu prugu (koturaču) u dužini od 6,2 km i u ugovornom roku uspjela realizovati svega 137.300 m³ četinarskog drveta. Ovo zbog toga što joj je u 1902. godini ponovo izgorjelo pilansko postrojenje u Palama i velika količina već posječene i izrađene pilanske oblovine morala čekati obnovu i puštanje u pogon požarom oštećene i onespособljene pilane. Firma Zadik S. Finci je poslije isteka dugoročnog ugovora nastavila snabdijevanje svoje pilane kupovinom drveta u šumi na panju, putem oferti kao i kupovinom u režiji šumske uprave Sarajevo, izrađene pilanske oblovine da bi u 1911. godini dobila na submisijskoj licitaciji u eksploataciju šumsko područje Romanija i Mokro. Na svojoj pilani u Palama proizvedenu četinarsku rezanu građu, čija se količina kretala godišnje 7.500 — 15.000 m³, firma je najvećim dijelom plasirala u inostranstvo, eksportujući je pretežnim dijelom u Italiju i Englesku (70,71,72,73).

Preduzeće Spasoje Babić u Banjaluci

Banjalučki trgovac i pilanar Spasoje Babić zaključio je sa Zemaljskom vladom za BiH, na osnovu slobodne pogodbe, u periodu 1887 — 1912. godine pet dugoročnih ugovora o eksploataciji četinaru u Manjači i pl. Čemernici (1430 ha), od kojih jedan u trajanju od deset, a četiri u trajanju od po pet godina. Predmet ovih ugovora bila je drvna masa četinaru od oko 70.000 m³

(70) ABH — ZMF br. 2.487 i 8.673/BH ex 1885; br. 6.319/BH ex 1889; br. 3.701/BH ex 1891; br. 2.268/BH ex 1892; br. 9.233, 12.063 i 15.221/BH ex 1894; br. 1.629/BH ex 1895.

(71) ABH — ZMF br. 10.045 i 11.805/BH ex 1896; br. 13.728/BH ex 1897; br. 1.286 i 2.392/BH ex 1898; br. 348/BH ex 1901 i br. 11.948/BH ex 1902.

(72) Kao pod 19.

(73) ABH — ZMF br. 1.307, 5.508, 7.719, 9.088 i 12.401/BH ex 1906; br. 6.505, 7.556 i 9.622/BH ex 1907; br. 5.609/BH ex 1908; br. 5.857/BH ex 1909 i br. 6.798/BH ex 1912.

koja je prodana uz cijenu od 2,40 kruna za korisno i 0,30 kruna za ogревно drvo po 1 m³ u šumi na panju. Firma je do početka prvog svjetskog rata (1914), kada je prekinuto njeno poslovanje, posjekla i iz šume izvezla ukupno 64.538 m³ četinarske oblovine, koju je transportovala do Banjaluke triftanjem niz rijeku Vrbas (74).

*Preduzeće Suljaga Hadžišabanović
kasnije Braća Hadžišabanović
u Palama*

Sa inokosnim preduzećem »Suljaga Hadžišabanović«, koje je posjedovalo u gornjem toku Miljacke više Pala dvije pilane na vodeni pogon, ograničenog proizvodnog kapaciteta, zaključen je u 1901. godini, na osnovu slobodne pogodbe, desetogodišnji ugovor o sječi 30.000 m³ četinarske oblovine u Ravnoj pl. na površini od 157 ha, uz cijenu od 3,00 kruna po 1 m³ u šumi na panju. U 1906. godini preduzeće, pod novim nazivom »Braća Hadžišabanović«, podiglo je na istom mjestu parnu pilanu sa 2 puna gatera, a početkom 1909. godine sklopilo sa Zemaljskom vladom za BiH, pored postojećeg ugovora iz 1901. godine, novi ugovor o eksploataciji 80.000 m³ četinarskog drveta u istom šumskom području, na površini od 203 ha, sa rokom trajanja do 1918. godine. Ugovorna cijena je iznosila 5,00 kruna za korisno I kl. i 2,00 kruna za korisno drvo II kl. po 1 m³ u šumi na panju. Neposredno poslije zaključivanja drugog ugovora firma je izgradila 1,8 km dugu šumsku gravitacionu želj. prugu (koturaču) kojom je povezala svoju parnu pilanu u podnožju Ravne pl. sa drž. željezničkom stanicom u Koranu. Firma je na osnovu ova dva ugovora posjekla i preuzela do početka prvog svjetskog rata (1914) ukupno 67.500 m³ četinarske oblovine, a u toku rata (1914—1918) svega 7.500 m³, što je činilo sveukupno 75.000 m³. Od te količine otpadalo je na pilanske trupce oko 60.000 m³, čijom preradom je firma proizvela oko 34.000 m³ četinarske rezane građe, koja je plasirana većim dijelom na domaće tržište, a manjim dijelom bila predmet eksporta u inostranstvo (75,76,77,78).

*Preduzeće Braća Alaupović
u Fojnici*

Za vrijeme austrougarske uprave u BiH još u 1892. godini u Fojnici na istoimenoj rijeci nalazila se pilana na vodeni pogon sa jednim, a kasnije sa dva gatera, vlasništvo firme Braća Alaupović. Sa tom firmom je 1894. godine, na osnovu slobodne pogodbe, zaključen ugovor o šestogodišnjoj

(74) ABH — ZMF br. 7.867 i 9.408/BH ex 1887; br. 5.561 i 6.194/BH ex 1892; br. 3.490/BH ex 1903; br. 3.341/BH ex 1.905; br. 8.944/BH ex 1907; br. 4.971 i 5.500/BH ex 1908; br. 8.465/BH ex 1909 i br. 6.798/BH ex 1912.

(75) ABH — ZMF br. 5.560/BH ex 1900; br. 7.411, 5.002 i 8.687/BH ex 1901.

(76) Kao pod 35.

(77) ABH — ZMF br. 6.409/BH ex 1906; br. 3.591/BH ex 1909; br. 6.798/BH ex 1912 i br. 5.780/BH ex 1916.

(78) Kao pod 19.

eksploataciji (1895—1900) četinara u šumskom predjelu Požarnica u srezu fojničkom. Predmet ugovora je bilo 12.000 m³ četinarskog drveta uz cijenu od 2,50 for. za korisno i 0,30 for. za ogrevno drvo po 1 m³ u šumi na panju. Godišnji etat je iznosio 2.000 m³. U 1901. godini zaključen je sa istom firmom novi ugovor u trajanju od tri godine (1901—1903) o eksploataciji šumskog područja Malinska i Požarnica. Predmet ugovora bila je sječa oko 12.000 m³ četinarskog drveta sa godišnjom količinom od oko 4.000 m³. Ugovorna cijena je iznosila 3,00 krune za drvo iz prvog i 4,00 krune za drvo iz drugog područja, računajući cijene u šumi na panju. Trećim ugovorom iz 1904. godine, čije trajanje je određeno i iznosilo tri godine (1904—1906) firma je kupila u istom području uz iste cijene 12.000 m³ četinarskog drveta, koje je sjekla u godišnjim etatima od po 4.000 m³. Na osnovu tih ugovora firma je na površini od 1.270 ha realizovala ukupno 38.150 m³ četinarskog drveta, dok je prije 1894. i poslije 1900. godine snabdijevala svoju pilanu na osnovu oferata i kratkoročnih (jednogodišnjih) ugovora (79,80,81).

*Preduzeće Rafael Z. Finci
i komp. Tarčin — Sarajevo*

U 1902. godini osnovali su sarajevski Jevreji Rafael Z. Finci, Elias Baruh i Isak Baruh preduzeće za eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta pod nazivom Rafael Z. Finci i komp. U 1903. godini preduzeće je prenijelo na sebe ugovor o dugoročnoj eksploataciji šumskog područja Preslica — Lapov dol — Lanište, koji je u 1901. godini bio sklopljen sa firmom Franz Steinmetz. Predmet preuzetog ugovora bila je sječa oko 80.000 m³ četinarskog i oko 50.000 m³ bukovog korisnog drveta uz otpadajuću količinu ogreva. Ugovorna cijena za četinarsko korisno drvo iznosila je 2,60 kruna, a za četinarsko i bukovog ogrevno drvo 0,60 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Površina ugovornog područja je iznosila 1.720 ha, rok trajanja ugovora bio je 12 godina, a godišnji etat oko 6.600 m³ četinarskog i oko 4.200 m³ bukovog korisnog drveta, uz otpadajuće količine ogreva. U vezi sa eksploatacijom ugovornog područja, firma je izgradila šum. želj. prugu u dužini od 16,0 km, koja je vodila od Tarčina preko Guvništa do Laništa i Lapov dola. Ta saobraćajnica je predstavljala kombinaciju adhezione i gravitacione želj. pruge (koturače). Vozni park na ovoj pruži sastojao se od 1 lokomotive jačine 30 KS i 25 pari dvoosovinskih truck-vagoneta. Troškovi izgradnje ove šumske transportne komunikacije iznosili su oko 400.000 kruna. Istovremeno je firma podigla u Tarčinu parnu pilanu sa pogonskim strojem od 200 KS i 4 gatera sa svim ostalim strojevima i uređajima.

U 1911. godini došlo je do pretvaranja preduzeća Rafael Z. Finci i komp. u akcionarsko društvo pod nazivom Dioničarsko društvo za eksploataciju i eksport drva »Jela«, koje je nastavilo realizovanje ugovora iz 1903. godine. Od početka ugovora do kraja austrougarske uprave u BiH (1918), bolje

(79) ABH — ZMF br. 10.724/BH ex 1892; br. 11.014/BH ex 1894; br. 280 i 2.707/BH ex 1895; br. 8.483 i 13.076/BH ex 1901.

(80) Kao pod 7.

(81) ABH — ZMF br. 9.893/BH ex 1909 i br. 6.798/BH ex 1912.

rečeno do početka rata (1914), jer su svi radovi u šumi za vrijeme trajanja rata (1914—1918) bili prekinuti, firma je posjekla i preuzela u ugovornom području ukupno 91.800 m³ četinarskog i 81.600 m³ bukovog drveta, od čega 48.900 m³ korisnog i 32.700 m³ ogrevnog. Za dopunsko snabdijevanje svoga pilanskog postrojenja u Tarčinu, čiji je proizvodni kapacitet bio veći od mogućnosti ugovornog područja, firma je, počevši od 1912. godine, kupovala od preduzeća F. Neuberger četinarsku i bukovu pilansku oblovinu, sječenu u šumskom području Ravne pl. i na taj način u periodu 1912—1918. godine preuzela 24.500 m³ četinarskih i 500 m³ bukovih pilanskih trupaca. Tako je firma za cijelo vrijeme poslovanja u periodu 1904—1918. godine iz svog ugovornog područja dobila oko 74.000 m³ četinarskih i oko 49.000 m³ bukovih trupaca, što je sa kupovinom od firme F. Neuberger činilo ukupno 98.500 m³ četinarskih i 49.500 m³ bukovih pilanskih trupaca. Preradom ove pilanske oblovine firma je proizvela oko 59.000 m³ četinarske i oko 22.500 m³ bukove rezane građe, koju je najvećim dijelom eksportovala u inostranstvo (82,83, 84,85,86).

*Preduzeće I. Ivanišević i komp.,
kasnije Prva hercegovačka industrija
drveta Ivanišević i komp.
u Bijeloj kod Konjica*

Firma I. Ivanišević i komp. (od 1909. godine Prva hercegovačka industrija drveta Ivanišević i komp.) u Bijeloj kod Konjica zaključila je početkom 1908. godine, na osnovu slobodne pogodbe, desetogodišnji ugovor (1908—1917) o eksploataciji šumskog područja Rakov laz i Kiser u srezu konjičkom na površini od 810 ha. Predmet ugovora bilo je oko 45.000 m³ četinarskog i oko 40.000 m³ bukovog korisnog drveta sa godišnjom sječom, u prosjeku, 4.500 m³ četinarskog i 4.000 m³ bukovog korisnog drveta sa otpadajućim količinama ogreva. Ugovorne cijene su iznosile, za period 1908 — 1911. godine, po 1 m³ čet. korisnog drveta 4,00 krune, čet. ogrevnog 0,80 kruna, bukovog korisnog 1,00 krunu i bukovog ogrevnog 0,40 kruna, s tim što su za period 1912—1918. godine povećane cijene za korisno drvo četinarara na 4,50, a za bukovo korisno drvo na 2,00 krune po 1 m³ u šumi na panju. Firma je u Bijeloj kod Konjica imala pilanu na vodeni pogon, a kasnije je na istom mjestu sagradila parnu pilanu sa 2 puna gatera, parionom, sušionicom i paraketarnicu. Za izvoz drveta iz ugovornog područja do pilane, firma je izgradila 9,15 km šum. gravitacionu želj. prugu (koturaču), uz trošak od 80.000 kruna. Firma je vršila nesmetano realizovanje ugovora sve do 1914, kada je

(82) ABH — ZMF br. 9,099 i 6.943/BH ex 1901; br. 4.928 i 5.333/BH ex 1903; br. 7.121 i 8.159/BH ex 1905.

(83) Kao pod 7.

(84) Kao pod 19.

(85) ABH — Priv. reg. br. 850 ex 1912.

(86) ABH — ZMF br. 12.254/BH ex 1911; br. 3.180 i 3.897/BH ex 1914; br. 523 i 754/BH ex 1915; br. 2.454, 8.525 i 11.535/BH ex 1916; br. 5.324 i 5.780/BH ex 1917 i br. 9.361/BH ex 1918.

izbio prvi svjetski rat i kada su obustavljeni svi radovi u šum. ugovornom području. Dotle je firma posjekla i izradila 44.800 m³ četinarskog korisnog drveta i 33.500 m³ bukovog drveta, od čega 19.000 m³ korisnog i 14.500 m³ ogrevnog (87,88,89).

*Preduzeće Gašević i Hadžihusejinović
u Idbar-Konjicu*

Krajem 1910. godine zaključen je, na osnovu direktne pogodbe, desetogodišnji ugovor sa preduzećem Abdulah Gašević i Sulejman Hadžihusejinović iz Konjica, koji su podigli pilanu na vođeni pogon u dolini Idbara. Ugovor se odnosio na sječu četinarskog i lišćarskog drveta u šumskom području Idbar, na površini od 610 ha. Predmet ugovora je bila sječiva masa od 35.100 m³, od čega 4.300 m³ četinarskog i 30.800 m³ bukovog drveta drvetu sa godišnjim etatom od 430 m³ četinaru i 3.080 m³ bukovine. Ugovorna cijena za crnoborovo korisno drvo je iznosila 5,00 kruna a za ogrevno 0,30 kruna; za munikovo korisno drvo (isključivo od izvala i sušika) 3,00 krune a za ogrevno 0,30 kruna; za bukovu korisnu 2,50 krune a za ogrevno 0,60 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Preduzeće je za izvoz ugovornog drveta iz šume do pilane i transport rezane građe od pilane do državne željezničke stanice izgradilo 9,00 km šumskog puta i 1,5 km šumskih vlaka, a do početka rata (1914), kada je obustavilo šumsko poslovanje, realizovalo ukupno 1.300 m³ četinarskog i 11.000 m³ bukovog drveta, od čega je na pilansku oblovinu otpadalo oko 1.000 m³ četinaru i oko 7.000 m³ bukovine, čijom preradom je dobiveno oko 550 m³ četinarske i oko 3.500 m³ bukove rezane građe (90, 91).

Tabele III i IV daju pregled šumsko-industrijskih preduzeća sa kojima su zaključeni ugovori o eksploataciji erarskih šuma, na bazi direktnih pogodbi, sa prodanim i posjećenim količinama drvnih masa u periodu austro-ugarske uprave u BiH.

(87) ABH — ZMF br. 14.352/BH ex 1907; br. 99/BH ex 1908; br. 4.370/BH ex 1910; br. 6.798/BH ex 1912; br. 4.707 i 12.291/BH ex 1914.

(88) Kao pod 19.

(89) *Bosnischer Bote*. Wien 1917.

(90) ABH — ZMF br. 7.891/BH ex 1909; br. 2.633, 5.455, 14.135, 15.669 i 15.728/BH ex 1911; br. 3.540/BH ex 1914.

(91) Kao pod 20.

Tabela III

PREGLED ŠUMSKO-INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA KOJA SU IMALA DUGOROČNE UGOVORE NA BAZI DIREKTNE POGODBE I PRODATIH DRVNIH MASA U ERARSKIM ŠUMAMA BIH ZA VRIJEME AUSTROUGARSKJE UPRAVE

Red. broj	Naziv preduzeća	Površina šuma ugovornog područja ha	Prodata, odnosno kupljena, neto drvena masa u m³		
			čet.	lišć. (buk.)	ukupno
1.	Bos. šum. industrija a. d. Otto Steinbeis Dobrljin — Drvar	64.450	14.500.000	—	14.500.000
2.	Bos. šum. industrija Eisler i Ortlieb Zavidovići	32.300	10.200.000	—	10.200.000
3.	Gregersen i sin. Zavidovići	19.340	875.000	100.000	975.000
4.	Gustav Mechtersheimer Višegrad	17.600	1.000.000	—	1.000.000
5.	J. Brabetz i naslj. Podgradci	6.900	725.000	1.190.000	1.915.000
6.	Konzorij i nasljed. Tuzla	14.520	700.000	—	700.000
7.	»Una« d. d. Bos. Dubica	7.600	150.000	322.200	472.200
8.	Lisska M. Bos. Petrovo Selo	10.550	30.000	—	30.000
9.	Schmutzer K. Kozarac	350	25.000	—	25.000
10.	Banheyer J. i sin Srebrenica	1.610	30.000	—	30.000
11.	Bos. akc. društvo za preradu drveta Teslić	52.360	1.412.000	3.406.000	4.818.000
12.	Bos. elekt. a. d. Jajce	2.360	192.000	64.000	256.000
13.	Buttazzoni i Venturini Sarajevo	2.450	365.700	47.000	412.700
14.	Finc. Zadik Pale	710	200.000	—	200.000
15.	Babić Spasoje Banjaluka	1.430	70.000	—	70.000
16.	Braća Hadžišabanović Pale	360	110.000	—	110.000
17.	Braća Alaupović Fojnica	1.270	36.000	—	36.000
18.	»Jela« d. d. Tarčin	1.720	80.000	50.000	130.000
19.	Ivanišević i komp. Bijela — Konjic	810	45.000	40.000	85.000
20.	Gašević i Hadžihusejinović Idbar — Konjic	610	4.300	30.800	35.100
Ukupno		239.300	30.750.000	5.250.000	36.000.000

TABELA IV

PREGLED ŠUMSKO INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA I POSJEĆENE DRVNE MASE, NA OSNOVU DUGOROČNIH UGOVORA SKLOPLJENIH NA BAZI DIREKTNIH POGODBI, ZA VRIJEME AUSTROUGARSKJE UPRAVE U BiH

Red. br.	Naziv preduzeća	Od preduzeća posjećeno i preuzeto neto drv. mase u m ³		
		čet.	lišć. (buk.)	Ukupno
1.	Bos. šum. industrija a. d. Otto Steinbois Dobrljin — Drvar	7.100.000	620.000	7.800.000
2.	Bos. šum. industrija Eisler i Ortlieb Zavidovići	4.988.000	—	4.988.000
3.	Gregersen i sin Zavidovići	982.600	180.000	1.162.600
4.	Gustav Mechtersheimer Višegrad	638.000	—	638.000
5.	Brabetz i nasljed. Podgradci	500.000	200.000	700.000
6.	Konzorcij i nasljed. Tuzla	400.000	—	400.000
7.	»Una« d. d. Bos. Dubica	270.000	400.000	670.000
8.	Lisska M. Bos. Petrovo Selo	78.200	—	78.200
9.	Schmutzer K. i dr. Kozarac	32.000	—	32.000
10.	Banheyer i sin Srebrenica	35.000	—	35.000
11.	Bos. akc. društvo za preradu drveta Teslić	344.000	1.060.000	1.404.000
12.	Bos. elekt. a. d. Jajce	28.000	31.500	59.500
13.	Buttazzoni i Venturini Sarajevo	46.100	5.400	51.500
14.	Finci Zadik Pale	137.300	—	137.300
15.	Babić Spasoje Banjaluka	64.550	—	64.550
16.	Braća Hadžišabanović Pale	75.000	—	75.000
17.	Braća Alaupović Fojnica	38.150	—	38.150
18.	Finci Rafael i komp. Tarčin	91.800	81.600	173.400
19.	Ivanišević i komp. Bijela-Konjic	44.800	33.500	78.300
20.	Gašević i Hadžihusejinović Idbar — Konjic	1.500	11.000	12.500
Ukupno		15.975.000	2.623.000	18.598.000

Iz izloženog se vidi da je u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini prodano i ustupljeno u dugoročnu eksploataciju raznim šumsko-industrijskim preduzećima, na osnovu direktnih pogodbi i zaključenih dugoročnih ugovora, blizu 240.000 ha erarskih ekonomskih, pretežno četinarskih, šuma sa ukupnom neto sječivom drvnom masom od oko 36.000.000 m³, od čega je otpadalo na četinarsko drvo oko 30.750.000 m³ ili 85,4%, a na lišćare (gotovo isključivo bukovinu) oko 5.250.000 ili 14,6%. U ukupnoj masi, na ovaj način kupljenog drveta, strana kapitalistička preduzeća sudjelovala su sa 35.334.000 m³ ili 98,2%, a domaća preduzeća sa svega 666.000 m³ ili 1,8%. To znači da su u industrijskoj eksploataciji bosanskohercegovačkih erarskih šuma putem dugoročnih ugovora, zaključenih na bazi slobodnih pogodbi između Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i pojedinih privatnih pre-

duzeća, izrazito dominantnu poziciju zauzimala strana industrijska preduzeća u kojima je bio zastupan isključivo ili u kombinaciji njemački, austrijski i mađarski kapital. Od ukupne površine erarskih šuma, predatih na dugoročnu eksploataciju stranim firmama, samo na dva velika strana šumsko industrijska preduzeća (»Bosnische Forstindustrie - Aktiengesellschaft Otto Steinbeis« u Dobrljinu — Drvaru i »Bosnische Forstindustrie Eisler und Ortlieb« u Zavidovićima) otpadalo je ukupno 96.800 ha, sa neto sječivom drvnom masom na toj površini od oko 24.700.000 m³ isključivo četinarara.

Sva ta strana i domaća šumsko-industrijska preduzeća, koja su na ovaj način dobila u dugoročnu eksploataciju prostrana šumska ugovorna područja, vršila su u njima sječu i izradu drveta u svojoj vlastitoj režiji, izrađeno drvo dopremala su na šumskim transportnim komunikacijama, izgrađenim na svoj trošak ili dobivenim u zakup za vrijeme trajanja ugovora, i proizvedenu pilansku oblovinu prerađivala su na svojim industrijskim postrojenjima, lociranim u pravilu na rubovima svojih šumskih ugovornih područja, uz transportne komunikacije javnog karaktera ili u njihovoj neposrednoj blizini.

Od cjelokupne količine, dugoročnim ugovorima obuhvaćene neto sječive drvene mase od oko 36.000.000 m³, šumsko-industrijska preduzeća su do kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini realizovala oko 18.598.000 m³ neto drvene mase ili 51,7%. Od ove posljednje je otpadalo oko 15.975.000 m³ ili 85,9% na četinarsko i oko 2.623.000 m³ ili 14,1% na lišćarsko (bukovo) drvo. Tako je krajem prvog svjetskog rata (1918) ostalo još nerealizovano oko 17.402.000 m³ ili 48,3% od ukupne količine dugoročnim ugovorima, na bazi direktne pogodbe, prodane neto sječive drvene mase. U preostaloj nerealizovanoj količini od 17.402.000 m³ učestvovalo je četinarsko drvo sa oko 14.775.000 m³ ili 84,9%, a lišćari (bukovina) sa oko 2.627.000 m³ ili 15,1%.

IX

EKSPLOATACIJA ŠUMA PUTEM KRATKOROČNIH UGOVORA SKLOPLJENIH SA PRIVATNIM PREDUZEĆIMA I TRGOVCIMA DRVETOM

Pored eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora, zaključivanih na osnovu direktnih pogodbi, za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini vršeno je iskorišćavanje šuma na bazi slobodnih prodaja i kratkoročnih ugovora sklapanih sa privatnim preduzećima, preduzetnicima i trgovcima drvetom. Kao osnova za prodajne cijene u tim kratkoročnim ugovorima služili su u prvom redu postojeći cjenovnici za prodaju šumskih proizvoda, u kojima je bila utvrđena šumska taksa za pojedine vrste i kvalitetne klase drveta po tzv. mjesnim vrijedonosnim razredima. Ti vrijedonosni razredi su bili sastavni dio cjenovnika o prodaji šumskih proizvoda, a određivani su i utvrđivani povremeno prema prilikama i uslovima izvoza drveta, a posebno prema udaljenosti pojedinih šumskih područja i predjela od postojećih javnih transportnih komunikacija. Samo u izuzetnim slučajevima vršena je procjena i utvrđivana vrijednost za kupoprodaju određenog drveta u šumi na panju putem posebne kalkulacije šumske takse. Predmet tih kratkoročnih ugovora bili su i četinari i lišćari. Četinarsko drvo su kupovali i sjekli u prvom redu vlasnici domaćih malih pilana, ukoliko se nisu snabdijevali pilanskom oblovinom u okviru erarskih režijskih poslovanja. Proizvodni kapaciteti domaćih pilana na vodeni pogon bili su vrlo ograničeni ali je njihov broj bio prilično velik. Prema zvaničnim podacima iz posljednjih godina austrougarske uprave na području Bosne i Hercegovine nalazilo se 137 pilana na vodeni pogon. Lišćarsko drvo su kupovali i sjekli na osnovu kratkoročnih ugovora preduzimači i trgovci, koji su iz njega manufakturnom proizvodnjom dobivene sortimente, u obliku građevinskog oblog i tesanog drveta, bačvarske robe, željezničkih pragova, ogrevnog drveta itd., plasirali na domaćem tržištu. Raspoloživi statistički podaci govore nam da je u dvadesetogodišnjem periodu 1895 — 1914. godine u bosanskohercegovačkim šumama prodato i posječeno na bazi oferti i slobodne pogodbe uz zaključivanje kratkoročnih ugovora ukupno 2.260.000 m³ drveta, od čega 1.038.000 m³ četinara i 1.222.000 m³ lišćara. Nećemo pogriješiti ako pretpostavimo da je

u dvadesetogodišnjem periodu, koji je obuhvatio postokupaciono vrijeme od 1879 - 1894. godine i ratne godine (1915 - 1918), prodato i posječeno oko 50% drvene mase prodate i posječene u dvadesetogodišnjem periodu (1895 - 1914) uhodane i intenzivne eksploatacije šuma u BiH. Na osnovu toga možemo uzeti kao približno pouzdano da je za vrijeme austrougarske uprave u BiH na ovaj način prodato i posječeno svega oko 3.390.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, od čega je na četinare otpadalo oko 1.557.000 m³, a na lišćare oko 1.833.000 m³ (1, 2, 3).

Radi bolje orijentacije u pogledu teritorijalnog razmještaja, grupacije i uže lokacije malih pilana na vodeni pogon, kao i uvida u njihovu vlasničku strukturu (domaći i stranci) daćemo izvjesne podatke o tim pilanama, koji se odnose na period austrougarske uprave (1878 - 1918), s tim što je broj tih pilana iskazan sa stanjem pred kraj austrougarske uprave u BiH (4, 5).

U sarajevskom okrugu postojalo je oko 68 malih pilana na vodeni pogon. Među njima su se isticale pilane Steinmetza Franza u Srednjem, Hadžićima, Štrpcima, i Međeđoj; Kašikovića Nikole i Jevta u Hadžićima; Finci-ja S. Zadika (Finci-ja Šabetaja) u Binježevu; Raza Hermine (Wohlgemuth Heinricha) u Zoviku; Spitzera Moritza, Hessa Josefa i Katarine, Buchwalda Moritza, Sumbula Avde, Smajića Mujage, Cigića Abdulaha i Mujage, Lozića Saliha i Ahmetasevića Mehmeda u Mokrom; Hadžišabanovića Suljage, Asima i Fejzage, Ruždića Hamida, Pašovića Mehmeda, Penjave Mehmeda, Hadžalića Mehage, Muse Ibrahima, Simića Jove, Guje Đorđa, Čire Jovana, Jasike Jove iz Pala; Čečura Periša i Vasilja, Furtule Todora i Granzova Đorđa iz Vlahovića; Novokmeta Trifka i Ždrale Vukana iz Kijeva; Zlovušića Mikuna, Vrhovčića Mate, Zloušića Mate, Zlovića Mate, Butorca Ivana i Stojevića Ive u Varešu; Alkalaja Morde, Alaupovića Tome i Franje, Čohadžića Abida i Fehima, Salihagića Nezira i Edhema i Franjevačkog samostana u Fojnici; Buljana Nikole u Kreševu; Ungera Josefa i Welte Leopolda, Ivaniševića Riste i Imamovića Paše u Busovači; Brauna Augusta na vreli Bosne i u Rakitama (Podgrab), Babića Jusufa u Vrhprači; Jeremića Jove i Alekse, Pilava Hasana i Karahasanovića Hasana u Foči; Popovića Alekse u Višegradu; Anđića Vasilija u Bijelom Brdu; Mažuranića Dragutina, Zečevića Nikole, Gavre i Zaharija, Krnojelca Drage, Kovačevića Novice, Davidovića Samuila, Batotića Mustajbega i Drvarske radnje Davidovića Nedjeljka i komp. u Miljenu kod Čajniča (6).

(1) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 193—194.

(2) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1906. Str. 310.

(3) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912; br. 14.274/BH ex 1914 i br. 10.525/BH ex 1916.

(4) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1914—1916*. Wien 1917. Str. 286—288.

(5) *Bosnischer Bote pro 1896... 1916*. Wien 1896... 1917.

(6) ABH — ZMF br. 4.279 i 5.209/BH ex 1884; br. 7.082/BH ex 1892; br. 9.299/BH ex 1894; br. 2.707 i 6.298/BH ex 1895; br. 6.528/BH ex 1896; br. 11.418/BH ex 1900; br. 5.002, 8.687 i 11.475/BH ex 1901; br. 4.905, 9.416 i 11.007/BH ex 1902; br. 4.932, 7.387 i 11.045/BH ex 1903; br. 9.796/BH ex 1904; br. 3.520/BH ex 1905; br. 9.818/BH ex 1906; br. 14.322/BH ex 1907; br. 11.358/BH ex 1908; br. 2.504, 5.487, 8.409 i 8.849/BH ex 1909; br. 2.710 i 4.472/BH ex 1910; br. 4.183/BH ex 1911; br. 119, 2.295 i 2.789/BH ex 1912; br. 15.407/BH ex 1913; br. 11.418/BH ex 1917.

U travničkom okrugu nalazilo se 30 malih pilana na vodeni pogon, među kojima Budimirovića Jure u Docu; Mrkonje Rame u Karauli; Zaimovića Rifata, Zukana Avde, Livančića Ahmeta i Mehmeda te Mujanovića Salka u Kruščici; Džinića Ibrahima i Jokanovića Vase u Doglodima (Bistričak); Herzoga Leopolda u Papratnici (Žepče); Milenkovića Joce u Maškari (G. Vakuf); Feldbauera Samuela u Semešnici (D. Vakuf); Aganovića Zaimbega u Jezeru (Jajce); Saloma Davida u Krezluku; Wohlgemutha Alberta u Vijencu; Barta Josefa i Bos. elekt. a. g. u Šedincu; Lisice Marka, Tadića Nede, Kujundžića Koste i Rebrine Anta u Šujici (7).

Među 14 pilana na vodeni pogon na području bihaćkog okruga bile su od značaja pilane Pašića Muje, Filipovića Vida, Laskuna Pere, Levija Jerohama, Malkoća Muharema i Pirolića Saliha u Golubcu i Bihaću; Jovanović Marije i Pašalića Mehmedage u Bos. Krupi; Steina Rudolfa i Šerifa Filipovića u Ključu te Sulića Osmana u Donjem Budelju (8).

U banjalučkom okrugu bilo je svega 9 pilana na vodeni pogon, od kojih su bile poznate pilana Babića Spasoja i Trapističkog samostana u Banjaluci; Steinmetza Aloizija u Obsječkom; Bezelaka Johanna u Turskom Čelincu; Eminagića Emina u Buletiću; Zoeckog Josefa u Vrbancima; Neufelda Josefa u Radohovi; Hadžiselimovića Bećirage u Rujevici i Maslovarama; Ergelija Rifata i Schmutzera Karla u Kozarcu (9).

Od 6 malih pilana na vodeni pogon u tuzlanskom okrugu bile su od značaja pilane Kraljevića Vase u Zalukoviku (Vlasenica); Kargera Leopolda i Ozme Izraela u Kladnju, te pilana Ettbauera Ignatza u Klotijevcu kod Srebrenice (10).

Na području mostarskog okruga nalazilo se 10 pilana na vodeni pogon, i to pilana Andrića Luke u Špiljanima; Gaševića Abdulaha i Hadžihusejinovića Sulejmana u Idbru; Conigliarija Francesca u Bradini i Dragočaju; Alagića Salihage u Bijeloj kod Konjica; Alagića Mehmeda u Podorašcu; Buljana Nikole u Orahovici; Varoščić i Vukanovića u Jabučica potoku i Stijakovića Riste u Glogošnici (11).

Posebno mjesto u šumskoj privredi istočnog dijela Bosne za vrijeme austrougarske uprave zauzimala je pilana A. Brauna u Sokocu, čije je snabdijevanje bilo orijentisano najvećim dijelom na drvo iz privatnih šuma, a minimalnim dijelom na kupovinu drveta iz erarskih šuma putem oferti i

(7) ABH — ZMF br. 2.487 i 8.878/BH ex 1885; br. 15.288/BH ex 1894; br. 13.254/BH ex 1895; br. 1.875/BH ex 1896; br. 12.329/BH ex 1898; br. 12.907/BH ex 1900; br. 3.058/BH ex 1902; br. 10.069 i 14.809/BH ex 1907; br. 5.501/BH ex 1908; br. 8.679/BH ex 1909; br. 4.167/BH ex 1910; br. 662 i 962/BH ex 1911.

(8) ABH — ZMF br. 7.489/BH ex 1908; br. 2.635 i 5.415/BH ex 1909; br. 2.462 i 12.205/BH ex 1914; br. 3.299 i 8.282/BH ex 1917.

(9) ABH — ZMF br. 5.561/BH ex 1892; br. 2.009/BH ex 1901; br. 6.965/BH ex 1902; br. 784 i 4.076/BH ex 1904; br. 8.577/BH ex 1906; br. 3.236 i 6.089/BH ex 1907 i 1.786/BH ex 1908.

(10) ABH — ZMF br. 5.323 i 9.557/BH ex 1896; br. 3.576/BH ex 1905.

(11) ABH — ZMF br. 5.487/BH ex 1909; br. 5.234/BH ex 1912.

kratkoročnih ugovora, koji su se odnosili mahom na slučajne užitke (izvale, vjetrolome i sušike).

Početak XX vijeka u istočnoj Bosni se u fazi realizovanja nalazilo nekoliko dugoročnih ugovora, među kojima su se posebno isticala tri. To su bili ugovor sa firmom Eisler & Ortlieb iz Zavidovića, čije se ugovorno područje protezalo do Han-Pijeska i Drine, ugovor sa firmom G. Mechtersheimer iz Višegrada, čije je ugovorno područje dopiralo do Semeća, Tesle i Bokšanice i ugovori sa firmom Feltrinelli iz Kobiljdola i Hadžića, čije su pilane snabdijevane drvetom iz šumskih područja Igmana, Kasindolske rijeke, jahorinske Bistrice i dijela Ozrena kod Srednjeg i Čevljanovića.

Među šumskim kompleksima koji do tada nisu bili uzeti u obzir za prodaju i eksploataciju putem dugoročnih ugovora, nalazila su se šumska područja Ravna planina, Gornja Prača, Bogovićka planina, Romanija i Kalina - Bioštica. Njihovo otvaranje za eksploataciju bilo je usko povezano sa realizovanjem projekta izgradnje tzv. istočne željezničke pruge, čija je trasa vodila od Sarajeva do Vardišta, odnosno Uvca na granici Novopazarskog sandžaka. Sva ta šumska područja nalazila su se u zatvorenom obruču spomenutih triju firmi, koje su bile zainteresovane za eksploataciju tih područja. Svaka od njih je smatrala da ta slobodna područja spadaju u njenu interesnu sferu i ni jednoj od njih nije bilo svejedno ko će ta područja eksploatirati.

U takvim nepovoljnim prilikama i uslovima došlo je do prvih akcija za osnivanje industrije za preradu drveta na području glasilačke Romanije i podizanja pilanskog postrojenja za preradu drveta u Sokocu. To sve je bilo usko povezano sa osobom i imenom Augusta Brauna. Ovaj se doselio iz Austrije u Sarajevo neposredno iza okupacije Bosne i Hercegovine (1878) i iste godine osnovao u Sarajevu inokosno građevinsko preduzeće. Osamdesetih godina prošlog vijeka nalazimo ga među preduzimačima koji su u to vrijeme vršili sječe šuma na području planine Igman i snabdijevali grad Sarajevo građevnim i ogrevnim drvetom. Braun je u vezi s tim podigao ispod izvora rijeke Bosne pilanu na vodeni pogon na kojoj je rezao četinarsku oblovinu dobavljanu iz obližnje planine Igman. Braun se kroz relativno kratko vrijeme obogatio. Njegovo preduzeće za gradnju i građevinski materijal »Bau - und Baumaterialenunternehmung August Braun« u Sarajevu posjedovalo je, pored velike ciglane sa dvije okrugle peći, fabriku za građevnu stolariju, fabriku za proizvodnju cijevi iz kamenštine, tvornicu za proizvodnju kaljevitih peći, mlin za šamotno brašno i pilanu za preradu drveta. Braun je u vlastitoj režiji podigao poznati veliki građevinski objekat sa stambenim i poslovnim prostorijama koji je po njegovoj ženi Mariji dobio ime »Marienhof« (Marijin dvor). Po tome objektu i danas se naziva jedan gradski rajon u centru Sarajeva. Prilikom izgradnje željezničke pruge Sarajevo - istočna granica (1902 - 1906) Braun je u mjestu Rakite kod Sjetline podigao manju parnu pilanu u kojoj je proizvodio rezanu građu za potrebe izgradnje objekata na toj pruzi. On je 1906. godine pristupio izgradnji parne pilane većeg proizvodnog kapaciteta u Sokocu, u namjeri da još više razvije poslovanje svog preduzeća čiji se centralni etablisman nalazio na području grada Sa-

rajeva. Još prilikom izlaganja svojih namjera i podnošenja zahtjeva za odobrenje koncesije za gradnju parne pilane u Sokocu Braunu je u šumarskom departementu Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu saopćeno da on, i u slučaju odobrenja koncesije za gradnju i pogon parne pilane na Glasincu, neće imati nikakvog prava da na osnovu dobivene koncesije zahtijeva i kupuje pilansku oblovinu iz erarskih šuma niti da traži bilo kakve obzire i pogodnosti u slučaju prodaje drveta iz okolnih još slobodnih erarskih šuma. Svjestan da se iza svega toga kriju prsti i prljave namjere velikih šumsko-industrijskih preduzeća u istočnoj Bosni, koja se bore da sebi obezbijede eksploataciju još slobodnih šumskih područja oko Glasinačkog polja, Braun je donio odluku da svoju molbu za odobrenje podizanja parne pilane u Sokocu obrazloži namjerom da na podignutoj pilani reže oblovinu iz privatnih šuma sa čijim vlasnicima je već uspostavio kontakt i zaključio izvjestan broj kupoprodajnih ugovora.

Obavještavajući Zajedničko ministarstvo finansija u Beču da A. Braun namjerava, poslije dobivanja koncesije za podizanje pilane u Sokocu, da na istočnom podnožju Romanije planine izgradi šumsku željezničku prugu i s njom pređe preko Bogovičke planine u gravitaciono područje rijeke Prače, gdje namjerava nastaviti eksploataciju tamošnjih šuma na koje on reflektira i želi da ih obezbijedi za sebe i svoju eksploataciju, Zemaljska vlada za BiH se energično ogradila od davanja koncesije za podizanje pilane u Sokocu i od svake podrške koja bi, eventualno, bila pružena A. Braunu prilikom izdavanja na eksploataciju slobodnih šumskih područja u istočnoj Bosni. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču dalo je ipak krajem septembra 1906. godine saglasnost za podizanje parne pilane u Sokocu i ovlastilo Zemaljsku vladu za BiH u Sarajevu da A. Braunu dodijeli koncesiju za izgradnju i rad pilanskog postrojenja, s tim što će izdavanje te koncesije, pored ostalog, biti uslovljeno zahtjevom da se vlasnik pilane pismeno obaveže da neće na osnovu dobivene koncesije postavljati pravo alimentacije te pilane oblovinom iz erarskih šuma. Koncesija za podizanje pilane izdata je krajem septembra 1906. godine, a podizanje građevinskih objekata i montaža mašinskih postrojenja obavljani su do ljeta 1907. godine, kada je pilana puštena u pogon. U njoj su, pored lokomobile od 120 KS, bila instalisana dva puna i jedan gater za sitni rez, četiri cirkularne pile i jedna dinamo mašina, a proizvodni kapacitet je iznosio 10.000 - 15.000 m³ čet. oblovinc.

Snabdijevanje parne pilane A. Brauna u Sokocu bilo je orijentisano najvećim dijelom na četinarsku oblovinu iz privatnih šuma na području kat. općina Mrkalje i Sokolovići, čiji su vlasnici bili iz porodice Glodo, Pejanović, Mijatović, Tokić i dr., a samo minimalnim dijelom na kupovinu drveta iz erarskih šuma putem oferti i kratkoročnih ugovora, i to isključivo od slučajnih užitaka (sušika, izvala i vjetroloma).

Kada su u 1910. i 1911. godini iznesene na prodaju putem licitacija sječive drvene mase u šumskim područjima Visočnik kod Han-Pijeska i Romanija sa Bogovičkom pilanom i kada su ta šumska područja preuzele u dugoročnu eksploataciju firme J. Banheyer i sin, G. Feltrinelli i kom. i Zaidik S. Finci, sudbina parne pilane Augusta Brauna u Sokocu bila je zapeča-

ćena, jer joj je onemogućen perspektivni razvoj. Pilana je bila osuđena da uz snabdijevanje oblovinom iz privatnih šuma tavori i radi sa ograničenim kapacitetom, uz povremeno obustavljanje poslovanja. U takvoj situaciji pilanu je zatekao prvi svjetski rat (1914), kada je ona u potpunosti obustavila rad (12).

(12) Begović, B.: *Osnivanje i razvoj industrije za preradu drveta na području glasišačko-romanijskog regiona u periodu austrougarske uprave*. N. S. br. 3—4. Sarajevo 1972. Str. 93—107.

ISKORIŠĆAVANJE ŠUMA PUTEM KUPOPRODAJE DRVETA NA MALO PRIMJENOM POSEBNIH CJENOVNIKA

U cilju obezbjeđenja vlastitih potreba pojedinaca a posebno gradskog i ostalog stanovništva, koje se nije moglo koristiti merematnim (servitutnim) pravom besplatnog drvarenja u erarskim šumama i zbog toga bilo upućeno na kupovinu potrebnog drveta direktno u šumi na panju ili na lokalnom tržištu od sitnih preduzimača i trgovaca, austrougarska uprava je, neposredno poslije okupacije Bosne i Hercegovine, uvela u praksu prodaju drveta na malo u šumi na panju. Takav način prodaje drveta iz slobodne ruke, koji se održao kroz cijelo vrijeme austrougarske uprave u BiH, vršen je na osnovu tzv. cjenovnika glavnih i sporednih šumskih proizvoda, koji su u tu svrhu izrađivani za pojedina šumska područja i predjele i prema promjeni prilika i uslova povremeno mijenjani i dopunjavani. Prvi takav cjenovnik bio je izrađen u 1879. godini za šumsko područje Igman - Bjelašnica i počeo da se primjenjuje u praksi 1880. godine. To šumsko područje bilo je od primarnog značaja za snabdijevanje grada Sarajeva potrebnim građevnim i ogrevnim drvetom, čije su cijene na lokalnom tržištu bile u to vrijeme abnormalno visoke i kao takve stvarale okupatorskoj upravi poseban problem. Ukupna površina šumskog područja Igman - Bjelašnica bila je podijeljena i razvrstana prema gravitaciji, konfiguraciji, prohodnosti i udaljenosti pojedinih šumskih predjela od postojećih javnih transportnih komunikacija u tri tzv. vrijedonosna razreda, a za svaki od njih bile su iskalkulisane i utvrđene cijene drveta u šumi na panju, prema vrsti drveta, njegovoj kvaliteti i upotrebi (1). Ovakvi cjenovnici šumskih proizvoda su sukcesivno izrađivani i uvođeni u praksu za sve erarske šume na teritoriji pojedinih okruga i srezova u Bosni i Hercegovini. Za kalkulaciju i određivanje cijena (šumske takse), sadržanih u tim cjenovnicima, od odlučujućeg značaja bile su cijene drveta i drvnih proizvoda na tržištu, s jedne, i troškovi proizvodnje, s druge strane. U ovim posljednjim glavnu ulogu su igrali troškovi

(1) ABH — ZMF br. 4.292/BH ex 1879.

transporta koji su ovisili u prvom redu o udaljenosti objekta korišćenja, bolje rečeno pojedinog mjesnog vrijedonosnog razreda, od postojećih javnih komunikacija. Prodaja drveta na malo, po tarifi utvrđenoj postojećim šumskim cjenovnicima, bila je ograničena na manje količine. Ukupna vrijednost prodatog drveta u šumi na panju u jednoj te istoj godini i prodatog jednom te istom kupcu, bilo da se radilo o direktnom potrošaču ili prerađivaču i preprodavcu, nije smjela prekoračiti iznos od 50 for. (100 kruna). Zbog toga je ovaj način prodaje drveta u šumi na panju bio najmanje zastupljen u pogledu ukupnih količina prodatog, odnosno kupljenog, drveta u bosansko-hercegovačkim erarskim šumama.

Iz raspoloživih zvaničnih statističkih podataka vidi se da je u erarskim šumama na području Bosne i Hercegovine u periodu 1895 - 1914. godine putem prodaja na malo po šumskoj tarifi iskorišćeno ukupno 1.405.000 m³ drveta ili u prosjeku godišnje 70.250 m³, od čega 45% četinarskog i 55% lišćarskog. Krivulja sječe drveta, kupljenog na bazi maloprodaje i postojećih cjenovnika za šumske proizvode, u tom vremenskom periodu bila je u konstantnom padu. To znači da je nabavka drveta putem kupoprodaje na malo za direktnu potrošnju pojedinaca i za snabdijevanje lokalnog tržišta tim putem u početnim godinama austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini bila zastupljena u većoj mjeri, prepuštajući kasnije postepeno sve više mjesta drugim načinima kupovine drveta u šumi na panju i snabdijevanju domaćeg tržišta drvnim proizvodima od strane krupnijih preduzimača i trgovaca drvetom. Zbog toga možemo bez naročite rezerve uzeti kao vjerovatno, ako ne kao približno tačno, da je u šesnaestogodišnjem periodu, 1879—1894. godine, prosječna godišnja količina putem prodaje na malo kupljenog i posječenog drveta u erarskim šumama iznosila nešto više nego u periodu 1895 - 1914. godine, dok je taj godišnji prosjek u ratnim godinama (1915 - 1918) bio osjetno niži od onog u periodu 1895 - 1914. godine. Na osnovu toga za dvadesetogodišnji period od 1879 - 1914. i od 1915 - 1918. godine možemo uzeti isti godišnji prosjek kao i za statistički iskazan prosjek u periodu 1895 - 1914. godine. Na taj način bi se moglo uzeti kao približno, a isto tako i kao prilično pouzdano, da je u četrdesetogodišnjem periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1878-1918) u erarskim šumama, putem prodaje na malo na osnovu postojećih i važećih cjenovnika za šumske proizvode prodato i posječeno oko 2.810.000 m³ drveta, od čega je na četinare otpadalo oko 1.265.000 m³, a na lišćare oko 1.545.000 m³ (2, 3, 4, 5).

(2) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 193—194.

(3) *Šumarske prilike i uredbe u BiH*. Š. L. br. 4—5. Zgb. 1905. Str. 173—187, 210—237.

(4) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1906. Str. 310.

(5) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912; br. 14.274/BH ex 1914 i br. 10.525/BH ex 1916.

KAMPANJA PROTIV BOSANSKIH DUGOROČNIH UGOVORA O EKSPLOATACIJI ŠUMA ZAKLJUČIVANIH NA BAZI SLOBODNIH POGODBI

Masovna eksploatacija bosanskih hrastovih šuma u okviru kapitalističkog sistema manufakturne proizvodnje, koja je vršena u periodu 1886 - 1905. godine, predstavljala je ozbiljnu konkurenciju vlasnicima hrastovih šuma na području susjedne Hrvatske i Slavonije, kao i preduzećima i trgovcima drvetom koji su se bavili eksploatacijom šuma, manufakturnom proizvodnjom i eksportom francuske duge. Oštra kampanja, vođena u javnosti, a posebno u mađarskom parlamentu u Budimpešti, protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH, u vezi sa masovnim prodajama i sječom bosanskih hrastovih šuma, koje su uzrokovale tu konkurenciju i dovodile u težak položaj hrvatsko-slavonsku trgovinu drvetom, jenjala je početkom 1904. godine. Tadašnji zajednički ministar finansija Ištvan Burian, nadležan za poslove BiH, izjavio je na zasjedanju Odbora za budžet u austrijskim Delegacijama da se pitanje konkurencije bosanske hrastovine već može skinuti sa dnevnog reda, jer su svi do tada zaključeni ugovori o sječi hrastovih šuma realizovani osim jednog i da se novi ugovori o eksploataciji hrastovih šuma u Bosni neće više zaključivati, a dosljedno tome ni sječe hrastovine u bosanskim šumama vršiti (1, 2).

Kampanja u vezi sa konkurencijom bosanske hrastovine još nije bila privedena kraju kada je otvorena i započela nova, još oštrija i žučnija, javna kampanja protiv austrougarske šumarske politike u BiH u vezi sa otpočinjanjem masovne eksploatacije bosanskih četinarskih šuma. Ta eksploatacija počela je ozbiljno ugrožavati interese šumarstva i industrije za preradu drveta austrijskih zemalja, jer se bosanska četinarska rezana građa počela

(1) *Finanzminister Kallay über die Forste und die Holzverwertung in Bosnien.* Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 30. Wien 1890. Str. 193.

(2) *Die bosnische Holzkonkurrenz in der oesterreichischen Delegation.* Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 5. Wien 1904. Str. 37—38.

pojavljivati u sve većim količinama na evropskom tržištu drveta, specijalno mediteranskom, potiskujući svojim niskim cijenama četinarsku građu iz austrijskih, posebno alpskih zemalja. Ta nova kampanja bila je, u stvari, izazvana zaključivanjem dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma krajem XIX, odnosno početkom XX, vijeka između bosanskohercegovačkog zemaljskog erara i nekoliko privatnih šumsko-industrijskih preduzeća, među kojima su se posebno isticale dvije velike firme »Bosnische Forstindustrie - Aktiengesellschaft Otto Steinbeis« i »Bosnische Forstindustrie Eisler & Ortlieb«, čiji su godišnji etati iznosili nekoliko stotina hiljada kubnih metara četinarskog drveta. Ovu kampanju je otvorio početkom 1903. godine direktor Centrale Auerspergovih dobara, poznati šumarski stručnjak L. Hufnagl svojim člankom u stručnom časopisu »Oesterreichische Forst- und Jagdzeitung« pod naslovom »Die bosnische Gefahr«. Tu »bosansku opasnost« predstavljala je konkurencija bosanske četinarske rezane građe na evropskom tržištu drveta, specijalno u Italiji i mediteranskim zemljama. O toj konkurenciji počelo se sve više pisati i raspravljati u dnevnoj štampi, u šumarskim i drveno industrijskim stručnim časopisima, na skupštinama šumara i drvnih industrijalaca, a posebno u Delegacijama austrijskog i ugarskog Parlamenta. Učesnici te kampanje su tom prilikom ukazivali na činjenicu da su na tržištu drveta u zemljama Sredozemlja, prema kojima gravitiraju austrijske alpske zemlje, Hrvatska, Slavonija i Galicija, počele naglo padati cijene četinarskoj rezanoj građi, da velike količine te robe u tim zemljama ostaju neprodane i da su vlasnici šuma, preduzeća za industrijsku preradu drveta i trgovci drvetom na području austrijskih zemalja počeli zapadati u ozbiljnu krizu i sve veće neprilike koje su s njom povezane. Zaključivano je da je svemu tome uzrok i povod eksport sve većih količina četinarske rezane robe iz Bosne. U to vrijeme je bosanska četinarska građa već dopirala na sva tržišta, koja su do tada prihvaćala koruško, štajersko, kranjsko, hrvatsko i karpatsko drvo. Bosanska četinarska rezana građa transportovana je dugim kopnenim putem u sjev. Italiju. Ona je na putu za Njemačku i Švicarsku prolazila pored neprodanih stokova četinarske rezane građe u Koruškoj. Osvojila je cijelu Apuliju, slijedeći u stopu puteve austrijskog drveta, potiskujući ga sistematski sa tih tržišta. Na taj način je Bosna i Hercegovina već u 1902. godini prebacila 25% cjelokupnog eksporta Austro-Ugarske u četinarskoj rezanoj robi, koja je bila orijentisana prvenstveno u pravcu Italije i Mediterana. Što je još gore, očekivano je sa sigurnošću da će puštanjem u saobraćaj Steinbeisove željezničke pruge od Drvara do Knina, a time i do Šibenika, nastupiti još veći priliv bosanske četinarske rezane građe na drveno tržište Sredozemlja. Strahovalo se da će realizovanjem planirane izgradnje željezničke pruge od Bugojna preko Aržana do Splita, biti otvorena eksploataciji prostrana šumska područja u gravitaciji gornjeg toka rijeke Vrbasa i time još više pogoršati i onako tešku situaciju šumske privrede austrijskih zemalja. Ovo je isto važilo i za tzv. istočnu željezničku prugu, koja je trebalo da povezuje Sarajevo sa Novopazarskim Sandžakom. Moglo se sa najvećom vjerovatnošću očekivati da će firme kojima je u dugoročnu eksploataciju ustupljen veliki dio bosanskih četinarskih šuma, pružiti ruke i dobiti u eksploataciju šume u istočnom dijelu sarajevskog regiona, u gornjem drinskom području i u gravitaciji gornjeg toka Vrbasa i uključiti ih u svoju monopolsku sferu.

Rapidni porast eksporta četinarske rezane građe iz Bosne, čija je cijena na mediteranskom tržištu bila niža za 20 - 25% od cijena istog drveta iz alpskih zemalja i Karpata, postao je notorna činjenica. Znalo se da je Zemaljska vlada za BiH, prema intencijama Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, prepustila prostrana područja bosanskih četinarskih šuma na dugoročnu eksploataciju stranim privatnim, kapitalom jakim, šumsko-industrijskim preduzećima, da je trajanje, sa tim preduzećima zaključenih, ugovora utvrđeno na dugi niz godina, da su cijene prodatog drveta, postignute slobodnom pogodbom, bile minimalne, ali da sadržaj tih ugovora nije bio dostupan javnosti, pa štaviše ni šumarskom stručnom osoblju kojemu je bilo povjereno realizovanje tih ugovora. Šumsko-industrijska preduzeća sa kojima su zaključeni dugoročni ugovori morala su računati sa investicijama velikog kapitala, potrebnim za otvaranje ugovornih područja izgradnjom mreže šumskih transportnih komunikacija kao i podizanjem velikih industrijskih postrojenja za preradu velikih količina četinarske oblovine, a s tim i na rizik u svom poslovanju. Da se ta preduzeća nisu prevarila u svojim računima i da su se obezbijedila od svakog rizika, najbolje su svjedočile i potvrđivale cijene četinarske rezane robe, koju su ta preduzeća nudila, prodavala i eksportovala, a koje su bile osjetno niže od cijena iste robe austrijske provenijencije. Ako su tadašnja bosanska šumsko-industrijska preduzeća mogla isporučivati četinarsku rezanu građu postavno luke na Jadranskom moru za 8 - 12 kruna jeftinije po 1 m³ nego što su to mogli činiti proizvođači iste robe iz Koruške i drugih alpskih zemalja, i pri tome mogli amortizovati kapitalu uložene u investicije, onda je to, po mišljenju inicijatora i realizatora kampanje »Die bosnische Gefahr«, bio najbolji dokaz za postojanje velikih razlika u uslovima proizvodnje, koje bi trebalo što prije otkriti i sa njima upoznati javnost. Štete koje je trpilo austrijsko, a znatnim dijelom i mađarsko, produkciono područje četinarske rezane građe zbog bosanske konkurencije penjale su se, po mišljenju šumarskih i drvno-industrijskih stručnjaka iz alpskih zemalja, godišnje na milionske iznose. Za izmaklu dobit u tom pogledu Zemaljska vlada za BiH, po mišljenju tih stručnjaka nije primala adekvatni ekvivalent u šumskoj taksi za prodato drvo u šumi na panju. Bosanske šume su sječene nemilosrdno a privreda Austro-Ugarske bivala je sistematski oštećivana za vrijednost posječenih drvnih masa, ako ne i više. Koristi od takve nezdrave konkurencije izvlačilo je isključivo inostranstvo, koje je kupovalo robu jeftinije na račun osiromašivanja austrougarske privrede.

U krugovima šumskih veleposjednika i drvarskih industrijalaca sa područja Austrije, specijalno alpskih zemalja, rezonovano je da način na koji Zemaljska vlada za BiH raspolaže i postupa sa svojim šumama ne može ostati administrativna tajna. Uslovi pod kojima su dvije ili tri privatne firme (mislilo se, u prvom redu, na preduzeće Otto Steinbeis i Eisler & Ortlieb) imale mogućnost da oštećuju, ako ne i uništavaju hiljade egzistencija u Austro-Ugarskoj, morale su biti poznate javnosti, kao i to da li se drvo u bosanskim šumama mora prodavati velikim privatnim preduzećima uz bagatelne cijene da bi se moglo reći da Bosna i Hercegovina u ekonomskom i kulturnom pogledu naglo napreduje. Pri tome je posebno naglašavano kako austrijska uprava državnih šuma ne može da dobiva potrebne kredite za izgradnju najnužnijih šumskih transportnih komunikacija, da bi pomoću

njih povisivala vrijednost drveta na panju ili smanjivala troškove proizvodnje u vlastitoj režiji izrađenih drvnih sortimenata, dok se za Bosnu i Hercegovinu uvijek nalazilo i nalazi dovoljno sredstava, kojima se potpomaže konkurencija na štetu austrijskih i mađarskih interesa. Bosanska velika šumsko-industrijska preduzeća mogla su diktirati cijene četinarskoj rezanoj građi, jer im je stajao na raspoloženju široki dijapazon između troškova proizvodnje i prodajne cijene. Zbog toga je od narodnih poslanika u Delegacijama i traženo da se zainteresuju za bosanske šume, koje predstavljaju jedinstveno prirodno bogatstvo i da se založe da gospodarenje tim šumama bude prvi i najvažniji problem ove zemlje. Od njih je zahtijevano da postavljaju pitanje eksploatacije bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora i prodaje drveta u tim šumama na osnovu slobodnih pogodbi i da, s tim u vezi, ispituju da li planirana izgradnja željezničkih pruga ima opšti značaj ili ide u prilog privatnim šumsko-industrijskim preduzećima koja su dobila pravo na dugoročnu eksploataciju šuma u BiH. Postavljano je pitanje koliko će trajati dugoročnim ugovorima obuhvaćena eksploatacija bosanskih šuma i u čije džepove će otići uštede na troškovima transporta drveta na željeznicama javnog značaja koje budu izgrađene za vrijeme trajanja već zaključenih ugovora ili budu izgrađene poslije novozaključenih ugovora. Ovo tim prije što je bilo evidentno i neosporno da će izgradnja željezničkih pruga javnog karaktera u BiH olakšati transport i ići u prilog poslovanja privatnih firmi koje se bave eksploatacijom šuma i preradom drveta, jer će one prebacivati četinarsku rezanu građu u jadranske luke još više i još jeftinije, što će austrijsku šumsku privredu dovesti do propasti. Ukazivano je na činjenicu da su bosanski eksporteri i do tada dopremali četinarsku rezanu građu na Jadransko more mnogo lakše nego oni iz alpskih zemalja, jer je bosanskohercegovačka željeznička tarifa za kraće relacije bila osjetno jeftinija nego ona u Austriji i da je bosanska četinarska rezana građa u primorskim lukama imala istu cijenu kao koruška kod kuće. Sa uznemirenjem su primane vijesti o pripremama za proširenje dalmatinskih luka u cilju stvaranja mogućnosti za veći eksport četinarske robe iz Bosne. Samo za proširenje Gruške luke trebalo je da se utroši preko 400.000 kruna. Sve te investicije trebalo je da snosi Austrija, u čijem se sastavu nalazila Dalmacija. Pošto se iz alpskih zemalja godišnje izvozilo 50.000 - 60.000 vagona četinarske rezane građe u pravcu Jadranskog mora, a bosanska konkurencija obarala cijenu toj robi najmanje 100 kruna po 1 vagonu, to je austrijska šumska privreda trpila godišnje štetu od 5.000.000 - 6.000.000 kruna.

Zainteresovane austrijske šumsko-industrijske privrednike nije obuzimao strah i uznemirenje samo zbog gubitka znatnog dijela njihovog do tadašnjeg tržišta drveta. Više nego to na njih je djelovala poražavajuća činjenica da proizvođači bosanske četinarske rezane građe pod vanredno povoljnim uslovima dobivaju pilansku sirovinu, dok alpske zemlje zbog suviše teških uslova proizvodnje, i u sektoru eksploatacije šuma i u industriji za preradu drveta, idu u susret većim poteškoćama i naziru prijednu propast. Zemaljska vlada za BiH, pored minimalnih cijena drveta u šumi na panju, obezbijedila je privatnim šumsko industrijskim preduzećima niz pogodnosti i povlastica kako u pogledu plaćanja ugovornih obaveza, tako i u pogledu transporta robe zemaljskim željeznicama. Time je ovim preduzećima omogućeno da nude i prodaju jeftino proizvedenu četinarsku rezanu

građu uz znatno niže cijene od onih koje su bile do tada uobičajene na tržištu drveta. Zbog velikih sječivih drvnih masa, koje su prelazile normalne etate i bile u suprotnosti sa principima potrajnosti šumskog gospodarenja i zbog ugovora o eksploataciji prostranih šumskih područja, koji su zaključivani na period dug i do 30 godina, kao i novih dugoročnih ugovora koji će se sklapati sa privatnim firmama, moglo se očekivati da će eksport bosanske četinarske rezane građe rasti i po količini i po dužini trajanja toga eksporta i sve više uticati negativno na izvoz četinarske robe iz austrijskih alpskih zemalja, u kojima su uslovi proizvodnje, a posebno transport drveta na željezničkim prugama javnog značaja, bili vrlo otežani.

Na vanrednoj skupštini šumsko-privrednih i drvnoindustrijskih interesata, održanoj u Klagenfurtu (Celovcu) krajem 1903. godine, na kojoj su bili zastupljeni Šumarsko udruženje Koruške, Šumarsko udruženje Štajerske, Šumarsko udruženje Kranjske i Primorja, Šumarsko udruženje za Tirol za zaštitu interesa poljoprivrede i šumske privrede itd. itd., donesena je i Vorarlberg, Koruška trgovačka i obrtnička komora, Austrijska središnjica rezolucija u kojoj je konstatovano da konkurencija bosanske četinarske rezane građe predstavlja teško oštećivanje trgovine drvetom, prvenstveno vanjske trgovine drvetom, cijele Austrije a posebno alpskih zemalja. U rezoluciji je zahtijevano da se preduzmu energične mjere preko austrijske i ugarske Delegacije u Parlamentu u cilju raščišćavanja i rješavanja pitanja bosanske konkurencije, koje je bilo od izvanrednog i životnog značaja za šumsku privredu alpskih zemalja. U tu svrhu je na celovačkoj skupštini dobila posebno ovlaštenje Austrijska središnjica za zaštitu interesa poljoprivrede i šumske privrede. U tom smislu je od strane Središnjice traženo od poslanika u Delegacijama da zahtijevaju od nadležnih faktora decidirani odgovor na pitanje da li se bosanske šume raubuju ili ne, jer da za to postoji opravdana sumnja, koja upućuje na preduzimanje potrebnih mjera, s tim što će se odgovornim staviti do znanja da austrougarska uprava u BiH nema pravo da eksploatiše bosanske šume na način koji omogućava nesolidnu konkurenciju, oštećujući time interese austrijske šumske privrede, dozvoljavajući da se te šume raubuju samo zato da bi se izazvao prividan prosperitet BiH i povećali njeni finansijski prihodi, kako bi se moglo ukazati na tobože sjajne uspjehe okupatorske uprave na ekonomskom i kulturnom polju ove zemlje. Poslanicima je preporučivano da se posebno zalažu i energično zahtijevaju da se prestane sa zaključivanjem novih dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma i da se umjesto toga pristupi iskorišćavanju šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara. Od poslanika u Delegacijama je traženo da postavljaju zahtjev da bosanske šume moraju biti taksacijski premjerene, procijenjene i uređene prije nego što u njih kroči noga privatnog preduzetnika i da se prodaja drveta u šumi na panju i gotovih režijskih proizvoda ograniči isključivo na javne licitacije. Na poslanike je pri tome naročito apelirano da se više zainteresuju i da se pobliže upoznaju sa bosanskom šumskom privredom, da zahtijevaju na uvid šumsko-uređajne elaborate za eksploataciju šuma putem dugoročnih ugovora, da provjeravaju kalkulacije koje su služile kao osnova za zaključivanje dugoročnih ugovora, da insistiraju na tome da je bolje ostaviti bosanske šume da stoje neposječene, nego da se one ustupaju u eksploataciju privatnim šumsko-industrijskim preduzećima uz bagatelno niske cijene koje idu na štetu Austrije i austrijske šumske privrede. Smatrano

je i posebno naglašavano za cijelo vrijeme te organizovane i dosljedno sprovedene kampanje protiv austrougarske šumarske politike u Bosni i Hercegovini, da ne bi trebalo forsirati eksploataciju bosanskih šuma na štetu austrijskih zemalja niti dozvoliti da na račun podizanja »bosanske kulture« bude pokopana privreda austrijskih, posebno alpskih zemalja, a sa njom i njihova kultura (3 — 15).

Zajednički ministar finansija Benjamin Kallay koji je smatran kao protagonista i pokretač svih akcija u vezi sa unapređenjem bosanskohercegovačke privrede, a time i šumarstva i industrije za preradu drveta, primio je prve napade organizovane kampanje protiv konkurencije bosanske četinarske građe i šumarske politike s velikim negodovanjem i ozlojeđenošću. Ovo tim prije što je ta kampanja bila izuzetno oštra i žučna i što je u sebi sadržavala veliku dozu subjektivnosti. Kallay je, u vezi s tim, pozvao pensionisanog šumarskog savjetnika i sekcijuskog šefa Ludwiga Dimitza, bivšeg rukovodioca austrijskog šumarstva, i stavio mu u zadatak da na licu mjesta prouči šumsku privredu u BiH sa posebnim obzirom na eksploataciju šuma, industrijsku preradu drveta i eksport četinarske rezane građe. Dimitz je trebalo da otputuje u Bosnu krajem ljeta 1903. godine, da prikupi na licu mjesta potrebne podatke i da svoja zapažanja i mišljenje izloži u posebnom elaboratu, koji će se u obliku monografije publikovati i na taj način pružiti javnosti realnu sliku o stanju i prilikama u bosanskoj šumskoj privredi, što će predstavljati najbolji, najobjektivniji i najubjedljiviji odgovor na sve optužbe i insinuacije sadržane u kampanji koja je u to vrijeme vođena protiv šumarske politike Zemaljske vlade u BiH. Dimitz je prihvatio poziv, pristupio izvršavanju povjerenog mu zadatka i već početkom 1904. godine održao u klubu poljoprivrednika i šum. privrednika u Beču predavanje o

(3) *Die Wege und Ziele des Holzhandels*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 5. Wien 1903. Str. 33—34.

(4) *Oesterreichischer Forstkongress 1903*. Zentralbl. f. d. ges. F. Nr. 1906. Wien 1903.

(5) Hufnagl, L.: *Die bosnische Gefahr*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 10. Wien 1903. Str. 77—78.

(6) *Ein neuer Hafen für den bosnischen Holzexport*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 12. Wien 1903. Str. 101.

(7) *XIX Oesterreichischer Forstkongress*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 14. Wien 1903. Str. 117—118.

(8) *Holzverkehr und Handelspolitik*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 16. Wien 1903. Str. 137—139, Nr. 17. Wien 1903. Str. 148—150.

(9) *Bosnische Gefahr im oesterreichischen Forstkongress*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 17. Wien 1903. Str. 151.

(10) Wirth, F.: *Die bosnische Gefahr*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 17. Wien 1903. Str. 151.

(11) *Die bosnische Gefahr*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 34 u. 35. Wien 1903. Str. 287—288 i 295.

(12) Hufnagl, L.: *Zu »Die bosnische Gefahr«*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 38. Wien 1903. Str. 320.

(13) *Zentralblatt zur Wahrung der land- und forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschluss von Handelsverträgen*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 48. Wien 1903. Str. 408—409.

(14) *Vanredna skupština u Cjelovcu*. Š. L. br. 1. Zgb 1904. Str. 48.

(15) *Die bosnische Holzkonkurrenz*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 1. Wien 1904. Str. 1—3.

šumskim prilikama u BiH sa mišljenjem i primjedbama o pitanju kampanje vođene pod parolom »Bosnische Gefahr«. Dimitzovo predavanje je pobudilo veliko interesovanje. Prisustvovao mu je veliki broj šumarskih stručnjaka, drvarskih industrijalaca i trgovaca, među kojima i najviši šumarski funkcioneri u državnoj službi Austro-Ugarske, kao i vlasnici najvećih šumsko-industrijskih preduzeća u Bosni — Steinbeis i Eisler. Stav L. Dimitza, koji je on izložio u svom predavanju bio je identičan zvaničnom stavu što su ga u to vrijeme bili zauzeli Zajedničko ministarstvo finansija u Beču i Zemaljska vlada u Sarajevu. Nakon održanog predavanja i diskusije koja je tom prilikom vođena i neposredno iza toga nastavljena u stručnoj štampi, Dimitz je, u saglasnosti sa odgovornim rukovodiocima Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu, na osnovu raspoloživog materijala i naknadno dobivenih podataka i sugestija, nadopunio i proširio svoj elaborat, koji je predat u štampu krajem 1904, a početkom 1905. godine publikovan kao posebna knjiga. Kada se sve ovo ima u vidu može se lakše razumjeti i objasniti na prvi pogled čudan stav Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu, koji su punu godinu dana čekali ne reagirajući na tolike prigovore i optužbe iznošene protiv njih, odnosno njihove šumarske politike u BiH, pridonoseći time uvjerenju svojih protivnika da šutnjom i nereagovanjem priznaju svoju krivicu. Isto se tako može objasniti i slučaj sa austrijskim ministrom poljoprivrede, u čijem se resoru nalazilo šumarstvo, koji je povodom podnesene interpelacije poslanika Schönerera i drugova o pitanju kampanje, »Bosnische Gefahr« zatražio od zajedničkog ministra B. Kallaya, početkom juna 1903. godine, da mu dostavi potrebne informacije i materijal za odgovor koji je on bio dužan dati interpelantima u austrijskom parlamentu. Traženju austrijskog ministra poljoprivrede udovoljeno je, poslije nekoliko urgencija u formi posebnih nota, tek polovinom jula 1904. godine, što znači nakon više od 13 mjeseci čekanja.

Pri ovome je potrebno uzeti u obzir činjenicu da je u julu 1903. godine nenadano umro ministar B. Kallay, što je za austrougarsku upravu u BiH predstavljalo veliki udarac, jer je Kallayeva prisutnost u akciji organizovanja i suzbijanja kampanje protiv šumarske politike u BiH bila prevashodno nužna. Zajedničko ministarstvo finansija pod rukovodstvom novomenovanog ministra Ištvana Buriana nastojalo je da odabere najbolji put i način kako da se brani u nametnutoj mu borbi — a za to mu je, baš zbog odsutnosti B. Kallaya, trebalo više vremena i truda da se snađe i spremi za odbranu čiju osnovu je trebalo da pripremi L. Dimitz, koga je ministar Kallay još za života angažovao u tu svrhu.

Knjiga L. Dimitza bila je, u odnosu na stvarno stanje prilika u bosanskoj šumskoj privredi, dosta ružičasto obojena i kao takva od mnogih smatrana jednostranom i tendencioznom. I pored obilja uopštenosti, dosta nepotpunih i znatnog broja netačnih podataka ona je, ipak, u velikoj mjeri pridonijela otupljivanju oštrice kampanje protiv konkurencije bosanske četinarske rezane građe i šumarske politike Zemaljske vlade za BiH u pogledu eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora zaključenih sa privatnim kapitalističkim preduzećima na bazi slobodne pogodbe.

U odgovorima na te optužbe, a posebno na interpelacije poslanika u Delegacijama austrijskog i ugarskog parlamenta, Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, preko svog resornog ministra, pozivalo se prije svega na odredbe Zakona od 22. februara 1880. godine po kome je Zemaljska vlada za BiH bila obavezna da troškove održavanja zemaljske uprave podmiruje iz vlastitih prihoda. Ti troškovi su se, prema zvaničnim podacima, penjali iz godine u godinu, tako da se preliminisani budžetski rashod, koji je u 1880. godini iznosio svega 6.000.000 for. (12.000.000 kruna), popeo do 1905. godine na 51.360.000 kruna. Iz detalja budžeta moglo se vidjeti da Bosna i Hercegovina ne samo što je prinuđena pokrivati iz svojih vlastitih sredstava troškove vlastite uprave nego mora snositi i znatan dio troškova za vojsku i žandarmeriju, a osim toga plaćati i anuitete za zajmove dobivene za izgradnju javnih transportnih komunikacija i drugih objekata, među koje su spadale kasarne, vojna utvrđenja i sl. Da je Bosna i Hercegovina bila u stanju da do tada udovoljava svojim obavezama u smislu odredaba Zakona iz 1880. godine, mogla je da zahvali jedino iskorišćavanju svojih prirodnih bogatstava među kojima su se, pored željeza i ugljena, naročito isticale šume. Sa zvanične strane je tom prilikom posebno i konsekventno naglašavano da bi prigovori o nepravilnom i štetnom gospodarenju i raspolaganju bosanskim šumama mogli biti opravdani i uvažavani samo u slučaju kada bi bosanskohercegovačka zemaljska uprava prodavala i otuđivala šumska prirodna bogatstva svoje zemlje u tolikoj mjeri da bi prekoračivala njene normalne potrebe i ako bi ona pri prodajama i unovčavanju proizvoda prirode zapostavljala potrebne i nužne obzire u odnosu na pravilno organizovano i ekonomično upravljanje šumama kao svojim dobrima, a to ovdje nije bio slučaj. Smatrano je da se austrougarskoj upravi u BiH ne može prigovarati niti stavljati u grijeh ako ona prodaje prezrelo drvo iz bosanskih šuma prije potpunog gubitka njegove vrijednosti i time sprečava zemlji nenadoknadljive gubitke - a sve to u cilju obezbjeđenja neophodno potrebnih finansijskih sredstava za ekonomski i kulturni razvitak Bosne i Hercegovine.

Austrougarska uprava za BiH je već u prvim godinama iza okupacije namjeravala osnovati mješoviti konzorcij u kome bi, pored bosanskohercegovačkog zemaljskog erara, koji bi se bavio eksploatacijom šuma, sudjelovalo jedno ili više kapitalom jakih privatnih preduzeća, koja bi preuzela na sebe industrijsku preradu drveta, s tim što bi se postignuta dobit dijelila srazmjerno učešću uložених sredstava u takvo zajedničko poslovanje. Do realizovanja te namjere i akcije nije došlo, s jedne strane, zbog pretjeranih zahtjeva privatnih preduzeća u pogledu obezbjeđenja od svakog rizika na račun zemaljskog erara, a s druge strane, što je Zemaljska vlada za BiH u to vrijeme bila primorana da se u finansijskom pogledu prvenstveno angažuje u drugim sektorima privrede. Eksploatacija šuma i industrijska prerada drveta iz bosanskih šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara tada nisu dolazili u obzir zbog nedostatka stručnog osoblja i kvalifikovane radne snage, a posebno zbog nedostatka potrebnih finansijskih sredstava, koja se nisu mogla očekivati iz budžetskih prihoda, a još manje iz dugoročnih zajmova za koje je trebalo dobiti pristanak i odobrenje i austrijskog i ugarskog parlamenta. Kolike su zapreke stajale na putu za ostvarenje tog poduhvata dovoljno je napomenuti da je samo za otvaranje jednog dijela bosanskih četinarskih šuma u zapadnoj Bosni izgradnjom najpotrebnije mreže šumskih

transportnih komunikacija za izvoz iz šuma u režiji posjećenog i izrađenog drveta bilo potrebno investirati 25.000.000 - 30.000.000 kruna.

Do industrijske eksploatacije bosanskih četinarskih šuma moglo je doći jedino na taj način što je pristupljeno prodaji drveta u šumi na panju putem direktnih pogodbi i zaključivanja dugoročnih ugovora o eksploataciji tih šuma sa velikim i kapitalom jakim privatnim preduzećima, koja su bila u mogućnosti da investiraju ogromna finansijska sredstva u izgradnju šumskih saobraćajnica i velikih postrojenja za industrijsku preradu drveta.

Prigovori zbog ustupanja bosanskih šuma u dugoročnu eksploataciju manjem broju privatnih šumsko-industrijskih preduzeća uz isključenje javnosti objašnjavani su i opravdavani potrebom i nužnošću izbora povjerljivih, kapitalom jakih i bogatih, a u organizacionom pogledu sposobnih i za tako velike poslove doraslih, preduzeća, koja su bila u mogućnosti da bez poteškoća izvrše otvaranje nepristupačnih šumskih područja, pristupe njihovoj eksploataciji i uz to obezbijede Zemaljskoj vladi za BiH stalan prihod od šumske takse. Sa zvanične strane je pri tome lojalno priznavano da je način prodaje drveta putem javnih licitacija, umjesto direktnih pogodbi i iz slobodne ruke, bolji i cjelishodniji, ali samo tamo gdje su prilike potpuno konsolidovane, kako u pogledu eksploatacije šuma i industrijske prerade drveta, tako i plasmana proizvedene robe. U Bosni i Hercegovini je, međutim, u to vrijeme situacija bila potpuno drukčija. Iako su najnužnije i osnovne saobraćajnice za javni promet bile izgrađene ili u fazi izgradnje, šume su ostale daleko u pozadini iza tih javnih transportnih komunikacija. U takvim prilikama i uslovima nije se moglo misliti na prodaju drveta putem licitacija. Ovo tim prije što takav način prodaje nije garantovao uspjeh, jer bi i u slučaju eventualno uspješnih prodaja šumska taksa za prodato drvo u šumi na panju bila vrlo niska a, što je još gore, uspješno poslovanje kupaca oko eksploatacije šumskih područja bilo je pod velikim upitnikom, a time i prihodi zemaljskog erara od šumske takse. Zbog svega toga smatrano je da je bolje naći preduzeća koja su svojim kapitalom i provjerenom sposobnošću dorasla da se suoče i bore sa svim poteškoćama oko eksploatacije šuma i industrijske prerade drveta u BiH, a pri tome redovno obezbjeđuju prihode zemaljskom eraru.

Nedostatak podataka o procjeni pojedinih šumskih područja u pogledu ukupnih i sječivih drvnih masa pričinjavao je austrougarskoj upravi u BiH velike poteškoće u vezi sa prodajom i ustupanjem u eksploataciju tih šumskih područja eventualnim interesentima. Zemaljska vlada za BiH nije bila u mogućnosti da finansira radove oko procjene i izrade šumsko-gospodarskih elaborata za pojedina šumska područja. Ovo tim prije što nije mogla znati da li će se u doglednoj budućnosti pojaviti ozbiljan reflektant za kupovinu drveta iz tih šumskih područja. Austrougarska uprava je pri tome iskoristila i uvela u praksu jedan postupak za koji je držala da je za interese zemaljskog erara povoljan i kao takav opravdan. Ako se, naime, pojavio ozbiljan kupac, koji je bio spreman da na svoj račun i trošak izvrši studij i procjenu šumskog područja na čiju eksploataciju reflektira, onda bi Zemaljska vlada za BiH, na osnovu njegove procjene, provjerene po svojim šumarskim stručnim organima, prišla razmatranju procjene i ponude kupca i na toj bazi donosila, uz saglasnost Zajedničkog ministarstva finansija u

Beču, načelnu odluku o prodaji pa zatim pristupala slobodnoj pogodbi sa kupcem u pogledu cijena i ostalih ugovornih odredaba.

Niske šumske takse u dugoročnim ugovorima o eksploataciji bosanskih šuma, zaključenih na osnovu slobodnih pogodbi, bile su poseban objekt napada i prigovora u toku kampanje protiv šumarske politike Zemaljske vlade za BiH. To je sa zvanične strane opravdavano neotvorenošću šumskih kompleksa i njihovom velikom udaljenosti od javnih transportnih komunikacija i s tim povezanim troškovima proizvodnje. Sa ovim je bilo u direktnoj vezi i pitanje dugih ugovornih rokova za eksploataciju šuma, koji su u pojedinim slučajevima (Steinbeis i Eisler & Ortlieb) bili prolongirani i do tri decenije. Velika dužina trajanja nekih dugoročnih ugovora opravdavana je velikim investicijama koje se u kraćem vremenu ne bi mogle niti amortizovati. Zbog toga su u dugoročnim ugovorima sa manjim investicijama i rokovi njihovog trajanja bili kraći. Za otvaranje velikih šumskih područja trebalo je izgraditi odgovarajuću mrežu šumskih transportnih komunikacija i u tu svrhu angažovati velika novčana sredstva. To se, opet, nije moglo izvršiti u kratkom roku. Skraćivanje eksploatacije šuma, odnosno trajanja ugovora, odrazilo bi se automatski negativno na šumsku taksu, koja bi bila još niža.

Što se tiče prigovora u odnosu na navodno raubovanje bosanskih šuma, oni su energično odbijani od strane zvaničnih organa Zajedničkog ministarstva finansija i Zemaljske vlade za BiH. S tim u vezi je naglašavano da svaka eksploatacija šuma neminovno dovodi do poremećaja mirnog prirodnog stanja i razvitka sastojina, ali se sa šumsko-privrednog stanovišta takav zahvat, što se tiče samog intenziteta sječe i korišćenja, ne može kuditi a pogotovo osuđivati. Forsirane sječe bosanskih četinarskih šuma opravdavane su njihovim prašumskim karakterom. U tim šumama se, prema procjeni šumarskih stručnjaka, nalazilo oko 50% prezrelih i kvalitetno loših stabala, koje je trebalo što prije ukloniti i obezbijediti bolji kvalitet budućih sastojina. U vezi s tim se vrlo često pozivalo na mišljenje, zastupano kod većine šumarskih stručnjaka koji su 1895. godine, u aranžmanu Austrijskog centralnog šumarskog udruženja, posjetili bosanske šume, a dvije godine kasnije i karpatske šume, i o njima i njihovom gospodarenju dali svoj sud. U svim objašnjavanjima i opravdavanjima davana su uvjerenja da su pri eksploataciji bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora poduzimane i da se još uvijek poduzimaju mjere za obnavljanje i održavanje korišćenih sastojina, u smislu odgovarajućih odredaba i klauzula sadržanih u zaključenim dugoročnim ugovorima.

Što se tiče konkurencije bosanske četinarske rezane građe istoj robi iz austrijskih alpskih zemalja i šteti koja se tom konkurencijom nanosi šumskoj privredi tih zemalja, sa zvanične strane je priznavano da ta konkurencija faktično postoji, ali da se tu ne radi o kvantitetu nego o kvalitetu četinarske rezane građe, koji izaziva tu konkurenciju. Ukazivano je na činjenicu da četinarska rezana građa iz alpskih zemalja nema finu obradu jer se ne prerađuje u modernim industrijskim postrojenjima, pa joj je obrada slabija, a time i kvalitet. Sva veća industrijska postrojenja za preradu drveća na području alpskih zemalja sa svojim starim uređajima su već davno zastarjela. Ona, skupa sa velikim brojem većinom primitivnih pilana na

vođeni pogon, proizvode i iznose na tržište lošu robu, koja u pogledu cijena stoji daleko ispod bosanske četinarske rezane građe, koja uz to, u pogledu asortimana, stoji ispred robe alpskih zemalja, jer je u njoj zastupljen velik procent tzv. široke robe, kojom četinarska rezana građa iz austrijskih alpskih zemalja u najvećoj mjeri oskudijeva. Osim toga, četinarska rezana građa iz alpskih zemalja dolazi na tržište preko posrednika (trgovaca) a ona iz Bosne direktno od proizvođača. U prilog svojoj tvrdnji da uzrok za opadanje cijena četinarskoj rezanoj građi iz alpskih zemalja na tržištu drveta treba tražiti u kvalitetu a ne u kvantitetu robe, austrougarska uprava za BiH je ukazivala na Dimitzove podatke da je u toku 1901 - 1902. godine eksportovano iz Bosne ukupno 245.000 m³ četinarske rezane građe, što znači u prosjeku godišnje 122.500 m³, i da je od toga na sjevernu Italiju, koja je do tada bila glavni kupac četinarske robe iz alpskih zemalja, otpadalo svega 6,7%, dok je ostatak bio raspoređen na srednju i južnu Italiju (45,6%) i ostale zemlje (47,7%).

Zbog svega toga je zajednički ministar finansija I. Burian u svom odgovoru na interpelaciju narodnih poslanika u Delegacijama austrijskog parlamenta, datom u septembru 1904. godine, izjavio da se postojeći dugoročni ugovori o eksploataciji bosanskih šuma, zaključeni na bazi slobodnih pogodbi sa privatnim šumsko-industrijskim preduzećima, neće i ne mogu raskidati, da će eksport bosanske četinarske građe biti nastavljen, ali će se obustaviti daljnje zaključivanje ugovora o eksploataciji bosanskih šuma. Pored 370.000 ha četinarskih šuma sa 240.000 ha reducirane površine sa sječivom drvnom masom čija je eksploatacija obuhvatila dugoročne ugovore, ostalo je još oko 220.000 ha četinarskih šuma, koje će se držati u rezervi, s tim što će njihova eksploatacija početi poslije završetka realizovanja već sklopljenih dugoročnih ugovora, i to u okviru režijskog poslovanja erarskih šumskih uprava.

Kampanja protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH, vođena iz austrijskih, prvenstveno alpskih, zemalja, imala je svoju osnovu i povod u konkurenciji bosanske četinarske rezane građe, koja je svojim niskim cijenama na tržištu drveta štetila interesima šumske privrede austrijskih zemalja. Tu i takvu konkurenciju omugućavala je masovna eksploatacija bosanskih četinarskih šuma putem dugoročnih ugovora, zaključivanih sa velikim privatnim šumsko-industrijskim preduzećima na bazi slobodnih pogodbi uz vrlo povoljne uvjete. Ta kampanja, koja je počela u 1903. godini i trajala u nesmanjenoj žestini nepune tri godine, ušla je u 1905. godini u fazu jenjavanja. Ona je za to vrijeme postigla izvjestan, iako ne potpun, uspjeh i dovela do određenih pozitivnih rezultata, bar što se tiče promjene kursa šumarske politike i načina šumskog gospodarenja u BiH. Obustavljene su prodaje i sklapanje dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma na osnovu direktnih i slobodnih pogodbi. Dato je obećanje da se neće pristupiti daljnjim prodajama i ustupanju bosanskih šuma na eksploataciju privatnim preduzećima, nego da će se ona vršiti u vlastitoj režiji zemaljskog erara i sukcesivno zamjenjivati eksploataciju putem dugoročnih ugovora. Pristupljeno je efikasnijoj kontroli realizovanja postojećih dugoročnih ugovora kako u pogledu racionalnijeg iskorišćavanja drvnih masa, tako i u pogledu zaštite šuma obezbjeđivanjem regeneracije sječina i poštivanja

ugovornih odredaba u vezi sa tom zaštitom. Eksport bosanskog četinarskog rezanog drveta je, međutim, i dalje nastavljen paralelno sa realizovanjem prije sklopljenih i postojećih dugoročnih ugovora. Taj eksport, koji je 1901—1902. godine iznosio godišnje u prosjeku 122.500 m³, povećao se u 1904. godini na 557.000 m³, zadržavajući sve do uoči prvog svjetskog rata (1913) tendenciju sporog rasta. Šumski privrednici austrijskih alpskih zemalja nisu bili zadovoljni postignutim rezultatima njihove kampanje, ali su postali smireniji utoliko što su bili oslobođeni straha od opasnosti proširene eksploatacije šuma u BiH i povećanog obima proizvodnje i eksporta bosanske četinarske rezane građe, a time i još veće povrede interesa privrede austrijskih alpskih zemalja (16—27).

Konstatovali smo već da je kampanja protiv konkurencije bosanske četinarske rezane građe i šumarske politike austrougarske uprave u BiH, zasnovane na eksploataciji bosanskih četinarskih šuma putem dugoročnih ugovora, zaključivanih sa velikim privatnim šumsko-industrijskim preduzećima na bazi slobodnih pogodbi, počela jenjavati, od 1905. godine što ne znači da je ona time i prestala da djeluje. Protuakcija Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu i publikovana monografija L. Dimitza o šumarskim prilikama u BiH, kao i odluka da se prestane sa zaključivanjem dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma, otupili su u velikoj mjeri oštricu te kampanje. Tome je pridonijela i činjenica da je na dvije najveće firme (Otto Steinbeis i Eisler & Ortlieb) učinjen pritisak »odozgo« da pronađu udaljenja, u prvom redu prekomorska tržišta, kako bi se niske cijene četinarske rezane građe na mediteranskom tržištu nešto podigle i na njemu našlo više mjesta za plasman robe iz austrijskih zemalja. To je u izvjesnoj mjeri i uslijedilo, ali, uprkos tome, među austrijskim šumarima i drvnim industrijalcima »bosanska opasnost« nije prestajala da bude prisutna, viseći kao Damoklov mač nad šumskom privredom alpskih zemalja.

Još od početka eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora od strane stranih kapitalističkih preduzeća, narod u Bosni je gundao da »Švabo« raubu-

(16) ABH — ZMF — Präz. br. 830/BH ex 1903.

(17) ABH — ZMF br. 5.593 i 6.153/BH ex 1903.

(18) *Bosanska pogibelj*. Š. L. br. 2. Zgb. 1904. Str. 100—103.

(19) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen in Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 287—304.

(20) *Die bosnische Holzkonzurrenz im Klub der Land — und Forstwirte im Wien*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 3. Wien 1904. Str. 20—22.

(21) Kao pod 2.

(22) *Oesterreichische Zentralstelle zur Wahrung der land — forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschlusse von Handelsverträgen*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 5. Wien 1904. Str. 36—37.

(23) Hufnagl, L.: *Die bosnische Holzkonzurrenz in der oesterreichischen Delegation*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 6. Wien 1904. Str. 42.

(24) *Nochmals »Die bosnische Holzkonzurrenz im Klub der Land — und Forstwirte im Wien*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 9. Wien 1904. Str. 69—70.

(25) *Der oesterr. Reichsforstverein und die bosnische Holzkonzurrenz*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 15. Wien 1904. Str. 127—128.

(26) *Die bosnische Holzkonzurrenz neuerlich in den Delegationen*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 22. Wien 1904. Str. 22.

(27) ABH — ZMF br. 660, 693, 10.261, 12.389 i 16.397/BH ex 1904.

je njegovu zemlju i uništava njeno šumsko bogatstvo. To je bio samo uvod u kasnije nastalu buru, koja je od 1910. godine počela da duva iz novostvorenog Bosanskog sabora. Diskusije na sjednicama Sabora, koje su se odnosile na šumsku privredu BiH, zauzimale su veliki dio radnog vremena ove, nazovimo parlamentarne, ustanove a glavni dio interpelacija saborskih poslanika odnosio se na prilike i zbivanja u oblasti šumske privrede. Dnevna štampa donosila je serijske članke o nepravilnostima i štetnim postupcima u vezi sa realizovanjem dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma, naročito kod firmi Otto Steinbeis i Eisler & Ortlieb.

Ovome su znatnim dijelom doprinijeli i šumarski stručni krugovi iz Austro-Ugarske. Oni su smatrali da su u interesu šumske privrede cjelokupne Austro - Ugarske Monarhije dužni i pozvani da se obavještavaju o šumarskim prilikama i gospodarenju šumama u BiH sve dotle dok se to tiče privrede austrijskih ili ugarskih zemalja, a pogotovo ako se time oštećuju interesi tih zemalja. Oni su stajali na stanovištu da imaju legitimno pravo da se interesuju i saznaju kakav stav zauzima Zemaljska vlada za BiH koja upravlja i gospodari ogromnim šumskim prostranstvima u toj zemlji i kakve direktive ima njena uprava za šumarstvo u pogledu gospodarenja tim šumama. Austrougarski šumari su posebno naglašavali da žele znati da li je novoformirani i otvoreni Bosanski sabor indiferentan na činjenicu da je u proteklih trideset godina austrougarske uprave u BiH za svega 30.000.000 kruna profućkano u deseterostrukoj stvarnoj vrijednosti bogatstvo bosanskih šuma. Oni su otvoreno izjavljivali da žele znati da li Bosanski sabor odobrava postupke austrougarske uprave u BiH u pogledu eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora, koji nisu bez prigovora. Oni su htjeli da budu obaviješteni i da se uvjere da li će Bosanski sabor dati svoj pristanak da se i dalje nastavi raubovanje bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora, tokom preostalog perioda od polovine čovječijeg vijeka, i da se na taj način u potpunosti uništi ostatak šumskog bogatstva u ovoj zemlji. Oni su, konačno, željeli da znaju hoće li se poslovi bosanske šumske privrede i dalje odvijati bez znanja javnosti i stručne kontrole.

U krugovima šumarskih stručnjaka postojalo je uvjerenje da bi bosanske erarske šume sa svojom površinom od oko 2.000.000 ha, od čega su 1/3 zauzimali četinari, mogle pri dobrom gospodarenju davati zemaljskom eraru godišnji prihod od 6.000.000 - 8.000.000 kruna, dok su one u to vrijeme sa svojim godišnjim prihodom od 3.000.000 - 4.000.000 kruna u stvari predstavljale samo teret za privredu Bosne i Hercegovine. Kada bi se, naime, uzeo u obzir iznos od oko 2.500.000 kruna za plaćanje ukamaćenja i amortizacije 50.000.000 kruna, koji se iznos odnosio na izvršeni otkup bosanskohercegovačkih erarskih šuma od Turske u 1908. godini, zatim troškovi gospodarenja bosanskim šumama u godišnjem iznosu od oko 1.250.000 kruna i, konačno, godišnji izdaci za investicije, odnosno amortizaciju, sredstava uložених u šum. investicije u prosjeku od oko 500.000 kruna, onda je bilo očividno da će redovni troškovi šumarstva BiH ubuduće prekoračivati redovne prihode,

ako se ne poduzmu koraci za povećanje tih prihoda (28, 29). Ovakvo rezonovanje austrijskih stručnjaka iz alpskih zemalja nije imalo osnove, jer se godišnja otpлата za erarske šume i šumske pašnjake u Bosni i Hercegovini, otkupljene od Turske u 1908. godini, nije uopće vršila na teret bosanskohercegovačke zemaljske uprave nego na teret Zajedničke vlade, odnosno iz aktiva Centralne državne blagajne u Beču (29a). Ovo ukazuje da su kritike spomenutih krugova u toku kampanje protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH bile često pretjerane i u izvjesnim slučajevima i neopravdane.

Prihodi od prodatog drveta iz bosanskohercegovačkih erarskih šuma u periodu 1905 - 1910. godine kretali su se, faktično, prema zvaničnim statističkim podacima, između 2.292.000 - 3.461.000 kruna godišnje. Detaljniji pregled prihoda po pojedinim godinama sadržan je u tabeli V.

Tabela V

Godina	Prihod u krunama
1905.	2.292.000
1906.	2.514.000
1907.	3.570.000
1908.	2.909.000
1909.	3.352.000
1910.	3.461.000 (30).

Od strane austrijskih šum. privrednika ukazivano je na činjenicu da je, i pored obustavljenog zaključivanja novih dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma u BiH, eksport četinarske rezane građe iz te zemlje iz godine u godinu rastao i da i dalje raste, ugrožavajući interese šumske privrede alpskih zemalja (31).

Tvrđenje austrijskih šum. privrednih krugova su u tom pogledu odgovarale stvarnosti. Porast eksporta četinarske rezane građe iz BiH potvrđivali su zvanični statistički podaci austrougarske uprave. Prema tim podacima iz BiH je u periodu 1901 - 1910. godine izvezeno okruglo 5.000.000 m³ četinarske građe. Detaljniji podaci o izvozu po pojedinim godinama sadržani su u tabeli VI.

(28) *Die bosnisch — hercegovinische Forstwirtschaft im Sarajevoer Landtag.* Oesterr. F. u. J. Z. Nr. 30. Wien 1910. str. 273—274.

(29) *Bosnische Gefahr.* Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 19. Wien 1912. Str. 167—169.

(29a) Juzbašić, Dž.: *Izgradnja željeznica u BiH u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kallayeve ere.* ANUBiH — Djela XLVIII — Odj. društ. nauka 28. Sarajevo 1974. Str. 119.

(30) ABH — ZMF br. 10.525/BH ex 1916.

(31) Kao pod 28.

Tabela VI

Godina izvoza	Količina eksportovane robe u m ³	
1901- - 1902.	245.054	
1903.	375.684	
1904.	557.152	
1905.	535.612	
1906.	603.672	
1907.	585.174	
1908.	629.032	
1909.	676.755	
1910.	691.665	
Ukupno	4.899.800 m ³	(32).

Podaci iz tabele VI pokazuju da je krivulja eksporta bosanske četinarske rezane građe u periodu 1901 — 1910. godine bila tako reći u stalnom i laganom porastu i pored toga što je od 1905. godine obustavljena prodaja i zaključivanje novih dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma. Obim eksploatacije šuma se, međutim, sukcesivno povećavao na taj način što su pojedina šumsko-industrijska preduzeća, u prvom redu Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis i Bosanska šumska industrija Eisler & Ortlieb, u okviru realizovanja postojećih dugoročnih ugovora, povećavala godišnje sječive drvene mase u formi tzv. prethvata, koristeći se povoljnom konjunkturuom na tržištu drveta koja im je obezbjeđivala prodaju i plasman većih količina rezane građe.

Uvođenje u život Bosanskog sabora pružalo je nadu šum. privrednicima iz austrijskih alpskih zemalja da će on moći doskočiti dugoročnim ugovorima i raubovanju bosanskih šuma koje je vršeno na osnovu tih ugovora. Ta nada je bila uzaludna jer je Zemaljska vlada za BiH ostala pri svojoj odluci da se eksploatacija bosanskih šuma po zaključenim dugoročnim ugovorima treba da nastavi sve do isteka njihovog roka, koji je u glavnim i najvećim ugovorima bio fiksiran na početak treće decenije XX vijeka. Austrougarska uprava u BiH nije htjela pristupiti razrješavanju tih ugovora, pozivajući se na pravne norme. Njoj je u tom slučaju bilo više stalo do svog prestiža nego do interesa bosanskog šumarstva, iako je sa juridičkog stovišta postojala mogućnost razrješavanja tih ugovora jer se radilo o principu prikrate preko polovine. Narodni poslanici (»zemaljski zastupnici«) u Bosanskom saboru, u kojem nije bilo opozicije u parlamentarnom smislu,

(32) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina* 1906 (str. 316), 1907 (str. 110), 1908 (str. 116), 1910 (str. 120) i 1911 (str. 132).

pokazali su želju i namjeru da uđu u tajne prodaje drveta putem direktnih pogodbi i zaključivanja dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma. Njihove želje i namjere su brzo i odlučno osuđene od strane Zemaljske vlade za BiH. Prema izjavi vladinog izaslanika u Bosanskom saboru, civilnog adlatusa barona Benka, Bosanski sabor nije imao pravo niti ovlaštenje da vodi polemiku i kritiku o mjerama Zemaljske vlade za BiH izvršenim u prošlosti.

Prvi korak probuđenog nepovjerenja Bosanskog sabora prema šumarskoj politici Zemaljske vlade za BiH ispoljio se u tome što je Sabor u svojoj prvoj sesiji 1910. godine izabrao poseban kontrolni odbor koji je dobio zadatak da prati i provjerava rad i poslovanje uprave za šumarstvo i šumsko-industrijskih preduzeća koja su vršila eksploataciju bosanskih šuma i da otkriva i ukazuje na sve ono što nanosi štete bosanskoj šumskoj privredi. Prije zaključenja svoje prve sesije u 1910. godini Bosanski sabor je donio rezoluciju kojom se Zemaljska vlada za BiH poziva da omogući Saboru da njegovi delegirani članovi u pratnji stručnih organa Zemaljske vlade izvrše pregled eksploatacionih područja firme Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis u Drvaru i firme Bosanska šumska industrija Eisler & Ortlieb u Zavidovićima (33, 34).

Izvještaji koje je podnijela komisija kontrolnog odbora Bosanskom saboru nakon izvršenja postavljenog joj zadatka u pogledu pregleda ugovornih područja i realizovanja dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma u tim šumskim područjima od strane spomenute dvije firme, bili su sadržajno bogati i u znatnoj mjeri dokumentovani. Oni su ukazivali na cio niz nepravilnosti i nepravilnih postupaka koji su bili sastavni dio svakidašnje prakse pri realizovanju dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma u ugovornim područjima tih firmi. Sve te nepravilnosti su vršene na osnovu elastičnih odredaba ugovora ili samovoljno mimo svih ugovornih klauzula uz saglasnost ili toleranciju Zemaljske vlade za BiH i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, čime su nanesene i još se uvijek nanosile štete zemaljskom eraru i šumskoj privredi BiH. Karakteristično je da su izvještaji komisije kontrolnog odbora Bosanskog sabora, koja je bila sastavljena od nestručnih lica, obilovali mnoštvom stručnih elemenata i bili dokumentovani takvim stručnim obrazloženjima, da se sticao utisak i vjerovalo da je komisija pri prikupljanju podataka dobivala u znatnoj mjeri pomoć od šumarskog stručnog osoblja, zaposlenog u službi bosanskohercegovačke zemaljske uprave. Pa i sami stručnjaci koji su bili delegirani od Zemaljske vlade za BiH, kao pratnja komisiji kontrolnog odbora Bosanskog sabora, mogli su u tom pogledu da svojim držanjem i indirektnim postupcima pridonese da komisija uspješnije izvrši svoj zadatak (35, 36, 37). Ovo tim prije što je najveći broj šumarskog stručnog kadra u BiH, bez obzira što su to bili stranci, stajao

(33) Kao pod 28 i 29.

(34) *Die bosnisch — hercegovinische Forstwirtschaft im Sarajevoer Landtag.* Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 32. Wien 1910. Str. 294.

(35) *Stenografske bilješke sa XXXIX sjednice Bos. sabora od 1. XII 1910. i LXXX sjednice od 23. i 27. III 1911, i XIX i XXII i XXIII sjednice od 13., 26. i 27. II 1912. god.*

(36) *Zu Waldexploitation in BH.* Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 11. Wien 1912. Str. 92—93.

(37) ABH — ZMF br. 7.887/BH ex 1912.

na stanovištu da bi jedino uvođenje iskorišćavanja bosanskih šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara na širokom frontu moglo da obezbijedi primjenu principa potrajnosti i racionalnog gospodarenja šumama u BiH. Još u toku najoštrije kampanje protiv austrougarske šumarske politike u BiH koja je otpočela 1903. godine i vođena u znaku kritike načina eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora sklopljenih sa velikim privatnim šumsko industrijskim preduzećima, ispoljila se akcija šumarskih stručnjaka u sugeriranju zvaničnim faktorima austrougarske uprave da se, nasuprot lošim stranama i još lošijim posljedicama eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora, izabere i utre pravilniji put i način iskorišćavanja šuma koji će bolje odgovarati interesima bosanske šumske privrede. Kao ideja vodilja ove akcije uzet je sistem iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara na bazi principa potrajnosti šumskog gospodarenja. Taj prijedlog je bio prihvaćen u načelu, pa je zajednički ministar finansija I. Burian u svom govoru u peštanskim Delegacijama izjavio da se neće više zaključivati dugoročni ugovori o eksploataciji bosanskih šuma na osnovu slobodne pogodbe i da će se nakon realizovanja već zaljučenih ugovora pristupiti iskorišćavanju šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara (38). S tim u vezi je Zemaljska vlada za BiH, smatrajući izjavu zajedničkog ministra finansija kao direktivu, otpočela sa pripremama za iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji u većem opsegu. Ona je pristupila radovima oko procjene većeg broja slobodnih šumskih područja, izradi šumsko-gospodarskih elaborata, projekata za otvaranje tih šumskih područja, uz izradu kalkulacija o ekonomičnosti poslovanja u vezi sa namjeravanim iskorišćavanjem tih šumskih područja. Nakon izvršene aneksije BiH (1908), razvila se, međutim, intrigantska rabota sa zvanične strane. Austrougarska uprava je svim sredstvima nastojala dokazati kako je poslovanje u vlastitoj režiji države rizično i neekonomično. Svi, od strane šumarskog departementa, izrađeni projekti za otvaranje i eksploataciju šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara proglašavani su utopijama, a prodaja drveta u šumi na panju privatnim interesentima predstavljana kao jedini ispravan i za zemaljski erar koristan put. Značajno je pri svemu ovome da austrougarska uprava u BiH nije imala u tom pogledu podršku od strane svoga šumarskog stručnog osoblja koje je vezano disciplinom u tadašnjem birokratsko-administrativnom sistemu moralo često da radi protiv svog vlastitog uvjerenja. S tim u vezi donesena je početkom 1909. godine načelna odluka Zajedničkog ministarstva finansija u Beču o uvođenju submisijских prodaja i eksploatacije bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora, zaključenih na osnovu novouvedenog sistema prodaje, a sprovođenje u život te odluke počelo je u jesen 1910. godine (29). Razvoj političkih i društvenih prilika i kretanja u BiH, a uz to indiferentan stav i pasivno držanje Bosanskog sabora u odnosu na pitanje da li vršiti eksploataciju šuma putem vlastite režije zemaljskog erara ili prodavati drvo u šumi na panju privatnim preduzećima, pridonijelo je u znatnoj mjeri donošenju načelne i konačne odluke o uvođenju submisijских prodaja i bržem sprovođenju te odluke u život. U prvoj deceniji XX vijeka počela je u političkom i društvenom životu BiH da se sve više ispoljava i dolazi do izražaja klasa

(38) Kao pod 2.

(39) ABH — ZMF br. 2.504 i 8.044/BH ex 1909; br. 11.368/BH ex 1910.

mlade buržoazije, koja se počela formirati iz redova domaćih trgovaca, gazda i veleposjednika. Ti novopečeni buržoaski nastrojeni elementi nastojali su svim sredstvima da se na brzinu i na lak način obogate i na taj način omoguće formiranje domaće nacionalistički obojene kapitalističke klase, koja će preuzeti i zauzimati određenu poziciju i u šumskoj privredi BiH, nasuprot stranom kapitalu, koji je do tada držao u svojim rukama sve ključne pozicije te privredne grane. Pritisak nove klase domaćih elemenata na austrougarsku upravu u BiH bio je sve češći i intenzivniji. Oni su ne samo molili nego i zahtijevali da im se ustupe u dugoročnu eksploataciju pojedina šumska područja na bazi slobodne pogodbe, uz iste uslove i privilegije koji su bili sadržani u dugoročnim ugovorima za eksploataciju šuma, zaključenim sa stranim kapitalističkim preduzećima.

Tako je poznati sarajevski veleposjednik, trgovac i nominalni vođa bosanskih Srba Gligorije M. Jeftanović predao, još u 1905. godini, zajedničkom ministru finansija baronu I. Burianu predstavku u kojoj ga je molio za intervenciju da mu se odobri ustupanje u dugoročnu eksploataciju šumsko područje Jahorina i Romanija pl. uz iste cijene i pogodnosti kojima su se do tada koristila strana šumsko-industrijska preduzeća. U svojoj predstavi Jeftanović je, pored ostalog, naveo da mu je dobro poznato kakve su se debate u zadnje vrijeme vodile u Monarhiji oko bosanskih šuma, ali da bi on, kao i svaki pripadnik ove zemlje, bio zadovoljan kada bi mu se pružila prilika za skromnu zaradu. Jeftanović je tom prilikom naglasio da misli da se neće prevariti ako kaže da bi i prigovori protiv postojeće šumske industrije bili manji, odnosno iščezli, ako bi se i jedan dio eksploatacije bosanskih šuma nalazio u rukama domaćih ljudi, jer i oni imaju pravo na opstanak i napredak (40).

Sarajevski trgovci i posjednici pilana potočara u Palama Suljaga, Asimaga i Fejzaga Hadžišabanović iz Sarajeva, koji su imali registrovanu firmu pod nazivom Braća Hadžišabanović, predali su krajem 1907. godine lično pismenu predstavku zajedničkom ministru finansija I. Burianu za ustupanje u dugoročnu eksploataciju jednog dijela Jahorine pl. U toj predstavi je, pored ostalog, navedeno i sljedeće: »U današnje vrijeme gdje u našoj domovini uspješno rade razna preduzeća naše struke na osnovu ugovora, koje je državna uprava sa ovim velikim firmama sklopila za daleko veće šumske prostore i za godišnje kvantitete, spram kojih je onaj što ga mi molimo upravo sićušan, mislimo, da nam Vaša Preuzvišenost neće zamjeriti, što stavljamo molbu, neka bi nam se dala mogućnost, da kao stara kuća mogne mo sačuvati našu egzistenciju dosadašnjim radom našim, spram prilika, koje su za malene radnje naše struke, u sadašnjosti vrlo teške jer se moramo boriti sa konkurencijom onih velikih preduzeća u Zavidovićima, Višegradu, Doberlinu i Drvaru« (41).

Krajem 1907. godine sedmorica mostarskih posjednika i trgovaca: Šola Vojislav, Šantić Pero, Peško Mijo, Miličević Lazar, Brstina Lazo i Pičeta Risto, podnijela su predstavku zajedničkom ministru finansija I. Burianu u kojoj mole da im se ustupi u dugoročnu eksploataciju šumsko područje Crna gora,

(40) ABH — ZMF br. 4.968/BH ex 1905.

(41) ABH — ZMF br. 15.395/BH ex 1907.

Špiljani, Župa - Galota i Rakitnica - Glavatičevo, u srezu konjičkom, naglašavajući nadu da će im se u tom pogledu izaći u susret kao domaćim sinovima (42).

Izlaženje u susret željama i zahtjevima domaćih privrednika da se i njima prepuste u dugoročnu eksploataciju bosanske šume na bazi slobodne pogodbe i uz uslove analogne dugoročnim ugovorima sklopljenim sa stranim firmama, bilo je u suprotnosti sa odlukom austrougarske uprave u BiH o obustavljanju daljnjeg zaključivanja dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma. To je, opet, u tadašnjim prilikama i uslovima u izvjesnom smislu odgovaralo Zemaljskoj vladi za BiH i pomoglo joj da sprovede u život namjere Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, nadležnog za poslove BiH, u pogledu načina budućeg iskorišćavanja bosanskohercegovačkih šuma, a time i gospodarenja tim šumama. Ne odričući se sistema iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara, a u namjeri da udovolji pritisku domaćih privrednika za ustupanje i njima u dugoročnu eksploataciju bosanskih šuma, Zemaljska vlada za BiH je, na osnovu prethodno donesene načelne odluke Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, pristupila pripremanju za prodaju drveta u šumi na panju putem licitacija sa pismenim ponudama, s tim što će se, u pravilu, sa najpovoljnijim ponuđačima zaključivati dugoročni ugovori o eksploataciji pojedinih šumskih područja.

Austrougarska uprava u BiH bila je ubijeđena da će primjenom submisijskog načina prodaje drveta u bosanskim šumama postići veće finansijske efekte, dok će se istovremeno zaštititi od prigovora da forsira strani kapital i zapostavlja domaća preduzeća i domaći kapital.

Odluka o daljnjem ustupanju bosanskohercegovačkih šuma u dugoročnu eksploataciju na bazi submisijskih prodaja izazvala je kod austrijskih šum. privrednika i drvnih industrijalaca, a posebno u šumarskim stručnim krugovima, razumljivo negodovanje. »Bosanska opasnost« je ponovo stupila na pozornicu. Avet nove i proširene konkurencije bosanske četinarske rezane građe počela se ponovo ukazivati nad šumskom privredom alpskih zemalja i unositi novi strah među austrijske šum. privrednike. Veliki priliv četinarske rezane građe iz Bosne doprinosio je inače stagnaciji na tržištu drveta. Vjerovalo se da će nove firme, koje će pokupovati drvo u bosanskim šumama putem licitacija, još više doprinijeti povećanju volumena eksporta i pridonijeti daljnjem padu cijena četinarskoj rezanoj građi. Priznvano je da će novi sistem ustupanja bosanskih šuma u dugoročnu eksploataciju na bazi submisijskih prodaja obezbijediti zemaljskom eraru veću šumsku taksu a time i veće finansijske prihode ali to nije značilo da takav sistem prodaje i eksploatacije šuma zaštićuje bosanske šume od opasnosti raubovanja i devastacije. Austrijski šumarski krugovi su sa zabrinutošću i nepovjerenjem pratili razvoj događaja i zbivanja u bosanskom šumarstvu. U šumarskoj stručnoj štampi je izražavano strahovanje i u vezi s tim postavljano pitanje šta će biti ako se pri realizovanju novih bosanskih dugoročnih ugovora budu primjenjivale metode praktikovane kod realizovanja starih dugoročnih ugovora. Ukoliko bi se to ostvarilo onda bi vrlo vjerovatno Bosna, nekad šumom bogata zemlja, kroz relativno kratko vrijeme ostala bez šuma a kroz cijeli svijet bi odzvanjao glas da je austrougarska uprava

ovu zemlju opljačkala i dovela njeno šumarstvo do ruine. S pravom bi se smatralo da za to snose krivicu i šumari cijele Austro-Ugarske Monarhije, jer je bosansko šumarstvo samo ogranak austrougarske šumske privrede (43, 44).

Pri razmatranju svega ovoga što se u to vrijeme zbivalo u bosanskom šumarstvu ne može se zanemariti uticaj i uloga Bosanskog sabora. Činjenica je da je on već od svoje prve sesije u 1910. godini otpočeo kampanju koja u svojoj suštini nije bila identična sa onom kampanjom koja je započela u 1903. godini i vođena od austrijskih šumara i šumskih privrednika protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH u vezi sa eksploatacijom šuma putem dugoročnih ugovora i konkurencije bosanske četinarske rezane građe na štetu šumske privrede alpskih zemalja. Kampanja Bosanskog sabora nije bila usmjerena protiv eksporta bosanske četinarske građe i njene konkurencije austrijskim zemljama. Ona se nije ispoljavala protiv sistema eksploatacije bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora. Ona nije dolazila do izražaja u zahtjevima za uvođenje sistema iskorišćavanja bosanskih šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara. To znači da se cjelokupna akcija i kampanja Bosanskog sabora nije svodila na nastojanje za korjenitom promjenom sistema gospodarenja bosanskim šumama i uvođenje novog načina racionalnijeg iskorišćavanja šuma i gospodarenja šumama na principu potrajanosti, pa bilo to odmah ili postepeno, u cijelosti ili djelomično. Umjesto toga Bosanski sabor je, podstican uskim političkim motivima, zaoštrio svoju kampanju protiv stranih šumsko-industrijskih preduzeća, u prvom redu firme Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis u Drvaru i firme Bosanska šumska industrija Eisler & Ortlieb u Zavidovićima, i njihovog poslovanja oko realizovanja dugoročnih ugovora, zaključenih sa tim preduzećima. Iz izvještaja komisije kontrolnog odbora i diskusija vođenih na sjednicama Bosanskog sabora može se lako i brzo otkriti osnovni smisao i suština te kampanje kojom se nastojalo ukazati i dokazati da strana šumsko-industrijska preduzeća vrše eksploataciju bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora i u trci za bogaćenjem, izigravanjem ugovornih odredaba i korišćenjem dobivenih privilegija oštećuju interese zemaljskog erara, da ta strana preduzeća pri eksploataciji šuma prepuštaju poslove u akord stranim preduzimaćima (akordantima) pa i subakordantima, da pri sječi, izvozu i industrijskoj preradi drveta favorizuju strane radnike, dok istovremeno domaćim preduzimaćima onemogućuju učešće u dugoročnoj eksploataciji bosanskih šuma, domaćim ljudima ne ustupaju u akord radove oko eksploatacije šuma u ugovornim područjima i zapostavljaju domaću radnu snagu uz favorizovanje stranih radnika. Drugim riječima Bosanskom saboru je pri tadašnjim prilikama i uslovima bio prvenstveni i glavni cilj izmijeniti strukturu stranog i domaćeg kapitala, a posebno obezbijediti učešća domaćih preduzeća, namještenika, akordanata, subakordanata i radnika u eksploataciji bosanskih šuma, a ne suštinska promjena sistema i načina gospodarenja bosanskim šumama, što bi obezbjeđivalo racionalnije iskorišćavanje i bolju zaštitu šuma i pri tome osiguravalo primjenu principa potrajanosti gospo-

(43) Kao pod 28 i 29.

(44) *Zur bosnisch — hercegovinischen Waldexploitation*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 19. Wien 1912. Str. 171.

darenja i mogućnost stalnog zapošljavanja domaćeg stanovništva u šumskoj privredi. Polazilo se sa potpuno nepravilnog i pogrešnog stanovišta da će domaći kapital i domaća šumsko-industrijska preduzeća voditi više obzira prema šumi, kao objektu iskorišćavanja, i štititi interese bosanskog šumarstva i domaćeg radništva. Nije se vodilo računa o pravilu da je svaki kapital, bez obzira na njegovo nacionalno porijeklo i obilježenost, sebičan i, na putu za postizanje što većih profita, bezobziran.

Sve ovo može da bude razumljivo kada se uzme u obzir činjenica da je u to vrijeme nova društvena kategorija koju je sačinjavala novoformirana buržoaska klasa bosanskih gazda, trgovaca i veleposjednika predstavljala u neprosvjecenim, politički nezrelim narodnim masama jak autoritet i da je ta klasa uspostavila i održavala čvrstu spregu sa poslanicima u Bosanskom saboru, koji su svoj rad i djelovanje morali saobražavati željama i interesima te klase.

Kampanja koja je vođena u dnevnoj štampi i Bosanskom saboru protiv stranih šumsko-industrijskih preduzeća koja su vršila realizovanja dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma dala je, u izvjesnoj mjeri, pozitivne rezultate. Kao prvo, austrougarska uprava u BiH je pod pritiskom kampanje Bosanskog sabora bila prisiljena da podvrgne reviziji sistem eksploatacije šuma u Bosni i Hercegovini, da pristupi strožijim mjerama i kontroli izvršavanja odredaba dugoročnih ugovora u pogledu racionalnijeg iskorišćavanja drvnih masa, obezbjeđenja podmlađivanja sječina i zaštite šuma uopšte. Kao drugo, Zemaljska vlada za BiH je propisala nove uslove za prodaju drveta u šumi na panju putem licitacija uz predaju pismenih ponuda, koji su bili sastavni dio novih dugoročnih ugovora, zaključivanih sa najpovoljnijim ponuđačima. Ti uslovi su se bitno razlikovali od onih u postojećim dugoročnim ugovorima sklopljenim na bazi slobodnih pogodbi i predstavljali izvjestan kvalitetni skok u vezi sa unapređenjem šumske privrede u BiH. Kao treće, debata u Bosanskom saboru o eksploataciji bosanskih šuma, gdje je bilo govora o izvjesnim korupcionaškim aktima, čiji su tragovi vodili u Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, nadležno za poslove BiH, dala je povoda ozbiljnoj ali još uvijek latentnoj krizi. Ta kriza je postala akutna i došla do svog pravog izražaja kada je pokušano da se ta afera tušira i zataška, što je izazvalo oštro reagovanje u najvišim krugovima. To je, pored ostalih razloga političkog karaktera, dovelo do toga da je u 1912. godini došlo do radikalnih personalnih promjena u resoru Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, a tim i u rukovodstvu bosanskohercegovačke uprave. Na mjesto barona I. Buriana, koji je dao ostavku, došao je na položaj zajedničkog ministra finansija Leon Bilinski, moderan teoretski i praktično obrazovan državnik i privrednik koji je sabrao bogato iskustvo u javnoj službi i upravi. On nije bio šumarski stručnjak, ali u njegovoj užoj domovini (Galiciji) šumarstvo je predstavljalo ključnu granu privrede, kao što je to bio slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom. Očekivano je da će Bilinski pokloniti bosanskoj šumskoj privredi istu pažnju koju je poklanjao i galicijskoj. Ostavci ministra Buriana pridružila su se i dvojica šefova sekcija u Bosanskom birou pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču. To su bili L. Thalloczy i E. Horovitz. Očekivano je naimenovanje na položaj šefa sekcije u Bos. birou M. Gyurkovicza, vrlo dobrog poznavaoa prilika u bosanskohercegovačkoj šumskoj privredi, za koga je smatrano da će biti u

mogućnosti da zavede više reda i sigurnosti u bosansko šumarstvo. To imenovanje je ubrzo i uslijedilo. Odlazak Thalloczya i Horovitza povukao je za sobom i izvjestan broj stručnog osoblja u Bos. birou, među kojima se nalazio glavni referat za šumarstvo šumarski savjetnik K. Petraschek, koji je po svom položaju vršio funkciju najvišeg rukovodioca bosanskog šumarstva. Njega je naslijedio šum. savjetnik J. Kalmar (45, 46, 47). I na kraju, Bosanskom saboru je pripisivan udjel i doprinos rješavanju pitanja otkupa i transakcije Bosanske šumske industrije a. d. Otto Steinbeis. To preduzeće, kako je poznato, bilo je u to vrijeme, pored preduzeća Bosanska šumska industrija Eisler & Ortlieb, glavna meta akcije i kampanje Bosanskog sabora. Steinbeisovo preduzeće se tada nalazilo pod udarom još jedne ozbiljne i značajne akcije koja je pokrenuta od strane Zajedničkog ministarstva vojske i potpomagana od Zajedničkog ministarstva vanjskih poslova Austro-Ugarske Monarhije. Ta akcija je imala političku i vojnu strategijsku pozadinu. Vlasnik većine akcija firme »Bosanska industrija a. d. Otto Steinbeis« bio je njemački državljani. On je već tada bio dostigao relativno visoku starost (73 godine). Zbog bojazni da poslije Steinbeisove smrti akcije toga velikog preduzeća ne padnu u ruke italijanskog industrijalca Karla Garbarija, za koga je bila udata Steinbeisova kćer, preduzete su mjere za otkup akcija i transakciju Steinbeisovog preduzeća u vlasništvo bosanskohercegovačkog zemaljskog erara. Politički i strategijski razlozi Austro-Ugarske nisu dozvoljavali da se u Bosni i Hercegovini ugnijezdi italijanski kapital, jer se u penetraciji toga kapitala i poslovanju italijanskih šumsko-industrijskih preduzeća u BiH nazirala potencijalna opasnost i ozbiljna smetnja za ostvarivanje austrougarskih političkih i strateških planova na Balkanskom poluostrvu. To je trebalo pod svaku cijenu spriječiti, bez obzira što se u to vrijeme Italija nalazila u savezničkom odnosu sa Austro-Ugarskom Monarhijom. Zahvaljujući izrazito oštroj kampanji koja je vođena u bosanskoj štampi i u Bosanskom saboru protiv njega i njegovog preduzeća, Steinbeis je popustio i dao pristanak za tu transakciju. On je u to vrijeme posjedovao 18.000 akcija, što je činilo 60% od ukupnog broja akcija preduzeća. Nominalna vrijednost akcija po komadu iznosila je 200 kruna. Bosanskohercegovački erar je otkupio od Steinbeisa svih 18.000 akcija nominalne vrijednosti od 3.600.000 kruna za svotu od 10.000.000 kruna, što znači da je vrijednost jedne akcije iznosila prosječno 560 kruna. Steinbeis je pristao da mu se iznos za kupljene akcije isplati u 18 godišnjih rata zajedno sa kamatama, ili prosječno godišnje oko 840.000 kruna, što je trebalo da se vrši iz prihoda preduzeća prema godišnjim bilansama, na osnovu čega je predviđeno da će pored otplate redovne rate u ime otkupa preostajati preduzeću svake godine još znatan iznos čiste dobiti. Kao protuuslugu Zemaljska vlada za BiH se obavezala posebnim ugovorom da će Otta Steinbeisa, kao inicijatora i osnivača ovog velikog preduzeća, zadržati u funkciji generalnog direktora i člana upravnog odbora novog erarskog preduzeća sa svim redovnim novčanim

(45) *Eine Verwaltungskrise in Bosnien und der Hercegovina*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 4. Wien 1912. Str. 29.

(46) *Bosnisch — hercegovinische Forstwirtschaft*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 18. Wien 1912. Str. 163.

(47) *Eine neue Aera in Bosnien — Hercegovina*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 27. Wien 1913. Str. 195.

prinadležnostima i posebnom tantijemom sve do isplate zadnje rate otkupnine, što je koincidiralo sa krajnjim rokom trajanja dugoročnog ugovora. Otkupom 10.000 akcija koje su se nalazile u rukama trećih lica (Wiener Bankverein u Beču 5.000 kom., Privilegovana zemaljska banka za BiH u Sarajevu 2.000 kom. i Wilhelm Spitzer iz Beča 3.000 kom.) u posjed bosanskohercegovačkog zemaljskog erara je došlo 28.000 akcija bivšeg Steinbeisovog akcionarskog preduzeća, što je u odnosu na ukupan broj emitovanih akcija iznosilo 93%. Ova transakcija je izvršena u 1913. godini, ali je njena realizacija onemogućena nastupom prvog svjetskog rata (1914). Stupanjem na snagu zakonske uredbe o moratorijumu dugova otpala je i obaveza otplate rata za otkup Steinbeisovih akcija (48, 49, 50, 51).

Raspadom Austro-Ugarske (1918) a na osnovu odredaba Versajskog ugovora konfiskovana je sva imovina njemačkih državljana, među kojima se nalazio i Otto Steinbeis. Posebnim sporazumom između Republike Austrije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1924) u posjed ove posljednje je došlo 28.000 komada Steinbeisovih akcija, koje su bile deponovane kod Centralne blagajne u Beču, a otkupom još preostalih 2.000 komada akcija, koje su se nalazile u posjedu bečkog industrijalca Oskara Körnera, državni erar je postao isključivi vlasnik ovog velikog šumsko-industrijskog preduzeća (52).

(48) *Neues aus Bosnien*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 27. Wien 1913. Str. 241—242.

(49) ABH — Priv. reg. br. 559 i 594 ex 1913.

(50) Begović, B.: *Austrougarski prestolonasljednik F. Ferdinand i bosanskohercegovačke šume u svjetlu arhivske građe*. Glasnik Arhiva i arhivskih radnika BiH. Knj. XII — XIII. Sarajevo 1973. Str. 108—109.

(50a) Vidi: Kapidžić, H.: *Bilinski i Steinbeisovo preduzeće u zapadnoj Bosni*. Glasnik Arhiva i Društva arh. radnika BiH. II. Sarajevo 1962.

(51) *Izvještaj o stanju »Šipada« šumsko industrijskog preduzeća Dobrljin — Drvar a.d.* Arh. M.Š.R br. 4.384/1929. Bgd.

(52) Kao pod 51.

XII

EKSPLOATACIJA ŠUMA PUTEM DUGOROČNIH UGOVORA SKLOPLJENIH NA BAZI SUBMISIJSKIH PRODAJA

Energična i oštra kampanja protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH dovela je do toga da je polovinom prve decenije XX vijeka postalo aktuelno pitanje revizije gospodarenja, bolje rečeno iskorišćavanja ostatka bosanskohercegovačkih visokih ekonomskih šuma koje do tada još nisu bile ustupljene u eksploataciju velikim stranim kapitalističkim šumsko-industrijskim preduzećima. Traženi su putevi i načini za novi sistem gospodarenja šumama i novi načini prodaje i eksploatacije drvnih masa u tim šumama. Po mišljenju tadašnjih odgovornih šumarskih stručnjaka trebalo je što prije pristupiti solidnijim i studioznijim radovima oko procjene i otvaranja za eksploataciju slobodnih šumskih područja odgovarajućim šumskim transportnim komunikacijama uz kalkulaciju i račun rentabiliteta te eksploatacije. Pri tome je čvrsto zastupano stanovište da prije završetka taksacijskih radova i studija o otvaranju pojedinih šumskih područja ne bi trebalo raspravljati niti donositi nikakve, pa bilo to i preliminarne, odluke o tome da li će se pojedina šumska područja uzimati u obzir za eksploataciju kao jedan jedinstveni i cjeloviti objekt ili će se eksploatacija u njima provoditi parcijalno i sukcesivno. Posebno je isticano da bi pored iskorišćavanja četinaru u tim šumskim područjima bezuvjetno trebalo uzeti u obzir istovremeno iskorišćavanje bukovine koja je u tim područjima bila zastupljena u manjoj ili većoj mjeri. Naročito je ukazivano i upozoravano da bi prepuštanje u eksploataciju dijelova većih i kompaktnih šumskih područja, koja leže povoljno u odnosu na postojeće ili projektovane javne saobraćajnice, moglo uticati vrlo nepovoljno na buduću eksploataciju drvnih masa u udaljenijim dijelovima tih šumskih područja. Općenito je smatrano da se u interesu što boljeg i povoljnijeg unovčavanja drvnih masa u slobodnim šumskim područjima ne bi trebalo prenatgljivati, ali bi u svakom slučaju trebalo nastojati da se kod budućih prodaja drveta ili gotovih proizvoda, izaziva što jača i efikasnija konkurencija između velikih i finansijski jakih šumsko-industrijskih preduzeća. Ova mišljenja i sugestije izložili su u svom

izvještaju zajedničkom ministru finansija I. Burianu šumarski savjetnik Mihael Buberl i Karl Petraschek, koji su u 1905. godini bili određeni da na licu mjesta provjere stanje stvari i u razgovorima sa odgovornim šumarskim stručnjacima i rukovodiocima u bosanskohercegovačkoj službi prikupe podatke za formiranje mišljenja i stanovišta o ovom pitanju. Petraschek i Buberl su u razgovorima i diskusiji sa šumarskim stručnjacima stekli uvjerenje da bi sa šumsko-gospodarskog aspekta i u interesu unapređenja šumske privrede u BiH trebalo voditi više računa o tome da šumsko bogatstvo ove zemlje, koje se naročito ispoljava u velikom učešću i prisustvu četinarskih šuma, bude podvrgnuto takvom sistemu i načinu gospodarenja koje će trajno i sukcesivno obezbjeđivati sve veću rentu. To bi se, prema mišljenju znatnog broja šumarskih stručnjaka, moglo postići izbjegavanjem masovne i forsirane eksploatacije bosanskih četinarskih šuma u kratkom vremenskom periodu. Ovo tim prije što su do tada zaključivani ugovori o dugoročnoj eksploataciji bosanskih četinarskih šuma obuhvatili široka prostranstva. Prodaje i predaje u eksploataciju preostalih šumskih područja sa starim četinarskim sastojinama uticale bi nepovoljno na opšte stanje i strukturu bosanskohercegovačkih šuma, na potrajnost njihovog gospodarenja, na obezbjeđivanje ravnomjernosti prihoda i na visinu vrijednosti šumske rente. S tim u vezi bi trebalo u cilju osiguranja potrajnosti šumske rente primijeniti na sve još slobodne, naročito četinarske, šume u Bosni i Hercegovini principe potrajnosti sa normalnim godišnjim sječivim površinama. Pri tome je posebno isticano i naglašavano mišljenje da bi trebalo pod svaku cijenu izbjegavati amortizaciju investicija za izgradnju mreže šumskih transportnih komunikacija u vremenski kratkom roku i, umjesto toga, takve amortizacije prolongirati na što duži vremenski period. Ovo tim prije što to neće negativno i štetno uticati na potrajnost šumske rente i na veličinu njene vrijednosti. Ovakva mišljenja šumarskih stručnjaka stajala su, međutim, u suprotnosti sa zvaničnim stavom Zemaljske vlade za BiH i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, nadležnog za poslove Bosne i Hercegovine. Prema tom zvaničnom stavu postojala su četiri momenta na koje se trebalo obazirati i o njima voditi računa prilikom izrade šumsko-gospodarskih uređajnih elaborata, eksploatacije šuma i utvrđivanja smjernica gospodarenja bosanskim šumama: prvo, da je najveći dio bosanskih šuma prešao starosnu zrelost (sječivu dob) dva do pet puta i da oskudijeva prirodnim podmlatkom; drugo, da prestarjele sastojine leže većinom u neobično velikim i suvislim šumskim kompleksima; treće, da se ti šumski kompleksi nalaze daleko od postojećih saobraćajnica javnog značaja, obično na prostarosnu zrelost (sječivu dob) dva do pet puta i da oskudijeva prirodnim da sve to otežava njihovo otvaranje šumskim transportnim komunikacijama i zahtijeva velika investiciona ulaganja. Smatrano je, zbog svega toga, da bosanske šume moraju proći kroz jedan prelazni period od prašume do kulturne šume, u kome se neće poštovati princip strogo potrajnog gospodarenja. Ako bi se u prvih trideset godina u bosanskim šumama sjeklo manje nego što to predviđaju postojeći šumsko-uređajni elaborati, ili oni koji su u toku izrade, izgubilo bi se na kvalitetu sastojina, jer bi u njima ostao srazmjerno veliki broj prezrelih, defektnih i oboljelih stabala koja bi i dalje

trunula i obarala kvalitet budućih sastojina (1, 2). Ovakav stav Zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu bio je, bez svake sumnje, diktiran više finansijskim razlozima i fiskalnim interesima nego šumsko-gospodarskim obzirima. Ovo tim prije što su potrebe bosanskohercegovačke uprave za novčanim sredstvima iz godine u godinu rasle a s njima i stavke rashoda zemaljskog budžeta, čija se krivulja nalazila u stalnom usponu, što se vidi iz tabele VIIa i VIIb.

Tabela VIIa
PREDRAČUNI BUDŽETA

Godina	Prihod for.	Rashod for.
1880.	6.651.000	6.000.000
1881.	7.540.700	6.782.000
1882.	7.647.000	7.010.100
1883.	7.212.900	7.039.800
1884.	7.412.600	7.356.300
1885.	7.958.000	7.892.600
1886.	nedostaju podaci	
1887.	8.977.400	8.929.600
1888.	9.147.200	9.076.300
1889.	9.434.000	9.392.500
1890.	9.736.200	9.686.600
1891.	10.187.600	10.126.100
1892.	10.680.300	10.586.400
1893.	11.161.700	11.102.900
1894.	12.635.100	12.576.700
1895.	14.085.000	14.068.300
1896.	14.413.600	14.368.300
1897.	18.165.700	18.087.100
1898.	19.244.300	19.185.800
1899.	19.549.200	19.496.800

(3)

Tabela VIIb
PREDRAČUNI BUDŽETA

Godina	Prihod kruna	Rashod kruna
1900.	41.658.900	41.526.400
1901.	42.789.900	42.591.500
1902.	44.846.300	44.582.300

(1) ABH — ZMF br. 830/BH Präs. ex 1903.

(2) ABH — ZMF br. 3367/BH ex 1906.

(3) Sugar, P.: *Industrialization of Bosnia — Hercegovina 1878—1918*. Washington 1963. Str. 231—232.

1903.	46.123.800	45.849.300	
1904.	49.318.900	49.137.500	
1905.	51.415.200	51.362.800	
1906.	56.047.900	55.681.300	
1907.	60.840.400	60.811.700	
1908.	66.488.000	66.442.000	
1909.	71.320.500	71.299.000	
1910.	74.322.500	74.297.700	(3)

Pri obezbjeđivanju novčanih sredstava u budžetima Bosne i Hercegovine trebalo je svakako zahvatiti šumske resurse, za čiju eksploataciju je postojalo veliko interesovanje ne samo stranog nego i domaćeg kapitala, koji je počeo dolaziti do izražaja i u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine. Činjenica je, međutim, da su zvanični stavovi Zemaljske vlade za BiH i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču bili podržavani od izvjesnog broja šumarskih stručnjaka, čije mišljenje je služilo za odbranu i opravdanje tih zvaničnih stavova.

Do 1908. godine bio je priveden kraju najveći dio radova oko procjene šuma i izrade uređajnih elaborata za znatan broj šumskih područja na teritoriji BiH, koja su bila određena za eksploataciju u što skorijoj budućnosti (4). U to vrijeme se postavilo pitanje na koji bi se način najbolje rentiralo vršiti eksploataciju tih šumskih područja, tj. da li prodajom drveta u šumi na panju privatnim kapitalističkim preduzećima ili njihovom iskorišćavanju u vlastitoj režiji zemaljskog erara. Među tim šumskim područjima naročito su se isticala ona u istočnom dijelu sarajevskog regiona (Jahorina — Ravna planina, Gornja Prača — Bogovička pl., Romanija — Mokro), za čiju je eksploataciju, u vezi sa izgradnjom i puštanjem u promet tzv. istočne pruge (Sarajevo — Uvac i Vardište), bio zainteresovan znatan broj privatnih šumsko-industrijskih preduzeća a posebno šumarski departement Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu sa svojim režijskim poslovanjem. Zadržavajući svoj zvanični stav u pogledu načina gospodarenja i intenziteta eksploatacije bosanskih šuma, Zemaljska vlada za BiH, ne skrivajući želje i mišljenje svog šum. departementa u prilog iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara, a znajući da je o tom pitanju već zauzet načelan stav, prepustila je Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču da ono donese konačnu odluku o načinu iskorišćavanja raspoloživih sječivih drvnih masa u procijenjenim i uređenim šumama istočnog dijela sarajevskog regiona, određujući da li će se to iskorišćavanje vršiti prodajom drveta u šumi na panju privatnim šumsko-industrijskim preduzećima ili sječom i izradom drveta u vlastitoj režiji erarskih šumskih uprava i prodajom gotovih proizvoda zainteresovanim kupcima. Zemaljska vlada za BiH je tom prilikom zatražila od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču da joj konačno dade i decidirane direktive u pogledu modaliteta prodaje drveta bilo u šumi na panju ili u izrađenom stanju, ne skrivajući svoje uvjerenje da bi za to, pri tadašnjim prilikama i uslovima, najbolje odgovarao, i u jednom i u drugom

(4) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1909.

slučaju načina eksploatacije, sistem licitacija sa pismenim ponudama (submisijske prodaje).

Zajedničko ministarstvo finansija u Beču obavijestilo je u proljeće 1909. godine Zemaljsku vladu u Sarajevu da je u finansijskom interesu bosanskohercegovačkog zemaljskog erara donijelo odluku da se unovčavanje raspoloživih sječivih drvnih masa u slobodnim, procijenjenim i uređenim šumskim područjima vrši prodajom drveta u šumi na panju a da se odstane od iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara u većim razmjerama. Tom prilikom je donesena i odluka da se dotadašnja praksa prodaje velikih drvnih masa u pojedinim šumskim područjima na bazi slobodne pogodbe napusti, s tim što će se umjesto nje primjenjivati sistem submisijskih prodaja (5). Ta odluka je na prvi pogled predstavljala krupan korak u smislu unapređenja bosanskohercegovačkog šumarstva i šumske privrede uopšte. Značaj te odluke je praktično bio u znatnoj mjeri ograničen. Ovo najviše zbog toga što su prostrane površine erarskih šuma u BiH sa velikim količinama četinarskih drvnih masa do tada već bile ustupljene stranim privatnim kapitalističkim preduzećima, putem slobodnih pogodbi, na dugoročnu eksploataciju i što je većina zaključenih dugoročnih ugovora sa tim preduzećima bila u to vrijeme tek u prvoj trećini roka realizovanja. Storniranje tih ugovora, s obzirom na postojeće pravne principe i norme, bilo je, prema mišljenju i stavu zvaničnih faktora, nedopustivo i nije dolazilo u obzir.

I pored toga što je donesena konačna odluka o unovčavanju raspoloživih drvnih masa u bosanskim šumama submisijskim prodajama, trebalo je da prođe nepuna jedna i pol godina da bi se pristupilo sprovođenju u život te odluke. Ovo se može donekle objasniti nastojanjem Zemaljske vlade za BiH i njenog šumarskog departementa da eksploataciju još slobodnih šuma u BiH orijentišu na vlastitu režiju, očekujući da će razvoj političkih prilika poslije izvršene aneksije BiH (1908), a posebno poslije najavljenog formiranja Bosanskog sabora, ići na ruku njenim nastojanjima u tom pogledu. Te nade i očekivanja nisu ispunjeni.

Na osnovu odluke i ovlašćenja Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, Zemaljska vlada za BiH raspisala je u ljeto 1910. godine prvu seriju od 8 licitacija za submisijsku prodaju oko 6.270.000 m³ četinarskog i bukavog drveta u 13 šum. područja (Visočnik, Točilo — Raduša, Jahorina — Ravna pl., Gornja i Donja Prača, Bogovička pl., Kovač — Štakorina, Šiša — Palež — Bobinjak, Vrbanja — Bila i Ugar). To je dalo povoda za oživljavanje kampanje protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH. Drvarsko-industrijski krugovi iz Austrije i Ugarske bili su nezadovoljni što se iznose na prodaju tako velike količine drveta, a posebno što je vrijeme između dana oglašavanja i dana održavanja licitacija bilo tako kratko da je zainteresovanim kupcima bilo praktično onemogućeno da se temeljitije upoznaju sa objektima prodaje prije nego što podnesu pismene ponude. U vezi s tim su Austrijsko udruženje proizvođača drveta, drvarskih trgovaca i drvarskih industrijalaca u Beču, Ugarsko udruženje trgovaca drvetom u Budimpešti, Trgovačka komora u Trstu, Zemaljski savez mađarskih indu-

(5) ABH — ZMF br. 2504 i 8.044/BH ex 1909.

strijalaca u Budimpešti, Kranjska trgovačka komora u Ljubljani, Trgovačka i obrtnička komora u Gorici, Bukovinska trgovačka i obrtnička komora u Černovicama i Galicijska trgovačka komora u Lavovu preduzeli korake, preko austrijskog i mađarskog ministra trgovine, koji su intervenisali kod zajedničkog ministra finansija u Beču, da se termini za prodaju drveta, određeni za oktobar i novembar 1910, produže do maja 1911. godine. Te intervencije su uspjele, jer je najveći broj tih licitacija odgođen za kasnije termine (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13).

U periodu od oktobra 1910. do oktobra 1913. godine održano je 20 uspješnih licitacija sa submisijskim prodajama drveta u isto toliko šum. područja i sa najboljim ponuđačima zaključeni dugoročni ugovori o eksploataciji šuma u tim područjima, dok je kod jedne licitacije, iako uspješno provedene, izostalo zaključivanje ugovora, što je bilo diktirano posebnim političko-vojnim razlozima. Radilo se, naime, o submisijskoj prodaji i ustupanju u dugoročnu eksploataciju šum. područja Drinjača, na površini od 14.720 ha sa oko 2.357.000 m³ neto sječive drvene mase četinarara i lišćara sa iskalkulisanom vrijednosti od 6.393.000 kruna. Na toj licitaciji je, pored ostalih, nastupila poznata italijanska firma G. Feltrinelli i komp. sa ponudom koja je prebacivala iskalkulisanu vrijednost prodajnog objekta za čitavih 1.293.000 kruna, dok su ostale ponude bile ispod kalkulisane vrijednosti. I pored očite finansijske prednosti, ponuda firme G. Feltrinelli nije prihvaćena niti je sa njom zaključen ugovor o eksploataciji šum. područja Drinjača. Ovo zbog toga što su se tome usprotivili austrougarski militaristički krugovi, na čelu sa tadašnjim prestolonasljednikom F. Ferdinandom, koji su stajali na stanovištu da se iz političkih i strateških razloga ne smije dozvoliti da se u istočnom dijelu BiH ugnijezdi italijanski kapital, jer se u penetraciji toga kapitala i poslovanja italijanskih preduzeća u tom dijelu BiH nazirala potencijalna opasnost i ozbiljna smetnja ostvarivanju austrougarskih političkih i strateških planova na Balkanu. To je trebalo spriječiti bez obzira što se tada Italija nalazila u formalnom savezničkom odnosu sa Austro-Ugarskom Monarhijom (14). Isključujući, dakle, šum. područje Drinjača navešćemo pojedinačno sve te submisijske prodaje i šum.-industrijska preduzeća sa kojima su zaključeni dugoročni ugovori o eksploataciji šuma na bazi izvršenih submisijskih licitacija.

(6) ABH — ZMF br. 7.125, 11.368, 12.139, 14.419, 14.478, 14.492, 14.640, 14.743, 14.763, 14.853, 14.855, 15.111, 15.138, 15.759 i 17.427/BH ex 1910.

(7) *Holzverkauf*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 35, 37, 38, 50. Wien 1910. Str. 324, 342, 353 i 475.

(8) *Kundmachung*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 42. Wien 1910. Str. 392.

(9) *Zu den bosnischen Holzverkaufen*. Oesterr. F. u. J. Z. Nr. 44. Wien 1910. Str. 405.

(10) *Bosnische Waldauktionen*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 45, 47. Wien 1910. Str. 420.

(11) *Die bosnisch — hercegovinischen Holzverkaufen*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 4. Wien 1911. Str. 31.

(12) *Holzverkauf*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 11 i 20. Wien 1911. Str. 106 i 194.

(13) *Holzsubmissionsverhandlung*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 18. Wien 1911. Str. 177.

(14) Begović, B.: *Austro ugarski prestolonasljednik Franz Ferdinand i bosanskohercegovačke šume u svjetlu arhivske građe*. Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika BiH. Knj. XII — XIII Sarajevo 1973. Str. 99—106.

*Preduzeće Banheyer J. i sin — ugovor
o eksploataciji šum. područja Visočnik*

Početak oktobra 1911. godine održana je prva licitacija sa pismenim ponudama za prodaju oko 40.000 m³ čet. korisnog drveta u šumskom području Visočnik (srez vlasenički). Najpovoljniji ponuđač i kupac toga drveta bilo je preduzeće Banheyer Josef i sin iz Vukovara. Sa njim je zaključen ugovor o eksploataciji toga šumskog područja (200 ha) u trajanju od 5 godina sa godišnjom sječom od oko 8.000 m³ čet. drveta uz cijenu od 5,00 kruna za I kao i 2,20 kruna za II klasu po 1 m³ u šumi na panju. Preduzeće je u 1911. godini dobilo koncesiju i podiglo parnu pilanu sa 2 gatera u Han-Kramu a u ugovornom području izgradilo 1,8 km šumske željezničke gravitacione pruge (koturače) i 1,5 km šumske ceste. Ono je do početka rata (1914) posjeklo oko 22.000 m³ čet. drveta, kada je obustavilo poslovanje (15, 16, 17).

*Preduzeće F. Cavallini, kasnije Mešić i Heim
— ugovor o eksploataciji šum. područja Točilo-Raduša*

Na submisijskoj prodaji, održanoj polovinom decembra 1910. god., inokosno preduzeće Felix Cavallini iz Zavidovića dobilo je u desetogodišnju eksploataciju šum. područje Točilo-Raduša (500 ha) u srezu bugojanskom. Predmet kupoprodaje bila je drvna masa od oko 55.000 m³ čet. drveta I i II klase, uz cijenu od 4,70 kruna za I a za II klasu 3,30 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Zbog finansijskih poteškoća preduzeće nije bilo u mogućnosti da pristupi realizovanju zaključenog ugovora pa je on u 1912. godini prenesen na firmu Mešić Ademaga i Heim Jakob. Pri tom je i trajanje ugovora reducirano na pet godina. Preduzeće Mešić i Heim je 1913. godine u Trnovači, između Bugojna i Gornjeg Vakufa, izgradilo parnu pilanu sa 2 gatera a za izvoz drveta iz ugovornog područja 800 m suvih riža i 9,0 km puteva. Ono je u toku 1913. i 1914. godine posjeklo i preuzelo u ugovornom području 18.300 m³ čet. drveta. Zbog ratnih neprilika preduzeće je krajem 1914. godine obustavilo sve radove u šumi, a krajem 1916. godine ustupilo u zakup pilansko postrojenje bečkoj firmi Ujedinjena industrija drveta a. d. (Vereinigte Holzindustrie A. G.). Ova posljednja je radila za potrebe vojske, iskorišćavala ratne zarobljenike za sječu šume i rad na pilani, koju je održavala u pogonu sve do jeseni 1918. godine kada je nastupio vojni slom i raspad Austro-Ugarske Monarhije (18, 19, 20).

(15) Begović, B.: *Osnivanje i razvoj industrije za preradu drveta na području Glasinačko-romanijskog regiona u periodu austro-ugarske uprave*. N. Š. br. 3—4. Sarajevo 1972. Str. 105.

(16) ABH — ZMF br. 6.798/BH ex 1912.

(17) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1914 — 1916*. Wien 1917. Str. 294—295.

(18) Kao pod 13.

(19) ABH — ZMF br. 1.386 i 5.859/BH ex 1911; br. 12.760 i 15.046/BH ex 1912; br. 4.900 i 17.631/BH ex 1913; br. 3.428/BH ex 1914 i br. 6.847/BH ex 1915.

(20) Kao pod 17.

*Preduzeće Filipović Š. i dr. — ugovor o eksploataciji
šum. područja Šiša-Palež-Bobinjak*

Šerifbeg Filipović, trgovac i malopilanar iz Ključa, pristupio je krajem decembra 1910. godine licitaciji sa pismenim ponudama o prodaji 460.000 m³ čet. drveta u šum. području Šiša — Palež — Bobinjak za čiju eksploataciju su, pored ostalih, naročito bile zainteresovane firme Otto Steinbeis u Dobrljin — Drvaru i firma Binder i Polgar iz Zemuna. Okuražen obećanjem Ljubljanske kreditne banke, Filipović je dao najpovoljniju ponudu i tako postao dostalac, što ne znači i kupac, jer je u smislu uslova submisijske prodaje Zajedničko ministarstvo finansija u Beču moglo prihvatiti ili odbiti ponudu, bez obzira na visinu ponuđene cijene. Firma Otto Steinbeis je neposredno poslije izvršene licitacije predala naknadnu ponudu sa cijenom, koju je dao Š. Filipović, opravdavajući svoj postupak navodima da će u slučaju odobrenja prodaje poslovanje firme Otto Steinbeis doći u težak položaj zbog zajedničkog korišćenja rijeke Sane i Une za transport drveta i jednog i drugog preduzeća. Istovremeno je Ljubljanska kreditna banka dala pismenu garanciju u pogledu redovnih plaćanja ugovorne takse za drvo koje preduzeće Š. Filipović bude posjeklo u ugovornom području. Svjesna činjenice da bi odbijanje ponude domaćeg preduzeća i ustupanje u eksploataciju ugovornog područja Šiša — Palež — Bobinjak stranom preduzeću izazvalo u javnosti jaku reakciju, što bi imalo negativno djeystvo i u političkom pogledu, austrougarska uprava je pristupila zaključivanju ugovora sa inokosnim preduzećem Š. Filipović. Ugovorno područje je zahvaćalo površinu od 1.433 ha sa drvnom masom od 460.000 m³ četinarskog drveta, koje je trebalo posjeći u toku 20 godina uz godišnji etat od oko 23.000 m³. Ugovorna cijena iznosila je 8,00 kruna za I i 6,00 kruna za II klasu četinarskog drveta po 1 m³ u šumi na panju.

Neposredno poslije zaključivanja ugovora koje je uslijedilo u februaru 1911. godine Š. Filipović je pristupio pripremama za pretvaranje svoga inokosnog preduzeća u javno trgovačko društvo, u koje su pored njega ušli kao suvlasnici Ivan Hribar, direktor Ljubljanske banke i Franz Tomac iz Ljubljane kao i Danilo Dimović, advokat iz Sarajeva. Novoosnovano preduzeće registrovano je kod Okružnog suda u Bihaću pod nazivom: »Šerifbeg Filipović i drugovi — trgovina drvetom u Ključu«. U slijedećoj godini (1912) izvršena je transakcija ugovora iz 1911. godine sa inokosnog preduzeća Šerifbeg Filipović na novoosnovano preduzeće Šerifbeg Filipović i drugovi — trgovina drvetom. Preduzeće nije moglo otpočeti sa realizovanjem ugovora zbog spora sa firmom Otto Steinbeis oko zajedničkog korišćenja rijeke Sane i Une za transport drveta. U tom sporu austrougarska uprava je očito favorizovala firmu Otto Steinbeis, jer je upućivala preduzeće Š. Filipović i dr. da se neposredno sporazumijeva sa svojim suparnikom. Zbog toga je preduzeće. Š. Filipović i dr. bilo primorano da traži odobrenje za odgodu sjećnih preliminar za 1911. i 1912. godinu, a da istovremeno plaća po ugovoru dospjele avanse. U 1913. godini došlo je do sporazuma u pogledu zajedničkog korišćenja rijeka Sane i Une za transport drveta. Firma Š. Filipović i dr. prodala je četinarsku

oblovinu postavno obala Sane mađarskoj firmi Binder i Polgar u Zemunu, a ova posljednja je u pogledu transporta drveta našla zajednički jezik sa firmom Otto Steinbeis. Za izvoz drveta iz ugovornog područja preduzeće je izgradilo 7,40 km šumske željezničke gravitacione pruge (koturače) sa 4 čekrka u dužini od 2.689 m. Početak prvog svjetskog rata i neprilike u vezi s njim onemogućile su preduzeću da redovno realizuje ugovor, tako da je ono posjeklo i preuzelo u toku 1913—1918. godine svega 21.500 m³ četinar-skog drveta I i II klase (21, 22, 23, 24).

Preduzeće G. Feltrinelli i komp.

— *dugoročni ugovor o eksploataciji*

šum. područja Gornja Prača i Bogovička pl.

Na submisijskoj licitaciji, održanoj 20. maja 1911. godine, italijanska firma G. Feltrinelli i komp., kao najpovoljniji ponuđač, dobila je u eksploataciju šumsko područje Gornja Prača i Bogovička pl. na površini od 6.122 ha. Predmet prodaje bilo je u Gornjoj Prači, (5.161 ha) oko 1.445.000 m³ drveta, od čega oko 420.000 m³ četinara i oko 1.025.000 m³ bukovine, a u Bogovičkoj planini (961 ha) oko 150.000 m³ četinarskog drveta. Za obadva ugovorna područja bio je određen rok trajanja ugovora od 20 godina. Ugovorne cijene su iznosile po 1 m³ drveta u šumi na panju, i to za šumsko područje Gornja Prača za čet. korisno drvo I klase 7,10 kruna; za čet. korisno drvo II klase 4,60 kruna; za bukovo korisno drvo 3,20 kruna; za bukovo ogrevno drvo (po 1 pram) 0,70 kruna, a za šumsko područje Bogovičke pl. za čet. korisno drvo I klase 8,40 kruna; za čet. korisno drvo II klase 5,90 kruna.

Firma je u 1912. godini pristupila eksploataciji ugovornog područja Gornja Prača, izgradila 6,0 km šumske željezničke pruge na lokomotivski pogon od Sjetline do Vrhprače, pristupila prebacivanju pilanskog postrojenja iz Kasindola u Sjetlinu, instalirajući u njega 12 punih gatera sa svim pomoćnim strojevima i uređajima i povezujući sa njim državnu željezničku stanicu u Sjetlini izgradnjom industrijske pruge u dužini od 3,3 km. Početak prvog svjetskog rata (1914) i objava rata Austro-Ugarskoj od strane Italije (1915) onemogućili su firmi realizovanje ugovora, tako da je ona do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) stvarno posjekla i preuzela svega 171.000 m³ drveta, od čega 69.000 m³ četinara i 102.000 m³ bukovine (25, 26).

(21) ABH — ZMF br. 16.040, 17.389 i 18.597/BH ex 1910; br. 5.561, 11.845 i 15.887/BH ex 1911.

(22) Kao pod 12.

(23) ABH — ZMF br. 4.186, 6.798, 9.481 i 18.613/BH ex 1912; br. 762 i 6.981/BH ex 1914; br. 4.183 i 9.444/BH ex 1915; br. 4.447/BH ex 1916 i br. 3.782/BH ex 1918.

(24) Kao pod 17.

(25) ABH — ZMF br. 8.096, 14.851 i 14.853/BH ex 1911; br. 3.898/BH ex 1914; br. 4.581 i 8.602/BH ex 1915; br. 8.526/BH ex 1916; br. 4.741/BH ex 1917 i br. 9.716/BH ex 1918.

(26) Kao pod 17.

Preduzeće Zadik S. Finci,
kasnije Societe Hellenique etc
— ugovor o eksploataciji šumskog područja
Romanija — Mokro

Preduzeće Zadik S. Finci, koje je imalo vlastitu parnu pilanu sa 5 gatera u Palama, dobilo je na submisijskoj licitaciji, održanoj 20. maja 1911. godine, u eksploataciju šumsko područje Romanija — Mokro (1.882 ha) sa 200.000 m³ četinarskog i 65.000 m³ bukovog drveta. Zaključivanjem ugovora o eksploataciji toga područja u trajanju od 20 godina, sa godišnjom sječivom masom od 10.000 m³ četinara i 3.250 m³ bukovine, uz cijene od 5,45 kruna za 1 m³ čet. drveta I klase; 5,35 kruna za 1 m³ čet. drveta II klase; 2,20 kruna za 1 m³ bukovog korisnog drveta i 0,30 kruna za 1 prm bukovog ogrevnog drveta u šumi na panju, preduzeće Zadik S. Finci nije moglo riješiti pitanje alimentacije svoje parne pilane u Palama koja je imala dvostruko veći proizvodni kapacitet nego što je iznosio ugovorom određeni godišnji etat. Glavni objekt koji je trebalo kupiti na toj licitaciji bila je Ravna pl., a to područje je dobila, kao najpovoljniji ponuđač mađarska firma F. Neuberger i sin iz Rijeke. Zbog toga je preduzeće Zadik S. Finci, ubijeđeno da nema drugog izlaza, i donijelo odluku da proda svoje pilansko postrojenje u Palama, prenese ugovor na kupca i likvidira svoje poslovanje. Ono je to učinilo u jesen 1913. godine, kada je prodalo pilansko postrojenje u Palama firmi »Societe Hellenique pour le commerce et l'industrie de bois« — »Griechisches Handel — und Holzindustrieverein« (Grčko društvo za trgovinu i industriju drveta) u Atini — filijala Pale, na koje je u proljeće 1914. godine prenesen ugovor o eksploataciji šumskog područja Romanija — Mokro. Početak rata (1914) onemogućio je firmi Societe Hellenique etc. realizovanje ugovora. Od ukupno posječenih 31.000 m³ četinara i 8.000 m³ lišćara (bukovine), u periodu 1911 — 1914. godine, obadvije firme su izvukle iz šume 17.500 m³ četinara i 3.500 m³ bukovine, dok je u šumi ostalo da čeka kraj rata oko 13.500 m³ četinarskog i oko 4.500 m³ bukovog drveta (27).

Preduzeće F. Neuberger i sin
— ugovor o eksploataciji šum.
područja Ravna pl.

U januaru 1911. godine raspisana je licitacija sa pismenim ponudama za prodaju drvnih masa u šumama istočnog dijela sarajevskog regiona. Među tim šumama nalazilo se i šumsko područje Ravna pl. (1.013 ha) sa 200.000 m³ čet. i 35.000 m³ bukovog drveta. Na licitaciji održanoj 20. maja iste godine najpovoljniju ponudu dalo je mađarsko preduzeće Felix Neuberger i sin iz Rijeke, sa kojim je zaključen 15-godišnji ugovor sa godišnjom sječivom masom od 13.400 m³ čet. i 2.300 m³ bukovog drveta, uz cijenu od 7,50 kruna za 1 m³ čet. korisnog drveta I klase; 1,70 kruna za 1 m³ čet. korisnog drveta

(27) Begović, B.: *Pojava i učešće grčkog kapitala u eksploataciji šuma i industrijskoj preradi drveta na području sarajevskog regiona za vrijeme austro-ugarske uprave*. N. Š. br. 10—11. Sarajevo 1974. Str. 335—344.

II klase; 2,50 kruna za 1 m³ bukovog korisnog i 0,25 kruna za 1 prm bukovog ogrevnog drveta u šumi na panju. Zbog poteškoća oko izgradnje šumskih transportnih komunikacija (2,0 km šum. gravitacionih željezničkih pruga i jedne žične željeznice u dužini od 1.000 m) preduzeće je u toku 1912. i 1913. godine realizovalo sječne preliminarne u smanjenom obimu, dok mu je od 1914. godine rat omeo, u velikoj mjeri, poslovanje u šumi. To je i bio razlog da su preduzeću od 1912 do 1918. godine odobrena svega tri sječna preliminar (za 1912, 1913, 1914) i da je ono do kraja rata (1918) posjeklo i izvuklo iz šume svega 32.900 m³ četinarara i 1.300 m³ bukovine, dok mu je u sječinama ugovornog područja ostalo oko 7.000 m³ čet. i oko 5.600 m³ buk. drveta (28, 29).

*Preduzeće L. Milić, kasnije
Šumsko-industrijsko d. d. »Vrbanja«
— ugovor o eksploataciji šum. područja
Vrbanja — Bila*

Početak marta 1911. godine raspisana je licitacija u šumskom području Vrbanja — Bila, na teritoriji kotorvaroškog i travničkog sreza, za prodaju submisijom oko 1.000.000 m³ četinarskog i 574.000 m³ bukovog drveta. Na toj licitaciji, održanoj krajem maja iste godine, postao je kupac i dobio u dugoročnu eksploataciju to šumsko područje banjalučki trgovac drvetom Lazar Milić, sa kojim je i zaključen dugoročni ugovor u trajanju od dvadeset godina (1912—1931). Predmet ugovora bila je eksploatacija šuma u području Vrbanje — Bile na površini od 9.155 ha sa prosječnim godišnjim etatom od oko 50.000 m³ čet. i oko 28.700 m³ buk. korisnog drveta uz isključenje buk. ogrevnog drveta kao i ostalih vrsta lišćara. Ugovorne cijene su iznosile po 1 m³ korisnog drveta u šumi na panju za čet. korisno drvo I klase 3,40 kruna; za čet. korisno drvo II klase 2,10 kruna i za buk. korisno drvo 1,40 kruna. Inokosno preduzeće L. Milić nije bilo toliko finansijski situirano da bi se moglo upustiti u eksploataciju tako krupnog objekta. Ovo tim prije što je za tu eksploataciju trebalo, pored izgradnje velikog industrijskog postrojenja za preradu drveta, izgraditi oko 45 km šumske željezničke pruge koja bi povezivala Banjaluku sa ugovornim područjem Vrbanja — Bila, a uz to još i potrebnu mrežu šumskih komunikacija unutar ugovornog područja. Ono je zbog toga, neposredno poslije zaključivanja ugovora, početkom 1912. godine, povelu akciju za osnivanje akcionarskog društva u kome bi L. Milić ostao glavni akcioner, dok bi jedan dio akcija prepustio najužem krugu svojih prijatelja koji bi finansijskim sredstvima pridonijeli sanaciji i pomogli prosperitetu preduzeća. Među tim budućim akcionerima nalazili su se Stokanović Pero i Jovanović Đorđe, trgovci iz Tuzle, te Petrović dr Diogen i Samouković Risto, posjednici iz Sarajeva koji su, skupa sa L. Mi-

(28) ABH — ZMF br. 8.096 i 12.254/BH ex 1911; br. 3.508/BH ex 1914; br. 754/BH ex 1915; br. 5.780, 8.525 i br. 11.535/BH ex 1916; br. 5.324/BH ex 1917 i br. 9.361/BH ex 1918.

(29) Kao pod 17.

ličem, postavili nadležnim vlastima zahtjev za odobrenje osnivanja akcionarskog društva. Njihov pravni zastupnik bio je sarajevski advokat dr Milan Srškić. Oni su u julu 1912. godine osnovali akcionarsko preduzeće pod nazivom »Šumsko-industrijsko d. d. Vrbanja« sa sjedištem u Banjaluci, na koje je u oktobru iste godine izvršen prenos ugovora o eksploataciji šumskog područja Vrbanja — Bila sa inokosnog preduzeća L. Milić. Osnovni kapital novoosnovanog akcionarskog preduzeća iznosio je 300.000 kruna podijeljenih u 1.000 akcija po 300 kruna nominalne vrijednosti. Novo preduzeće nije bilo u mogućnosti da izvršava ugovorne obaveze prema zemaljskom eraru kao ugovornom kontrahentu zbog velikih investicionih ulaganja koja su prethodila realizovanju ugovora. Ovo tim prije što su dospjela potraživanja zemaljskog erara od bivšeg inokosnog preduzeća L. Milić i novoosnovanog akcionarskog preduzeća Šumsko-industrijsko d. d. »Vrbanja« prelazila iznos osnovnog kapitala novoformiranog akcionarskog društva. Ovo posljednje se zbog toga i orijentisalo na traženje kapitalom jakog partnera, koga bi uvuklo u svoje poslovanje i obezbijedilo redovno realizovanje ugovora. U tome je imalo uspjeha. Poznata austrijska firma Filiale der Aktiengesellschaft und Dampfsägenbetrieb, vormals P. u. C. Goetz & komp. (Filijala akcionarskog društva za dobivanje drveta i pogon parnih pilana, prije P. i C. Goetz i komp.) u Beču dobila je već u 1913. godini u posjed sve akcije preduzeća Šumsko-industrijsko d. d. »Vrbanja« u Banjaluci i time postala njegov isključivi vlasnik. Početkom 1915. godine došlo je do osnivanja novog preduzeća koje je umjesto Šumsko-industrijskog d. d. »Vrbanja« dobilo naziv »Bosnische Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Dampfsägebetrieb« (Bosansko akcionarsko društvo za dobivanje drveta i pogon parnih pilana) u Banjaluci, sa kapitalom od 1.500.000 kruna podijeljenih u 5.000 akcija po 300 kruna nominalne vrijednosti, s tim što će se dotadašnjih 1.000 akcija Šumsko-industrijskog d. d. »Vrbanja« povući iz prometa a umjesto njih emitovati nove akcije koje će glasiti na novoosnovano akcionarsko društvo. Ubrzo iza toga uslijedilo je prenošenje ugovora o eksploataciji šumskog područja Vrbanja — Bila sa inokosnog preduzeća L. Milić, odnosno sa preduzeća Šumsko-industrijsko d. d. »Vrbanja«, na novoosnovano preduzeće Bosansko akcionarsko društvo za dobivanje drveta i pogon parnih pilana u Banjaluci. Ovo posljednje je u stvari predstavljalo isturenu poziciju bečke firme Filiale der Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Dampfsägenbetrieb, vormals P. u. C. Goetz & komp. koja je krajem 1913. godine dobila na licitaciji u dugoročnu eksploataciju prostrane komplekse šuma u fočanskom regionu. Ta firma je već 1915. godine pristupila razgovorima i pregovorima sa Zemaljskom vladom za BiH i Zajedničkim ministarstvom finansija u Beču u pogledu prenošenja ugovora o eksploataciji fočanskih šuma na preduzeće Bosansko akcionarsko društvo za dobivanje drveta i pogon parnih pilana u Banjaluci, o fiksiranju novog termina za početak realizovanja ugovora o eksploataciji šumskog područja Vrbanja — Bila, o reviziji fočanskog i vrbanskog ugovora u pogledu načina sječa i šumske takse itd. To joj je i uspjelo. Do početka sječe šume i u jednom i u drugom ugovornom području stvarno nije došlo sve do kraja rata (1918), do kada

je firmi uspjelo jedino da izgradi 44 km dugu šumsku željezničku prugu od Banjaluke do Maslovara i da izvrši najveći dio radova oko podizanja parne pilane u Banjaluci (30, 31, 32).

*Preduzeće G. Hagenbucher,
kasnije Ugar — šumska industrija
d. d. Braća Hagenbucher —
ugovor o eksploataciji šum.
područja Ugar*

Pored prodaje šumskog područja Vrbanja — Bila, održana je krajem maja 1911. godine submisijaska prodaja sječivih masa čet. drveta u susjednom šumskom području Ugar (4.900 ha), na teritoriji sreza travničkog i banjalučkog. Na licitaciju je prispjelo ukupno šest ponuda, od kojih je najpovoljnija bila inokosnog preduzeća Hagenbucher Georga, industrijalca iz Linza u Austriji, koji je inače bio njemački državljanin. Sa njim je u julu 1911. godine zaključen dugoročni ugovor o eksploataciji šumskog područja Ugar u trajanju od 20 godina (1912—1932). Predmet ugovora je bila sječa oko 842.000 m³ čet. korisnog drveta uz cijenu od 8,60 kruna za I i 1,20 kruna za II klasu po 1 m³ u šumi na panju. Prosječni godišnji etat je iznosio oko 42.000 m³ čet. korisnog drveta I i II klase. Krajem 1912. godine inokosno preduzeće G. Hagenbucher pretvoreno je u akcionarsko društvo pod nazivom Ugar — Forstindustrie Aktiengesellschaft, Gebrüder Hagenbucher (Ugar — šumska industrija a. d. Braća Hagenbucher). Osnovni kapital novoosnovanog društva iznosio je 2.650.000 kruna, podijeljenih u 13.250 akcija po 200 kruna, koje su glasile na donosioce i koje su najvećim dijelom bile u rukama braće Hagenbucher dok se samo manji dio akcija nalazio u posjedu nekolicine austrijskih industrijalaca. U vezi s tim izvršen je i prenos ugovora o eksploataciji šumskog područja Ugar iz 1911. godine sa inokosnog preduzeća G. Hagenbucher na novoosnovano preduzeće Ugar — Forstindustrie A. G. — Gebrüder Hagenbucher. Preduzeće je i prije i poslije transakcije imalo poteškoća oko izgradnje žične željeznice Turbe — ugovorno područje, kao i pilanskog postrojenja u Turbetu, koje je stavljeno u redovan pogon tek u septembru 1913. godine. Do početka rata (1914) preduzeće je izgradilo 11,2 km žične željeznice i 16,7 km šum. željezničke pruge na lokomotivski pogon. U ove objekte, uključujući podignuto pilansko postrojenje sa 8 gatera u Turbetu i niz građevinskih objekata za potrebe šumske manipulacije u ugovornom području, preduzeće je investiralo oko 3.900.000 kruna. Sječne preliminarne za 1912. i 1913. godinu preduzeće je realizovalo gotovo u cijelosti, iako sa izvjesnim zakašnjenjem. Posjeklo je i iz šume na pilansko stovarište u Turbetu dopremilo 82.240 m³ čet. drveta. Nije mu;

(30) Kao pod 12.

(31) ABH — ZMF br. 8.393, 11.987, 17.610 i 20.110/BH ex 1911; br. 1.699, 1.791, 3.520, 5.791, 11.833 i 12.190/BH ex 1912; br. 4.536, 15.120 i 15.287/BH ex 1914; br. 3.397, 4.209, 4.375, 5.025, 7.434, 8.805 i 11.712/BH ex 1915; br. 4.268, 7.408 i 16.749/BH ex 1916 i br. 16.749/BH ex 1917.

(32) ABH — Inv. O. — P. br. 936.

međutim, uspjelo da sječni preliminar za 1914. godinu realizuje više od 18%, tako da je do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) posjeklo i preuzelo sveukupno 90.000 m³ četinarskog drveta I i II klase (33, 34).

*Preduzeće P. Biankini i dr.
parna pilana i eksport drveta
u Ustipraču — ugovor o eksploataciji
šum. područja Kovač i Štakorina*

Na licitaciji koja je vršena na osnovu pismenih ponuda, održanoj 30. maja 1911. godine, Petar Biankini iz Zadra i Zajko Karahmet iz Ustiprača, koji su imali registrovanu firmu pod nazivom Parna pilana i društvo za eksport drveta (Dampfsäge und Holzexportgesellschaft — P. Biankini & Z. Karahmet), dobili su u eksploataciju šumsko područje Kovač — Štakorina II na površini od 1.769 ha, na teritoriji čajničkog sreza. Predmet sa ovom firmom zaključenog 20-godišnjeg ugovora bila je drvna masa od oko 236.000 m³ četinarskog i oko 88.000 m³ bukovog korisnog drveta sa neoznačenom količinom otpadajućeg ogreva. Ugovorne cijene su iznosile za čet. korisno drvo I klase 5,40 kruna i II klase 2,60 kruna, dok je cijena za buk. korisno drvo iznosila 1,40 kruna, a za ogrev 0,10 kruna po 1 m³ u šumi na panju. Za industrijsku preradu drveta firma je podigla na obali Drine u Ustipraču parnu pilanu sa 2 gatera, a u ugovornom području i žičnu željeznicu u dužini od 185 m. Zbog finansijskih poteškoća firma nije mogla pristupiti realizovanju ugovora, pa je bila prinuđena da se udruži sa stranim kapitalom (S. Flössel i G. Franz iz Beča) i registruje kao društvo sa ograničenim jamstvom i osnovnim kapitalom od 2.000.000 kruna. Zbog ratnog stanja preduzeće je ostalo neaktivno sve do kraja rata i prestanka austrougarske uprave u BiH (35, 36, 37).

*Preduzeće Prnjatović i Stijaković
— ugovor o eksploataciji šum.
područja Prenj — Glogovo i Ričice*

Početkom maja 1911. godine raspisana je, a 22. juna iste godine održana licitacija sa pismenim ponudama za prodaju 16.000 m³ čet. drveta I i II klase i oko 51.000 m³ buk. korisnog i ogrevnog drveta u šum. području Prenj — Glogovo, sa gravitacijom na željezničku stanicu Prenj, te 2.100 m³ čet. drveta I i II klase u šum. području Ričice, sa gravitacijom na Ostrožac, na teritoriji konjičkog sreza. Kao najbolji ponuđač na toj licitaciji ostalo

(33) ABH — ZMF br. 8.393 i 11.377/BH ex 1911; br. 17.941/BH ex 1912; br. 5.518 i 15.658/BH ex 1913; br. 2.261, 3.429, 4.083 i 4.155/BH ex 1914; br. 194, 5.412 i 9.909/BH ex 1915; br. 14.126/BH ex 1916 i br. 5.586/BH ex 1917.

(34) Kao pod 17.

(35) ABH — ZMF br. 10.070, 15.210 i 15.912/BH ex 1911; br. 13.139 i 15.093/BH ex 1914; br. 5.782, 7.206 i br. 8.700/BH ex 1918.

(36) Trgovački registar Okružnog suda Sarajevo.

(37) Kao pod 17.

je preduzeće Maksim Prnjatović i Risto Stijaković sa kojim je u julu iste godine zaključen ugovor o eksploataciji šum. područja Prenj — Glogovo u trajanju od 10 godina i šum. područja Ričice u trajanju od 6 godina, sa ukupnim prosječnim godišnjim etatom od oko 2.000 m³ čet. i oko 5.100 m³ buk. drveta. Ukupna površina ugovornog područja iznosila je 1.117 ha, a ugovorne cijene su bile utvrđene za čet. korisno drvo I klase 5,75 kruna, II klase 3,25 kruna i za buk. korisno drvo 3,15 kruna po 1 m³, a za buk. ogrevno drvo 1,50 kruna po 1 m³ u šum. području Prenj — Glogovo, dok su ugovorne cijene za šum. područje Ričice iznosile za čet. korisno drvo I klase 5,10 kruna, a II klase 3,25 kruna po 1 m³ u šumi na panju.

Za izvoz drveta iz ugovornog područja preduzeće je izgradilo 3,6 km šumske ceste, 3,00 km šumskih vlaka i 1.500 m suvih riža. Ono je u 1912, a posebno u 1913. godini radilo sa dosta poteškoća i bilo u zaostatku sa plaćanjima dospjelih avansa. Početkom rata (1914) obustavljeno je poslovanje preduzeća, jer je M. Prnjatović umro, R. Stijaković interniran, a njihov glavni poslovođa i opunomoćenik R. Petrović mobilizovan u vojsku. Preduzeće je uspjelo da po sječnim preliminarima za 1912 i 1913. godinu posiječe i izradi oko 3.800 m³ četinarara i 4.300 m³ bukovine, od čega je neizveženo i ostalo da leži u šumi oko 3.000 m³ četinarskog i oko 1.000 m³ bukovog drveta (38, 39, 40).

— ugovor o eksploataciji šum. područja
kasnije Industrijsko i trgovačko a. d.

— ugovor o eksploataciji šum. područja
Nemila

Početkom maja 1911. godine raspisana je, a početkom jula iste godine održana licitacija sa submisijском prodajom četinarskog i lišćarskog drveta u šumskom području Nemila, izdvojenog za ove svrhe na površini od 8.067 ha. U oštroj konkurenciji sa još tri firme najpovoljniju ponudu dalo je preduzeće Mahmudbeg Fadilpašić i konz. iz Sarajeva, čiji su članovi i vlasnici bili isključivo domaći ljudi (Fadilpašić Mahmudbeg, veleposjednik iz Sarajeva; Dučić Jovo, trgovac iz Trebinja; Hadžišabanović Asim i Vasiljević Vaso, trgovci iz Sarajeva; Kovačević Milan, trgovac iz Stoca; Popara Mihajlo i Merćep Vladimir, trgovci iz Bileće i Dimović Danilo, advokat iz Sarajeva). Sa tim konzorcijem zaključen je početkom novembra 1911. godine dugoročni ugovor o dvadesetogodišnjoj eksploataciji šuma u području Nemila, u kome se nalazilo oko 1.243.000 m³ sječive drvene mase četinarara i lišćara, od čega 366.000 m³ čet. drveta I i II klase, 20.000 m³ hrastovog korisnog i ogrevnog drveta i 857.000 m³ bukovine, od koje je na korisno drvo otpadalo 386.000 m³, a na ogrevno 471.000 m³. Ovo posljednje je bilo predmet fakultativne prodaje. U vezi s tim je bilo i određeno da će u slučaju nezainteresovanosti kupca to drvo preuzeti režijsko poslovanje šumske uprave u Nemiloj i iz njega izrađivati drveni ugljen za potrebe Vareške industrije željeza. Prosječe-

(38) Kao pod 12.

(39) ABH — ZMF br. 10.069 i 14.180/BH ex 1911; br. 11.476/BH ex 1913; br. 7.367/BH ex 1915 i br. 5.780/BH ex 1916.

(40) Kao pod 17.

ni godišnji etat iznosio je oko 18.000 m³ četinarskog, 19.000 m³ bukovog i 1.000 m³ hrastovog drveta, isključujući pri tome bukovo ogrevno drvo. Ugovorna cijena za kupljeno drvo u šumi na panju iznosila je: za čet. korisno drvo I klase po 1 m³ 6,30 kruna; za čet. korisno drvo II klase po 1 m³ 2,00 krune; za bukovo korisno drvo po 1 m³ 1,80 kruna; za hrastovo korisno drvo po 1 m³ 14,00 kruna i za hrastovo ogrevno drvo po 1 m³ 0,50 kruna.

Ovo preduzeće je pristupilo realizovanju ugovora u 1912. godini, ali se pri tome, zbog neizgrađenih šumskih transportnih komunikacija, ograničilo na sječu četinarara. Ono se već u početku svoga poslovanja našlo u teškoj finansijskoj krizi zbog iskrsljih poteškoća oko obezbjeđenja kredita za investiciona ulaganja u vezi sa izgradnjom mreže šumskih saobraćajnica i industrijskog postrojenja za preradu drveta. Zbog toga je bilo prisiljeno da angažuje strani kapital, koji će u tom preduzeću preuzeti vodeću ulogu. U vezi s tim došlo je u 1913. godini do osnivanja i registracije akcionarskog preduzeća pod nazivom Industrie — und Handelsaktiengesellschaft »Bosna« (Industrijsko i trgovačko akcionarsko društvo »Bosna«) sa osnovnom glavnicom od 400.000 kruna, podijeljenom u 2.000 komada akcija po 200 kruna koje su glasile na donosioca. U martu 1914. godine osnovni kapital ovog društva povećan je na 600.000 kruna emitovanjem novih 1.000 akcija po 200 kruna. Na čelu direktorijuma nalazio se predstavnik austrijskog kapitala dr Viktor Wutte, dok su dotadašnji suvlasnici konzorcija postali akcioneri novoosnovanog akcionarskog preduzeća. Prenos dugoročnog ugovora sa preduzeća M. Fadilpašić i konz. na firmu Industrie — und Handelsaktiengesellschaft »Bosna« izvršen je u januaru 1914. godine, a ratifikacija te transakcije u aprilu iste godine. Preduzeće je u 1913. godini u Begov-hanu podiglo parnu pilanu sa 4 puna gatera i izgradilo 13,1 km šumske željezničke gravitacione pruge (koturače), ali svoje poslovanje u šumi i na pilani nije moglo normalizovati, jer su ga u tom pogledu onemogućile prilike i događaji koji su nastupili povodom tzv. balkanske krize i djelomične mobilizacije ljudstva i stočnih zaprega (1913), kao i početak prvog svjetskog rata (1914). Preduzeću je zbog toga do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) uspjelo da realizuje oko 100.000 m³ četinarskog i lišćarskog korisnog drveta, što je iznosilo nepotpuna tri godišnja etata (41,42,43,44).

*Preduzeće H. Džinić, kasnije
Dnoluka — šumska industrija d. d.
— ugovor o eksploataciji šum.
područja Dnoluka*

Pored šumskog područja Vrbanja — Bila i šum. područja Ugar u 1911. godini na submisijsku prodaju iznesene su sječive drvene mase u šumskom području Dnoluka (823 ha), na području travničkog i jajačkog sreza. Kao

(41) Kao pod 12.

(42) ABH — ZMF br. 11.376 i 16.997/BH ex 1911; br. 7.294 i 8.255/BH ex 1913; br. 71 i 4.400/BH ex 1914; br. 2.241/BH ex 1915; br. 3.884 i 5.780/BH ex 1916; br. 12.126/BH ex 1917.

(43) Kao opd 36.

(44) Kao pod 17.

najbolji ponuđač na ovoj licitaciji, održanoj iste godine, ostalo je inokosno preduzeće Hamidbeg Džinić iz Banjaluke, čija je ponuda bila veća za blizu 60% od kalkulisane vrijednosti prodajnog objekta. Sa Džinićem je u decembru 1911. godine zaključen dugoročni ugovor o eksploataciji šumskog područja Dnoluka. Predmet zaključenog ugovora, čiji je rok trajanja bio određen sa deset godina (1912 — 1921) bila je sječa oko 200.000 m³ čet. korisnog drveta I i II klase, te 30.000 m³ buk. korisnog i ogrevnog drveta. Ugovorna cijena za kupljeno drvo iznosila je 5,10 kruna po 1 m³ čet. korisnog drveta I klase; 2,50 kruna po 1 m³ za drvo II klase; 2,50 kruna po 1 m³ za buk. korisno drvo i 0,70 kruna po 1 prm za buk. ogrevno drvo u šumi na panju.

Finansijski neobezbijedeno inokosno preduzeće H. Džinić nije pristupilo realizovanju zaključenog ugovora niti u 1912. niti u 1913. godini, opravdavajući se da ne može otpočeti sječu drveta prije izgradnje šum. transportnih komunikacija i industrijskog postrojenja za preradu drveta. Ono je istovremeno bilo u stalnom kontaktu i pregovorima sa susjednim preduzećem G. Hagenbucher u Turbetu za ustupanje i prenos dugoročnog ugovora i ugovornog područja Dnoluka. Da izbjegne otpor austrougarske uprave protiv takvih transakcija, koje su imale špekulativni karakter, inokosno preduzeće H. Džinić je u septembru 1913. godine pristupilo osnivanju akcionarskog društva pod nazivom Dnoluka — šumska industrija d. d. Osnovni kapital toga društva iznosio je 600.000 kruna podijeljenih u 3.000 akcija po 200 kruna, od kojih je polovina bila u posjedu Hamidbega Džinića, njegovog brata Hakibega Džinića, zeta Ibrahimbega Čengića i Šerifa Arnautovića, a druga polovina u rukama industrijalca Serelmann dr Eduarda i njegovog zeta Horvath dr Mora. Novoosnovano akcionarsko preduzeće zatražilo je odobrenje za prenos ugovora iz 1911. godine o eksploataciji šumskog područja Dnoluka sa inokosnog preduzeća H. Džinić na firmu Dnoluka — šumska industrija d. d., što je uslijedilo tek u maju 1914. godine nakon intenzivnih akcija i intervencija i političkog držanja, skretanja i preorijentacije Hamidbega Džinića.

Ni preduzeće Dnoluka — šumska industrija d. d. nije moglo pristupiti realizovanju na sebe prenesenog dugoročnog ugovora iz 1911. godine. Ono je po početku prvog svjetskog rata (1914) zatražilo odgađanje realizovanja sjećnih etata do normalizovanja prilika, što je praktično značilo do kraja rata, koristeći se pri tome odredbama o moratorijumu dugovanja. U međuvremenu su gotovo sve akcije preduzeća Dnoluka — šumska industrija d. d. dospjele u posjed bečkog kreditnog zavoda »Wiener Kreditverein für Handel und Gewerbe«, a neposredno iza toga u ruke bečke firme »Die vereinigte Holzindustrie A. G.«, iza koje je stajao austrijski industrijalac i finansijer Oskar Körner. koji je u to vrijeme već posjedovao i kompletni paket akcija preduzeća »Ugar — Forstindustrie A. G. Gebrüder Hagenbucher« u Turbetu i poveo pregovore sa Zemaljskom vladom za BiH o integrisanju preduzeća »Ugar — Forstindustrie A. G. Gebrüder Hagenbucher« i preduzeća

»Dnoluka — šumska industrija d. d.« u jedno jedinstveno preduzeće uz istovremenu reviziju dugoročnih ugovora za eksploataciju ugovornih područja Ugar i Dnoluka (45,46,47,48).

Preduzeće J. Dabović
— ugovor o eksploataciji
šum. područja Pastirjevo

Polovinom maja 1912. godine održana je submisijaska prodaja oko 105.000 m³ bukovog drveta, od čega oko 30.000 m³ korisnog i oko 75.000 m³ (97.500 prm) ogrevnog, u šum. području Pastirjevo, na teritoriji bosansko-novskog sreza. Ovo drvo je bilo prvenstveno namijenjeno izradi željezničkih pragova za željezničku prugu Bos. Novi — Bihać. Dostalac i kupac drveta na toj licitaciji bio je banjalučki trgovac i preduzetnik Jovo Dabović. Sa njim je i zaključen šestogodišnji ugovor o eksploataciji šumskog područja Pastirjevo (1.000 ha), uz godišnju sječu od 5.000 m³ buk. korisnog i 12.500 m³ (16.250 prm) ogrevnog drveta. Ugovorna cijena je iznosila 3,60 kruna po 1 m³ korisnog i 1,20 kruna po 1 prm ogrevnog drveta u šumi na panju. Preduzeće je na osnovu ovog ugovora realizovalo svega dva godišnja etata (za 1913. i 1914. godinu), a tek nakon završetka rata (1918) nastavilo sa prekidnim poslovanjem i ugovor u cijelosti realizovalo (49, 50).

Preduzeće S. Babić, kasnije
»Babić« — industrija drva d. d.
i ugovor o eksploataciji šumskog
područja Čemernica

Spasoje Babić, trgovac drvetom i posjednik pilane na vodeni pogon u Banjaluci, kupio je na licitaciji sa pismenim ponudama, održanoj polovinom maja 1912. godine, 85.000 m³ četinarskog drveta I i II klase i 115.000 m³ bukovog drveta u šumskom području Čemernica, (2.300 ha) na području banjalučkog, kotorvarškog i varcarvakufskog sreza. Sa inokosnim preduzećem S. Babić zaključen je u augustu 1912. godine ugovor u trajanju od 10 godina, sa prosječnim godišnjim etatom od 8.500 m³ četinarskog i 11.500 m³ bukovog drveta. Ugovorna cijena za 1 m³ korisnog drveta u šumi na panju iznosila je: za čet. drvo I klase 6,70 kruna; za čet. drvo II klase 3,00 krune i za buk. korisno drvo 3,42 krune.

(45) Holzverkauf. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 36. Wien 1911. Str. 331.

(46) ABH — ZMF br. 18.432 i 20.170/BH ex 1911; br. 7.705/BH ex 1912; br. 5.831 i 10.515/BH ex 1914; br. 785/BH ex 1915; br. 9.129 9.948 i 11.103/BH ex 1917 i br. 16.829/BH ex 1918.

(47) ABH — Priv. reg. br. 97 i 1.379 ex 1913 i br. 120 ex 1914.

(48) Kao pod 36.

(49) ABH — ZMF br. 7.778/BH ex 1912.

(50) Šerbetić, A.: Razvoj šumarstva u BiH. Bosna i Hercegovina kao privredno područje. Sarajevo 1938.

U martu 1914. godine S. Babić je uz pomoć banjalučke Banke za trgovinu i obrt d. d. osnovao i registrovao akcionarsko preduzeće pod nazivom »Babić« — industrija drva d. d. u Banjaluci. Osnovni kapital akcionarskog društva iznosio je 150.000 kruna, podijeljenih u 1.500 akcija po 100 kruna nominalne vrijednosti, od kojih je 50% glasilo na određeno ime a 50% na donosioca. Među akcionarima ovog preduzeća, pored S. Babića, nalazili su se Poljokan Salomon, direktor Banke za trgovinu i obrt u Banjaluci, Hifzo Bahtijarević, banjalučki gradonačelnik, Janković Mišo i Trifković Hadži Risto, trgovci iz Banjaluke i dr. Za izvoz drveta iz šume do Bočca na Vrbasu preduzeće je podiglo žičaru u dužini od 1,2 km i pilansko postrojenje sa 2 gatera, ali mu je zbog nemirne 1913. i nastupa prvog svjetskog rata 1914. godine bilo onemogućeno da razvije svoje poslovanje. Njemu je uspjelo da posiječe po sječnom preliminaru za 1913. godinu svega 9.600 m³ četinarskog i oko 2.000 m³ bukovog drveta, ali je od toga ostalo neizvezeno iz šume oko 7.000 m³ čet. i oko 1.900 m³ buk. drveta. Preduzeće nije posjeklo ni jedno stablo koje je pripadalo sječnom preliminaru za 1914. i ostale ratne godine (51, 52).

*Preduzeće Th. Suchy i njegov
nasljednik Bos. herc. špeditersko
i trgovačko društvo — ugovor o eksploataciji
šum. područja Duboki potok*

Inokosno preduzeće Theodor Suchy iz Sarajeva dobilo je, kao najbolji ponuđač, na licitaciji i submisijskoj prodaji, održanoj krajem jula 1912. godine, u dugoročnu eksploataciju šumsko područje Duboki potok na površini od 774 ha, koje se nalazilo kod Bradine u konjičkom srezu. Predmet u augustu iste godine zaključenog ugovora bilo je 100.000 prn bukovog ogrevnog drveta, koje će se sjeći u godišnjim količinama po 10.000 prn. Ugovorna cijena je iznosila 2,56 kruna po 1 prn ogrevnog drveta u šumi na panju. Za izvoz ugovornog drveta preduzeće je duž Dubokog potoka izgradilo vodenu rihu od 5,5 km, koja je dopirala do u blizinu želj. stanice Bradina.

Preduzeće je do kraja 1913. godine posjeklo i izradilo 12.650 prn a u toku 1914. godine 11.350 prn. Krajem novembra 1914. godine Th. Suchy je nenadano umro a poslije njegove smrti ugovor je prenesen na Bos. herc. špeditersko i trgovačko akcionarsko društvo Šahinagić, Besarović, Salom i Heim (Bos. herz. Speditionen — und Handelsaktiengesellschaft) u Sarajevu, koje je u toku rata (1915 — 1918) nastavilo da radi u ograničenom obimu, liferujući za potrebe vojske i stanovništva grada Mostara i Sarajeva godišnje 6.000 — 8.000 prn bukovog ogrevnog drveta (53,54).

(51) *Holzverkauf*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 9. Wien 1912. Str. 79.

(52) ABH — ZMF br. 8.345 i 12.294/BH ex 1912; br. 3.145 i 12.401/BH ex 1914; br. 7.999/BH ex 1915 i br. 5.780/BH ex 1916.

(53) *Holzverkauf*. Oesterr. F. u. J.Z. Nr. 27. Wien 1912. Str. 236.

(54) ABH — ZMF br. 11.920/BH ex 1912; br. 4.247/BH ex 1913; br. 14.180 i 15.176/BH ex 1914; br. 1.307 i 4.998/BH ex 1915; br. 15.309 i 15.949/BH ex 1917.

*Preduzeće I. Fischer — ugovor o eksploataciji
šumskog područja Ozren pl.*

Na licitaciji i submisijskoj prodaji 10.000 m³ četinarskog i oko 16.000 m³ bukovog drveta u šumskom području Ozren pl. (2.388 ha), na teritoriji gračaničkog i maglajskog sreza, održanoj početkom augusta 1912. godine ostalo je kao kupac inokosno preduzeće Ignatz Fischer iz Bos. Petrova Sela kod Gračanice. Sa njim je u septembru 1912. godine zaključen, a u novembru iste godine ratifikovan dvogodišnji ugovor o godišnjoj sječi oko 5.000 m³ četinarskog i oko 8.000 m³ bukovog drveta, uz cijenu od 5,10 kruna po 1 m³ čet. korisnog drveta I klase, 1,80 kruna čet. korisnog drveta II klase i 2,05 kruna bukovog korisnog drveta, dok je cijena za bukovo ogrevno drvo iznosila 0,20 kruna po 1 prm u šumi na panju. Trajanje ugovora bilo je predviđeno do kraja 1914. godine, ali je nastankom prvog svjetskog rata u julu 1914. godine ometeno njegovo potpuno realizovanje pa je, s tim u vezi, preduzeću bilo odobreno produženje roka realizovanja do kraja 1915. godine. Preduzeće je po ovom ugovoru posjeklo, izradilo i preuzelo ukupno 16.600 m³ četinarskog korisnog drveta I i II klase, te 10.700 m³ bukovog drveta, od čega 6.800 m³ korisnog i 3.900 m³ (5.200 prm) ogrevnog (55).

*Preduzeće Prva hercegovačka
industrija drveta Ivanišević
i komp. — ugovor o eksploataciji
šum. područja Crna gora —
Slatinica-Račica-Gušće-Rakitnica*

Početkom 1908. godine zaključen je sa inokosnim preduzećem Ilija Ivanišević iz Mostara, na osnovu direktne pogodbe, desetogodišnji ugovor o sječi 45.000 m³ četinarskog i 40.000 m³ bukovog drveta u području Rakov laz — Kiser u konjičkom srezu.

U maju 1913. godine Zemaljska vlada za BiH raspisala je submisijsku licitaciju za prodaju 208.000 m³ četinarskog i 62.000 m³ bukovog drveta u šumskom području Crna gora — Slatinica — Račica — Gušće — Rakitnica (1733 ha) na teritoriji konjičkog sreza. Licitacija je održana 19. VI iste godine. Kao najbolji ponuđač na toj licitaciji ostala je firma I. Ivanišević, koja je još u 1909. godini bila registrovana pod nazivom Prva hercegovačka industrija drveta Ivanišević i komp. Sa tom firmom je u septembru 1913. godine zaključen desetogodišnji ugovor (1914 — 1924), uz godišnju sječu od oko 20.800 m³ čet. i oko 6.200 m³ buk. drveta. Ugovorna cijena za prvi petogodišnji period (1914 — 1919) iznosila je za čet. drvo I klase 3,00 kruna, II klase 1,60 kruna, a za buk. korisno drvo 1,70 kruna po 1 m³ u šumi na panju, dok su cijene za drugi petogodišnji period (1920 — 1924) bile nešto veće i iznosile za čet. korisno drvo I klase 3,31 krunu, za II klasu 1,67 kruna, a za buk. korisno drvo 1,92 kruna. Firma je već tada (1913) u Bijeloj kod Konjica imala pilanu na parni pogon sa 2 puna gatera, parionom, sušionom i

(55) ABH — ZMF br. 12.295/BH ex 1912; br. 3.065 i br. 5.291/BH ex 1915.

parketarnicom, a u šumskom području Rakov laz 5,8 km šumske gravitacione željezničke pruge (koturače). U vezi sa novozaključenim ugovorom iz 1913. godine firma je preduzela sve pripremne radove za proširenje postojećeg pilanskog postrojenja na dvostruko veći proizvodni kapacitet, te pristupila radovima oko projektovanja i izgradnje šumskih saobraćajnica u novom ugovornom području. Sve ovo joj je bilo olakšano jer je za finansiranje svog proširenog poslovanja obezbijedila sredstva kod Ljubljanske kreditne banke, iza koje je stajala Živnostenska banka u Pragu. Firma je do početka rata (1914) u oba ugovorna područja imala izgrađenih 8,0 km koturača, 14 km šumskih puteva, 6.000 m suvih riža i 3,0 km šumskih vlaka. Zbog poteškoća oko izgradnje potrebne mreže šum. transportnih komunikacija u ugovornom području, firma je u maju 1914. godine ishodila odobrenje o pomjeranju početka eksploatacije za 1. januar 1915. godine, s tim što će se rok za realizovanje ugovora skratiti na devet godina (1915—1924). Početkom prvog svjetskog rata, krajem jula 1914. godine, firmi je bilo onemogućeno svako poslovanje oko eksploatacije šuma i industrijske prerade drveta sve do kraja rata (1918) i prestanka austrougarske uprave u BiH (56,57,58).

*Akcionarsko društvo za iskorišćavanje
šuma i pogon parnih pilana,
prije P. i C. Goetz i komp. —
ugovor o eksploataciji šum. područja
Foča*

Poznata bečka firma Filiale der Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Sägenbetrieb vorm. P. u. C. Goetz & komp. dobila je na submisijskoj licitaciji, održanoj 5. jula 1913. godine, na dugoročnu eksploataciju šumsko područje Foča na površini od 9.593 ha. Predmet zaključenog dvadesetogodišnjeg ugovora bila je drvena masa u iznosu od 2.083.000 m³, od čega je na četinarsko drvo I i II klase otpadalo 1.677.000 m³, a na bukovo korisno i ogrevno drvo 406.000 m³. Ugovorne cijene po 1 m³ drveta u šumi na panju iznosile su za prvo desetogodište ugovora (drugo desetogodište): za čet. korisno drvo I klase 5,75 (6,25) kruna; za čet. korisno drvo II klase 2,10 (2,50) kruna; za buk. korisno drvo 1,25 (1,25) kruna i za buk ogrevno drvo 0,10 (0,10) kruna. Zbog neodlučnosti firme u pogledu lokacije industrijskog postrojenja za preradu ugovornog drveta kao i trase šumske željezničke pruge, koja bi povezivala ugovorno područje sa državnom željezničkom prugom Sarajevo — Višegrad preko Goražda i Ustiprače ili sa prugom Sarajevo — Metković preko Kalinovika i Ilidže, početak realizovanja ugovora odgođen je do 1916. godine. Zbog početka rata (1914) firma nije pristupila

(56) ABH — ZMF br. 7.124, 11.905, 12.614, 15.731 i 16.271/BH ex 1913; br. 4.707 i 6.865/BH ex 1914.

(57) Kao pod 17.

(58) Kao pod 14.

izgradnji šumskih transportnih komunikacija niti podizanju pilanskog postrojenja, kao ni realizovanju ugovora uopšte sve do kraja rata (1918) i prestanka austrougarske uprave u BiH (59).

*Preduzeće I. Fischer — ugovor
o eksploataciji šum. područja
Kasov dol*

Krajem oktobra 1913. godine održana je submisijaska licitacija za prodaju oko 87.000 m³ četinarskog drveta u šumskom predjelu Kasov dol na području Igman pl., na izdvojenoj površini od 757 ha. Kao najpovoljniji ponuđač i kupac drveta na toj licitaciji, uz oštru konkurenciju još sedam interesenata, ostalo je inokosno preduzeće Ignatz Fischer iz Petrovog Sela kod Gračanice, gdje je posjedovalo parnu pilanu sa 2 puna gatera. Sa tom firmom je zaključen šestogodišnji ugovor o eksploataciji šumskog područja Kasov dol uz cijenu od 9,50 kruna za čet. korisno drvo I klase i 4,50 kruna za čet. korisno drvo II klase po 1 m³ u šumi na panju. Početak prvog svjetskog rata (1914) onemogućio je firmi da pristupi realizovanju zaključenog ugovora kao i prenošenje pilanskog postrojenja iz Petrovog Sela u Hadžiće, tako da je zaključen ugovor iz 1913. godine ostao nerealizovan sve do kraja austrougarske uprave u BiH (60). Vidi tabele VIII i IX.

Rekapitulišući izloženo možemo konstatovati da je u vremenu 1910 — 1913. godine izneseno na licitacije putem submisijaskih prodaja veći broj objekata izdvojenih za dugoročnu eksploataciju, sa ukupnom površinom šuma od 73.240 ha i u njima raspoloživom sječivom drvnom masom od oko 12.135.000 m³, u kojoj se nalazilo oko 7.517.000 m³ četinarara i oko 4.618.000 m³ lišćara (bukovine). Isključujući šumsko područje Drinjača na površini od 14.720 ha sa sječivom drvnom masom od 2.357.000 m³ (sa 1.263.000 četinarara i 1.094.000 m³ bukovine), čija prodaja nije odobrena, preostalo je i sa kupcima zaključeno ukupno 19 dugoročnih ugovora koji su obuhvatili površinu šuma od 55.526 ha sa sječivom drvnom masom od 9.778.000 m³, od čega je na četinarsko drvo otpadalo 6.254.000 m³ a na lišćare (bukovinu) 3.524.000 m³. Sve to drvo bilo je najvećim dijelom namijenjeno za industrijsku preradu a proizvedena rezana građa za eksport u inostranstvo.

Od posebnog je značaja činjenica da je od ukupnog broja preduzeća (47) koja su sudjelovali na tim licitacijama u svojstvu ponuđača bilo zastupljeno više domaćih (27) nego stranih (20). Međutim, od ukupnog broja preduzeća koja su na tim licitacijama postali kupci (19) veći broj njih bila su strana (10), a manji broj domaća preduzeća (9). Od ukupne količine na tim licitacijama prodatog drveta, u iznosu od 9.778.000 m³, na strana preduzeća je otpadalo 5.362.000 m³ (54,8%), od čega 3.717.000 m³ četinarara i 1.645.000 m³ lišćara (bukovine), a na domaća preduzeća 4.416.000 m³ (45,2%), od čega 2.537.000 m³ četinarara i 1.879.000 m³ lišćara (bukovine). Još je od

(59) ABH — ZMF br. 5.174, 7.150, 8.976, 9.365, 11.180 i 11.694/BH ex 1913 i br. 20.604/BH ex 1917.

(60) ABH — ZMF br. 8.355/BH ex 1912; br. 11.907, 15.138 i 16.967/BH ex 1913; br. 5.779/BH ex 1916.

većeg značaja činjenica da je od ukupne drvne mase u iznosu od 4.416.000 m³, a na bukovinu 1.546.000 m³ tako da se pred kraj austrougarske u ruke stranih preduzeća, skupa sa ugovorima i ugovornim područjima prešlo oko 3.772.000 m³ sječivog drveta, od čega je na četinare otpadalo 2.226.000 m³, a na bukovinu 1.546.000 m³ tako da se pred kraj austrougarske uprave u BiH u ugovorima za eksploataciju šuma, zaključenim

Tabela VIII

PREGLED ŠUM.-INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA I DUGOROČNIH UGOVORA O EKSPLOATACIJI ŠUMA, ZAKLJUČENIH NA BAZI SUBMISIJSKIH PRODAJA

Red. br.	Naziv preduzeća i ugovornog područja	Površ. šuma ha	Prodava drv. masa u m ³		
			čet.	buk.	Ukupno
1.	Banheyer i sin Visočnik	200	40.000	—	40.000
2.	Cavalini — Mešić i Heim Točilo — Raduša	500	55.000	—	55.000
3.	Filipović Š. i komp. Šiša — Palež	1.433	460.000	—	460.000
4.	G. Feltrinelli i komp. G. Prača i Bogovička pl.	6.122	570.000	1.025.000	1.595.000
5.	Finci Z. — Societe Hellenique etc. Romanija	1.882	200.000	65.000	265.000
6.	Neuberger i sin Ravna pl.	1.013	200.000	35.000	235.000
7.	Milić L. i komp. Vrbanja i Bila	9.155	1.000.000	574.000	1.574.000
8.	Braća Hagenbucher Ugar	4.900	842.000	—	842.000
9.	Biankini i Karahmet Kovač — Štakorina	1.769	236.000	88.000	324.000
10.	Prnjatović i Stijaković Prenj — Glogovo	1.117	18.000	51.000	69.000
11.	Fadilpašić i konz. Nemila	8.067	366.000	877.000	1.243.000
12.	Džinić i dr. Dnoluka	823	200.000	30.000	230.000
13.	Dabović Jovo Pastirjevo	1.000	—	105.000	105.000
14.	Babić Spasoje Čemernica	2.300	85.000	115.000	200.000
15.	Suchy Th. i nasljed. Ivan — Bradina	774	—	75.000	75.000
16.	Fischer Ignatz Ozren	2.388	10.000	16.000	26.000
17.	Ivanišević i komp. Crna gora — Račica — Rakitnica	1.723	208.000	62.000	270.000
18.	Akc. društvo za iskoriš. šuma i pogon parnih pilana prije Goetz P. u. C. & Comp. Foča	9.593	1.677.000	406.000	2.083.000
19.	Fischer Ignatz Igman	757	87.000	—	87.000
	Ukupno	55.526	6.254.000	3.524.000	9.778.000

Tabela IX

**PREGLED REALIZOVANJA DUGOROČNIH UGOVORA O EKSPLOATACIJI
ERARSKIH ŠUMA, ZAKLJUČENIH NA BAZI SUBMISIJSKIH PRODAJA**

Red. br.	Naziv preduzeća i ugovornog područja	Površ. šuma ha	Do kraja austrougarske upra- ve u BiH (1918) posječeeno		
			čet.	buk.	Ukupno
1.	Banheyer i sin				
	Visočnik	200	22.000	—	22.000
2.	Cavallini — Mešić i Heim				
	Točilo — Raduša	500	18.300	—	18.300
3.	Filipović Š. i komp.				
	Šiša — Palež	1.433	21.500	—	21.500
4.	G. Feltrinelli i komp.				
	G. Prača — Bogovička pl.	6.122	69.000	102.000	171.000
5.	Finci Z. — Societe Hellenique etc.				
	Romanija	1.882	31.000	8.000	39.000
6.	Neuberger F. i sin				
	Ravna pl.	1.013	39.900	6.900	46.800
7.	Milić L. i komp.				
	Vrbanja — Bila	9.155	—	—	—
8.	Braća Hagenbucher				
	Ugar	4.900	90.000	—	90.000
9.	Biankini i Karahmet				
	Kovač — Štakorina	1.709	—	—	—
10.	Prnjatović i Stijaković				
	Prenj	1.117	3.800	4.300	8.100
11.	Fadipašić i konz.				
	Nemila	8.067	46.300	54.100	100.400
12.	Džinić i dr.				
	Dnoluka	823	—	—	—
13.	Dabović Jovo				
	Pastirjevo	1.000	—	35.000	35.000
14.	Babić Spasoje				
	Čemernica	2.300	9.600	2.000	11.600
15.	Suchy Theodor i nasljed.				
	Ivan — Bradina	774	—	39.000	39.000
16.	Fischer Ignatz				
	Ozren	2.388	16.600	10.700	27.300
17.	Ivanišević i komp.				
	Crna gora — Račica — Rakitnica	1.733	—	—	—
18.	Akc. društvo za iskoriš. šuma i pogon parnih pilana prije Goetz P.u.C. & Comp.				
	Foča	9.593	—	—	—
19.	Fischer I.				
	Igman	757	—	—	—
	Ukupno	55.526	368.000	262.000	630.000

na bazi submisijskih prodaja, čiji su ugovorni kontraenti bili strana preduzeća, nalazilo ukupno 9.134.000 m³ (93,4%) sječive drvene mase, od čega 5.943.000 m³ četinarskog i 3.191.000 m³ lišćarskog (bukovog) drveta, dok su domaća preduzeća ostala kao stvarni kupci i korisnici svega 644.000 m³ sječive drvene mase (6,6%), od koje oko 311.000 m³ četina i oko 333.000 m³ bukovine, što je rezultiralo iz njihovog slabog fi-

nansijskog stanja, pomanjkanja stručne i organizatorske sposobnosti ili špekulativne nastrojenosti. I na kraju, još jedna značajna konstatacija: Od ukupne dugoročnim ugovorima obuhvaćene drvene mase od 9.778.000 m³, koju je svih 19 privatnih šumsko-industrijskih preduzeća kupilo na submisijskim licitacijama u periodu 1910 — 1913. godine, do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) posječeno je svega oko 630.000 m³ ili oko 6,5%, od čega oko 368.000 m³ četinaranskog i oko 262.000 m³ liščarskog drveta, što znači da je ostalo nerealizovano 9.148.000 m³ ili oko 93,5% od čega 5.886.000 m³ četina i 3.262.000 m³ liščara (bukovine).

XIII

ISKORIŠĆAVANJE ŠUMA U VEZI SA BESPLATNIM IZDAVANJEM DRVETA

1. — Merematno pravo drvarenja i iskorišćavanje šuma na osnovu toga prava

Iskorišćavanje šuma za podmirivanje vlastitih potreba vršilo je stanovništvo Bosne i Hercegovine još od najstarijih dana otomanske vladavine u ovoj zemlji, besplatno, na osnovu posebnog prava koje je poznato pod imenom merematno pravo drvarenja. To je pravo priznavano i njime se koristilo ranije i gradsko i seosko, a kasnije samo seosko stanovništvo, i to sve do 1949. godine, kada je prvim zakonom o šumama u NR BiH ukinuto i kada je uveden princip da se drvo iz šuma u društvenoj svojini ne može nikome ni u koje svrhe izdavati besplatno.

Merematno pravo drvarenja je proizašlo iz islamskog religioznog shvaćanja i gledanja na ljudsko društvo. Takvo gledanje je bilo sprovedeno u šerijatskom pravu i starom otomanskom kanunskom zakonodavstvu, a prihvaćeno i kodifikovano sa izvjesnim modifikacijama i ograničenjima u otomanskom reformnom zakonodavstvu. Merematno pravo drvarenja nije bilo identično niti se moglo podvesti pod pravni pojam šumskih servituta u zapadnoevropskom smislu. Ono se nije osnivalo na privatno-pravnim nego na javno-pravnim principima.

Turci su u granicama tzv. metručkih zemljišta koja su bila određena za opću upotrebu, izdvajali stanovnicima pojedinih naselja izvjesne dijelove šuma na domaku tih naselja za potrebe drvarenja. Takve šume su bile poznate pod imenom baltalik. One su služile isključivo za svrhu kojoj su bile namijenjene. One se nisu mogle krčiti i pretvarati u obradivo zemljište niti ustupati bilo kome u vlasništvo ili posjed niti biti predmet kupoprodaje. Stanovništvo se drvarilo u svojim baltalicima besplatno. Ukoliko bi pojedinci posječno drvo prodavali, bili su dužni plaćati državi 1/10 proizvoda u naturi ili u odgovarajućoj novčanoj vrijednosti.

U slobodnim šumama (džibal—i—mubah), koje su se nalazile u većoj udaljenosti od postojećih naselja i koje su pripadale kategoriji tzv. pustog (mevat) zemljišta, svako je mogao sjeći drvo kako za vlastitu potrebu, tako i za prodaju. Takve šume je bilo dozvoljeno krčiti i pretvarati u poljoprivredno zemljište, Onaj koji je izvršio krčenje dobivao je pravo posjeda iskrčenog zemljišta, ali nije mogao biti niti vlasnik niti posjednik niti najmanjeg dijela slobodnih šuma, ako one nisu bile posječene i iskrčene, jer je trebalo da te šume služe cijelom narodu a ne pojedincima.

Otomanski zakon o šumama iz 1869. godine, poznat pod imenom Omer-pašin ili Ševalski zakon, ukinuo je kategoriju mevat zemljišta a tim i slobodne šume i proglasio ih državnim domenima, kojim je gospodarila i raspolagala isključivo država. Taj zakon je priznao baltalik šume, ali ih je privremeno uključio u državne šume dok se ne provede njihovo izdvajanje i razgraničenje od državnih šuma. Prijašnje neograničeno pravo besplatne sječe drveta u slobodnim šumama priznato je u novokategorisanim državnim šumama isključivo seoskom stanovništvu, i to samo za podmirivanje vlastitih potreba na građevnom i ogrevnom drvetu, kao i za prodaju na malo ogrevnog drveta i od drveta proizvedenog ugljena direktno potrošačima u najbližim gradovima ili varošicama (kasabama). Izdvajanje baltalika, međutim, nije izvršeno do kraja otomanske uprave u Bosni i Hercegovini (1).

Austrougarska uprava u BiH je poslije okupacije (1878) počela preduzimati mjere za rješavanje merematnog prava drvarenja i paše bosanskohercegovačkog stanovništva i regulisanje iskorišćavanja šuma na osnovu toga prava. Svjesna da se to regulisanje neće moći lako i brzo sprovesti u kompleksnom obliku, ona se ograničila na parcijalno rješavanje ovog pitanja, pripremajući teren za njegovo konačno rješenje koje je sagledavano u izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka (baltalika i mere) i oslobađanju erarskih šuma ozbiljnog i teškog tereta.

Priznavajući odredbe, a posebno opseg prava drvarenja, sadržane u Ševalskom zakonu iz 1869. godine austrougarska uprava za BiH je u cilju regulisanja prava drvarenja seoskog stanovništva 3. augusta 1879. godine izdala naredbu kojom su ta prava u znatnoj mjeri bila ograničena. Tom naredbom je, do konačnog regulisanja prava drvarenja, određeno da se drvo za ogrev i ugljen ima izdavati jedino stanovnicima sela, kao servitutnim ovlašćenicima, isključivo od ležika, sušika, izvala i vjetroloma i od požarom oštećenih stabala, dok se građevno drvo trebalo izdavati od svježih izvala i vjetroloma, i to na osnovu prijava seoskih starješina (2).

Naredbom od 18. marta 1884. godine, koja je imala zakonsku snagu, stavljeni su izvan kreposti čl. 21 — 26. Ševalskog zakona iz 1869. godine, s tim što su općinske šume (baltalici) izjednačene sa ostalim erarskim šumama, čime je baltalicima oduzet karakter koji su imali po § 91 — 92 Ramazanskog i po čl. 21 — 26 Ševalskog zakona (3). Takvo stanje je ostalo sve

(1) Begović, B.: *Merematno pravo drvarenja i iskorišćavanje naših šuma na osnovu toga prava u periodu otomanske uprave*. N. Š. br. 5—6. Sarajevo 1959. Str. 287—294.

(2) ABH — ZVBH br. 14.451/4223 fin. ex 1879.

(3) ABH — ZVBH br. 5.907/I ex 1884.

do stupanja na snagu zakonske naredbe od 11. augusta 1890. godine koja je sadržavala instrukcije za vođenje šumarske službe pri sreskim (kotarskim) uredima. U toj naredbi su se, pored ostalog, nalazile upute i objašnjenja koji su se odnosili i na realizovanje meremata i vršenja nadzora nad njegovim izvršenjem. Tom naredbom je seoskom stanovništvu priznavano pravo besplatnog korišćenja građevnog i ogrevnog drveta, u pravilu, samo u šumama koje leže u granicama njegove općine, i to samo u slučaju ako svoje potrebe nije moglo pokriti iz vlastitih ili kmetovskih privatnih šuma. Stanovnici sela su i nadalje imali pravo na besplatno korišćenje ogrevnog drveta iz erarskih šuma u cilju prodaje na najbližim trgovima gradova i varošica (kasaba) direktnim potrošačima, ali pod uslovom da dopremu toga drveta na trgove obavljaju isključivo konjima tovarašima. Pravo besplatnog korišćenja drveta za proizvodnju i prodaju drvenog ugljena na gradskim pijacama neposrednim konzumentima bilo je ovom naredbom uskraćeno. Šumarski organi su imali zadatak da u šumama, gdje su to dozvoljavale sastojinske prilike, doznačuju servitutnim ovlašćenicima i četinarsko drvo za građevinske potrebe, forsirajući pri doznaci sječu manje kvalitetnih stabala. Za ogrevne svrhe dolazilo je u obzir u prvom redu drvo od ležika, a ako toga drveta nije bilo u dovoljnim količinama i ako se potrebe seoskog stanovništva nisu mogle podmirivati manje vrijednim vrstama drveća (grab, breza, jasika i sl.) onda se pristupalo doznaci dubelih stabala vrednijih vrsta drveća, isključujući hrastovinu. Pri tome se, opet, trebalo voditi računa o tome da se u tu svrhu doznačuju samo ona stabla koja u sebi nisu sadržavala tehničko drvo. Zakonskom naredbom iz augusta 1890. godine bio je regulisan postupak oko prijave potreba drveta od strane servitutnih ovlašćenika kao i način doznake, sječe, izrade, izvoza i korišćenja besplatno izdatog drveta, što je u znatnoj mjeri predstavljalo teret ne samo za seosko stanovništvo nego i za malobrojno šumarsko osoblje koje je bilo dužno da vrši realizovanje prava meremata (4).

U cilju olakšanja izdavanja servitutnog drveta Zemaljska vlada za BiH je, u saglasnosti sa Zajedničkim ministarstvom finansija u Beču nadležnim za poslove BiH, 11. aprila 1909. godine donijela odluku o pojednostavljenju procedure oko prijave potreba, sječe, izrade i izvoza servitutnog drveta, s tim što su vremenski termini i rokovi za obavljanje tih poslova bili isključeni iz sezone poljoprivrednih radova. Postupak oko doznake i prodaje drveta seoskom stanovništvu bio je i ostao vrlo jednostavan i u dobroj mjeri primitivan. Posječeno i izrađeno drvo za građevinske potrebe nije premjeravano nego je njegova sadržina ocjenjivana prilikom doznake stabala, mjerenjem njihovog promjera u prsnoj visini debla i ocjenjivanjem visine stabla, dok je količina ogrevnog drveta od ležika i doznačenih nekvalitetnih stabala ocjenjivana krajem godine, ne po pojedinom ovlašćeniku nego po cijelim selima i zaseocima, koji su se koristili tim drvetom na osnovu prava meremata (5, 6).

(4) ABH — ZVBH br. 37.061/I ex 1890.

(5) ABH — ZVBH br. 58.620/I ex 1909.

(6) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1909.* Wien 1910. Str. 148—150.

Prilikom realizovanja merematnog prava drvarenja servitutni ovlašćenici nisu poštovali propise koji se zbog toga nisu mogli ni primjenjivati onako kako je to bilo zamišljeno i određeno. Seosko stanovništvo je sjeklo drvo prema momentalnoj potrebi i na mjestima gdje mu je to najbolje odgovaralo, ne čekajući da mu to drvo i predjele u kojima će se ono koristiti doznačuju i određuju šumarski organi. Ovi posljednji su nastojali da servitutni ovlašćenici sijeku i izrađuju doznačena stabla po postojećim propisima i da pri sječi i izradi drveta održavaju tzv. šumski red, ali je to vršeno samo djelomično. U pogledu racionalnijeg iskorišćavanja doznačene drvne mase nije bilo ništa bolje. Stanovnici sela u najvećem broju slučajeva nisu iskorišćavali cijela stabla nego samo njihove dijelove, dok je veliki dio tih stabala ostavljan u šumi da propada. Ovakvi postupci su opravdavani teškim terenskim prilikama koje su otežavale izvoz iz šume krupnijih i teških dijelova oblovine. Ovome je u znatnoj mjeri pridonosilo kod naroda rašireno i uvriježeno mišljenje da šuma i drveta ima u izobilju pa ih nije potrebno ni cijeniti. Slaba primjena zakonskih propisa u pogledu kažnjavanja okrivljenika, što je spadalo u nadležnost političko-upravnih vlasti, davala je servitutnim ovlašćenicima i povod i podstrek da nastave i dalje svoj štetni rad i postupak u okviru besplatnog korišćenja drveta za podmirivanje svojih potreba na osnovu merematnog prava drvarenja.

Seosko stanovništvo je u odsutnosti štednje i racionalne upotrebe trošilo velike količine drveta kako za građevne potrebe, tako i za ogrev, a posebno za ograde. Građevno drvo je upotrebljavano i ondje gdje se moglo lako dobiti i upotrijebiti drugi građevni materijal (kamen, cigla, crijep i dr.) ali to nije praktikovano, pošto je tome stanovništvu stajalo na raspoloženju besplatno drvo, dok je drugi građevni materijal moralo kupovati uz tržišne cijene koje su, s obzirom na teško ekonomsko stanje seoskog stanovništva, vrlo često prevazilazile njegove mogućnosti. Otvorena ognjišta u seoskim kućama, gdje se nije gasila vatra tokom cijele godine, gutala su ogromne količine drveta. Neracionalnost ovakve upotrebe drveta ispoljavala se još više u tome što je u većini slučajeva za tu svrhu korišćeno sirovo drvo. Izrada i održavanje seljačkih ograda od žioka (vrljika) i baskija u planinskim krajevima zahtijevali su ogromne količine drveta od mlađih stabala, koja su često izdavana iz sastojina suprotno šumsko-gospodarskim, a posebno šumsko uzgojnim principima, da ne spominjemo samovlasne sječe drveta za te svrhe od strane servitutnih ovlašćenika. Ovu situaciju je još više otežavala činjenica što je seosko stanovništvo u toku zimskog perioda, za vrijeme visokog snijega, zbog nedostatka potrebnog ogrjeva koji pravovremeno nije obezbjeđivalo, iskorištavalo za ogrev tehničko drvo iz ograda oko svojih zemljišta (vrljike i baskije), a na proljeće namirivalo potrebne količine drveta iz erarskih šuma za ponovno ograđivanje svojih zemljišta, a takav materijal je bio najdeficitarniji u erarskim šumama koje su služile za podmirivanje potreba servitutnih ovlašćenika.

Izgradnja javnih saobraćajnih komunikacija, u prvom redu cesta i željeznica, koju je austrougarska uprava forsirala iz političkih, vojno-strateških i ekonomskih razloga, imala je svoj odraz i na pojačanje trgovine drvom. Ovo je povuklo za sobom i otvorilo vrata špekulacijama sa merematnim drvetom, koje su se ispoljavale u njegovom otuđivanju putem ilegalne

prodaje i upotrebe za druge svrhe, a ne za one kojima je bilo namijenjeno.

Austrougarska uprava se nije upuštala u to da pitanje srevituta drvarenja rješava kompleksno na bazi fiksiranja prava servitutnih ovlašćenika sa formalne i materijalne strane nego je donošenjem niza odredbi i instrukcija nastojala da neograničeno pravo drvarenja seoskog stanovništva u izvjesnoj mjeri ograniči vremenski, prostorno i količinski. Ona je u tom cilju uvela obaveznu prijavu potreba za građevnim i ogrevnim drvetom, isključila od prava korišćenja servituta gradsko stanovništvo i doseljenike, ograničila izdavanje drveta iz erarskih šuma na stvarnu potrebu i u određenim šumskim predjelima, u tu svrhu propisala iskorišćavanje sušika, izvala, vjetroloma, ležika i šumskih otpadaka, zabranjivala prodaju i kupovinu servitutnog drveta, ne usuđujući se da duboko zadire u pitanje servituta i da u tom pogledu uvodi bolji i za racionalno šumsko gospodarenje odgovarajući red. Ona to nije ni mogla učiniti iz prostog razloga što bi time morala da sprovodi princip racionalizacije u cijelom šumskom gospodarenju na području Bosne i Hercegovine. Ona to, međutim, nije bila u stanju da sprovede u tadašnjim uslovima i tadašnjem stadiju ekonomskog razvoja, u kome je šumska privreda sa sistemom kapitalističke eksploatacije šuma putem dugoročnih ugovora nosila obilježje ekstenzivnosti, pa je i način iskorišćavanja šuma od strane servitutnih ovlašćenika bio logičan odraz tih prilika, u kojima je bila u velikoj mjeri izražena ekonomska, socijalna i kulturna zaostalost i zapostavljenost seoskog stanovništva.

Merematnim pravom drvarenja nisu bile opterećene isključivo erarske šume. Njime se koristilo seosko stanovništvo u privatnim (kmetovskim i beglučkim) šumama. Priznavanjem prava vlasništva na šume privatnicima ili ustupanjem erarskih šuma »putem milosti« (via gratia) pojedinim privatnim osobama, nije se ništa promijenilo u pogledu prava stanovnika sela koji su se prije priznavanja, odnosno ustupanja tih šuma u privatno vlasništvo, drvarili u tim šumama. To znači, da su takve šume bile opterećene pravom drvarenja, kojim se i dalje koristilo seosko stanovništvo. Posljedica ovog tereta ispoljavala se u tome što je između zemljovlasnika, koji su ujedno bili i vlasnici šuma, i njihovih kmetova nastajao cio niz sporova. Vlasnici šuma su nastojali da u što većoj mjeri iskoriste svoje šume prodajom drveta iz tih šuma. Kmetovi su se tome protivili, protestirali i dokazivali da bi te šume trebalo da služe prvenstveno podmirivanju njihovih potreba kao i vlastitih potreba vlasnika šuma. Dokle god su takve šume bile neokrnjene i sadržavale u sebi veću drvenu masu, naročito tehničkog drveta, kmetovi nisu mogli sprečavati vlasnika šume da proda višak drvene mase, u odnosu na njihove i njegove potrebe. Upravne vlasti, koje su odobravale sječe privatnih šuma, bile su u većini slučajeva naklonjene i išle na ruku vlasnicima tih šuma. Seljaci su, međutim, kada su te privatne šume, opterećene merematom, bile prekomjerno iskorišćene i prorijeđene, namirivali svoje potrebe iz susjednih erarskih šuma. U ovome ih se nije moglo sprečavati, jer je već bio usvojen princip da se potrebe servitutnih ovlašćenika mogu namirivati u erarskim šumama ukoliko se one ne mogu podmiriti u vlastitim privatnim i kmetovskim šumama. Tako se teret meremata počeo automatski i sve brže valjati od privatnih prema erarskim šumama. Ovaj prelaz u početku nije bio tako upadljiv. On se počeo ispoljavati u svojoj veličini sa povećanim i suk-

cesivnim sječama u vezi sa prodajom drveta iz privatnih šuma i naglim smanjivanjem drvene mase u tim šumama. Uviđajući opasnost koja je dolazila od ovog prelaza servitutnih ovlašćenika iz privatnih u državne šume, upravne vlasti su pojačale mjere za zaštitu erarskih šuma i počele rigoroznije ispitivati predstavljanje i zahtjeve vlasnika privatnih šuma za sječe drveta u cilju prodaje, upućujući seljake-kmetove, koji su se počeli drvariti u erarskim šumama, da podmiruju svoje potrebe drvetom u privatnim (kmetovskim) šumama koje su inače bile opterećene pravom drvarenja u korist tih seljaka. Proces merematnih sječa uzeo je tada obratan smjer. Privatne šume su se počele jače i intenzivnije iskorišćavati od strane seljaka kao servitutnih ovlašćenika, dok su erarske šume bile više pošteđene od njih. To je, međutim, dalo povoda pokretu feudalaca koji su pored ziratnog zemljišta ujedno bili i vlasnici šuma a koje su na taj korak silili njihovi ekonomski interesi i u odnosu na šume i u odnosu na agrarno zemljište. Oni pri tome nisu zastupali samo svoje vlastite interese nego su se neovlašćeno legitimisali i kao zastupnici interesa seljaka, čije su nevolje u vezi sa prikraćivanjem korišćenja meremata isticali i pri tome ukazivali na to da sve nepravde koje se čine seoskom stanovništvu imaju svoj izvor i uzrok u pravnom pomjeranju pojma baltalika, koji je pogrešno, makar to bilo i provizorno, upisan u gruntovne knjige kao vlasništvo zemaljskog erara.

Pokret bosanskih feudalaca naročito se ispoljio 1906. godine, kada se pedesetak najviđenijih Muslimana, koji su inače predstavljali vlasnike velikih površina privatnih šuma, pojavilo u Budimpešti, gdje su zasjedale Delegacije parlamenata Austrije i Ugarske. Taj pokret potpomagan od mađarskog političara Bathianya, prisilio je Zemaljsku vladu za BiH da stupi u pregovore sa tim samozvanim predstavnicima bosanskih feudalaca. Kao rezultat tih pregovora njima je dato obećanje da će se pitanje baltalika regulisati na taj način što će se provizorno u erarske šume inkorporirani baltalici izdvojiti kao općinski objekti, pri čemu će se pitanju privatnog šumskog posjeda posvetiti posebna pažnja.

Prilikom regulisanja šumsko-imovinskih odnosa u Bosni i Hercegovini austrougarska uprava je u gruntovne knjige upisala baltalik šume kao vlasništvo bosanskohercegovačkog zemaljskog erara, iako su one u smislu postojećih zakonskih odredaba spadale u kategoriju općinskog zemljišta. Njihovu egzistenciju pravno je priznao i Gruntovni zakon iz 1884. godine koji je uređivanje posjeda baltalika i mere, odnosno njihovo izdvajanje i ustupanje općinama, prepustio posebnom zakonu. Glavni razlog ovome ležao je u činjenici što granice baltalika i mera nisu bile određene i fiksirane, što se izdvajanje baltalika — mera nije moglo sprovesti jednostrano na bazi postavljenih zahtjeva pojedinih sela i što je, prije izdvajanja, trebalo izvršiti utvrđivanje potreba seoskog stanovništva za drvetom i pašom i naći odgovarajuću osnovu za to utvrđivanje. Pored toga, nisu bile organizirane ni općine, koje je trebalo da postanu odgovarajući pravni subjekt za općinsko vlasništvo (7, 8).

(7) Feifalik, A.: *Ein aktueller Weg zur Lösung der bosnischen Agrarfrage*. Wien und Leipzig 1916. Str. 57—60.

(8) Begović, B.: *Šumsko imovinski odnosi u Bosni i Hercegovini u periodu austro-ugarske vladavine*. N. Š. br. 1—2. Sarajevo 1960. Str. 34—35.

U julu 1907. godine donesena je zakonska uredba o organizovanju seoskih općina u Bosni i Hercegovini, čime je bilo omogućeno realizovanje odredbe čl. 27. Gruntovnog zakona iz 1884. godine, koja je predviđala izdvajanje općinskih šuma i pašnjaka (baltalik i mera). U tu svrhu je Zemaljska vlada za BiH pristupila već u 1908. godini izradi nacrtu zakona o izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka a time i otkupa prava služnosti i razrješavanja servitutnih odnosa u BiH. Iako je pitanje općinskih šuma i pašnjaka bilo formalno povezano sa regulisanjem šumskog posjeda, tu se u stvari nije radilo o regulisanju vlasničkih odnosa nego o uređivanju šumskih služnosti. Ovo zbog toga što su prava općina na šume i pašnjačke površine, onako kako su bila shvaćena u otomanskom zakonodavstvu i kako su se na temelju običajnog prava stvorila i održavala, faktično bila korišćena na tuđoj stvari. Tu se, dakle, nije imao da rješava specijalni problem regulacije šumskog posjeda nego je čitav taj posao trebalo da se u skladu sa regulisanjem ili otkupom šumsko zemljišnih prava privede kraju. Za to su morali biti mjerodavni jedino osnovni principi šumarske politike. Drugačije je, opet, stajalo sa privrednom stranom uređivanja cijelog toga pitanja. Izdvajanje šuma i pašnjaka iz erarskog posjeda, u koga su pri regulisanju šumsko-posjedovnih odnosa bili uključeni i baltalici i mere, koji su kao općinske šume i općinski pašnjaci trebalo biti podijeljeni pojedinim seoskim općinama, da bi njihovo stanovništvo moglo u njima trajno podmirivati svoje potrebe, predstavljalo je u stvari jedan od najvećih i najtežih problema koji je duboko zasijecao u privredni život cjelokupnog seoskog stanovništva na području Bosne i Hercegovine. Austrougarska uprava je pri tome imala pred očima cilj da oslobodi erarske šume u BiH od mnogobrojnih samovoljnih i protupravnih postupaka seoskog stanovništva, da učini kraj takvim zahvatima i zaštititi erarski šumski posjed, a, s druge strane, da izdvajanjem općinskih šuma i pašnjaka i njihovim ustupanjem u kolektivni posjed pridonese promjeni shvatanja seoskog stanovništva u odnosu na šume, njihovo održavanje i zaštitu. Pri sprovođenju u život ove akcije, smatrano je kao primarno pronaći one površine šuma, šikara i šumskih pašnjaka koje bi kao takve mogle biti iskorišćene za potrebe drvarenja i paše stanovnika sela, dok bi višak izdvojenih površina, naročito šikara, mogao biti iskorišćen za potrebe unutrašnje kolonizacije i privođenje agrokulturnom zemljištu. Zemaljska vlada za BiH se nadala da će na taj način dobiti i održati u trajnom posjedu šume, slobodne od tereta služnosti, u kojima će moći uvesti strogo potrajno gospodarenje (9, 10, 11).

Nacrt zakona o izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka, koji je izradila Zemaljska vlada za BiH i kao takav početkom 1912. godine predložila na diskusiju i usvajanje Bosanskom saboru, predviđao je izdvajanje općinskih šuma i pašnjaka iz erarskog posjeda i njihovo upisivanje u gruntovne knjige u korist pojedinih općina. Kao ovlašćeni u smislu ovog zakonskog nacrtu smatrana su sva ona lica i korporacije koja su i do tada imala pravo servituta u erarskim šumama i pašnjacima, isključujući pri tome planinske (alpske) pašnjake. Kao objekte izdvajanja nacrt je predviđao one površine erar-

(9) ABH — ZVBH br. 34.054/I ex 1907.

(10) Schmid, F.: *Bosnien und Hercegovina unter der Verwaltung Oesterreich-Ungarns*. Leipzig 1914. Str. 447—448.

(11) Kao pod 6.

skih šuma i šumskih pašnjaka na kojima je seosko stanovništvo određenih općina do tada vršilo po običaju pravo drvarenja i paše, s tim što se nije smjelo izdvojiti više površine nego što bi to bilo nužno uz pretpostavku racionalnog gospodarenja, a tim i trajnog podmirivanja stvarnih i opravdanih potreba. U pogledu utvrđivanja potreba nacrt je priznavao kao opravdanu potrebu samo onu koja se u vrijeme izdvajanja pokaže kao potrebna za trajno podmirivanje stanovništva, s tim što je pri obračunavanju cjelokupne potrebe servitutnih ovlašćenika trebalo uzeti u obzir potrebe koje oni namiruju iz svojih vlastitih šuma i pašnjaka i potrebe koje oni podmiruju služnostima (servitutom) na zemljištu trećih lica (kmetovske i beglučke šume). Ukoliko je iz privrednih i drugih razloga trebalo ostaviti u granicama erarskog posjeda neke šume i pašnjake, koji su do tada bili korišćeni kao servitutni objekti seoskog stanovništva, nacrt je predviđao izdvajanje odgovarajuće površine šuma i pašnjaka na drugom mjestu. Ako u izdvojenoj općinskoj šumi nije bilo dovoljno drvne mase s kojom bi se mogle odmah i stalno podmirivati priznate i opravdane potrebe ovlašćenika, nacrt je predviđao izdavanje drveta iz erarskih šuma u vidu privremene pomoći, i to samo do onog vremena koliko je potrebno da se postigne normalni prirast izdvojene općinske šume. Ukoliko se za određeno vrijeme ne bi mogla pridignuti izdvojena općinska šuma i ukoliko ona ne bi bila u mogućnosti da trajno podmiruje potrebe ovlašćenika, mogli su se naknadno izdvojiti i općini predati u vlasništvo i oni dijelovi erarskih šuma u kojima se seosko stanovništvo do tada nije koristilo pravom servituta. Za izvršenje radova oko izdvajanja općinskih šuma i pašnjaka (baltalik i mera) u BiH, nacrt je predviđao formiranje sreskih (kotarskih) komisija i zemaljske komisije. U svakoj sreskoj komisiji bili su predviđeni kao članovi sreski poglavar (kotarski predstojnik) ili njegov zamjenik sa jednim šumarskim i jednim poljoprivrednim stručnjakom, te još tri člana sa tri njihova zamjenika iz naroda. Zemaljsku komisiju je trebalo da sačinjavaju civilni adlatus pri Zemaljskoj vladi za BiH ili njegov zamjenik, po jedan viši politički, finansijski, sudski, šumarski i poljoprivredni stručnjak u službi Zemaljske vlade, jedan član Vrhovnog suda za BiH i tri narodna poslanika (zemaljska zastupnika) (12, 13, 14, 15).

Iz prezentiranih podataka se vidi da je nacrt zakona o izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka (baltalik i mera) bio baziran na osnovnom principu da se za pojedine općine ili grupe općina treba izdvojiti toliko šume i šumskih pašnjaka koliko je nužno za pokriće potreba servitutnih ovlašćenika. Kao opravdana potreba smatrana je ona koja se dokaže u vrijeme izdvajanja baltalika i mere na temelju lokalnih izviđanja i utvrđivanja. Tadašnje brojno stanje stanovništva je trebalo uzeti za bazu na kojoj se imala konstruisati potreba. Pri ovome se nije vodilo računa o budućem priraštaju stanovništva, ali je zato nacrt zakona predviđao obračun potreba na temelju tadašnje potpuno neracionalne i neekonomične upotrebe drveta od strane seoskih doma-

(12) Kao pod 10. Str. 446—450.

(13) Kao pod 7. Str. 171—185.

(14) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1913.* Wien 1914. Str. 53—54.

(15) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1914—1916.* Wien 1917. Str. 92—93.

činstava, koja su mahom sva posjedovala otvorena ognjišta, izgrađivala kuće i gospodarske zgrade od drveta sa krovom od šindre i gotovo svaku parcelu ograđivala drvnim materijalom. U obrazloženju ovog nacrtu zakona je, u vezi sa tim, i rečeno da postoji nada da će se prekomjerna upotreba, a time i potreba drveta, sukcesivno smanjivati podizanjem kulturnog nivoa seoskog stanovništva i da će se tom uštedom moći pokrivati potrebe onog dijela stanovništva koje tokom vremena bude priraslo.

Nacrtom, odnosno osnovicom zakona o izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka koji je izradila Zemaljska vlada za BiH, nije se ulazilo u pitanje uređivanja servituta pojedinih ovlašćenika u općinskim šumama i pašnjacima, koje je trebalo izdvojiti, kao i u pitanje buduće uprave općinskih šuma. To je ostavljeno posebnom zakonu. Ovo radi toga da se zbog spajanja obaju zakona u jedan ne bi protekla akcija izdvajanja i razgraničavanja općinskih šuma i pašnjaka. To izdvajanje i razgraničavanje je bilo potrebno, pored ostalih razloga, i radi zaštite šuma koje su u ime servituta i pod vidom servitutnih potreba bile u velikoj mjeri devastirane od strane seoskog stanovništva. Smatrano je da će šume kada budu postale teritorijalno ograničeno vlasništvo jedne ili više općina biti više zaštićene, jer će se samovoljnim i štetnim postupcima i akcijama pojedinaca suprotstavljati zainteresovani kolektiv, što će opet pozitivno uticati na seljaka, kod koga će se postepeno sve više razvijati u svijesti drugo shvatanje i drugačiji odnos prema šumi kao zajedničkoj imovini. Toj svrsi je služio i odnosni nacrt zakona o izdvajanju baltalika i mere, izrađen od Zemaljske vlade za BiH, koji je bio iznesen na pretres pred Bosanski sabor u njegovoj proljetnoj sesiji 1914. godine. Pretres ove zakonske osnove na sjednicama Bosanskog sabora naišao je na mnoge poteškoće, jer su feudalci nastojali da očuvaju svoje interese, dok su opozicioni poslanici, koji su zastupali interese seoskog stanovništva, ustali protiv feudalaca koji su se borili da njihove privatne šume oslobode servitutnog tereta u vezi sa sječom drveta i pašom. Austrougarska uprava u BiH nije poricala da nastojanje privatnih posjednika za skidanje tereta servituta sa njihovih šuma zaslužuje da se u izvjesnoj mjeri respektira. Smatrala je zato da bi kod sprovođenja zakona o izdvajanju općinskih šuma i pašnjaka, ukoliko je to moguće, trebalo izlaziti u susret opravdanim željama i zahtjevima privatnih vlasnika šuma, s tim da se ne okrnjuju servitutna prava ovlašćenika, kao i da se time ne nanosi osjetljiva šteta zemaljskom eraru kao vlasniku erarskih šuma. Zakonski nacrt Zemaljske vlade i njegovo zvanično obrazloženje bilo je predmet oštire kritike u Bosanskom saboru, naročito od strane opozicione grupe Srba oko lista »Narod«, ispred koje je bio predložen i poseban nacrt zakona za izdvajanje baltalika i mere, koji se u osjetnoj mjeri razlikovao od nacrtu Zemaljske vlade za BiH i pokazivao očitu tendenciju zaštićivanja interesa seoskog stanovništva (16).

Nacrt zakona za izdvajanje baltalika i mere, predložen od strane Zemaljske vlade za BiH, prihvaćen je u Bosanskom saboru, uz izvjesne izmjene i dopune, krajem juna 1914. godine, ali nije sankcionisan pa zbog toga nije mogao ni stupiti na snagu. Neposredno iza njegovog prihvatanja u Sarajevu

(16) *Stenografske bilješke sa 29. i 30. sjednice Bosanskog sabora iz 1914.*

je izvršen atentat na austrougarskog prestolonasljednika F. Ferdinanda, a uskoro iza toga nastupio je prvi svjetski rat, koji je donio propast i raspad Austro-Ugarske Monarhije (17).

Neosporno je da je iskorišćavanje šuma u Bosni i Hercegovini na osnovu meremalnog prava drvarenja, a pogotovo na način kako je to pravo od strane seoskih stanovnika kao servitutnih ovlašćenika iskorišćavano, a od austrougarske uprave svjesno tolerisano, zauzimalo velike razmjere.

Prema zvaničnim podacima iz 1879. godine nalazilo se, neposredno poslije okupacije, na teritoriji Bosne i Hercegovine 200.700 domaćinstava sa 1.158.300 stanovnika. Od toga je na 47 gradova (varoši) otpadalo 34.100 domaćinstava sa 144.800 stanovnika, na varošice (kasabe) 7.600 domaćinstava sa 35.800 stanovnika, a na 5.042 sela i zaselaka 159.000 domaćinstava sa 977.700 stanovnika. Izračunavajući prosječne godišnje količine ogrevnog drveta, potrebnog za snabdijevanje stanovništva u Bosni i Hercegovini, tadašnji šumarski savjetnik Rudolf Pfob, koji je u periodu 1883—1895. godine rukovodio bosanskohercegovačkim šumarstvom, ocjenjivao je da se u gradovima i kasabama BiH u toku ljetne sezone troši sedmično po 1 a u toku zimskog perioda po 2 tovara ogrevnog drveta, što znači za 24 zimske i 28 ljetnih sedmica ukupno godišnje po jednom domaćinstvu 76 tovara. U seoskim domaćinstvima, gdje su bila u upotrebi gotovo isključivo otvorena ognjišta, Pfob je ocjenjivao da se u toku zimskog perioda troši svake sedmice po 3 a u toku ljetne sezone po 1,5 tovara ogrevnog drveta ili ukupno za 24 zimske i 28 ljetnih sedmica 114 tovara ogrevnog drveta po jednom domaćinstvu. Uzimajući u obzir da 1 prm sadrži u prosjeku oko 4 tovara ogrevnog drveta, Pfob je izračunao da prosječna godišnja potreba ogrevnog drveta za 159.000 seoskih domaćinstava u BiH iznosi oko 4.530.000 prm. Ako se od ukupnog broja seoskih domaćinstava odbije 20% domaćinstava koja su snabdijevana ogrevnim drvetom iz svojih privatnih i kmetovskih šuma, onda je ostatak od okruglo 127.000 seoskih domaćinstava podmirivao svoje potrebe iz erarskih šuma u godišnjoj količini od oko 3.620.000 prm ili oko 2.715.000 m³ ogrevnog drveta (18).

Prema podacima šum. savjetnika K. Hoffmanna, koji je u periodu 1895—1902. godine obavljao dužnost šefa šumarskog departementa pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu, prosječna godišnja količina građevinskog drveta, kojom su se koristili servitutni ovlašćenici u vremenu od okupacije (1878) do 1893. godine, iznosila je oko 210.000 m³. U nedostatku podataka o korišćenju ogrevnog drveta od strane servitutnih ovlašćenika, Hoffmann se poslužio kalkulativnom procjenom baziranom na praktičnom iskustvu i realnim pretpostavkama. Uzimajući u obzir ukupan broj domaćinstava (ognjišta) u BiH, a uz pretpostavku da svako domaćinstvo troši godišnje u prosjeku 30 prm ogrevnog drveta, Hoffmann je izračunao da se u tu svrhu na teritoriji Bosne i Hercegovine godišnje troši okruglo 4.500.000 m³ ogrevnog drveta (19).

(17) Kao pod 7. Str. 62.

(18) ABH — ZMF br. 2.166/BH ex 1882.

(19) Hofman, D.: *Razvoj šumarstva u Bosni i Hercegovini počam od austro-ugarskog zauzeća do god. 1893. Š. L. br. 1. Zgb. 1895. Str. 25—26.*

Ako od ukupne količine ogrevnog drveta, koja je trošena za potrebe gradskog i seoskog stanovništva u BiH, odbijemo potrošnju gradskog stanovništva (20%), kao i onaj dio potrošnje seoskog stanovništva koje je u pogledu snabijevanja ogrevnim drvetom bilo upućeno na vlastite i kmetovske šume (20%), onda proizilazi da je za potrebe snabijevanja servitutnih ovlašćenika u bosanskohercegovačkim erarskim šumama godišnje korišćeno u prosjeku oko 2.700.000 m³ ogrevnog drveta, što je približno odgovaralo potrebi koju je još u 1882. godini odredio šum. savjetnik R. Pfob.

Prema zvaničnim statističkim podacima austrougarske uprave u deseto-godišnjem periodu 1895—1904. godine iz erarskih šuma u BiH seoskom stanovništvu je besplatno na osnovu merematnog prava drvarenja izdato ukupno 14.307.120 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, što je u odnosu na cjelokupnu količinu u tom periodu posječenog drveta u erarskim šumama iznosilo 49% (20).

Zvanični statistički podaci o besplatnom izdavanju drveta iz erarskih šuma servitutnim ovlašćenicima u desetogodišnjem periodu 1905—1914. godine potpunije su i detaljnije prikazani. Prema tim podacima u tom periodu je seoskom stanovništvu na osnovu merematnog prava drvarenja izdato ukupno 12.840.350 m³ drveta ili u prosjeku godišnje 1.284.035 m³, što je u odnosu na cjelokupnu količinu posječenog drveta u erarskim šumama BiH u tom periodu iznosilo 33,8%. Od toga je na tehničko drvo otpadalo 4.219.965 m³ ili prosječno godišnje 421.996 m³ (32,8%), a na ogrevno drvo 8.620.700 m³ ili prosječno godišnje 862.070 m³ (67,2%). Od ukupne količine izdatog servitutnog drveta na četinare je otpadalo 3.060.160 m³ ili prosječno godišnje 306.016 m³ (23,8%), a na lišćare 9.780.190 m³ ili prosječno godišnje 978.019 m³ (76,2%). Od ukupne količine izdatog četinarskog servitutnog drveta na tehničko drvo je otpadalo 2.213.720 m³ ili prosječno godišnje 221.372 m³ (72,3%), a na ogrevno drvo 846.440 m³ ili prosječno godišnje 84.644 m³ (27,7%). Od ukupne količine izdatog lišćarskog drveta na tehničko drvo je otpadalo 2.005.930 m³ ili prosječno godišnje 200.593 m³ (20,5%), a na ogrevno drvo 7.774.260 m³ ili prosječno godišnje 777.426 m³ ili 79,5% (21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28).

Za svih pet ratnih godina (1914—1918) nemamo na raspoloženju podataka o korišćenju drveta iz erarskih šuma od strane servitutnih ovlašćenika. Postoje jedino podaci za 1914. i 1915. godinu. U 1914. godini je, prema tim

(20) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1906.*
Wien 1906. Str. 309—310.

(21) ABH — ZMF br. 10.525/BH ex 1916.

(22) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1907.*
Wien 1907. Str. 102—103.

(23) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1908.*
Wien 1908. Str. 112.

(24) Kao pod 6. Str. 132—133.

(25) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1910.*
Wien 1910. Str. 112—113.

(26) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina pro 1911.*
Wien 1911. Str. 120—121.

(27) Kao pod 14. Str. 62.

(28) Kao pod 15. Str. 284.

podacima, za servitutne potrebe izdato ukupno 733.078 m³ drveta, od čega 140.293 m³ četinarara i 583.785 m³ lišćara. Pošto je ova godina, vremenski djelomično zahvaćena ratom, ušla u statističke podatke koji se odnose na desetogodišnji period 1905—1914, nećemo je ovdje uzimati u obzir, ograničavajući se samo na 1915. godinu, za koju još postoje zvanični statistički podaci. Prema tim podacima u toj godini je iz erarskih šuma za potrebe servitutnih ovlašćenika izdato ukupno 564.285 m³ drveta, od čega 105.845 (18,7%) četinarskog i 458.440 m³ (81,3%) lišćarskog, što je u odnosu na ukupnu količinu posjećenog servitutnog drveta u erarskim šumama predratne 1913. godine (1.237.843 m³) iznosilo svega 45,5%. S obzirom na ograničene sječe drveta tokom rata uopće, a da bismo mogli dati podatke o sječama i korišćenju prava drvarenja za cijelo vrijeme austrougarske uprave u BiH uzećemo količine drveta izdate za ovu svrhu u 1915. godini kao godišnji prosjek za sve četiri ratne godine (1915—1918). Prema tome bi besplatno izdavanje drveta iz erarskih šuma servitutnim ovlašćenicima u tom periodu iznosilo oko 2.256.000 m³ ili prosječno godišnje 564.000 m³, od čega 106.000 m³ četinarskog i 458.000 m³ lišćarskog drveta (29).

Ako pobliže razmotrimo prezentirane podatke o besplatno izdatom drvetu servitutnim ovlašćenicima iz erarskih šuma za vrijeme austrougarske uprave u BiH (1878—1918) pada nam na prvi pogled u oči velika razlika u količinama drveta koje su iskorišćene u periodu 1878—1894. godine i onih u periodu 1905—1918. godine. Količine servitutnog drveta, kojim se koristilo seosko stanovništvo za podmirivanje svojih potreba u periodu 1878—1894. godine uslijed nevođenja evidencije ocjenjivane su na bazi praktičnog iskustva i pretpostavki, pa su kao takve predstavljale aproksimativne vrijednosti koje su imale tendenciju približavanja realnosti. Podaci o količinama besplatno izdavanog drveta servitutnim ovlašćenicima od 1895. godine pa dalje, iskazani u zvaničnim statističkim izvještajima i publikacijama austrougarske uprave u BiH, vrlo su nesigurni. U pogledu svoje realnosti oni daleko zaostaju iza podataka baziranih na praktično-iskustvenoj procjeni u prethodnom periodu (1878—1894). Naredbom sa zakonskom snagom iz 1890. godine, koja je sadržavala instrukcije za realizovanje servituta i vršenje nadzora nad njegovim realizovanjem, bilo je obezbijeđeno vođenje evidencije o izdatim količinama drveta servitutnim ovlašćenicima. Ta evidencija je, međutim, sadržavala u sebi sve elemente aproksimativnosti, a time i nesigurnosti. Ovo posljednje tim prije što je aproksimativno ocjenjivanje nosilo u sebi veliku dozu subjektivnosti koja se uslijed raznih prilika i okolnosti ispoljavala u namjernom podbacivanju procijenjenih i evidentiranih vrijednosti. Šumarski organi su bili zaduženi da servitutnim ovlašćenicima izdaju u erarskim šumama prijavljene potrebe građevnog i ogrevnog drveta, s tim što su prilikom doznake pojedinih stabala procjenjivali njihovu drvenu masu kako tehničkog, tako i ogrevnog drveta i tako procijenjene drvene mase unosili u određene knjige. Količine ogrevnog drveta koje su servitutni ovlašćenici bili obavezni da iskoriste za svoje potrebe, prvenstveno od izvala, vjetroloma, sušika i ostalih tzv. slučajnih užitaka, šumarsko osoblje je krajem svake godine upisivalo, prema svojoj ličnoj ocje-

(29) Kao pod 15. Str. 284.

ni, u paušalnom iznosu za pojedina sela i zaseoke. Ti podaci su služili kao baza za godišnje izvještaje, odnosno zvanične statističke izvještaje o besplatno izdatom drvetu servitutnim ovlašćenicima. Pri razmatranju ovoga trebalo bi imati u vidu tri činjenice. Prvo, da su šumarski organi (lugari i čuvari šuma) uslijed svoje malobrojnosti i opterećenosti mnogim službenim dužnostima i obavezama u svojim teritorijalno prostranim šumsko-čuvarskim rajonima bili u nemogućnosti da posvećuju mnogo vremena realizovanju servitutnih sječa i kontroli korišćenja šuma za ove svrhe. Drugo, da je seosko stanovništvo, koristeći se takvim prilikama sjeklo i izvlačilo iz erarskih šuma tehničko i ogrevno drvo za podmirivanje svojih potreba, bez znanja i saglasnosti šumarskih organa, ne respektujući postojeće naredbe i propise u pogledu realizovanja servituta, tako da je veliki dio korišćenog drveta priveden svojoj svrsi bez evidencije šum. organa. Treće, da je šum. osoblje iz bojazni od odgovornosti za velike količine drveta iskorištenog od strane servitutnih ovlašćenika bez znanja i ovlašćenja šumarskih organa, ocjenjivalo te količine drveta krajem godine u manjim paušalno iskazanim količinama nego što su to one faktično predstavljale. Da su na taj način evidentirane i u zvanične statističke izvještaje unošene količine izdatog servitutnog drveta bile niske i nerealne, najbolje pokazuju podaci zvaničnih statističkih izvještaja za period 1905—1914. godine, prema kojima je u erarskim šumama BiH servitutnim ovlašćenicima izdavano besplatno prosječno godišnje 1.284.000 m³ od čega 32,8% tehničkog i 67,2% ogrevnog drveta, što je po jednom za korišćenje servituta ovlašćenom domaćinstvu na bazi brojnog stanja domaćinstava iz 1879. godine, iznosilo oko 10 m³, od čega je na tehničko drvo otpadalo oko 3,30 m³, a na ogrevno drvo 6,70 m³. Kada se uzme u obzir činjenica da je od 1879. do 1910. godine priraštaj stanovništva u BiH u apsolutnom broju iznosio 740.000 ljudi, a u procentima preko 50% (30), onda bi količinu drveta koja otpada na jedno domaćinstvo, čiji je broj rastao proporcionalno povećanju brojnog stanja stanovništva, trebalo adekvatno reducirati, čime bi se još više dovela u pitanje realnost zvaničnih statističkih podataka austro-ugarske uprave u pogledu količine iskorišćenog drveta u erarskim šumama za potrebe servitutnih ovlašćenika.

Zbog svega toga smo smatrali da nećemo pogriješiti ako prosječne godišnje količine servitutnog drveta koje je seosko stanovništvo iskoristilo iz erarskih šuma u BiH za podmirivanje svojih potreba za građevnim i ogrevnim drvetom na osnovu merematnog prava drvarjenja u periodu prije 1895. i poslije 1895. godine, podvrgnemo izvjesnoj korekciji i reviziji u cilju njihovog približavanja stvarnom stanju. S tim u vezi ćemo procjenjivane prosječne godišnje količine iskorišćenog tehničkog drveta iz prvog perioda (1878—1894) u iznosu od oko 210.000 m³ povećati za 100%, što znači na 420.000 m³ i time približiti realnijim zvaničnim statističkim podacima iz drugog perioda (1895—1914). Isto tako ćemo iskorišćene prosječne godišnje količine ogrevnog drveta, iskazane u zvaničnim statističkim izvještajima u iznosu od 912.000 m³ za period od 1895—1914. godine povećati za 100%, što znači na 1.824.000 m³ i tako ih približiti realnijim procjenama Pfobovim i Hoffmannovim iz perioda prije 1894. godine, što znači na 1.824.000 m³. Za

(30) Kao pod 7. Str. 136 i pod 10. Str. 244.

ratni period (1915—1918) uzeli bismo svega 50% drvene mase iskorišćene u godišnjem prosjeku za period 1895—1914. godinu, što znači oko 210.000 m³ tehničkog i 456.000 m³ ogrevnog drveta. Na taj način bismo mogli doći do mnogo realnije slike iskorišćenih drvnih masa od strane seoskog stanovništva na osnovu merematnog prava drvarenja za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Uz tako izvršene korekcije postojećih podataka, korišćenje servitutnog drveta u periodu 1878—1914. godine iznosilo bi u prosjeku godišnje okruglo 2.250.000 m³, od čega bi na tehničko drvo otpadalo oko 420.000 m³, a na ogrevno drvo oko 1.830.000 m³, a u ratnom periodu od 1915—1918. godine prosječno godišnje oko 1.125.000 m³, od čega oko 210.000 m³ tehničkog i oko 915.000 m³ lišćarskog drveta. To bi značilo da je u četrdesetogodišnjem periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini seosko stanovništvo iskorišćavanjem erarskih šuma dobilo besplatno, na osnovu merematnog prava drvarenja oko 85.500.000 m³ drveta, od čega je oko 16.000.000 m³ ili 18,7% otpadalo na četinarsko i oko 69.500.000 m³ ili 81,3% na lišćarsko drvo, s tim što je u četinarskom drvetu učestvovalo tehničko drvo sa oko 72%, a ogrevno sa oko 28%, dok je od ukupnog lišćarskog drveta na tehničko drvo otpadalo oko 20%, a na ogrevno oko 80%.

Smatramo da u korekciji zvaničnih podataka austrougarske uprave nismo ni najmanje pretjerali u pogledu povećavanja veličine servitutnih sječa i da smo pri tome bili dosta oprezni. Ovo tim prije što je i sam dr J. Zubović, poznati šumarski stručnjak — taksator, prikazujući prilike i stanje u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine neposredno poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije, između ostalog, konstatovao da su bosanskohercegovačke šume opterećene servitutnim potraživanjima seoskog stanovništva u drvetu i paši i da je visina toga potraživanja određena faktičnom potrebom servitutnih ovlašćenika koja je cijenjena samo u drvetu oko 5.832.000 m³ godišnje (31).

2. — *Iskorišćavanje šuma u vezi sa besplatnim izdavanjem drveta za kulturne i druge svrhe*

Besplatno izdavanje drveta iz bosanskohercegovačkih šuma na osnovu odredaba Ševalskog zakona iz 1869. godine, koji je prihvaćen od austrougarske uprave i održan na snazi, nije se odnosilo na gradsko stanovništvo kao ni na doseljenike, trgovce i zanatlije, makar oni živjeli na selu i bavili se zemljoradnjom (32).

Austrougarska uprava u BiH je, međutim od vremena do vremena i od slučaja do slučaja odobravala besplatno sječu drveta u erarskim šumama pojedincima, korporacijama, općinama i raznim ustanovama, prvenstveno kulturno-prosvjetnog značaja. Pri donošenju rješenja za takva besplatna izdavanja naročito je vođeno računa o tome da korisnici u budućnosti ne bi mogli

(31) Zubović, J.: *Šumska privreda i šumska tehnika. Bosna i Hercegovina*. Sarajevo 1922. Str. 116—123.

(32) ABH — ZVBH br. 29.004/I ex 1888.

iz toga izvoditi bilo kakva prava i postavljati bilo kakve zahtjeve na besplatno drvo iz erarskih šuma. Zbog toga su takva besplatna izdavanja drveta u pravilu odobravana »putem milosti« (via gratia).

Austrougarska uprava je svim stranim kolonistima, naseljenim na erarskom zemljištu, odobravala besplatno drvo iz erarskih šuma za podizanje kuća i gospodarskih zgrada. Ova povlastica se temeljila na ugovoru o podjeli zemljišta i odnosila se samo na prvu gradnju stambene zgrade i gospodarskih objekata. Ukoliko bi pojedini kolonisti naknadno postavili zahtjev za besplatno drvo u vezi sa proširenjem i nadogradnjom postojećih zgrada i objekata, političke vlasti (srezovi) bile su dužne da obavijeste Zemaljsku vladu za BiH da li dotični kolonista marljivo obrađuje dodijeljeno mu zemljište i da li za služi da mu se izađe u susret. Analogno je postupano i sa molbama stranih kolonista koji su bili naseljeni na privatnom zemljištu i nisu se mogli koristiti servitutnim pravom drvarenja (33, 34). O izdavanju besplatnog drveta u erarskim šumama u vezi sa predlaganim molbama pojedinih stanovnika sela, koji nisu imali pravo servituta, kao i siromašnih stanovnika sa teritorija gradskih općina, postojale su posebne upute glede postupka oko rješavanja takvih molbi (35).

Besplatno izdavanje drveta iz erarskih šuma pojedinim korporacijama, općinama i ustanovama za podizanje zgrada vršeno je, također, u pravilu »putem milosti« (via gratia). Ako je vrijednost potraživanog drveta prelazila iznos od 100 kruna, onda je molbi za odobrenje besplatnog drveta trebalo priključiti nacrt objekta kao i šumskog predjela u kome se namjerava posjeći odobreno drvo, kako bi se moglo znati da li ta šuma služi za podmirenje potreba servitutnih ovlaštenika i u kojoj mjeri je time opterećena (36).

Iz raspoloživih statističkih podataka, crpljenih iz zvaničnih izvještaja austrougarske uprave u BiH, vidi se da je u desetogodišnjem periodu 1895—1904. godine izdato besplatno iz bosanskohercegovačkih erarskih šuma pojedincima, općinama, korporacijama i ustanovama za kulturne i druge svrhe 619.960 m³ drveta ili prosječno godišnje po 61.996 m³ (37).

Zvanični podaci za desetogodišnji period 1905 — 1914. godine pokazuju da je u tom vremenskom razdoblju izdato besplatno iz erarskih šuma u BiH pojedincima, općinama, korporacijama i ustanovama za kulturne, prosvjetne i druge svrhe ukupno 1.084.700 m³ tehničkog i ogrevnog drveta ili u prosjeku godišnje 108.470 m³. Od ukupne količine u ovom periodu izdatog besplatnog drveta za kulturne i druge svrhe na četinare je otpadalo 145.890 m³ ili prosječno godišnje 14.589 m³ (13,4%), a na lišćare 938.811 m³ ili godišnje u prosjeku 93.881 m³ (86,6%). Od ukupne količine četinarskog drveta na tehničko drvo je otpadalo 137.880 m³ ili prosječno godišnje 13.788 m³ (99,5%), a na ogrevno drvo 8.010 m³ ili u godišnjem prosjeku 801 m³ (0,5%). Od ukupne količine lišćarskog drveta na tehničko drvo je otpadalo 86.340 m³

(33) ABH — ZMF br. 5.420/BH ex 1880.

(34) ABH — ZVBH br. 212.308/IV od 1911.

(35) ABH — ZVBH br. 3.525/I i br. 11.504/I ex 1893; br. 15.399/I ex 1907 i br. 31.345/I ex 1912.

(36) ABH — ZVBH br. 13.221/I ex 1881; br. 99.727/I ex 1901; br. 145.070/I i br. 184.658/I ex 1905; br. 188.144/I ex 1908.

(37) Kao pod 20.

ili u prosjeku godišnje 8.634 m³ (9,2%), a na ogrevno drvo 852.480 m³ ili prosječno godišnje 85.248 m³ (90,8%).

O besplatnom izdavanju drveta pojedincima, korporacijama, općinama i kulturno-prosvjetnim ustanovama u toku rata (1914 — 1918) imamo podatke samo za prve dvije godine. Prema tim podacima za ovu svrhu je u 1914. godini, koja je manjim dijelom bila zahvaćena ratom, izdato ukupno 20.663 m³, dok je u ratnoj 1915. godini izdato svega 11.464 m³. Ako besplatno izdavanje za ove svrhe u ratnoj 1915. godini uporedimo sa analognim izdavanjem u predratnoj 1913. godini, u kojoj je moliocima odobreno besplatno ukupno 26.410 m³ tehničkog i ogrevnog drveta, vidimo da su ta izdavanja u toku ratnih godina (1915 — 1918) pala ispod 50% u odnosu na predratne godine (37, 38).

Na osnovu izloženog vidi se da je u dvadesetogodišnjem periodu od 1895 — 1914. godine iz bosanskohercegovačkih erarskih šuma izdato besplatno pojedincima, općinama, korporacijama i ustanovama za kulturne i druge svrhe okruglo 1.704.000 m³ drveta ili u prosjeku godišnje 85.200 m³. Ako za preostali dvadesetogodišnji period od 1878 — 1894 i 1915 — 1918. godine uzmemo, kao aproksimativni godišnji prosjek besplatno izdatog drveta na osnovu pojedinačnih molbi pojedinaca i ustanova, iznos 50% godišnjeg prosjeka za dvadesetogodišnji period od 1895 — 1914. godine, onda proizilazi da je u toku četrdesetogodišnjeg perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini izdato iz erarskih šuma besplatno na molbe pojedinaca, općina, korporacija i ustanova okruglo 2.560.000 m³ tehničkog i ogrevnog drveta ili u godišnjem prosjeku od oko 64.000 m³.

(38) Kao pod 21.

(39) Kao pod 22—28.

XIV

REKAPITULACIJA SA ZAKLJUČNIM RAZMATRANJIMA

Bosna i Hercegovina je od davnina bila poznata po svojim prirodnim bogatstvima, među kojima su značajno mjesto zauzimale šume. U njima je Austro-Ugarska našla pogodne objekte za oživotvorenje svoje hegemonističko-ekspanzionističke privredne politike koju je pomoću kapitala iz matičnih zemalja trebalo sprovoditi u okupiranom području. Već u prvoj godini iza okupacije pristupljeno je prikupljanju podataka o veličini i mogućnostima eksploatacije tih šumskih bogatstava. Dobiveni podaci pokazivali su da u BiH postoje šumska područja sa velikim sječivim masama, specijalno četinarskog drveta. Eksploatacija tih šuma bila je, pored potrebe velikih investicionih ulaganja, uslovljena organizacijom šumarstva i šumarske službe. Prvi oblik te organizacije uspostavljen je 1880. godine, kada je u sklopu Finansijske direkcije za BiH u Sarajevu osnovan šumarski departement sa 5 šumarskih ureda i 27 šumskih uprava na teritoriji BiH, koji su upravljali i vodili gospodarenje šumama nezavisno od političko-upravnih vlasti. U 1882. godini resor Zajedničkog ministarstva finansija, a time i vrhovnu upravu nad Bosnom i Hercegovinom preuzeo je B. Kallay, koji je bio vatreni zagovornik centralizacije cjelokupne uprave u ovoj zemlji. Već početkom 1883. godine došlo je do reorganizacije šumarstva i šumarske službe u BiH. Tom prilikom su ukinuti šumarski uredi i šumske uprave, koji su do tada djelovali kao samostalne privredne ustanove. Oni su uključeni u sastav političko-upravnih oblasti, koje su bile ovlašćene da vode upravu i gospodarenje u svim šumama na području BiH. Istovremeno su prenesene šumske agende iz Zemaljske finansijske direkcije u političko-upravno odjeljenje Zemaljske vlade. Smisao svega toga ležao je u tome što je austrougarskoj upravi konveniralo da bosanskohercegovačke šume služe i kao sredstvo preko koga će ona lakše postizati realizovanje programirane unutrašnje politike koja je postavila za cilj pridobijanje stanovništva BiH za Austro-Ugarsku i njenu politiku. Pored toga je smatrano da bi u interesu efikasnijeg sprovođenja inaugurisane ekonomske politike u BiH, u odnosu na eksploataciju suma putem privatnih šumsko-industrijskih preduzeća, trebalo isključiti uticaj šu-

marških stručnjaka koji su forsirali iskorišćavanje erarskih šuma u vlastitoj režiji. Djelomično iskorišćavanje šuma u režiji zemaljskog erara i realizovanje ugovora o dugoročnoj eksploataciji erarskih šuma, zaključivanih sa privatnim kapitalističkim preduzećima, doveli su devedesetih godina prošlog vijeka do osnivanja manjeg broja šumskih uprava, koje su vodile samostalno šumsko gospodarenje i bile podređene direktno šumarskom departementu Zemaljske vlade u Sarajevu. Smatrano je da bi u interesu ekonomičnosti šum. gospodarenja trebalo što prije ili bar sukcesivno pristupiti formiranju što većeg broja šumskih uprava za gospodarenje svim erarskim šumama. U tom smislu je u 1911. godini došlo do reorganizacije šumarstva i šumarske službe, s tim što se izdvajanje uprave erarskih šuma iz nadležnosti političko-upravnih vlasti sprovodilo u život postepeno prema prilikama i mogućnostima. Saobrazno proširivanju obima eksploatacije šuma i intenzifikacije šum. gospodarenja za vrijeme austrougarske uprave u BiH sukcesivno je povećavano i brojno stanje šum. stručnih kadrova. Dok je broj šumarskih stručnjaka u 1881. godini iznosio svega 71 sa 81 čuvara šuma dotle se njihov broj uoči prvog svjetskog rata (1914) popeo na 239 stručnjaka sa 697 čuvara šuma. Činjenica je da je za cijelo vrijeme austrougarske uprave u BiH u šumarskoj službi bio zastupljen u najvećem procentu stručni kadar iz Austrije i Ugarske i da domaće šumarsko stručno osoblje, po svom broju, zvanju i položajima, nije moglo doći do izražaja sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije (1918), kada je najveći broj šumarskih stručnih kadrova stranog porijekla napustio ovu zemlju. Bez obzira na činjenicu što su to bili stranci i što ih je austrougarska uprava u interesu ostvarivanja svojih političkih i ekonomskih ciljeva protežirala i favorizovala, ti šumarski stručnjaci su u pogledu organizacije šumarstva i unapređenja šumske privrede u BiH dali vidan doprinos i postigli značajne rezultate, koji im se ne mogu osporavati.

U procesu privrednog razvitka BiH za vrijeme austrougarske uprave šume i šumarstvo su predstavljali jedan od najvažnijih faktora društvene proizvodnje. Eksploatacija šuma igrala je važnu ulogu kao izvor finansijskih prihoda zemaljske uprave u okviru nametnutog joj samofinansiranja. Ta eksploatacija je još za vrijeme otomanske uprave bila ograničena isključivo na prodaje i sječe hrastovih šuma u sjevernom dijelu Bosne. Zbog nedostatka javnih transportnih komunikacija za tu eksploataciju su mogle doći u obzir tržištu najbliže hrastove šume nizinskih i prigorskih područja koja su gravitirala rijeci Savi i njenim desnim pritokama. Povoljan položaj tih šuma i mogućnost korišćenja vodenih tokova za transport drveta dali su povod austrijskim šumarskim stručnjacima da u svojoj ekspertizi o stanju i prilikama šuma u BiH iz 1879. godine predlože da se u toku 10—15 godina izvrši iskorišćavanje svih starih hrastovih šuma sječom starijih stabala koja su bila upotrebljiva za proizvodnju bačvarske duge. Austrougarska uprava je pri tome imala u vidu vrlo povoljnu situaciju na evropskom tržištu drveta, na kome se zbog velike vinogradarske proizvodnje u Francuskoj ispoljavala potražnja, a s njom i tendencije povećanja cijena hrastovoj dugi za proizvodnju vinske buradi. Što je najvažnije, manufakturni način proizvodnje francuske duge i njene ograničene dimenzije, podesne za izvoz iz šume tovarnim konjima, nisu zahtijevali niti uslovljavali velike investicije, naročito što se tiče izgradnje šumskih komunikacija, a zemaljskoj upravi su ipak obez-

bjeđivani znatni novčani prihodi. Zbog svega toga se austrougarska uprava poslije okupacije BiH i orijentisala na prodaju hrastovih stabala, i to putem oferti i direktnih pogodb sa pojedinim kupcima, koji su u toku 1880—1882. godine posjekli oko 56.000 starih hrastova sa oko 112.000 m³ tehničkog drveta. U 1883. godini pristupljeno je prodajama hrastovine javnim licitacijama. Na taj način je u periodu 1883—1885. godine nekolicini stranih i domaćih preduzimača i trgovaca drvetom prodato oko 88.000 starijih hrastovih stabala sa oko 176.000 m³ tehnički upotrebljivog drveta, koje je iskorišćeno za proizvodnju francuske duge. Uvedeni sistem prodaje i unovčavanja hrastovine javnim licitacijama pokazao se ubrzo kao nepraktičan jer se odražavao nepovoljno na finansijske prihode zemaljske uprave. Ponuda i potražnja, a time i cijene hrastove duge na tržištu bili su usko povezani sa urodom vinograda u vinogradarskim zemljama, specijalno u Francuskoj. To je povlačilo za sobom višu ili manju proizvodnju francuske duge u pojedinim godinama, a time veći ili manji interes za kupovinu hrastovog drveta. Sve se to opet odražavalo na uspjehe i neuspjehe raspisivanih i održavanih licitacija u vezi sa prodajom hrastovine u bosanskim šumama. To je sve pridonosilo neravnomjernom priticanju finansijskih sredstava u zemaljsku blagajnu i stvaralo Zemaljskoj vladi za BiH velike neprilike i poteškoće u pogledu realizovanja godišnjih budžeta. U nastojanju da obezbijedi kontinuirane prihode od prodaja hrastovine koji bi bili nezavisni od fluktuacije na tržištu drveta, austrougarska uprava je pristupila slobodnim prodajama i zaključivanju dugoročnih ugovora o eksploataciji hrastovih šuma na bazi direktnih pogodbi. U 1886. godini zaključen je prvi desetogodišnji ugovor o eksploataciji bosanskih hrastovih šuma sa tršćanskom firmom Morpurgo & Parente. Tim ugovorom, kao i svim narednim ugovorima, kupci su bili obavezni da u toku ugovornog perioda u korist zemaljskog erara uplaćuju predujam na kupljeno drvo u fiksnim godišnjim iznosima, bez obzira koliko će u toj godini posjeći drveta od ugovorom predviđenog godišnjeg etata. U toku realizovanja osnovnog ugovora iz 1886. godine sa firmom Morpurgo & Parente zaključeno je još 14 naknadnih i dopunskih ugovora kojima je ona produžila svoje poslovanje u Bosni do kraja XIX vijeka. Za to vrijeme ta firma je posjekla preko 1.300.000 hrastovih stabala sa najmanje 2.600.000 m³ tehnički upotrebljivog drveta. U istom periodu, kao i nekoliko godina iza njega, sa većim brojem privatnih, većinom stranih, firmi zaključen je veći broj dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih hrastovih šuma, na osnovu kojih je posječeno oko 1.800.000 hrastovih stabala sa oko 3.600.000 m³ tehničkog drveta. To znači da je za vrijeme austrougarske uprave u BiH prodano i posječeno u erarskim šumama oko 3.250.000 hrastovih stabala sa drvnom masom od najmanje 6.500.000 m³ tehnički upotrebljivog drveta, koje je najvećim dijelom iskorišćeno za manufakturnu proizvodnju francuske duge. Koliki je bio opseg proizvodnje i eksporta francuske duge iz BiH najbolje ilustruju podaci prema kojima je u periodu 1880—1882. godine iz Austro-Ugarske eksportovano ukupno 113,9 mil. komada normalne francuske duge, od čega iz BiH 3,0%; u periodu 1883—1892. godine 505,1 mil. komada, od čega iz BiH 18,0% a u periodu 1893—1902. godine 430,7 mil. komada, od čega iz BiH 46,0%. Poslije 1902. godine proizvodnja i eksport francuske duge iz Austro-Ugarske, a time i iz Bosne počeli su naglo opadati da bi pred prvi svjetski rat (1914) pali na naj-

niži nivo. Ovome su pridonijele sve veće cijene hrastovine u šumama na području Hrvatske i Slavonije, koju je sve više potraživala i kupovala pilarska industrija, kao i činjenica da su sječive mase hrastovog drveta u bosanskim šumama, što je ugrožavalo interese hrvatske trgovine hrastovim drvetom. vine u bosanskim šumama, konkurentne cijene bosanske robe na tržištu hrastove duge i pojačani eksport francuske duge izazvali su krajem osamdesetih godina prošlog vijeka proizvođače i trgovce hrastovom dugom u susjednoj Hrvatskoj i Slavoniji da povedu kampanju protiv austrougarske uprave u BiH u vezi sa masovnim sječama hrastovog drveta u bosanskim šumama, što je ugrožavalo interese hrvatske trgovine hrastovim drvetom. Zahtijevano je da firme koje vrše eksploataciju bosanskih hrastovih šuma i proizvodnju francuske duge obustave nelojalnu konkurenciju i da Zemaljska vlada za BiH izvrši restrikcije prodaja i sječa hrastovih šuma. Zajednički ministar finansija B. Kallay, u ulozi odgovornog ministra za BiH, energično se suprotstavljao toj akciji, obrazlažući eksploataciju bosanskih hrastovih šuma finansijskim potrebama zemlje, ističući pri tome da Zemaljska vlada za BiH ne može izaći u susret zahtjevima trgovaca drvetom sa područja Hrvatske i Slavonije, jer bi to bilo protiv interesa BiH i u suprotnosti sa osnovnim intencijama austrougarske vlade koja je dužna da se brine za dobrobit i prosperitet BiH. Ova kampanja je nastavljena i austrougarska uprava je i dalje napadana da raubovanjem bosanskih hrastovih šuma ugrožava interese hrvatske trgovine drvetom. Zajednički ministar finansija B. Kallay ostao je dosljedan svome stavu do svoje smrti 1903. godine. Međutim, već iduće godine (1904), njegov nasljednik I. Burian, u debati vođenoj u peštanskim Delegacijama, izjavio je da se pitanje konkurencije bosanske hrastovine može skinuti sa dnevnog reda, jer su svi do tada zaključeni dugoročni ugovori o sječi hrastovih šuma u Bosni realizovani osim jednog i da se novi ugovori neće više sklapati a dosljedno tome ni vršiti sječe hrastovine u bosanskim šumama, koje su iscrpljene. Ova konstatacija je bila tačna, kao što je bila tačna i činjenica da je već u to vrijeme sječu bosanskih hrastova zamijenila masovna eksploatacija bosanskih četinarskih šuma na osnovu dugoročnih ugovora, zaključenih sa nekoliko stranih privatnih šumsko-industrijskih preduzeća.

U cilju proizvodnje na tržištu konjunkturane hrastove kore za štavljenje kože, austrougarska uprava je početkom devedesetih godina prošlog vijeka na području banjalučkog okruga izdvojila oko 10.000 ha hrastovih degradiranih šuma i u njima uvela poseban tip gospodarenja niskim šumama - guljačima. Na osnovu dugoročnih ugovora o eksploataciji tih šuma, zaključenih slobodnom pogodbom sa privatnim firmama, u toku austrougarske uprave posječeno je oko 500.000 prn (375.000 m³) hrastovog drveta, od čega je proizvedeno oko 600.000 met. centi hrastove kore za štavljenje i oko 250.000 prn drvenog ugljena.

Paralelno sa eksploatacijom hrastovih šuma, za vrijeme austrougarske uprave u BiH vršene su sječe i bukovih šuma putem dugoročnih ugovora, sklapanih na bazi slobodne pogodbe sa stranim i domaćim preduzećima i trgovcima drvetom. Pretežni broj tih ugovora odnosio se na kupoprodaju kvalitetnih bukovih stabala, koja su služila za manufakturnu proizvodnju cijepanog i tesanog drveta u formi bačvarske duge, vratila (šubija), željez-

ničkih pragova i dr. Na ovaj način je u toku austrougarske uprave u BiH posječeno oko 4.556.000 m³ bukovog, a uz to još i oko 150.000 m³ četinarskog drveta, koje je prodavano, odnosno kupovano, najvećim dijelom u dubecim stablima, koja su za tu svrhu posebno birana.

Iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara započelo je početkom zadnjeg decenija XIX vijeka. Ono se u početku ograničilo na sarajevski region, a kasnije se proširilo i na susjedne regione. Imalo je prvenstveni zadatak da obezbijedi alimentaciju novootvorene industrije željeza u Varešu potrebnim drvenim ugljenom, koji je u to vrijeme služio umjesto koksa, zatim da snabdijeva lokalno tržište građevnim i ogrevnim drvetom, kao i domaće male pilane potrebnom oblovinom. Početak iskorišćavanja šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara imao je veliki značaj i uticaj na brže privođenje industrijskoj eksploataciji šuma ne samo na području sarajevskog nego i susjednih regiona, a time i na razvoj industrije za prerađu drveta u cijeloj zemlji. Počela su se pojavljivati neka strana šumsko-industrijska preduzeća, prvenstveno ona sa italijanskim kapitalom, i sa zemaljskim erarom zaključivati dugoročne ugovore o snabdijevanju svojih novopodignutih industrijskih postrojenja četinarskim trupcima, izrađenim u režiji erarskih šumskih poslovanja. Tako su u periodu 1890 — 1918. godine režijske šumske uprave, u cilju proizvodnje šumskog i destilacionog ugljena za snabdijevanje Vareške industrije željeza posjekle i izradile 5.055.000 prm ugljenarskog i 1.462.000 prm destilacionog drveta ili svega 6.517.000 prm (4.888.000 m³), od čega 91,3% bukovog i 8,7% četinarskog drveta. U istom vremenskom periodu erarska šumska poslovanja su posjekla, izradila i stranim šumsko-industrijskim preduzećima isporučila 1.447.000 m³, a uz to još i domaćim pilanama lokalnog značaja oko 420.000 m³ četinarske pilanske oblovine. U toku istog vremenskog razdoblja režijska poslovanja šumskih uprava, u ulozi proizvođača i snabdijevača domaćeg tržišta proizvodima direktne potrošnje, proizvela su i isporučila oko 812.000 m³ raznih drvnih sortimenata (ne uračunavajući tu pilansku oblovinu), od čega je 22,5% otpadalo na četinarsko i 77,5% na lišćarsko drvo. Pored ugovora o prodaji i isporuci četinarske pilanske oblovine, izrađene u režiji erarskih šumskih uprava, koji su zaključivani sa stranim privatnim firmama, sklopljen je istovremeno, najvećim dijelom sa istim firmama, izvjestan broj ugovora o kupoprodaji i sječi drveta u šumskim područjima izdvojenim za režijska poslovanja šumskih uprava. Predmet tih ugovora bilo je drvo u šumi na panju za koje su kupci plaćali određenu šumsku taksu u korist režijskih poslovanja i sječu drveta u tim šumama vršili isključivo u svojoj režiji ili u kooperaciji sa erarskim režijskim poslovanjima, koristeći se pri tome njihovim sredstvima i uslugama. Takvi ugovori su zaključivani najviše u onim slučajevima kada su se erarske šumske uprave ustručavale da na sebe preuzmu obavezu isporuke pilanskih trupaca šumsko-industrijskim preduzećima, bojeći se visokih troškova proizvodnje i nerentabilnosti poslovanja. One su tako prebacivale sav rizik na privatne firme, a zadovoljavale se tim što su za posječeno drvo u korist svoga režijskog poslovanja primale određenu šumsku taksu i uz to činile manje ili veće usluge firmama pri realizovanju sa njima tako sklopljenih ugovora. Na taj način je nekoliko privatnih šumsko-industrijskih preduzeća posjeklo i u šumama izdvojenim za iskorišćavanje u vlastitoj režiji zemaljskog erara izradilo oko 730.000 m³ četinarskog

korisnog drveta, od čega je na svojim pilanskim postrojenjima preradilo oko 600.000 m³ pilanskih trupaca. To znači da je na površini od oko 126.200 ha šuma, izdvojenih za iskorišćavanje u vlastitoj režiji zemaljskog erara, u okviru erarskih režijskih poslovanja za vrijeme austrougarske uprave posjeчено oko 7.567.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, a u kooperaciji privatnih šumsko-industrijskih preduzeća i erarskih režijskih poslovanja oko 730.000 m³ četinarskog drveta, što je činilo sveukupno oko 8.297.000 m³, od čega 38,7% četinarara i 61,3% lišćara. Režijska poslovanja erarskih šumskih uprava su na taj način odigrala značajnu ulogu u pogledu unapređenja eksploatacije šuma i gospodarenja erarskim šumama, s jedne, i industrije za preradu drveta, a posebno metalurgijske industrije, s druge strane, pridonoseći razvitku cjelokupne privrede u BiH u toku austrougarske uprave u ovoj zemlji.

S obzirom na manji broj erarskih režijskih poslovanja, njihovu jednostranu lokaciju i ograničeni kapacitet proizvodnje, nije se moglo ni očekivati da će ta režijska poslovanja moći snabdijevati potrebnom sirovinom sva domaća pilanska postrojenja na cijelom području Bosne i Hercegovine, kao ni sva lokalna tržišta drvnim proizvodima direktne potrošnje. Radi toga su za cijelo vrijeme austrougarske uprave u BiH vršene prodaje drveta u šumi na panju na osnovu oferata i kratkoročnih ugovora, sklapanih sa većim brojem vlasnika domaćih malih pilana koji su se na taj način snabdijevali pilanskom oblovinom, kao i sa pojedinim preduzetnicima i trgovcima drvetom koji su iz kupljenog drveta proizvodili manufakturnim putem sortimente direktne potrošnje u formi oblog i tesanog građevinskog drveta, željezničkih pragova, ogrevnog drveta itd., i izradenu robu plasirali na domaćem tržištu. Na taj način je u periodu austrougarske uprave u bosanskohercegovačkim erarskim šumama prodato i posjeчено oko 3.390.000 m³ drveta, od čega je na četinare otpadalo oko 46%, a na lišćare oko 54%.

U cilju obezbjeđenja potreba stanovništva, koje se nije moglo koristiti merematnim (servitutnim) pravom besplatnog drvarenja, austrougarska uprava je neposredno poslije izvršene okupacije uvela u BiH prodaju drveta u šumi na panju primjenom posebnih cjenovnika, s tim što je ta prodaja bila ograničena na manje količine, čija vrijednost po jednom kupcu u jednoj godini nije mogla biti veća od 50 for. Tako je za vrijeme austrougarske uprave u BiH putem maloprodaja i cjenovnika u bosanskohercegovačkim erarskim šumama prodato i posjeчено oko 2.810.000 m³ drveta, od čega oko 45% četinarara i oko 55% lišćara.

Osnovna težnja i aktivnost austrougarske uprave u BiH bili su, međutim, usmjereni glavnom cilju čiji je domet predstavljala industrijska eksploatacija četinarskih šuma, prvenstveno onih na području Bosanske krajine i istočnog dijela Bosne. Eksploatacija tih prostranih i kompaktnih šumskih područja prašumskog karaktera u vlastitoj režiji zemaljskog erara pri tadašnjim prilikama i uslovima, nije, mogla doći u obzir. Za otvaranje tih šumskih područja i njihovo povezivanje sa javnim transportnim komunikacijama bila su potrebna ogromna finansijska sredstva. Ta sredstva zemaljska uprava nije bila u mogućnosti da obezbijedi. Pokušaji angažovanja stranog kapitala koji bi u kooperaciji sa zemaljskim erarom, u okviru mješovitih društava, vršio eksploataciju i industrijsku preradu drveta dobivenog eks-

ploatacijom tih šuma, propali su svi od reda, jer su privatna kapitalistička preduzeća za svoje angažovanje i poslovne aranžmane sa bosanskohercegovačkim zemaljskim erarom postavljali takve zahtjeve i uslove koji su im obezbjeđivali siguran profit, dok je sav rizik od eventualnog nerentabiliteta prebacivan na zemaljski erar koji od takvog zajedničkog poslovanja nije mogao očekivati ništa drugo osim sigurne gubitke. Austrougarskoj upravi za BiH pri takvim prilikama i okolnostima, nije, preostajalo ništa drugo nego da se orijentira na prodaju drveta u šumi na panju putem direktnih pogodbi i na zaključivanje dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih erarskih šuma, prevenstveno sa velikim, kapitalom jakim, u organizacionom pogledu sposobnim i za vođenje savremenog tehničkog poslovanja doraslim privatnim šumsko-industrijskim preduzećima, koja bi bila u mogućnosti da investiraju velika finansijska sredstva za otvaranje prostranih šumskih područja i podizanje industrijskih postrojenja velikog proizvodnog kapaciteta za preradu posječenog drveta, a da pri svemu tome redovnim plaćanjem šumske takse za kupljeno i posječeno drvo obezbjeđuju zemaljskom eraru kontinuirane prihode. Ovo tim prije što je austrougarska uprava već tada imala rđavo iskustvo sa izvjesnim austrijskim i mađarskim, kapitalom siromašnim i u organizacionom i stručnom pogledu nesposobnim privatnim preduzećima, kojima je ustupila u eksploataciju dio četinarskih šuma u regionu planine Kozare i u Sprečanskom bazenu. Ta preduzeća su ubrzo doživjela finansijski krah, čime su bosanskohercegovačkom zemaljskom eraru ne samo nanijela materijalnu štetu nego je njihov krah poslužio kao osnova i razlog za stvaranje još većeg nepovjerenja za investiranje kapitala u šumsku privredu Bosne i Hercegovine. Zbog toga je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču počelo ispoljavati sve veću aktivnost i u izvršenju postavljenog zadatka ubrzo postiglo prvi uspjeh. Ono je početkom devedesetih godina prošlog vijeka našlo i angažovalo jedno njemačko inokosno preduzeće čiji je vlasnik u pogledu stručnosti, organizacionih sposobnosti i finansijskih mogućnosti pružao dovoljne garancije za uspješno vođenje eksploatacije šuma i industrije za preradu drveta na široj i solidnoj osnovi. To je bio industrijalac Otto Steinbeis iz Brannenbergu u Bavarskoj. Njemu se dobrim dijelom može zahvaliti što je ubrzo došlo do pojačanog interesa i sve većeg učešća stranog kapitala u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine. Austrougarskoj upravi za BiH je pošlo za rukom da u relativno kratkom vremenu proda i ustupi u eksploataciju putem direktnih pogodbi i na osnovu zaključenih dugoročnih ugovora blizu 240.000 ha pretežnim dijelom četinarskih šuma sa ukupnom neto sječivom drvnom masom od oko 36.000.000 m³, od čega je oko 30.750.000 m³ (85,4%) otpadalo na četinarsko i oko 5.250.000 m³ (14,6%) na bukovo drvo. U ukupnoj prodatoj, odnosno kupljenoj, drвноj masi strana kapitalistička preduzeća su sudjelovala sa 35.334.000 m³ (98,2%), a domaća preduzeća sa svega 666.000 m³ (1,8%), što znači da je u tom pogledu izrazito dominantnu poziciju zauzimao strani (njemački, austrijski i mađarski) kapital. Značajno je da je od ukupne površine erarskih šuma, ustupljenih u dugoročnu eksploataciju, samo na dva strana preduzeća (»Bosanska šumska industrija a. d. Otto Steinbeis u Dobrljin - Drvaru« i »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb u Zavidovićima«) otpadalo ukupno 96.800 ha sa neto sječivom drvnom masom od 24.700.000 m³ isključivo četinara, dok se ostatak od oko 143.300 ha šuma sa neto sječivom drvnom masom od

11.300.000 m³ odnosio na ostalih 18 dugoročnih ugovora. Još je značajnije da je od ukupne količine svim ovim dugoročnim ugovorima obuhvaćene sječi-ve drvene mase od oko 36.000.000 m³ do kraja austrougarske uprave u BiH (1918) bilo posječeno svega 18.598.000 m³ (51,7%), dok je ostatak prodato i za sječu raspoložive zalihe od 17.402.000 m³ (48,3%) ostao nerealizovan.

Zaključivanje dugoročnih ugovora o eksploataciji prostranih kompleksa šuma i podizanje savremenih industrijskih postrojenja za preradu drveta sa velikim proizvodnim kapacitetima u BiH doveli su do ponude velikih količina četinarske rezane građe na evropskom, posebno na mediteranskom tržištu drveta, koja je svojim kvalitetom i nižim cijenama počela praviti ozbiljnu konkurenciju rezanoj robi iz austrijskih alpskih zemalja i time ugrožavati interese njihovog šumarstva i industrije za preradu drveta. To je bio razlog da je od 1903. godine otpočela organizovana i žestoka kampanja protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH, koja je svojim dugoročnim ugovorima sklopljenim sa privatnim šumsko-industrijskim preduzećima na bazi slobodne pogodbe i uz vrlo povoljne uslove omogućavala tu konkurenciju. Ta kampanja je vođena putem dnevne štampe, periodičnih šumarskih stručnih časopisa, društvenih organizacija i privrednih ustanova i bila poznata u javnosti pod imenom »bosanska opasnost« (Bosnische Gefahr). Ona je ubrzo bila prenesena u austrijski parlamenat i zajedničke Delegacije, gdje je povremeno izazivala burne i žučne diskusije i polemike. Traženo je i energično zahtijevano od Zajedničkog ministarstva u Beču, nadležnog za poslove BiH, i Zemaljske vlade u Sarajevu da se prekine sa masovnom eksploatacijom i raubovanjem bosanskih šuma i da se daljnje iskorišćavanje šuma vrši u vlastitoj režiji zemaljskog erara. Suprotstavljajući se toj kampanji austrougarska uprava se pozivala na odredbe Carigradske konvencije iz 1879. i Zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine o samofinansiranju okupiranih zemalja, što joj je nametalo obavezu da troškove održavanja zemaljske uprave podmiruje iz vlastitih prihoda koje je mogla ostvariti zahvaljujući mogućnostima korišćenja prirodnih bogatstava, među koje su spadale, u prvom redu, bosanske šume. Odbijajući optužbe o masovnoj eksploataciji šuma koja se, u odnosu na prostornu veličinu bosanskohercegovačkih šuma i u njima za sječu raspoloživih drvnih masa, kretala ispod granica normaliteta, austrougarska uprava za BiH je uvjeravala da se realizovanjem dugoročnih ugovora ne vrši raubovanje bosanskih šuma, nego da se njihova eksploatacija vrši u okvirima osnovnih principa šumskog gospodarenja, uvažavajući postojeće prilike i okolnosti koji uslovljavaju takav sistem eksploatacije. Što se tiče konkurencije bosanske četinarske rezane građe, sa zvanične strane je priznavano da ona faktično postoji, ali da se tu ne radi o kvantitetu i namjernom snižavanju cijena, nego o kvalitetu proizvedene robe koji izaziva tu konkurenciju. U vezi s tim je posebno ukazivano na činjenicu da rezanoj građi iz alpskih zemalja nedostaje fina obrada, jer se prerađuje u zastarjelim pilanskim postrojenjima, što nije slučaj sa bosanskom robom koja je, pored toga, sadržavala i bolji asortiman, jer je u njoj bio zastupljen visok procenat tzv. široke robe, kojom je četinarska rezana građa iz austrijskih alpskih zemalja u velikoj mjeri oskudijevala. Pored toga je posebno isticano da rezana građa iz austrijskih zemalja dolazi na tržište preko posrednika (trgovaca), što nije bio slučaj

sa Bosnom gdje je roba prodavana i isporučivana kupcima direktno od proizvođača. Kampanja »Bosnische Gefahr«, koja je otvorena početkom 1903. godine i trajala u nesmanjenoj žestini nepune tri godine, ušla je u 1905. godini u fazu jenjavanja. Ona je za to vrijeme postigla izvjestan, iako ne potpun, uspjeh i dovela do određenih pozitivnih rezultata. Obustavljene su prodaje i sklapanje dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma na osnovu direktnih i slobodnih pogodbi sa privatnim šumsko-industrijskim preduzećima i obećano je da će se eskloatacija preostalih slobodnih šumskih područja vršiti u vlastitoj režiji zemaljskog erara. Pored toga je pristupljeno efikasnijoj kontroli realizovanja postojećih dugoročnih ugovora, naročito u pogledu racionalnijeg iskorišćavanja posječenih drvnih masa i obezbjeđenja prirodnog i vještačkog podmlađivanja šumskih sječina. Privrednici austrijskih alpskih zemalja nisu bili u potpunosti zadovoljni postignutim rezultatima svoje kampanje, ali su postali smireniji utoliko što su bili oslobođeni straha od opasnosti proširenja eksploatacije erarskih šuma u BiH i povećanja obima proizvodnje i eksporta bosanske četinarske rezane građe, a time i mogućnosti još većeg oštećivanja interesa privrede svojih zemalja. Formiranjem i otvaranjem Bosanskog sabora (1910) otpočela je oštra kampanja protiv šumarske politike austrougarske uprave u BiH. Ta kampanja, u odnosu na onu vođenu iz austrijskih alpskih zemalja, bitno se razlikovala u suštini i po formi, s obzirom na tendencije i ciljeve koji su se ispoljavali u toj akciji. Oštrica kampanje, vođene u Bosanskom saboru, nije bila usmjerena protiv sistema šumskog gospodarenja i eksploatacije bosanskih šuma putem dugoročnih ugovora, sklopljenih na bazi slobodnih pogodbi sa privatnim kapitalističkim preduzećima, niti je sadržavala zahtjev za uvođenje eksploatacije šuma u vlastitoj režiji zemaljskog erara na širem frontu, nego je u svojoj suštini imala tendenciju da omogući domaćim privatnim preduzećima i preduzetnicima da sudjeluju u eksploataciji šuma i industrijskoj preradi drveta u BiH, koristeći se istim pogodnostima i privilegijama koje su već dobila strana privatna šumsko-industrijska preduzeća sa kojima su bili zaključeni dugoročni ugovori o eksploataciji bosanskih šuma. Polazilo se sa potpuno nepravilnog i pogrešnog stanovišta da će domaći kapital i domaća šumsko-industrijska preduzeća imati više obzira prema šumi kao objektu eksploatacije i više štititi interese bosanskohercegovačkog šumarstva nego što se to moglo očekivati od stranog kapitala i stranih šumsko-industrijskih preduzeća. Sve ovo se može lakše shvatiti i razumjeti kada se ima u vidu činjenica da je u to vrijeme nova društvena kategorija, koju je sačinjavala novoformirana buržoaska klasa bosanskih gazda, trgovaca i feudalnih posjednika, predstavljala u politički nezrelim narodnim masama jak autoritet i da je ta klasa uspostavila i održavala čvrste veze sa poslanicima u Bosanskom saboru, koji su svoj rad i djelovanje saobražavali interesima te klase. Ti, u bosanskohercegovačko društvo novoinfiltrirani buržoaski nastrojeni elementi nastojali su svim sredstvima da se na brz i lak način obogate i omoguće formiranje domaće nacionalistički obojene kapitalističke klase koja će preuzeti i zauzimati određenu poziciju u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine, nasuprot stranom kapitalu koji je do tada držao u svojim rukama sve ključne pozicije te privredne grane. Političkim taktiziranjem austrougarska uprava je iskoristila kampanju Bosanskog sabora i

umjesto najavljenog sukcesivnog uvođenja eksploatacije šuma putem vlastite režije zemaljskog erara, donijela odluku i pristupila zaključivanju novih dugoročnih ugovora o eksploataciji bosanskih šuma na bazi submisijских prodaja na javnim licitacijama. Time je izašla u susret željama i nastojanjima Bosanskog sabora i omogućila domaćim preduzećima da se u slobodnoj konkurenciji sa stranim preduzećima uključe u eksploataciju bosanskih šuma i u industriju za preradu drveta, dok je, s druge strane, uvođenjem sistema submisijских prodaja obezbijedila veće šumske takse, a time i veće prihode zemaljskoj blagajni. Zemaljska vlada za BiH je tom prilikom propisala nove uslove za submisijские prodaje drveta u šumi na panju i za realizovanje ugovora koji budu zaključeni na osnovu tih prodaja. Ti uslovi su se bitno razlikovali od onih u postojećim dugoročnim ugovorima o eksploataciji bosanskih šuma, sklopljenih na bazi direktnih i slobodnih pogodbi, i predstavljali izvjestan kvalitetni skok u pogledu unapređenja šumske privrede u BiH.

Austrougarska uprava za BiH je u vezi s tim, u vremenu od 1910—1913. godine, iznijela na licitaciju putem submisijских prodaja veći broj objekata, izdvojenih za dugoročnu eksploataciju, sa ukupnom površinom šuma od 73.240 ha i u njima raspoloživom sječivom drvnom masom od oko 12.135.000 m³, od čega oko 62% četinarskog i oko 38% lišćarskog (bukovog) drveta. Isključujući šumsko područje Drinjača na površini od 14.720 ha sa sječivom drvnom masom od 2.357.000 m³, čija prodaja, i pored uspjele licitacije, nije odobrena, preostalo je i sa kupcima zaključeno ukupno 19 dugoročnih ugovora, koji su obuhvaćali površinu od 55.526 ha sa sječivom drvnom masom od 9.778.000 m³, u kojoj su četinari učestvovali sa oko 63% a lišćari (bukovina) sa oko 37%. Značajno je da je od ukupnog broja preduzeća (47) koja su sudjelovala na tim licitacijama bilo zastupljeno više domaćih (27) nego stranih (20) licitanata. Međutim, od ukupnog broja kupaca bilo je više stranih (10) a manje domaćih (9) preduzeća. Od ukupno 9.778.000 m³ na tim licitacijama prodatog drveta na strana preduzeća je otpadalo 5.362.000 m³ ili 54,8%, a na domaća 4.416.000 m³ ili 45,2%. Još je od većeg značaja činjenica da je od ukupne drvne mase, koju su na tim licitacijama kupila domaća preduzeća, kroz relativno kratko vrijeme prešlo u ruke stranih preduzeća, skupa sa ugovorima i ugovornim područjima, oko 3.772.000 m³ sječive drvne mase, tako da su pred kraj austrougarske uprave u BiH (1918) ugovori sa domaćim preduzećima obuhvaćali svega 644.000 m³ sječive drvne mase ili 6,6%, dok se ostatak od 93,4% nalazio u ugovorima čiji su stvarni kontrahenti bila strana šumsko-industrijska preduzeća. Ove transakcije su nastupile kao posljedica nedostatka finansijskih sredstava i poslovne nesposobnosti domaćih preduzeća, među kojima se nalazio izvjestan broj i onih koji su se upustili u kupovinu iz spekulativnih pobuda u namjeri da preprodajom i prenosom ugovora i ugovornih područja dođu lako do zarade. Nedvojbeno je da su strana preduzeća svojim uticajem onemogućavala domaćim preduzećima da putem novčanih zavoda dođu do potrebnih kredita i time još više otežavala njihovu situaciju koja ih je neminovno vodila u likvidaciju ili upućivala da vrše transakcije, ali je isto tako razumljivo da je austrougarska uprava sve to pratila sa izvjesnom dozom skrivenog zadovoljstva, jer je u izvršenim transakcijama dobivala finansijski jače ugo-

vorne kontrahte koji su joj pružali veće garancije u pogledu izvršavanja ugovornih obaveza i obezbjeđivanja redovitih i kontinuiranih prihoda. I na kraju još jedna značajna napomena. Od ukupne dugoročnim ugovorima obuhvaćene drvene mase od 9.778.000 m³, koju je svih 19 privatnih šumsko-industrijskih preduzeća kupilo na submisijским prodajama u toku 1910—1913. godine, do kraja austrougarske uprave u BiH bilo je posjeđeno svega 630.000 m³ ili 6,5%, što znači da je ostalo nerealizovano 9.148.000 m³ ili 93,5% od ukupne prodane drvene mase. Ovome su u velikoj mjeri doprinijela politička kretanja i zbivanja u Evropi, a posebno na Balkanskom poluostrvu, gdje je 1912. godine nastupio balkanski rat a ubrzo iza toga srpsko-bugarski konflikt i tzv. skadarska kriza, što je dovelo do djelomične mobilizacije austrougarske vojske (1913), koja je početkom prvog svjetskog rata (1914) pretvorena u totalnu mobilizaciju. Time su u najvećoj mjeri bili onemogućeni radovi oko eksploatacije bosanskih šuma i industrijske prerade drveta. Takvo stanje je potrajalo sve do jeseni 1918. godine kada je nastupio vojnički slom i raspad Austro-Ugarske Monarhije.

Osvjetljavanje razvojnog puta šumske privrede u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave bilo bi nepotpuno ako se u ovoj rekapitulaciji ne bismo posebno osvrnuli na iskorišćavanje bosanskohercegovačkih šuma u vezi sa besplatnim snabdijevanjem seoskog stanovništva potrebnim građevnim i ogrevnim drvetom na osnovu tzv. merematnog (servitutnog) prava drvarenja i paše. Ovo tim prije što je taj oblik eksploatacije šuma po svom volumenu zauzimao vanredno jaku poziciju u šumskoj privredi BiH, a po svom načinu korišćenja vršio značajan uticaj na ukupni razvoj gospodarenja bosanskohercegovačkim šumama. Prema zvaničnim statističkim podacima, dopunjenim opreznim ocjenama, u četrdesetogodišnjem periodu austrougarske uprave u BiH (1878—1918) seosko stanovništvo je u bosanskohercegovačkim erarskim šumama iskoristilo besplatno, na osnovu merematnog prava drvarenja, oko 85.500.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, od čega je oko 25.500.000 m³ otpadalo na tehničko i oko 80.000.000 m³ na ogrevno drvo. Koliko god je neosporno da je iskorišćavanje šuma u BiH na osnovu merematnog prava drvarenja poprimalo velike razmjere, toliko je neosporna i činjenica da je to iskorišćavanje vršilo jak uticaj i imalo svoj odraz, s jedne strane, na privredu i privredni razvoj sela i seoskog gospodarenja uopće i, s druge strane, na bosanskohercegovačke šume i gospodarenje tim šumama. Besplatno korišćenje šuma za potrebe seoskog stanovništva u drvetu i paši stoke, na osnovu merematnog prava drvarenja i paše, ublažavalo je uslove inače teškog i mukotrpnog života seoskog stanovništva, čija se djelatnost u eri zadržavanja feudalnih odnosa za cijelo vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini kretala u granicama prirodne privrede sa pretežnom orijentacijom na stočarski način privređivanja, ali je to besplatno korišćenje šuma za potrebe drvarenja i paše istovremeno predstavljalo, sa objektivnog stanovišta, i jaku kočnicu za intenzivniji i racionalniji način privređivanja, koji bi omogućavao sistematsko i sukcesivno unapređenje i brži razvitak naprednije poljoprivredne proizvodnje. S druge strane, merematno pravo drvarenja i paše i način realizovanja toga prava od strane seoskog stanovništva, koji je bio usko povezan sa neracionalnim iskorišćavanjem, da ne kažemo raubovanjem,

erarskih šuma, predstavljalo je teško opterećenje za šume i šumarstvo Bosne i Hercegovine i otežavalo njegov razvitak u smislu racionalnog i savremenog šumskog gospodarstva. U tome i jeste suština pozitivne i negativne uloge merematnog prava drvarenja i paše i iskorišćavanja šuma na osnovu toga prava, koje je ostalo na snazi za cijelo vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Prezentirani podaci pokazuju da je obim eksploatacije erarskih šuma u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave, u odnosu na prodaju drveta u šumi na panju i prodaju gotovih sortimenata, izrađenih u vlastitoj režiji zemaljskog erara, bio znatno ograničeniji nego što se to do danas pretpostavljalo i prikazivalo. Ovu činjenicu i stanje eksploatacije bosanskohercegovačkih erarskih šuma za vrijeme austrougarske uprave još ćemo bolje dokumentovati i potpunije osvijetliti ako navedemo podatke o ukupnim površinama šuma po vrsti uzgoja sa ukupnim sječivim masama, za vrijeme austrougarske uprave, kao i podatke o ukupno posjećenim drvnim masama prema njihovoj namjeni i upotrebi, bolje rečeno: ako ukupno posječene drvene mase razvrstamo na one koje su predstavljale objekte kupoprodaje i obezbjeđivale finansijske prihode zemaljskoj blagajni, i one koje su bile predmet besplatnog izdavanja u cilju podmirivanja potreba servitutnih ovlašćenika kao i raznih korporacija, ustanova, pojedinaca, a posebno kulturnih institucija. Ti podaci nam pokazuju:

1) da je ukupna površina svih tipova erarskih šuma na području Bosne i Hercegovine iznosila 1.933.000 ha, od čega 1.358.000 ha (70,3%) visokih i 347.000 ha (17,9%) niskih šuma, te 228.000 ha (11,8%) šikara i da je samo u visokim šumama za sječu raspoloživa drvena masa iznosila 300.000.000 m³, od čega 120.000.000 m³ četinarara (1, 2);

2) da je za vrijeme četrdesetogodišnje austrougarske uprave u BiH u erarskim šumama putem vlastite režije zemaljskog erara, putem dugoročnih ugovora zaključivanih sa privatnim šumsko industrijskim preduzećima, putem kratkoročnih ugovora i maloprodaja po šumskim cjenovnicima posječeno ukupno 45.318.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, s tim što se u toj količini nalazilo 4.888.000 m³ četinarskog i bukovog drveta, koje je izrađeno u režijskim poslovanjima šumskih uprava kao ugljenarsko i destilaciono drvo u cilju proizvodnje šumskog i retortnog ugljena za potrebe metalurgijske industrije, pri čemu u troškovima proizvodnje nije bila sadržana vrijednost upotrijebljenog drveta u šumi na panju;

3) da je u istom periodu u erarskim šumama BiH posječeno ukupno 88.060.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta, koje je ustupljeno besplatno, i to 85.500.000 m³ seoskom stanovništvu na osnovu merematnog prava drvarenja a 2.560.000 m³ raznim korporacijama, općinama, privatnicima i kulturnim ustanovama;

4) da je od ukupne količine pod 2) iskazanog drveta u količini od 45.318.000 m³ na četinare otpadalo 22.522.000 m³ ili 49,7%, a na lišćare 22.796.000 m³ ili 50,3% a od ukupne količine, pod 3) navedene drvene mase

(1) ABH — ZMF Präs. br. 830/BH ex 1903.

(2) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1911. Str. 116—118.

od 88.060.000 m³ na četinare otpadalo 16.343.000 m³ ili 18,6%, a na lišćare 71.717.000 m³ ili 81,4%.

Iz izloženog proizilazi da je u toku četrdesetogodišnje austrougarske uprave u BiH u erarskim šumama posječeno oko 133.378.000 m³ drveta, od čega 38.865.000 m³ ili 29,1% četinara i 94.513.000 m³ ili 70,9% lišćara, što prosječno godišnje iznosi oko 3.334.450 m³ drvene mase, od čega 971.625 m³ četinarskog i 2.362.825 m³ lišćarskog drveta. Ako tu masu stavimo u odnos prema ukupnoj površini erarskih visokih i niskih šuma ($1.358.000 + 365.000 = 1.723.000$ ha), onda proizilazi da je u bosanskohercegovačkim šumama za vrijeme austrougarske uprave godišnje u prosjeku sječeno po 1 ha šuma svega 1,94 m³ od čega 0,57 m³ četinarskog i 1,37 m³ lišćarskog drveta. Od posebnog značaja je činjenica da je u ukupnoj masi u tom periodu posječenog drveta, u količini od oko 133.378.000 m³, sudjelovalo drvo izrađeno u vlastitoj režiji zemaljskog erara i drvo kupljeno u šumi na panju i posječeno od strane privatnika sudjelovalo sa 45.318.000 m³ ili 34%, dok je ostatak od 88.060.000 m³ ili 66% otpadao na besplatno izdato drvo u šumi na panju servitutnim ovlaštenicima ili za druge, prvenstveno kulturne svrhe, što znači gotovo dvostruko više od posječenog drveta koje je bilo predmet kupoprodaje.

Podaci o eksploataciji bosanskohercegovačkih šuma za vrijeme austrougarske uprave, putem prodaje drveta u šumi na panju ili gotovih proizvoda, izrađivanih u okviru erarskih režijskih poslovanja, dobivaju svoj značaj i omogućavaju jasnije sagledavanje pozicije i razvojnog puta onog dijela šumske privrede koji se odnosio na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta u BiH u tom periodu. Ovo tim prije ako te podatke uporedimo i podvrgnemo interpretaciji i kritici u širim okvirima, u kontekstu razvitka privrednih prilika uopće, a šumsko gospodarskih napose. Ovo posljednje naročito zbog toga što je iskorišćavanje bosanskohercegovačkih šuma u vezi sa besplatnim podmirivanjem potreba seoskog stanovništva građevnim i ogrevnim drvetom na osnovu tzv. merematnog prava drvarenja i paše u erarskim šumama, po svojoj veličini zauzimalo enormne razmjere i daleko prevazilazilo eksploataciju šuma u vezi sa prodajom drveta i njegovom industrijskom preradom, a sam način realizovanja servitutnog prava drvarenja predstavljao je vanredno snažan uticaj i jaku kočnicu svakoj racionalizaciji i unapređenju gospodarenja šumama u Bosni i Hercegovini. To gospodarenje je još od samog početka austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini vođeno u znaku eksploatacije šuma. Okupacijom ovih pokrajina u posjed Austro-Ugarske su došla ogromna prirodna bogatstva, među kojima su se nalazili i šumski resursi. Šumska privreda je trebalo da postane jedan od glavnih faktora i instrumenata inaugurisane ekonomske politike u ovoj zemlji, koja joj je predstavljala čvrsto uporište i odskočnu dasku za njeno daljnje prodiranje na Istok (Drang nach Osten). Velika prostranstva šuma pogodnih za eksploataciju i ogromne količine drvnih masa koje je trebalo u dužem vremenskom periodu transportovati na duge relacije, iziskivali su otvaranje tih prostranih šumskih područja odgovarajućom mrežom šumskih komunikacija. Bosna i Hercegovina u to vrijeme nije imala izgrađene ni najnužnije savremene javne saobraćajnice na koje bi se mogla nadovezati mreža šumskih transportnih komunikacija. Za velika investiciona ulaganja nedostajala

su joj finansijska sredstva. Iz vlastitih prihoda okupiranog područja trebalo je podmirivati redovne troškove uprave. Od tih prihoda zavisila je izgradnja cesta, javnih zgrada i sličnih objekata. Izgradnji željezničkih pruga javnog karaktera moglo se pristupiti jedino pomoću dugoročnih zajmova, čije je odobrenje bilo vezano prethodnim sporazumom austrijske i ugarske vlade i njihovih parlamenata. O dobivanju investicionih zajmova za izgradnju šumskih transportnih komunikacija, u cilju otvaranja i privođenja eksploataciji prostranih šumskih kompleksa, nije se moglo ni misliti, jer za to nisu postojali nikakvi izgledi. Neodređen i nesiguran međunarodni položaj Bosne i Hercegovine, zamršeni odnosi i državnopravna veza ove zemlje prema Monarhiji i njenim odvojenim državama, sukobljavanja interesa Austrije i Ugarske u okupiranim pokrajinama pridonosili su stvaranju uvjerenja da austro-ugarska vlast u Bosni i Hercegovini nije čvrsta i definitivna. Uz to nedostatak transportnih komunikacija javnog značaja, nepoznata zemlja i njeni krajevi, nekonsolidovane unutrašnje prilike, nesigurna javna bezbjednost i neregulirani agrarni odnosi, nisu pružali nimalo povoljne uslove za investiranje stranog kapitala. Ovaj je, što je i razumljivo, tražio sigurnost i garanciju za svoju amortizaciju i povoljno ukamaćenje. U to vrijeme i pri takvim prilikama i nepovoljnim uslovima za svako poslovanje u bosanskim šumama, austrougarska uprava je bila sretna i zadovoljna kada joj je uspijevalo da nađe i angažuje strano privatno kapitalističko šumsko-industrijsko preduzeće koje bi izjavilo spremnost da dođe u Bosnu i bilo voljno da se baci u avanturu oko eksploatacije bosanskih šuma. Zbog toga je i drvo iz tih šuma prodavano stranim privatnim preduzećima uz vrlo niske cijene i veoma povoljne uslove eksploatacije šuma, što je predstavljalo neku vrstu regresa tim preduzećima, kojim su se ona osiguravala od eventualnih gubitaka, obezbjeđivala veću sigurnost za uložene investicije i dobivala izvjesnu garanciju za uspješne rezultate svog poslovanja. Ta strana šumsko-industrijska preduzeća koja su putem zaključenih ugovora dobila u dugoročnu eksploataciju znatan dio bosanskohercegovačkih šuma, pretežno četinaru prašumskog karaktera, zauzela su dominantnu poziciju u pogledu investiranja svoga kapitala u šumsku privredu ove zemlje i odigrala značajnu ulogu u tadašnjoj privredno nerazvijenom Bosni i Hercegovini, koja se nalazila pod okupacijom Austro-Ugarske, Monarhije. Zahvaljujući povoljnim uslovima pod kojima su dobila na dugoročnu eksploataciju šumska bogatstva BiH, ta preduzeća su bez kolebanja i dvoumljenja uložila velika finansijska sredstva za otvaranje njihovih prostranih šumskih ugovornih područja, izgradnjom solidnih šumskih transportnih komunikacija i podizanjem velikih modernih industrijskih postrojenja za preradu drveta. Tim kapitalističkim preduzećima nije bilo suđeno da u potpunosti iskoriste u ovu svrhu uložene investicije. Njih su u tome spriječila i onemogućila politička zbivanja i društveno-ekonomska previranja, koja su dovela do prvog evropskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Neosporno je da su strana kapitalistička preduzeća, koja su pod vrlo povoljnim uslovima dobila u eksploataciju velike komplekse bosanskih šuma, postizala određene finansijske efekte i s tim u vezi navlačila na sebe udarce oštih kritika od strane javnosti i da su te kritike u jednakoj mjeri bile upućene austrougarskoj upravi u BiH i njenoj šumarskoj politici, koja je davala smjernice i ton gospodarenju šumama u ovoj zemlji.

Pored niske šumske takse, koja je opravdavana velikim i dugoročnim investicijama, jedan od krupnih ustupaka privatnim kapitalističkim preduzećima, koja su preuzela industrijsku eksploataciju bosanskih šuma na osnovu slobodne pogodbe i zaključenih dugoročnih ugovora, predstavljao je poseban način kvalifikacije prodanog i kupljenog drveta. Predmet kupoprodaje bilo je tzv. korisno drvo iznad određenog promjera na tanjem kraju (30 cm za borovo i 25 cm za jelovo i smrčevo drvo), koje je bilo prikladno za pilansku preradu a koje je trebalo biti zdravo, pravo, neusukano, bez jače granatosti i drugih tehničkih grešaka, dok je svo zdravo oblo drvo ispod spomenutog promjera na tanjem kraju do 15 cm debljine tretirano kao tzv. ogrevno drvo za koje je bila određena minimalna šumska taksa, iako je ono praktički bilo upotrebljivo za tehničke svrhe (rudničko drvo, telegrafski stupovi, piloti, tanja pilanska oblovina i sl.). Svo ostalo drvo smatrano je kao nekomercijalno i neupotrebljivo i kao takvo ostavljano na sječinama u vidu šumskog otpatka. Firme su obilato iskorišćavale neprecizne i elastične odredbe dugoročnih ugovora u pogledu načina i sprovođenja kvalifikacije ugovornog drveta i izvlačile za sebe korist na štetu zemaljskog erara. Količine toga neugovornog drveta koje su ostavljane u šumi u vidu otpatka iznosile su 30—40% posječenog drveta, a u nekim slučajevima i više, što je šumsko-industrijskim preduzećima omogućavalo da snabdijevaju svoja pilanska postrojenja kvalitetnom oblovinom i da proizvode kvalitetnu četinarsku rezanu građu većih širina, koju su mogli lako i uz povoljne cijene plasirati na svjetskom tržištu drveta. Mora se priznati da su i erarske šumske uprave, koje su u isto vrijeme iskorišćavale šume u vlastitoj režiji i prodavale četinarsku pilansku oblovinu velikim šumsko-industrijskim preduzećima, ostavljale u sječinama približno isti procenat otpatka i da su svu deblju oblovinu, makar i ograničeno opterećenu tehničkim greškama, kao i zdravu tanju oblovinu posebno prodavale domaćim preduzećima u vidu tzv. škart oblovine, čijom preradom je dobivana rezana građa koja je, i pored slabijeg kvaliteta, mogla biti plasirana na domaćem tržištu uz relativno niže cijene. Kada se ovo ima u vidu onda se može razumjeti stav većeg broja tadašnjih austrijskih renomiranih šumarskih stručnjaka, koji su se izražavali protiv sistema čistih sječa pri eksploataciji bosanskih četinarskih šuma, ne iz nekih naučnih šumsko-gospodarskih principa, nego iz čisto praktičkih motiva. Tako je na savjetovanju o načinu gospodarenja bosanskim šumama, a posebno o načinu njihove eksploatacije, održanom u Sarajevu još 1895. godine u okviru generalne skupštine Austrijskog šumarskog udruženja, došlo do izražaja i ovo mišljenje. Pobjajući mišljenja i odbijajući prijedloge zagovornika čistih sječa, koje su u to vrijeme praktikovane u karpatskim šumama, poznati šumarski stručnjak L. Hufnagl se izjasnio za preborno gospodarenje kao jedini mogući način gospodarenja u postojećim prilikama i uslovima u Bosni i Hercegovini. Udaljenost šuma od svjetskog tržišta drveta i visoki troškovi proizvodnje uslovljavali su, prema njegovom mišljenju, izradu četinarske rezane građe (dasaka) boljeg kvaliteta i širih dimenzija, dok cijene tanje oblovine i uske rezane robe nisu mogle pokriti troškove njihove proizvodnje. Hufnagl je zbog toga i smatrao da bi bilo nerazumno sjeći tanja stabla za ljubav nekog sistema šumskog gospodarenja i pod svaku cijenu forsirati čiste sječe, koje bi povlačile za sobom obaveznu sječuu i tanjih stabala. Zbog toga i dugoročni ugovori, zaklju-

čeni sa stranim šumsko-industrijskim preduzećima, sadržavali klauzulu o doznaci četinarskih stabala iznad određenog prsnog promjera (30—35 cm), uz ostavljanje 20—30 stabala po 1 ha sječne površine, koja su imala funkciju sjemenjaka i služila za obezbjeđenje prirodnog podmlađivanja sječina (3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

Kod nas je uobičajeno da se, gotovo kao u pravilu, govori i piše o nepravilnoj šumarskoj politici austrougarske uprave u BiH, koja je ustupanjem šuma u eksploataciju privatnim kapitalističkim preduzećima dozvolila i tolerisala otvaranje prostranih šumskih područja mrežom šumskih željezničkih pruga, koje su najvećim dijelom imale privremeni karakter i poslije izvršene eksploatacije napuštane a njihovi gornji strojevi prenošeni u druga šumska područja. Time su mnoga šumska područja ili njihovi dijelovi ostajali praktično izolovani i ponovo neotvoreni, a time i nesposobni za intenzivno iskorišćavanje i racionalno gospodarenje, što ne bi bio slučaj da je njihovo prvobitno otvaranje uslijedilo izgradnjom mreže šumskih cesta. Pri takvom rezonovanju se, međutim, ne uzima u obzir i zanemaruje istorijska činjenica da su u ono vrijeme šumske željezničke pruge predstavljale najsavremenije tehničko dostignuće na polju kopnenog saobraćaja i služile kao jedino moguće ekonomično transportno sredstvo, naročito za transport velikih količina drveta na relativno većim udaljenostima, i da je prevoz velikih količina glomaznog i teškog drveta po šumskim i javnim cestama teretnim kolima sa konjskom zapregom bio ne samo neekonomičan nego i tehnički neizvodljiv kad se odvijao na dužim relacijama. Otvaranje šumskih područja izgradnjom šumskih cesta i uvođenje transporta drveta na tim komunikacijama uslijedilo je tek nekoliko decenija kasnije, kada je, zahvaljujući brzom razvitku tehnike, u cijelom svijetu, a posebno u Evropi, došlo do sve veće i masovnije proizvodnje i primjene mehanizovanih sredstava za transport cestama, što je i kod nas došlo do izražaja tek poslije oslobođenja (1945), kada se pristupilo otvaranju šuma izgradnjom mreže cestovnih komunikacija i sve većoj upotrebi kamiona, traktora i drugih mehanizovanih uređaja u šumskom transportu. Šumske željezničke pruge su, međutim, za vrijeme austrougarske uprave u BiH, u tadašnjim prilikama i uslovima, kao moderna saobraćajna sredstva odigrale vrlo značajnu ulogu u okviru eksploatacije bosanskohercegovačkih šuma, bez obzira na svoje manjkavosti u odnosu na zahtjeve šumskog gospodarenja, koje se inače mora prilagođavati postojećim prilikama i uslovima i uz to nastojati da ide u korak sa razvojem nauke i tehnike.

(3) Dimitz, L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905. Str. 229—230.

(4) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1906. Str. 309—313.

(5) Waszner, J.: *Kalkulacija šumske takse*. Š. L. pro. 1924. Sarajevo 1924. Str. 7—11.

(6) Waszner, J.: *Posljedice neispravnih šumskih taksa u ugovorima*. Š. L. pro. 1924. Sarajevo 1924. Str. 242—246 i 467—471.

(7) Karop, K.: *Odgovor na članak »Posljedice neispravnih šum. taksa u ugovorima«*. Š. L. pro. 1924. Sarajevo 1924. Str. 358—360.

(8) Fröhlich, J.: *Waldpraxis*. Berlin 1951. Str. 65—66.

(9) Begović, B.: *Sedamdeset godina od jednog značajnog šumarskog stručnog savjetovanja*. N. Š. br. 11—12. Sarajevo 1965. Str. 422—427.

Jedna od opravdanih kritika upućivanih na adresu austrougarske uprave u BiH i kapitalističkih preduzeća koja su vršila eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta u tom periodu, odnosila se na forsiranje primarne prerade drveta uz eliminisanje finalne proizvodnje. Pri analiziranju i objašnjavanju ovog problema potrebno je imati u vidu činjenicu da je Austro-Ugarska, kao okupator, morala svoju privrednu politiku u Bosni i Hercegovini da prilagođava interesima privrede svojih matičnih zemalja, kojima je trebalo otvoriti vrata i obezbijediti pristup na bosanskohercegovačko tržište, koje je, opet, trebalo postati kupac i konzument finalnih proizvoda industrije austrijskih i ugarskih zemalja, što je povlačilo za sobom i orijentaciju bosanskohercegovačke industrije za preradu drveta na proizvodnju i eksport polufinalnih proizvoda u obliku rezane građe. Ovom posljednjem je išlo na ruku i to što je u ono vrijeme i kasnije, pa i danas, četinarska rezana građa bila stalno konjunktorna na svjetskom tržištu drveta, koje je bilo pripravno da u svako doba i pod povoljnim uslovima prihvata sve količine ponuđene četinarske rezane građe, dok to nije bio slučaj sa finalnim proizvodima industrije drveta, koji su bili podvrgnuti češćim oscilacijama ponude i tražnje, a time i promjenama cijena tih proizvoda, što je upućivalo bosanskohercegovačku industriju drveta da u proizvodnji i plasiranju svojih industrijskih proizvoda ide linijom manjeg otpora. Da austrougarska uprava u tom pogledu nije išla do krajnjih granica nepopustljivosti, dokaz je osnivanje i rad nekih industrijskih preduzeća za preradu drveta čija su postrojenja bila namijenjena za proizvodnju finalnih produkata. To su npr. bili Fabrika drvenjače i papira Ed. Musila u Zenici (1890), Bosansko akcionarsko društvo za preradu drveta (Destilacija drveta) u Tesliću (1896), Prva bosanskohercegovačka fabrika šibica Alkalaj i komp. u Docu kod Travnika (1901), Bosanska tvornica štapova V. Loebel und Strompf u Derventi (1902), Fabrika celuloze Bosanske šumske industrije a. d. Otto Steinbeis u Drvaru i nekoliko manjih preduzeća za proizvodnju građevne stolarije (Buttazzoni i Venturini, August Braun i sinovi i dr.) (10, 11, 12, 13, 14, 15).

Potpunije osvjetljavanje veličine i obima investicija uložених u izgradnju mreže šumskih transportnih komunikacija daju nam službeni statistički podaci, prema kojima se krajem austrougarske uprave u BiH, u sklopu erarskih režijskih poslovanja i privatnih šumsko-industrijskih preduzeća, koja su vršila eksploataciju bosanskohercegovačkih šuma, nalazilo u upotrebi oko 1.000 km šumskih željezničkih pruga na lokomotivski i oko 255 km na gravitacioni pogon. Vozni park na tim prugama sastojao se od 71 lokomotive u ukupnoj jačini od 6.155 KS i oko 3.140 truckova i ostalih teretnih kola. U tadašnji fond šumskih transportnih komunikacija bio je uključen 21 čekrk

(10) ABH — ZMF br. 10.584/BH ex 1890.

(11) *Bosansko dioničko društvo za unovčenje drva*. Š. L. br. 12. Zgb. 1896. Str. 463.

(12) Begović, B.: *Sedam decenija razvojnog puta industrije šibica u Bosni i Hercegovini u svjetlu arhivske građe*. N. Š. br. 5—7 i 8—10. Sarajevo 1972. Str. 203—210 i 371—381.

(13) *Bosnischer Bote*. Wien 1917. Str. 180.

(14) Begović, B.: *Početak i razvitak industrije celuloze u Bosni i Hercegovini*. N. Š. br. 5—6. Sarajevo. Str. 169—182.

(15) Kao pod 13. Str. 423—424.

(Bremsberg) u ukupnoj dužini od 12 km, 6 žičnih željeznica u ukupnoj dužini od 19,9 km, a osim toga 25,3 km vodenih i 63,7 km suvih riža, 163,4 km šumskih cesta, 142,5 km šumskih vlaka i 14 vodenih brana (Klause) sa akumulacijom od oko 140.000 m³. U sve ove objekte bilo je investirano ukupno 35.912.000 kruna (16). Od posebnog značaja je činjenica da je od ukupne mreže šumskih željezničkih pruga na lokomotivski pogon, izgrađenih za vrijeme austrougarske uprave u BiH, preostalo i služilo sve do najnovijeg vremena za potrebe javnog saobraćaja preko 50% (545,5 km), što je predstavljalo poseban doprinos razvitku bosanskohercegovačke privrede. To su bile željezničke pruge Usora — Teslić — Pribinić (40,5 km), Banjaluka — Maslovare (44 km), Prijedor — Srnetica — Drvar — Knin (242 km), Srnetica — Mlinište — Jajce (105,5 km) i Zavidovići — Olovo — Han-Pijesak (113,5 km).

Veličinu investicija uložених u industriju za preradu drveta u BiH u periodu austrougarske uprave i dominantnu investicionu poziciju stranog kapitala i njegovu ulogu u ovoj zemlji najbolje će nam ilustrovati službeni statistički podaci iz tog vremena. Neposredno poslije okupacije (1878) na području Bosne i Hercegovine nalazilo se nekoliko desetina domaćih pilana na vodeni pogon, gotovo sve odreda vrlo primitivnog uređaja i stanja, čiji je proizvodni kapacitet bio upravo minimalan, a proizvedena rezana građa mahom služila za djelomično podmirivanje najnužnijih potreba lokalnog tržišta. To stanje se poslije okupacije počelo sukcesivno mijenjati i po broju pilanskih postrojenja i po njihovom proizvodnom kapacitetu. Tako je u godinama pred prvi svjetski rat u Bosni i Hercegovini bilo 30 pilana na parni pogon sa 140 gatera i 340 pomoćnih strojeva i ukupnom pogonskom snagom od 7.500 H P. U ta industrijska postrojenja, u kojima je bio angažovan prvenstveno strani kapital, bilo je investirano oko 10.462.000 kruna. Pored ovih, u isto vrijeme na području Bosne i Hercegovine nalazilo se 130 pilana na vodeni pogon, od čega 22 moderna pilanska postrojenja sa turbinama i punim gaterima, i 108 pilana sa primitivnim uređajima i u većini slučajeva sa ugrađenim jednostavnim gaterima zv. venecijaneri. U ova postrojenja na vodeni pogon bilo je investirano, većim dijelom od strane inostranog a manjim dijelom od strane domaćeg kapitala, ukupno 663.000 kruna ili sveukupno u svim pilanskim postrojenjima na teritoriji Bosne i Hercegovine oko 11.125.000 kruna (17,18).

Nagli razvitak eksploatacije šuma i industrije za preradu drveta, koji se počeo ispoljavati u jačoj mjeri tek početkom XX vijeka, povlačio je za sobom angažovanje sve većeg broja radnika, kako u sektoru eksploatacije šuma, tako i industrijske prerade drveta. Zbog nedostatka stručnosti i nedovoljne priučenosti domaćeg stanovništva, u početku je za te poslove masovno dobavljana strana radna snaga, naročito iz austrijskih alpskih zemalja i Galicije, dok je kasnije za te poslove sve više regrutovano domaće seosko stanovništvo. Na taj način se stvarao poseban tip tzv. sezonskih šumskih radnika koji su svojom brojnošću i učešćem u eksploataciji šuma daleko prevazilazili indu-

(16) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1917. Str. 293—295.

(17) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1910. Str. 118—119.

(18) Kao pod 16. Str. 286—287.

strijske, a posebno stalne šumske radnike. U 1906. godini, prema službenim statističkim podacima austrougarske uprave, u eksploataciji bosanskohercegovačkih šuma i industriji za preradu drveta bilo je zaposleno oko 24.000 radnika, od čega je na strance otpadalo 29% a 71% na domaće radnike, dok se taj odnos u 1913. godini promijenio u korist domaćih radnika koji su bili zastupljeni sa 78%, dok je zastupljenost stranaca pala na 22% od ukupnog broja zaposlenih u eksploataciji šuma i pilanskoj preradi drveta na području Bosne i Hercegovine (19,20). Nema sumnje da je sve to uticalo na proces postepenog raslojavanja seoskog stanovništva, izvlačilo ga iz vjekovne zaostalosti, patrijarhalnog načina života i naturalnog privređivanja, podizalo mu, u izvjesnoj mjeri, životni standard a ujedno predstavljalo važnu i značajnu komponentu u formiranju radničke klase i radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini. Ta klasa je u borbi za izmjenu društvenih odnosa u periodu austrougarske uprave i za vrijeme kapitalističke Jugoslavije, a posebno u toku naše narodnooslobodilačke borbe, odigrala krupnu i značajnu ulogu i u velikoj mjeri doprinijela ostvarivanju našeg političkog i društvenog preobražaja, kao i formiranju i učvršćenju naše socijalističke samoupravne zajednice.

Iako je šumsko gospodarenje u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave vođeno u znaku eksploatacije šuma koja mu je davala poseban ton i sadržaj, to još uvijek ne znači da se i drugim sektorima šumskog gospodarstva, u prvom redu uzgoju i zaštiti šuma, nije poklanjala odgovarajuća pažnja. Ti radovi su obavljani prema finansijskim i tehničkim mogućnostima i saobražavani prilikama i uslovima koji su omogućavali njihovo realizovanje, ali vrlo često činili velike poteškoće i predstavljali čvrste zapreke njihovom izvršavanju, naročito kada se radilo o sukobljavanju sa interesima seoskog stanovništva u vezi sa polaganjem prava na korišćenje šuma i šumske paše. U cilju osvjetljavanja aktivnosti austrougarske uprave u pogledu radova na kultivisanju šumskih područja, navešćemo nekoliko karakterističnih podataka. Krajem 1902. godine na teritoriji Bosne i Hercegovine postojalo je ukupno 48 šumskih rasadnika na površini od 1.388 ari, od čega 19 sa površinom od 808 ari, na području erarskih šumskih uprava koje su vršile eksploataciju šuma u vlastitoj režiji, odnosno sudjelovale u realizovanju dugoročnih ugovora o eksploataciji šuma sklopljenih sa privatnim šumsko-industrijskim preduzećima, i 29 rasadnika sa površinom od 58 ari, koji su se nalazili izvan područja šumskih uprava, u nadležnosti političkih oblasti, odnosno sreskih šumarskih referenata. Do istog vremena bilo je podignuto 3.451 ha šumskih kultura, od čega 2.741 ha na području samostalnih šumskih uprava a 710 ha na područjima u nadležnosti sreskih šumarskih referenata. Deset godina kasnije (1913) na teritoriji Bosne i Hercegovine nalazila su se 194 šumska rasadnika na površini od 1.856 ari i u njima preko 29.000.000 šumskih sadnica. U istoj godini (1913) izvršeno je pošumljavanje nanovo 2.691 ha šumske površine, od čega sjetvom sjemena na 94 ha a sadnjom biljaka na 2.597 ha i popunjavanje djelomično uspjelih šumskih kultura na površini od 1.282 ha, i to sadnjom biljaka. Za sve te radove utrošeno je u toj godini 420 kg sjemena četinarara i 7.286.000 pretežno četinarskih sadnica, te podignuto 15.557

(19) Kao pod 4. Str. 319.

(20) Kao pod 16. Str. 322.

tek. met. ograda oko šumskih kultura. Ukupni izdaci oko proizvodnje sadnog materijala u šumskim rasadnicima i oko pošumljavanja i ograđivanja pošumljenih površina u toj godini iznosili su 179.925 kruna, što znači za 2,77 puta više nego u 1906. godini, a 1,74 puta više nego u 1907. godini. Ovo pokazuje da je uzgojnoj strani šumskog gospodarenja, sukcesivno njegovom razvitku, poklanjana sve veća pažnja. Karakteristično je ukazati na činjenicu da je od ukupnih radova na kultivisanju šumskih područja izvršenih u 1913. godini, na šumske uprave koje su vršile iskorišćavanje šuma u vlastitoj režiji i one koje su realizovale dugoročne ugovore o eksploataciji šuma, zaključene sa privatnim firmama, otpadalo oko 76,6%, a ostatak od 23,4% na šume izvan režijskih šumskih uprava i ugovornih područja privatnih preduzeća, što ukazuje na posebnu brigu za podmlađivanje sječina u vezi sa eksploatacijom šuma u okviru erarskog režijskog poslovanja i u ugovornim područjima privatnih firmi (21, 22, 23). U sklopu mjera i nastojanja oko unapređenja šumskog gospodarenja, a posebno njegovog uzgojnog sektora, podignuta je u 1911. godini u Pribiniću kod Teslića moderna trušnica za proizvodnju kvalitetnog četinarskog sjemena za potrebe šumskih rasadnika i pošumljavanja goleti i sječina, što je pridonijelo ograničavanju nabavke sjemena strane provenijencije, koje nije odgovaralo stanišnim prilikama bosanskohercegovačkih šuma i zahtjevima racionalnog šumskog gospodarenja (24).

Iako je austrougarska uprava poklanjala pažnju zaštiti bosanskohercegovačkih šuma, ona nije u unapređenju toga sektora šumskog gospodarstva mogla postići upadljivije uspjehe. Teret merematnog prava drvarenja i paše kojim se koristilo seosko stanovništvo u punoj mjeri, pritiskivao je kao mora šume i šumarstvo Bosne i Hercegovine. Redovno snabdijevanje seoskog stanovništva potrebnim građevnim i ogrevnim drvetom, bespravne sječe i krijumčarenje drveta pod vidom i plaštem korišćenja merematnog prava, uzurpacije i krčenje šuma i šumskih zemljišta, bespravna paša seoske stoke, a posebno izuzetno velikog broja koza, sa svakodnevnim nasrtajima na zabranjene dijelove šuma, a posebno na šumske sječine i šumske kulture, u velikom broju slučajeva namjerno izazivani šumski požari, česte zaraze koje su izazivali šumski insekti, a naročito potkornjaci itd., zahtijevali su angažovanje dovoljnog broja šumarskog stručnog kadra, a posebno šumsko-čuvarskog osoblja, u čemu se u velikoj mjeri oskudijevalo. I ono malo stranog šumarskog stručnog i šumarsko-tehničkog pomoćnog osoblja koje je bilo zaposleno kod političko-upravnih vlasti i zaduženo oko realizovanja merematnog prava drvarenja i paše i obavljalo sve poslove oko zaštite šuma, nije moglo da se snađe na povjerenim im mjestima niti da obavlja sa uspjehom svoje dužnosti i zadatke zbog nedovoljne stručne sposobnosti i nepoznavanje srpskohrvatskog jezika, a naročito zbog ograničenog broja neškolovanog i nesposobnog šumsko-čuvarskog osoblja. Ovo tim prije što su njihov rad i djelovanje bili delikatnog karaktera i u određenim političkim zbivanjima i događajima bili praćeni ustupcima i tolerancijama povezanim sa manevrisanjem

(21) Kao pod 3. Str. 309.

(22) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1909. Str. 143.

(23) Kao pod 16. Str. 296—320.

(24) Kao pod 2. Str. 141.

i taktiziranjem austrougarskih vlasti prema inače nezadovoljnom seljaštvu i seljačkim masama. To je i potaklo austrougarsku upravu u BiH da u 1889. godini u okviru novoosnovane Srednje tehničke škole u Sarajevu otvori poseban šumarski odsjek u kome je trebalo da se stručno osposobljava šumarsko tehničko osoblje srednjoškolske naobrazbe, koje je bilo u prvom redu namijenjeno za šumarsku tehničku terensku službu kod političko-upravnih vlasti (sreskih šum. referenata), a zatim i kod šumskih uprava, pri čemu su ti kadrovi bili prvenstveno orijentisani na poslove zaštite šuma. Od 1889—1907. godine završilo je sa uspjehom Srednju tehničku šumarsku školu u Sarajevu 88 učenika, čije je sukcesivno uključivanje u šumarsku službu povuklo za sobom i izvjesne pozitivne rezultate u odnosu na šumsko gospodarenje u Bosni i Hercegovini. U cilju osujećivanja ambicija i namjera domaćih šumarskih tehničara, da vremenom preuzmu pozicije stručnog šumarsko-tehničkog osoblja u šumarskoj službi BiH, austrougarska uprava je u 1907. godini ukinula šumarski odsjek pri četverogodišnjoj Srednjoj tehničkoj školi u Sarajevu i umjesto njega osnovala nižu šumarsku školu, koja je imala zadatak da osposobljava za potrebe šumarstva Bosne i Hercegovine šumarsko tehničko pomoćno osoblje. U toj školi, koja je radila u periodu 1907—1914. godine, održana su svega tri tečaja od po tri semestra iz kojih je izašlo ukupno 47 apsolviranih, koji su uključivani u terensku službu pri sreskim šumarskim referadama i šumskim upravama. Između pojedinih tečajeva ove trosestralne šumarske škole održavani su kursevi za čuvare šuma, koji su trajali po 3 i pol mjeseca. Ti kursevi su predstavljali prvo organizovano školsko osposobljavanje domaćeg šumsko-čuvarskog osoblja na čisto praktičnoj osnovi i u izvjesnoj mjeri doprinijeli podizanju kvalifikacionog nivoa šumsko-čuvarskog kadra, a time i unapređenja šumsko-zaštitne službe za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (25). U okviru nastojanja i preduzimanja mjera za unapređenje šumskog gospodarstva, a posebno zaštite šuma, austrougarska uprava se u prvim godinama okupacije ograničila na izgradnju najnužnijih stambenih objekata, prvenstveno za šumsko-čuvarsko osoblje u najugroženijim rajonima, u kojima je bila potrebna intenzivnija zaštita šuma od bespravničkih sječa i krijumčarenja drveta. Da je austrougarska uprava u BiH polagala određenu pažnju i ovim potrebama šumskog gospodarstva, pokazuje brojno stanje šumskih kuća i lugarnica kao i drugih šumskih građevinskih objekata, koje se sukcesivno povećavalo iz godine u godinu. Tako je do 1905. godine broj tih objekata iznosio 146 i u njih bilo investirano 415.000 kruna, dok je uoči prvog svjetskog rata (1913) ukupan broj šumarskih zgrada i za šumsko-čuvarsko osoblje iznosio 521, od čega je 22 objekta otpadalo na zgrade šumskih uprava, 318 na lugarnice i 81 na šumsko-čuvarske kolibe. Ukupna građevinska površina svih tih podignutih objekata iznosila je 49.000 m², a površina dvorišta, bašča i drugog korisnog zemljišta 2.650 ari. Cjelokupne investicije koje su uložene za izgradnju ovih građevinskih objekata, koji su služili isključivo

(25) Begović, B.: *Osamdesetogodišnjica osnivanja prve šumarske stručne škole i razvoj šumarskog školstva u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske uprave*. N. Š. br. 10—12. Sarajevo 1969. Str. 629—637.

za potrebe šumarstva, do kraja 1913. godine iznosile su 1.538.147 kruna, a sa troškovima održavanja ukupno 1.853.000 kruna (26, 27).

Rezultati istraživanja, prikazani u ovom istoriografskom radu, pokazali su i ukazali da je obim industrijske eksploatacije bosanskohercegovačkih šuma za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1878—1918) bio u znatnoj mjeri ograničeniji i u svakom slučaju daleko manji nego što se to proizvoljno i tendenciozno, a uz to uopšteno prikazivalo. Pri takvom prikazivanju često je primjenjivan, i još uvijek se primjenjuje, termin »raubovanje šuma«, čime se nastojalo i nastoji ukazati na loš, nepravilan i po opće interese zemlje i naroda štetan i neracionalan način vođenja šumskog gospodarenja u bosanskohercegovačkim šumama za vrijeme austrougarske uprave. Takvo prikazivanje je u suprotnosti sa stvarnošću. Za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, pored loših i negativnih momenata u svom djelovanju i industrijska eksploatacija šuma i šumsko gospodarenje dolazili su do izražaja po svojim pozitivnim elementima koji zaslužuju da se konstatuju i istaknu. Ovo tim prije što su se razvijali i djelovali u prilikama i uslovima koji su, objektivno prosuđujući, predstavljali veliku prepreku i kočili intenzivniji razvoj i uspješnije unapređenje bosanskohercegovačke šumske privrede u tom vremenu.

Materijalna baština, a s njom i kulturno nasljeđe koje nam je ostalo iza austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, trebalo bi da bude prisutno u rezonovanjima, ocjenama i kritikama razvojnog puta naše šumske privrede u prošlosti. Koliko god je nepravilno glorificiranje prošlosti uz jednostrano isticanje samo onog što je sa određenog stanovišta dobro i pozitivno, toliko je nepravilniji i opasniji neobjektivni i nekritički odnos prema prošlosti isticanjem svega onog što se u njoj ispoljavalo kao negativno, uz namjerno prećutkivanje svega onoga što se moglo i može prihvatiti i tretirati kao dobro i pozitivno. To neminovno dovodi do degradacije nauke i prakse i štetno utiče na tok zbivanja i kretanja u sadašnjosti i budućnosti. Potcjenjivanje uspjeha na polju bosanskohercegovačkog šumarstva i industrije za preradu drveta u periodu austrougarske uprave, naročito u općoj formi, predstavlja tipičan primjer zablude, koja stoji u suprotnosti sa dijalektičkim rezonovanjem i marksističkim vrednovanjem rezultata pozitivnih stremljenja, bez obzira što su se ona zbivala i ostvarivala u političkim i društveno-ekonomskim prilikama i odnosima koji odudaraju od naše današnje stvarnosti i koji su već prevaziđeni. Objektivno osvjetljavanje razvojnih stadija naše šumske privrede u prošlosti zahtijeva kritičko analiziranje i interpretiranje svih zbivanja i događaja, uz istovremeno isključivanje svih proizvoljnosti i tendencija, kao i oštro razgraničavanje predrasuda i zabluda od verifikovanih činjenica i čiste istine.

Smatramo da će ovaj rad u formi sažete istoriografske monografije, bar u izvjesnoj mjeri, doprinijeti da se što prije oslobodimo mitova i legendi kojima je do sada bilo opterećeno prikazivanje naše šumske privrede u prošlosti, a posebno u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

(26) Kao pod 4. Str. 644.

(27) *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*. Wien 1913. Str. 65.

XV

ZUSAMMENFASSUNG

ENTWICKLUNG DER FORSTWIRTSCHAFT IN BOSNIEN UND DER HERCEGOVINA WÄHREND DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN VERWALTUNGSZEIT (1878—1918) UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG VON WALDEXPLOITATION UND INDUSTRIELLER HOLZVERARBEITUNG

Bosnien und die Hercegovina waren seit eh und je durch ihre natürlichen Reichtümer bekannt, unter denen ihre Wälder eine bedeutende Stellung einnahmen. Die österreichisch-ungarische Monarchie sah darin eine günstige Möglichkeit zur Verwirklichung ihrer expansionistischen Politik, die sie mittels Kapital aus den Mutterländern in besetzten Gebieten durchführte. Deswegen stellten Wälder und Waldwirtschaft im wirtschaftlichen Entwicklungsprozess Bosniens und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltungszeit (1878—1918) einen bedeutenden Faktor der gesellschaftlichen Produktion dar. Die WalDEXPLOITATION spielte dabei eine wichtige Rolle als finanzielle Einnahmequelle für die Landesverwaltung, der Selbstfinanzierung aufgezwungen worden war.

In den ersten Jahren der Okkupationszeit kamen solche Eichenwälder für die Exploitation in Frage, die sich in Reichweite des Holzabsatzmarktes befanden, da öffentliche Transport-Kommunikationen in ausreichendem Maße noch nicht vorhanden waren. Die günstige Lage dieser Wälder veranlasste die österreichisch-ungarische Verwaltung, sich in kürzester Zeit fast alle älteren Eichenwälder zunutze zu machen, vorzugsweise zur Fas-sdauben-Herstellung. Die österreichisch-ungarische Verwaltung hatte dabei die günstige Situation auf dem Holzmarkt vor Augen auf dem eine immer grössere Nachfrage nach Eichenholz bestand und sich in Verbindung damit auch eine Preissteigerungstendenz für französische Dauben zur Herstellung von Weinfässern bemerkbar machte. Die Produktion dieser Erzeugnisse von Hand und ihre begrenzten Dimensionen, für den Abtransport mittels Packpferden geeignet, verlangte einerseits keine grossen Investitionen für industrielle Holzaufarbeitungsanlagen und Waldwegebau. Andererseits sicherte der Verkauf von Eichenholz der Landesverwaltung in Bosnien und der Hercegovina ein bedeutendes, finanzielles Einkommen. Die Holzverkäufe wic-

kelte man zum grössten Teil auf direktem Wege ab, indem man Verträge über Waldexploitation mit einer grossen Anzahl ausländischer, kapitalistischer Unternehmen abschloss. Diese Unternehmen schlugen ca 3,250.000 Eichenbäume mit mindestens 6,500.000 m³ technischem Holz zur Herstellung von französischen Dauben in erster und Eisenbahnschwellen in zweiter Linie. Wie gross dieser Produktionsumfang war, illustrieren am besten folgende Angaben über Gesamtausfuhr französischer Dauben aus der österreichisch-ungarischen Monarchie. Zwischen 1880 und 1902 betrug sie um 1.050 Millionen Stück, wovon etwa 28% auf Bosnien und die Hercegovina entfällt. Nach 1902 gehen Produktion und Ausfuhr französischer Dauben aus der österreichisch-ungarischen Monarchie und damit auch in Bosnien und der Hercegovina rapide zurück so dass sie vor dem ersten Weltkrieg (1914) den niedrigsten Stand erreicht haben. Diese Erscheinung trug zu einer raschen Entwicklung von holzverarbeitender Industrie in Kroatien und Slavonien bei, die das Eichenholz zu immer höheren Preisen abnahm. Andererseits sprachen die Tatsachen dafür, dass die Eichenwälder Bosniens zu der Zeit auf Grund massenhafter Exploitation und intensiver Schlagsquote bei Bäumen guter Qualität im wesentlichen schon ausgebeutet und degradiert worden waren.

Zu Beginn des letzten Jahrzehnts des XIX. Jahrhunderts begann die österreichisch-ungarische Verwaltung die Waldexploitation in Bosnien und der Hercegovina in eigener Regie zu organisieren. Die Regie-Geschäftsführungen hatten die Aufgabe, die neugegründete Eisenindustrie in Vareš mit Holzkohle zu versorgen, die damals statt Koks benutzt wurde, und weiter den Lokalholzmarkt mit Bau und Heizholz und die kleinen einheimischen Sägewerke mit dem benötigten Rohstoff zu beliefern. Der Beginn der Waldexploitation in Eigenregie der Forstverwaltungen hatte grossen Einfluss auf die Einführung der industriellen Waldexploitation und damit in Verbindung auch auf die Entwicklung von holzverarbeitender Industrie in Bosnien und der Hercegovina. Gleich am Anfang machte sich das Auftreten ausländischer Unternehmen vorzugsweise mit italienischem Kapital bemerkbar, die mit dem Landes-Ärarium langfristige Verträge über die Belieferung ihrer Industriebetriebe mit Nadelsägeholz schlossen. Auf diese Weise ist zur Zeit der österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina auf einer 120.000 Ha Fläche von Ärarwäldern, die zur Exploitation in Eigenregie ausgesondert wurden, ca 8,297.000 fm netto Holzmasse geschlagen und aufgearbeitet worden. Davon entfiel ca 4,888.000 fm Holz auf die Erzeugung von 7,820.000 q Holzkohle, die der Eisenindustrie in Vareš geliefert wurde, ca 2,177.000 fm auf Rundholz zur Verarbeitung in Sägewerken der grossen ausländischen Unternehmen, ca 420.000 fm auf Sägeholz zur Belieferung kleiner einheimischer Sägewerke und ca 812.000 fm auf andere Holzsortimente zur einheimischen Holzmarktversorgung. Die Regiegeschäftsführungen der Ärar-Forstverwaltungen in Bosnien und der Hercegovina unter österreichisch-ungarischer Verwaltung haben auf diese Weise eine wichtige Rolle hinsichtlich der Förderung von Forstwirtschaft, holzverarbeitender Industrie und insbesondere der Metallurgie gespielt und dadurch von ihrer Seite aus zu einer Entwicklung der Gesamtwirtschaft in diesem Land beigetragen.

Eine Nadelwaldexploitation breiteren Umfangs in Gebieten Bosniens und der Hercegovina und in der Forstverwaltungs-Eigenregie konnte unter damaligen Umständen, vor allem aus Mangel an Finanzmitteln, nicht in Frage kommen. Die österreichisch-ungarische Verwaltung orientierte sich deswegen auf den Holzverkauf auf dem Stock im Bestand durch direkte Abmachungen. Dabei schloss sie langzeitige Verträge über die Exploitation von Ärarwäldern vorzugsweise mit grossen, kapitalstarken, forstindustriellen Privat-Unternehmen, die in organisatorischer Hinsicht befähigt waren, zeitgemässe Geschäfte zu führen, und die weiter im Stande waren, grosse Finanzmittel zur Erschliessung breiter Waldgebiete und zum Errichten von industriellen Anlagen zur Holzverarbeitung bereitzustellen und neben alldem noch durch regelmässige Auszahlung der Waldgebühr für gekauftes und geschlagenes Holz dem Landes-Ärarium ein kontinuierliches Einkommen zu sichern. Der österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina gelang es in relativ kurzer Zeit, durch erzielte Abmachungen und langfristig geschlossene Verträge etwa 240.000 ha vorwiegend Nadelwälder mit 36.000.000 fm Holzschlagmasse zur Exploitation freizugeben. An der gesamtverkauften bzw. gekauften Holzmenge waren ausländische, kapitalistische Unternehmen (deutsche, österreichische und ungarische) mit 98,2% und einheimische Unternehmen mit nur 1,8% beteiligt. Allein auf zwei ausländische Firmen (O. Steinbeis und Eisler & Ortlieb) entfiel 68% der verkauften Holzmenge. Die übrigen 32% verteilten sich auf weitere 18 beteiligte Firmen. Es ist dabei interessant zu erwähnen, dass auf Grund der durch direkte Abmachungen langfristig geschlossenen Verträge bis zum Ende der Ära österreichisch-ungarischer Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina von der verkauften Gesamtholzmenge alles in allem 51,7% geschlagen wurde.

Die Exploitation von Nadelwäldern Bosniens auf Grund der langfristig geschlossenen Verträge mit grossen Privatfirmen und das Errichten von zeitgemässen industriellen Anlagen zur Holzverarbeitung, führte zu einem grossen Angebot von Schnittholz auf dem europäischen und insbesondere auf dem mediterranen Holzmarkt. Dieses Schnittholz von guter Qualität zu relativ niedrigen Preisen machte den Schnittwaren aus den österreichischen Alpenländern ernsthaft Konkurrenz. Dies wurde 1903 zum Anlass für eine heftige Kampagne gegen die österreichisch-ungarische Verwaltungspolitik in Bosnien und der Hercegovina, die mit ihrem langfristigen Vertragssystem solch eine Konkurrenz ermöglichte. Diese Kampagne, unter dem Namen »Bosnische Gefahr« bekannt, wurde im österreichischen Parlament und in der österreichischen Delegation auf die Tagesordnung gesetzt, wo sie eine stürmische und erbitterte Polemik auslöste. Es wurde verlangt, dass die massenhafte Exploitation von Ärarwäldern Bosniens eingestellt und ihre Exploitation den Forstverwaltungen in Eigenregie überlassen werden sollte. Die österreichisch-ungarische Verwaltung rechtfertigte ihr Vorgehen hinsichtlich der Waldexploitation Bosniens mit dem Bedarf an Geldeinnahmen, da sie zur Selbstfinanzierung gezwungen sei. Sie lehnte gleichfalls die Einwände in Bezug auf die massenhafte Waldexploitation Bosniens ab, da sie sich tatsächlich in normalen Grenzen befand. Weiterhin versicherte sie, dass mit der Realisierung von langzeitigen Verträgen am

Wald kein Raubbau betrieben würde und dass die gesamtindustrielle Walddexploitation im Rahmen der Grundsatzprinzipien forstlicher Bewirtschaftung in Anbetracht der gegebenen Verhältnisse und Umstände, die dergleichen Walddexploitation und Waldbewirtschaftung bedingen, durchgeführt würde. Was die Konkurrenz der Schnittware aus Bosnien auf dem Holzmarkt anbetraf, so wurde angegeben, dass sie tatsächlich bestünde, dass es sich da aber nicht um eine absichtliche Preisherabsetzung handelte, sondern dass der Grund zur Konkurrenz in der guten Schnittwarenqualität zu suchen wäre. Die österreichisch-ungarische Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina musste jedoch unter dem Druck der Kampagne schon 1905 den Holzverkauf durch direkte Abmachungen und Abschluss langfristiger Verträge über Walddexploitation in Bosnien einstellen und zu verstehen geben, dass die Exploitation der freigebliebenen Waldgebiete von jetzt ab in Landesärariumregie durchgeführt würde.

Mit der Formierung und Verwirklichung des bosnischen Landtags 1910 lebte auch die Kampagne gegen die österreichisch-ungarische Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina wieder auf. Im Hinblick auf Tendenzen und Ziele, die in dieser Kampagne zum Ausdruck kamen, unterschied sie sich gegenüber der von den österreichischen Alpenländern durchgeführten Kampagne in Form und Wesen. Die im bosnischen Landtag geführte Kampagne war weder gegen das Walddexploitationssystem in Bosnien gerichtet das sich durch Schliessen von langfristigen Verträgen mit kapitalistischen Privatunternehmen auf Grund freier Abmachungen auszeichnete, noch forderte sie, dass die Walddexploitation in Forstverwaltungs-Eigenregie, durchgeführt werden sollte. Dagegen war es das Wesen der Kampagne, einheimischen Privatunternehmen zu ermöglichen, sich an der Walddexploitation und der industriellen Holzverarbeitung in Bosnien und der Hercegovina unter gleich günstigen Bedingungen und mit gleichen Privilegien, die ausländische, kapitalistische Privatunternehmen schon hatten, zu beteiligen. Dabei nahm man fälschlicherweise an, dass einheimisches Kapital und die einheimischen forstindustriellen Unternehmen im Vergleich zu ausländischen mehr Rücksicht auf den Wald als Exploitationsobjekt nehmen und mehr die Interessen der Forstwirtschaft wahrnehmen würden. All das kann besser begriffen und verstanden werden, wenn man den Tatbestand im Auge behält, dass sich in dieser Zeit eine neue Gesellschafts-Kategorie — eine Borgeoisie bosnischer Unternehmer, Händler und feudalistischer Grossgrundbesitzer — zu formen begann und dass sich diese Klasse der Abgeordneten im Landtag Bosniens bediente, die ihre Arbeit und ihr Wirken mit den Interessen der neuen Klasse gleichstellten. Die bürgerlich veranlagten Elemente trachteten danach, sich auf schnelle und leichte Weise zu bereichern und das Formieren der einheimischen, nationalgefärbten, kapitalistischen Klasse zu ermöglichen, die eine entsprechende Position in der Forstwirtschaft Bosniens und der Hercegovina gegenüber dem ausländischen Kapital einnehmen sollte, das bisher alle Schlüsselpositionen in diesen Wirtschaftszweig innegehabt hatte.

Statt der angekündigten sukzessiven Einführung der Walddexploitation in Forstverwaltungs-Eigenregie entschied sich die österreichisch-ungarische Verwaltung für den Abschluss neuer, langfristiger Verträge über Walddex-

ploitation in Bosnien und der Hercegovina auf der Basis von Versteigerungs- und Submissions-Verkäufen. So wurden in der Zeit von 1910—1913 auf diese Weise mit Käufern 19 langfristige Verträge abgeschlossen, die eine Waldfläche von 55.520 Ha mit etwa 9,778.000 fm Holzschlagmasse netto umfassten. Von der durch Versteigerung aufgekauften Gesamtholzmenge entfiel auf ausländische Unternehmen 54,8% und auf einheimische 45,2%. Von noch grösserer Bedeutung ist die Tatsache, dass in relativ kurzer Zeit von der Gesamtholzmenge, die einheimische Unternehmen auf diesen Versteigerungen kauften, 3,772.000 fm Holz samt Verträgen und vereinbarten Waldgebieten in die Hände ausländischer Unternehmen übergang. Gegen Ende der österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina (1918) bezogen sich die Verträge mit einheimischen Unternehmen nur noch auf 6,6% der durch Versteigerung verkauften Gesamtholzmenge. Der Rest von 93,4% war Gegenstand von Verträgen, deren Kontrahenten ausländische Firmen waren. Diese Transaktionen traten in Folge mangelnder Finanzmittel und der Unfähigkeit der Geschäftsführung einheimischer Unternehmen auf. Zu diesen Unternehmen gehörte auch eine entsprechende Anzahl solcher Unternehmen, die sich in die genannten Transaktionen aus spekulativen Gründen einliessen. Sie hofften, durch die für sie günstigen Verkäufe und Übertragung der geschlossenen Verträge auf ausländische Unternehmen auf leichte Weise zu Verdienst zu kommen. Zweifellos haben die ausländischen Unternehmen es mit ihrem Einfluss den einheimischen Unternehmen unmöglich gemacht, über Geldinstitute an notwendige Kredite heranzukommen, und auf diese Weise haben sie sie unmittelbar zu den bereits erwähnten Transaktionen gezwungen. Gleichfalls ist es verständlich, dass die österreichisch-ungarische Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina all dies mit entsprechender verhaltener Zufriedenheit betrachtete, weil sie mittels durchgeführter Transaktionen die finanzstärkeren Vertragskontrahenten gewann, die ihr eine bessere Garantie hinsichtlich der Erfüllung vertraglicher Verpflichtungen und der Sicherstellung laufenden Einkommens boten. Hiermit im Zusammenhang noch eine bedeutende Bemerkung. Von der Gesamtholzmenge von 9,778.000 fm, die in Versteigerungen mit Submissionsverkäufen in der Zeit von 1910—1913 gekauft wurde, wurde bis zum Ende der österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina nur 6,5% geschlagen, d. h. 93,5% der gesamtverkauften Holzmenge blieb unrealisiert.

Die grossen, ausländischen, forstindustriellen Unternehmen, mit denen die langfristigen Verträge über Waldexploitation in Bosnien und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltung entweder auf Grund unmittelbarer Abmachungen oder öffentlicher Versteigerung abgeschlossen worden sind, investierten bedeutende Finanzmittel zur Erschliessung ausgedehnter Waldgebiete mit soliden Waldtransportkommunikationen und zur Errichtung von grossen und modernen Industrieanlagen für die Holzverarbeitung. Nun war es diesen kapitalistischen Unternehmen nicht vorbestimmt, aus den zu den genannten Zwecken angelegten Investitionen vollständigen Nutzen zu ziehen. Daran hinderten sie die politischen Ereignisse

und das gesellschaftswirtschaftliche Aufbegehren in der Welt, die zum ersten Weltkrieg und zum Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie führten.

Die vom Autor gesammelten und in dieser Arbeit präsentierten Angaben zeigen, dass der Umfang industrieller Exploitation von Ärarwäldern in Bosnien und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltung wesentlich niedriger war, als dies bis heute eigenwillig und oft auch tendenziös dargestellt wurde. Während der vierzigjährigen österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina wurden insgesamt ca 133,378.000 fm Holz geschlagen. Davon entfiel 45,318.000 fm auf die Holzmenge, die in Eigenregie der Forstverwaltungen geschlagen und aufgearbeitet wurde, und auf die Holzmenge, die auf dem Stock im Bestand verkauft und von Privatunternehmen geschlagen und aufgearbeitet wurde. Der Rest von 88,060.000 fm Holz wurde auf Grund des Servitutsrechts den Dorfbewohnern (85,500.000 fm) als kostenfreies Einräumen und verschiedenen Korporationen, Gemeinden, kulturellen Anstalten und Privatpersonen (2,560.000 fm) als Geschenk ausgegeben. Von besonderer Bedeutung ist also die Tatsache, dass von der gesamtgeschlagenen Holzmenge nur 34% auf das Handelholz entfiel. Die anderen 66% der Holzmenge wurden unentgeltlich auf dem Stock im Bestand den Dorfbewohnern und für andere vorzugsweise kulturelle Zwecke zur Verfügung gestellt. Es heisst, dass diese Holzmenge fast das Zweifache der Holzmenge ausmachte, die in den Handel gebracht wurde. Die gemachten Angaben über das Volumen der Waldexploitation in Bosnien und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltung sind von Bedeutung, weil sie uns ermöglichen, den Zustand und die forstwirtschaftliche Entwicklung in Bosnien und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltung klarer zu verfolgen. Die angegebenen Daten lassen sich miteinander vergleichen und darüber hinaus der Interpretation und Kritik in breitem Rahmen im Kontext der Entwicklung von Produktionskräften und wirtschaftlichen Umständen allgemein und insbesondere bei der Waldbewirtschaftung unterziehen. Aus solcher Betrachtungsweise wird ersichtlich, dass die unentgeltliche Benutzung der Ärarwälder in Bosnien und der Hercegovina auf Grund des Servitutsrechts zum Begleich des Bedarfs der Dorfbewohner an Bau- und Heizholz ihrer Grösse nach eine ausserordentliche Vorrangstellung gegenüber der industriellen Waldexploitation einnahm. Dabei ist zu bemerken, dass die Art der Benutzung des Servitutsrechtes einen äusserst negativen Einfluss und eine starke Behinderung jeder Rationalisierung und Förderung der Waldbewirtschaftung in Bosnien und der Hercegovina darstellte.

Obwohl die Waldbewirtschaftung in Bosnien und der Hercegovina während der österreichisch-ungarischen Verwaltung im Zeichen der Waldexploitation geführt wurde, bedeutet das nicht, dass auch nicht den anderen Sektoren der Waldbewirtschaftung, in erster Linie dem Waldbau und dem Forstschutz, entsprechende Aufmerksamkeit geschenkt wurde. Dergleichen Arbeiten wurden je nach finanziellen und technischen Möglichkeiten und

anderen Bedingungen, die ihre Realisierung ermöglichten, durchgeführt. Dabei stiess man allerdings auf bestimmte Schwierigkeiten, die der Durchführung dieser Arbeiten starke Hindernisse entgegenstellten. Dies wurde besonders deutlich, als man mit Dorfbewohnern hinsichtlich der Realisierung ihres Servitutsrechts in Konflikt geriet. Waldbau- und Walschutzarbeiten wurden ständig von Zugeständnissen und Toleranz begleitet, mit der die österreichisch-ungarische Macht gegenüber der im übrigen unzufriedenen Bauernmasse manövrierte und taktierte.

Wenn die Waldwirtschaft in Bosnien und Hercegovina in der Vergangenheit und insbesondere während der österreichisch-ungarischen Verwaltung erwähnt wird, benutzt man oft den Begriff »Waldraubbau«, womit auf die falsche und hinsichtlich des Allgemeininteresses des Volkes und Landes schädliche und unrationalle Waldbewirtschaftung in dieser Zeit verwiesen wird. Solche Darstellung steht im Gegensatz zur Wirklichkeit. Während der österreichisch-ungarischen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina kamen zweifellos die schlechten und negativen Momente in ihrer Wirkung zum Ausdruck. Aber es darf auch nicht ausser acht gelassen werden, dass im Rahmen industrieller Waldexploitation wie in der Waldbewirtschaftung allgemein auch die positiven Momente in bestimmtem Masse zum Vorschein kamen, die es auf jeden Fall verdienen, hervorgehoben zu werden. Dies umso eher, wenn man weiss, unter welchen Umständen und Bedingungen sich die genannten wirtschaftlichen Aktivitäten abspielten. Die Umstände und Bedingungen der Zeit stellten, objektiv beurteilt, einer intensiveren Entwicklung und erfolgreicherer Förderung der Gesamtwirtschaft Bosniens und der Hercegovina grosse Hindernisse entgegen.

Das materielle Erbe, das uns nach der österreichisch-ungarischen Verwaltungszeit in Bosnien und der Hercegovina verblieb, sollte bei allem Räsonnieren, allen Beurteilungen und kritischen Stellungnahmen zu unserem Weg der Entwicklung des wirtschaftlichen und kulturellen Lebens in der Vergangenheit gegenwärtig sein. Das objektive Beleuchten der Entwicklungsstadien unserer Waldwirtschaft in der Vergangenheit verlangt kritisches Analysieren und eine Interpretation aller Ereignisse und Begebenheiten, das Ausschliessen aller Willkürlichkeit und tendenziöser Behauptungen als auch eine scharfe Trennung zwischen Vorurteilen und Irrtümern verifizierter Tatsachen und reiner Wahrheit.

ІНДЕКСІ

INDEKSI

A. — LIČNA IMENA

- Arnautović Šerif* 137.
Bahtijarević Hifzo 139.
Bathiany 151.
Begović B. 9, 15, 18, 34, 53, 69, 96, 120, 126, 127, 130, 147, 151, 177, 178, 182.
Benko, baron 113.
Burian I. 25, 55, 98, 104, 108, 114, 115, 122, 165.
Buberl M. 122.
Brstina Lazo 115.
Brabetz O. 74.
Bilinski L. 118.
Berger A. 20.
Čengić Ibrahimbeg 137.
Čubrilović V. 17.
Dimitz L. 10, 18, 28, 34, 59, 91, 98, 103, 104, 108, 109, 177.
Dimović Danilo 128, 135.
Dučić Jovo 135.
Džinić Hakibeg 137.
Džinić Hamidbeg 137.
Fadilpašić Mahmudbeg 135.
Feifalik A. 151.
Franz Ferdinand 155.
Fröhlich J. 177.
Garbari Karlo 119.
Gerhardus & Söhne, Budimpešta 27.
Geschwind A. 61.
Guttenberg 9, 10, 18, 19.
Gyurkovicz M. 118.
Hadžišabanović Asim 135.
Hauptman F. 35.
Hoffmann K. 10, 18, 28, 34, 59, 60, 155, 158.
Horovitz E. 118, 119.
Hribar Ivan 128.
Hufnagl L. 99, 103, 109, 176.
Imamović M. 17.
Janković Mišo 139.
Jeftanović G. 115.
Jovanović Đ. 131.
Juzbašić Dž. 17, 34, 71, 111.
Kallay B. 19, 23, 38, 54, 55, 59, 62, 63, 98, 103, 104, 165.
Kalmar J. 119.
Kaltner 9, 10, 18, 59.
Kapidžić H. 17, 120.
Karop K. 177.
Kern L. 20.
Kesterčanek F. 19, 20.
Kovačević Milan 135.
Kozarac J. 19.

Körner Oskar, Beč 120, 137.

Kranz J. 38, 40.

Kraus F. 20.

Merčep Vladimir 135.

Milić L. 20.

Miličević Lazar 115.

Neumann H. 10.

Offenheimer A. 60.

Peško Mijo 115.

Petraschek K. 60, 61, 63, 64, 119, 122.

Petrović Diogen 131.

Petrović R. 135.

Pičeta Risto 115.

Pjetchka F. 18.

Pfob Rudolf 155, 156, 158.

Poljokan Salomon 139.

Popara Mihajlo 135.

Roche la Bürger 67.

Samouković Risto 131.

Seckendorf A. 60.

Serelmann Eduard 137.

Simonius Alfons — Blumer 67.

Spitzer Wilhelm 120.

Srškić Milan 132.

Steinbeis Ferdinand 67, 68.

Steinbeis Otto 67, 68, 120, 168.

Stokanović Pero 131.

Sugar P. 123.

Sztehlo G. 44, 54, 56, 67.

Šantić Pero 115.

Šćepović A. 138.

Šerbetić A. 138.

Šola Vojislav 115.

Schlesinger J. 20

Schmid F. 12, 151.

Schönerer 104.

Schweiger 9, 10, 18, 59.

Thalloczy L. 118, 119.

Tomac Franz 128.

Trifković Hadži Risto 139.

Ugrenović A. 28, 31.

Vasiljević Vaso 135.

Ziliani M. 74.

Zubović J. 159.

Waszner J. 177.

Wirth 103.

Wutte Viktor 136.

B. — GEOGRAFSKI NAZIVI

Alpske zemlje 101—103, 107—109, 111, 117, 169, 170, 179.

Apulija 99.

Aržano 99.

Austrija 17, 24, 27, 28, 93, 100—102, 120, 125, 163, 173.

Austro-Ugarska (Austro-Ugarska Monarhija, Monarhija) 9, 11, 14—18, 22—26, 51, 73, 77, 99, 100, 104, 110, 115, 117, 119, 120, 127, 129, 155, 159, 161, 163, 164, 174, 178.

Balkan (Balkansko poluostrvo) 9, 119, 172.

Banjalučki okrug 18, 19, 22, 23—27, 30, 34, 38, 39, 44, 60, 80, 83, 92.

Banjaluka 19, 28, 61, 92, 131, 132, 133, 138, 139, 179.

Beč 8, 10, 14, 23, 28, 37, 38, 40, 43, 44, 54, 61, 63, 94, 100, 103, 104, 107, 110, 124, 125, 132.

Begov han 136.

Belgija 73.

Bihać 92, 138.

Bihaćki okrug 10, 18, 92.

Bijela (kod Konjica) 85, 92, 140.

Bioštica (šum. područje) 93.

Bistrica (jahorinska) 41, 55, 57, 93.

Bistrica (usorska) 79.

Bistričak (kod Nemile) 92.

Bitovnja pl. 31.

Bjelašnica 96.

Bočac 139.

Bogovića pl. 93, 94, 124, 125, 129, 143, 144.

Bokšanica pl. 93.

Bos. Brod 32, 34.

Bos. Gradiška 28, 61, 74.

Bos. Dubica 77.

Bosanska krajina 60, 65, 167.

Bos. Novi 138.
Bos. Petrovo Selo 78, 140.
Bosna i Hercegovina 7—20, 22—33, 35, 38, 39, 40—42, 49, 50, 54, 56, 59, 69, 77, 87, 88—91, 96—106, 110, 111, 114, 118, 119—122, 124, 125, 129, 136, 137, 143, 146, 147, 150, 151, 155, 158, 159, 161, 162, 167, 168, 170—175, 179—183.
Bosna 18—19, 22—27, 30, 34, 38, 39, 40, 93, 94, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 108, 163, 164, 170.
Bosna (rijeka) 69, 93.
Bradina (više Konjica) 92, 143, 144.
Budelj Donji (kod Ključa) 92.
Bugojno 99.
Bukinje 75.
Buletić (kod Teslića) 92.
Busovača 33, 35.
Busovačka pl. 52, 57.
Budimpešta 98, 151.
Carigrad 9.
Čelovac 102.
Crljen pl. 78.
Crna gora (klekovačka) 60, 64—66.
Crna gora (nevesinjska) 115, 140, 143, 144.
Čajnički srez 134.
Čelić kosa pl. 30.
Čemernica pl. 31, 82, 138, 143, 144.
Čevljanovići 32, 45, 47, 93.
Dalmacija 101.
Dera (kod Kozarca) 78.
Dnoluka 136, 137, 138, 143, 144.
Dobrljin 61, 64, 66.
Dobrun 73.
Doglode (kod Nemile) 92.
Dolac (kod Travnika) 92, 178.
Dragočaj (više Konjica) 92.
Drina (rijeka) 69, 73, 79, 93.
Drinjača 142, 171.
Drvar 65—67, 99, 179.
Duboki potok (kod Bradine) 139.
Duboki potok (kod Čevljanovića) 45.
Duboštica (šum. područje) 70.
Dušće (kod Višegrada) 73.
Engleska 73, 82.
Foča 141, 143, 144.

Fočanski region 132.
Fojnički srez 84.
Francuska 17—19, 23—27, 73, 163, 164.
Galicija 99, 118.
Galota (iznad Konjica) 116.
Glasinac (na Romaniji) 94.
Glasinačko polje (na Romaniji) 94.
Glavatičevo (iznad Konjica) 116.
Glogošnica (ispod Konjica) 92.
Golubac (kod Bihaća) 92.
Gostilja pl. 62, 75, 76.
Gostović (šum. područje) 71.
Goražde 141.
Gračanica 78, 142.
Gračanica (kozaračka), potok 77.
Grmeč pl. 30, 60, 64, 65, 66.
Gruž 71, 73, 101.
Gušće (kod Konjica) 140.
Guvnište (kod Pazarića) 84.
Hadžići 43, 44, 45, 53, 54, 56, 91, 93, 142.
Han — *Bijelo polje* 56.
Han Kompanija 33, 35, 46, 57.
Han Kram, 79, 127.
Han Pijesak 69, 79, 93, 94, 179.
Holandija 73.
Hrasnica (Igmanska) 55, 57.
Hrvatska i Slavonija 19, 22, 23, 24, 25, 29, 98, 99, 165.
Jabučica (kod Gacka) 92.
Jadransko more 32, 63, 73, 100, 101.
Jahorina pl. 115, 124, 125.
Jahorina — *Bistrica*, šum. područje 55.
Jajce 65, 80, 81, 179.
Janj pl. 65.
Jasenovača (potok) 74.
Jezero (kod Jajca) 92.
Jugoslavija 26.
Idbar (kod Konjica) 86, 92.
Igman pl. 31, 43, 45, 47, 54, 56, 93, 96, 143, 144.
Igman — *Bjelašnica*, šum. područje 54.
Igman — *Hrasnica*, šum. područje 56.
Igman — *Radava*, šum. područje 54.
Ilidža 33, 44, 45, 56, 141.
Ilijaš 81.

Ivan pl. 31, 143, 144.
Italija 28, 33, 36, 44, 45, 46, 82, 99, 108,
129.

Kaonik (kod Busovače) 52.
Kalina — *Bioštica*, šum. područje 93.
Kalinovik 141.
Karaula (kod Travnika) 92.
Karlovac 66.
Karpati 100.
Kasindol 44, 45, 53, 54, 56, 129.
Kasindolska rijeka 44, 47, 55, 93.
Kasov dol 142.
Kladanj 75.
Klagenfurt 102.
Klotijevac (kod Srebrenice) 92.
Ključ 128.
Knin 65, 99, 179.
Kobiljdol 93.
Konjički srez 85, 86, 116, 134.
Koran (Pale) 83.
Koruška 99, 100.
Kovač — *Štakorina* (šum. područje)
125, 134, 143, 144.
Kozara, pl. 61, 74, 76, 78, 168.
Kozarac 78, 92.
Krabanja 76.
Kranjska 36.
Krezluk (kod Jajca) 92.
Krivaja (rijeka) 69.
Krivaja (šum. područje) 69.
Krivajski bazen 69.
Krupa (šum. predjel) 54, 57.
Kruščica, mjesto 46, 92.
Kruščica, rijeka 46.
Kruščica, pl. 46, 47, 57.
Kusače 70.

Laćarak 73.
Lanište 84.
Lapov dol 84.
Lasica (u sarajevskom polju) 56.
Lašva, rijeka 52.
Lašvanski bazen 47.

Ljubina, rijeka 32, 45, 53.

Mađarska 72, 77.
Manjača, pl. 31, 82.
Malinska (šum. predjel) 84.
Marijin dvor (Marienhof) 93.
Maslovare 92, 133, 178.

Maškara (kod G. Vakufa) 92.
Mediteran 99.
Mediterranske zemlje 30.
Međeđa 91.
Mekinje (šum. predjel) 66.
Metković 44, 71, 73, 141.
Miljacka (rijeka) 83.
Miljeno 91.
Miljkovac 76.
Misoča, pl. 81.
Mliništa 65, 179.
Mlječanica 77.
Mokro 82, 124, 130.
Mostar 30, 54, 139, 140.
Moštanica 77.
Motajica 31.
Mrkalji (kod Han Pijeska) 94.

Nemila 31, 33, 35, 135, 143, 144.
Neretva (rijeka) 32.
Novopazarski Sandžak 93, 99.

Njemačka 27, 28, 73, 99.

Obsječko (kod Banjaluke) 92.
Olovo 70, 179.
Omarska 28.
Okruglica 81.
Orahovica (kod Konjica) 92.
Oskova, pl. 62, 75, 76.
Ostrožac (kod Konjica) 134.
Oštrelj 65.
Ozren, pl. 31, 78, 143, 144.
Ozren, pl. (kod Sarajeva) 93.

Pale 81, 83, 115, 130.
Papratnica (kod Žepča) 92.
Pastirjevo, pl. 31, 66, 138, 143, 144.
Pašini konaci 77.
Petrovo Selo 142.
Pliva, pl. 95.
Plješivica, pl. 31.
Podgradci Gornji 61, 74.
Podlugovi 32, 34.
Podorošac (kod Konjica) 92.
Podvitez (kod Pala) 82.
Posavska nizija 18.
Povača (šum. predjel) 57.
Povača potok 53.
Požarnica (šum. predjel) 84.
Prača donja (šum. područje) 31, 125.

Prača gornja (šum. područje) 93, 124, 125, 129, 143, 144.
Prača (rijeka) 94.
Prenj — Glogovo — Ričice (šum. područje) 134, 135, 143, 144.
Pribinić 33, 34, 39, 40, 51, 57, 79, 80, 179, 181.
Prijedor 28, 65, 179.
Prosara, pl. 31.
Puračić 62, 63, 75.
Rača potok 45.
Račica (iznad Konjica) 140, 143.
Radeljevača (šum. predjel) 56.
Radohova (kod Kotor Varoši) 92.
Rakite (kod Sjetline) 91, 93.
Rakitnica (iznad Konjica) 116, 140, 143, 144.
Rakov laz — Kiser (šum. predjel) 85, 140, 141.
Ravna, pl. 82, 83, 93, 124, 125, 130, 143, 144.
Ravne (šum. predjel) 56.
Ravne sloge (šum. predjel) 76.
Resanovača (šum. predjel) 64, 66.
Rijeka (grad) 18, 22, 23, 24, 66.
Ribnik (rijeka) 61, 64.
Risovac, pl. 30.
Romanija, pl. 82, 93, 94, 115, 124, 130, 143, 144.
Rujevica (kod Kotor-Varoši) 92.
Rzav (rijeka) 73.
Sarajevo 9, 10, 13, 14, 23, 24, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 42, 44, 53, 54, 73, 82, 93, 96, 104, 124, 125, 139, 140, 182.
Sarajevski okrug 91.
Sarajevsko polje 55, 56.
Sarajevski region 32, 33, 42, 47, 124, 130.
Sana (rijeka) 60, 61, 64, 65, 128.
Sanica (rijeka) 61, 64.
Sanski Most 61, 65.
Sava (rijeka) 17, 163.
Semeć, pl. 93.
Semešnica (kod D. Vakufa) 92.
Semizovac 32, 45.
Sisak 23.
Sirova gora 78.
Sjetlina 129.
Slatinica (kod Konjica) 140.
Snjegotina (šum. područje) 41, 79.

Sokolac 92, 93, 94.
Sokolovići 94.
Split 99.
Spreča (rijeka) 62.
Sprečanski bazen 62, 168.
Srebrenički srez 78.
Srednje 33, 35, 45, 47, 91, 93.
Sremska Mitrovica 72, 73.
Srnetica 65, 179.
Stavnja (rijeka) 32.
Stupčanica (rijeka) 69.
Šavnik pl. 78.
Šiša-Palež-Bobinjak (šum. područje) 31, 125, 128, 143, 144.
Sator, pl. 60.
Šedinac (kod Jajca) 92.
Šedinac-Glasinac (šum. područje) 80.
Šibenik 66, 69.
Špiljani (kod Konjica) 92, 116.
Štrpci 91.
Šujica (kod Livna) 92.
Švicarska 99.
Tarčin 84.
Tesla, pl. 93.
Teslić 40, 52, 79, 80, 179, 181.
Tirol 36.
Tiškovac 65.
Točilo-Raduša (šum. područje) 125, 127, 143, 144.
Travnički okrug 19, 92, 178.
Trnovača 127.
Trst 18, 22, 23, 24.
Trstionica, pl. 70.
Turbe 133, 137.
Turska 17, 111.
Turski Čelinac (kod Banjaluke) 92.
Tuzlanski okrug 19, 60, 92.
Ugar (šum. područje) 125, 133, 136, 138, 143, 144.
Ugarska 17, 27, 28, 29, 125, 163, 175.
Una (rijeka) 64, 128.
Unac (rijeka) 60, 65, 69.
Usora 40, 179.
Usora (šum. područje) 31, 57, 79.
Ustiprača 134, 141.
Uvac 93, 124.

Vranički potok 57.
Vrbas (rijeka) 83, 99.
Vrbanci (kod Banjaluke) 92.
Vrbanja-Bila (šum. područje)
 125, 131, 132, 133, 136, 144.
Vrbaška (rijeka) 61.
Vrelo Bosne 91.
Vrhprača 129.
Vareš 12, 32, 33, 34, 35, 42.
Vardište 73, 93, 124.
Veliko polje 43.
Vijenac, pl. 60, 65.
Vijenac (kod Jajca) 92.
Visočnik, pl. 79, 94, 125, 127, 143, 144.
Višegrad 73, 93, 141.

Vogošća 32.
Vozuća 33, 35.
Vučja poljana (šum. predjel) 64, 66.
Vučjak, pl. 31.
Vukovar 79.
Zalukovik (kod Vlasenice) 92.
Zavidovići 69, 70, 71, 179.
Zečevo (šum. predjel) 66.
Zovik 54.
Zvijezda, pl. 70.
Željeznica (rijeka) 55.
Žep, pl. 69.
Živinice 76.
Župa (kod Konjica) 116.

C. — ŠUMSKO-INDUSTRIJSKA PREDUZEĆA I DRUGE USTANOVE

Aganović Zaimbeg, Jajce 92.
Ahmetašević Mehmed, Mokro, 91.
Aktiengesellschaft für Trebertrocknung,
 Kassel 38.
*Akcionarsko društvo za preradu
 i trgovinu drvetom* (Società per la
 lavorazione ed il commercio dei
 legnami) 74.
Alagić Mehmed, Podorašac 92.
Alagić Salihaga, Konjic 92.
Alaupović Tomo i Franjo, Fojnica 91.
Alkalaj Mordo, Fojnica 91.
Anđić Vasilije, Bijelo Brdo 91.
Andrić Luka, Špiljani 92.
*Austrijska središnjica za zaštitu poljo-
 privrednih i šumarskih interesa pri
 zaključivanju trgovačkih ugovora*,
 26, 102.
*Austrijsko centralno šumarsko udru-
 ženje* 107.
*Austrijsko udruženje proizvođača dr-
 veta, drvarskih trgovaca i drvar-
 skih industrijalaca u Beču* 125.
Babić — industrija drva d. d. 138, 139.
Babić Jusuf, Vrhprača 91.
Babić Spasoje, Banjaluka, 30, 82, 87,
 88, 92, 138, 139, 143, 144.

Banhayer J. i sin 78, 87, 88, 94, 127,
 143, 144.
Bart Josef, Šedinac 92.
*Bau-und Baumaterialienunternehmung
 August Braun*, Sarajevo 93.
Batotić Mustajbeg, Čajniče 91.
Benedik i Berndorfer, Zagreb 20.
Berger Azdrubal, Zagreb 20.
Bezelak Johann, Tur. Čelinac 92.
Biankini Petar, Ustiprača 134.
Binder i Polgar, Zemun 128.
Bohus Zsigmund i Ladislaus, Vilagos
 62.
Boros Benjamin, Arad 62.
Bosanska industrija drveta a. d.
Gustav Mechtersheimer (Bosnische
 Holzindustrie A. G. Gustav Mech-
 tersheimer), Višegrad 73.
*Bosanska šumska industrija Eisler i
 Ortlieb* (Bosnische Forstindustrie
 Eisler & Ortlieb), Zavidovići 69,
 70, 87, 88, 89, 93, 99, 100, 107, 109,
 110, 112, 113, 117, 119, 168.
*Bosanska šumska industrija a. d. Otto
 Steinbeis* (Bosnische Forst-indu-
 strie-Aktiengesellschaft Otto Stein-
 beis), Dobrljin — Drvar 64, 65, 67,
 68, 87, 88, 99, 100, 107, 109, 110, 112,
 113, 117, 119, 128, 168.

- Bosanska tvornica štapova V. Loebl i Strompf*, Derventa 178.
- Bosansko drveno-industrijski konzorcij* (Bosnisches Holzindustrie Konsortium) 62, 74, 75, 76, 87, 88.
- Bosansko akcionarsko društvo za dobivanje drveta i pogon parnih pilana* (Bosnische Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Dampfsägenbetrieb) u Banjaluci 132.
- Bosansko akcionarsko društvo za prerađivanje drveta* (Bosnische Holzverwertungsaktiengesellschaft), Teslić 38—41, 51, 57, 62, 79, 87, 88, 178.
- Bosansko elektr. akcionarsko društvo* (Bosnische Elektrizitäts-Aktiengesellschaft) u Jajcu 80, 87, 88, 92.
- Bosanskohercegovačko špeditersko i trgovačko akcionarsko društvo Šahinagić, Besarović, Salom i Heim* 139.
- Bosanski sabor* 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 125, 153, 154, 170, 171.
- Božić Ivan*, Banjaluka 30.
- Brabetz J.*, Podgradci 61, 62, 87, 88.
- Brača Alaupović*, Fojnica 83, 87, 88.
- Brača Hadžišabanović*, Pale 83, 87, 88, 115.
- Braun August*, Sarajevo 30, 91, 92, 93, 94, 178.
- Budimirović Jure*, Dolac 92.
- Buchwald Moritz*, Mokro 91.
- Buljan Nikola*, Kreševo 91, 92.
- Bukovinska trgovačka i obrtnička komora u Černovicama* 126.
- Buturac Ivan*, Vareš 91.
- Buttazzoni P. i Venturini I.*, Sarajevo 53, 57, 178.
- Buttazzoni i Venturini — industrija drveta d. d.* (Buttazzoni & Venturini Holzindustrie A. G.) 81, 87, 88.
- Cavallini F.* 127, 143, 144.
- Cigić Abdulah i Mujaga*, Mokro 91.
- Congliario Francisco*, Trst-Bradina 30, 92.
- Čečur Periša i Vasilj*, Vlahovići 91.
- Cohadžić Abid i Fehim*, Fojnica 91.
- Ciro Jovan*, Pale 91.
- Davidović Samuilo*, Čajniče 91.
- Delegacija* (austrijskog i ugarskog parlamenta) 24, 25, 26, 98, 99, 101, 102, 105, 108, 114.
- Dnoluka šumska industrija d. d.* 136, 137, 138.
- Drvarska radnja Davidović Nedjeljko i komp.*, Čajniče 91.
- Džinić Hamidbeg* 136, 137, 143, 144.
- Džinić Ibrahim*, Doglodi 92.
- Đurić Đorđe*, Bos. Gradiška 30.
- Eisler J.*, Beč 104.
- Eisler & Brüder*, Beč 70.
- Eminagić Emin*, Buletić 92.
- Ergelija Rifat*, Kozarac 92.
- Ettbauer Ignatz*, Srebrenica 92.
- Fabrika celuloze u Drvaru* 67, 68, 69.
- Fadilpašić Mahmudbeg i konz.* 135, 136, 143, 144.
- Feldbauer Samuel*, Donji Vakuf 92.
- Feller, Kalman i Strellinger*, Budimpešta — Živinice 76.
- Feltrinelli Giuseppe i komp.*, Milano 43—44, 46, 53, 54, 55, 56, 57, 94, 129, 143, 144.
- Filijala akcionarskog društva za dobivanje drveta i pogon parnih pilana, prije P. i C. Goetz & komp.* (Filiale der Aktiengesellschaft für Holzgewinnung und Dampfsägenbetrieb, vormalis P. i C. Goetz & Komp.) 63, 132, 141, 143, 144.
- Filipović Šerif*, Ključ 30, 92, 128, 143, 144.
- Filipović Šerifbeg i dr.* — trgovina drvetom 128.
- Filipović Vid*, Bihać 92.
- Finci S. Zadić*, Pale 81, 87, 88, 94, 130, 143, 144.
- Finci Z. Rafael i komp.*, Tarčin 84, 87, 88.
- Finci Sabetaj*, Binježevo 91.
- Fischbein August*, Trst 30.
- Fischer Ignatz*, Petrovo Selo 140, 142, 143, 144.
- Fischer Josef*, Osijek 30.
- Flössel S.*, Beč 134.
- Franz G.*, Beč 134.
- Franjevački samostan* (pilana), Fojnica 91.
- Furtula Todor*, Vlahovići 91.
- Gašević i Hadžihusejinović*, Idbar-Konjic 86, 87, 88, 92.
- Guja Đorđe*, Pale 91.

- Galicijska trgovačka komora u Lavovu* 126.
- Goldberg David*, Teslić 30.
- Gombo A.*, Busovača 52, 53, 57.
- Granzov Đorđe*, Vlahovići 91.
- Grčko društvo za trgovinu i industriju drveta* (Societe Hellenique pour le commerce et l'industrie de bois) Atina — Filijala Pale 130, 143, 144.
- G. Gregersen i sinovi* (G. Gregersen & Söhne), Zavidovići 71, 72, 87, 88.
- Gregersenova šumska industrija a. d.* (Gregersen'sche Waldindustrie A. G.), Zavidovići 72.
- Grgurina Ivan*, Banjaluka 30.
- Grünmann Karlo*, Ključ 30.
- Grünwald Julius*, Banjaluka 30.
- Hadžiselimović Bećiraga*, Rujevica i Maslovare 92.
- Hadžišabanović Suljaga*, Asim i Fejzaga, Pale 83, 91.
- Hagenbucher Georg* 133, 137, 143, 144.
- Haim Elias*, Bos. Gradiška 30.
- Herzog Leopold*, Žepče 92.
- Hess Josef i Katarina*, Mokro 91.
- Hofmann i Grünfeld*, Beč 43, 44, 46, 47
- Imamović Pašo*, Busovača 91.
- Industrijsko i trgovačko akcionarsko društvo »Bosna«* (Industrie — und Handelsaktiengesellschaft »Bosna«) 136.
- Ivanišević Risto*, Busovača 91.
- Ivanišević I. i komp.* 85, 87, 88, 140, 143, 144.
- Janež Andrej*, Sarajevo 30.
- Jasika Jovo*, Pale 91.
- Jeftanović Gligorije*, Sarajevo 115.
- Jeremić Jovo i Aleksa*, Foča 91.
- Jovanović Jovo*, Bos. Krupa 30.
- Jovanović Marija*, Bos. Krupa 92.
- Jokanović Vaso*, Bistričak 92.
- Karahasanović Hasan*, Foča 91.
- Karahmet Zajko*, Ustiprača 134,
- Karger Leopold*, Kladanj 92.
- Kašiković Nikola i Jevto*, Hadžići 91.
- Kern Leopold*, Beč 20.
- Kondić Savo*, Bos. Gradiška 30.
- Koruška trgovačka i obrtnička komora* 102.
- Kovačević Novica*, Čajniče 91.
- Kraljević Vaso*, Vlasenica 92.
- Kranjska trgovačka komora*, Ljubljana 126.
- Kraus F.*, Beč 20.
- Krnjojelac Drago*, Čajniče 91.
- Kujundžić Kosta*, Livno 92.
- Kuhajdik Johann*, Teslić 30.
- Lajpciška banka* 38.
- Laskun Pero*, Bihać 92.
- Lenard Mor i komp.* 75.
- Levi Jeroham*, Bihać 92.
- Lilić Stojan*, Hrv. Gradiška 30.
- Lisica Marko*, Šujica 92.
- Liska Moritz*, Bos. Petrovo Selo 76 78, 87, 88.
- Livančić Ahmet i Mehmed*, Kruščica 92.
- Lozić Salih*, Mokro 91.
- Ljubljanska kreditna banka* 128.
- Maisatz Viktor*, Srem. Mitrovica 30.
- Malkoč Muharem*, Bihać 92.
- Mažuranić Dragutin*, Čajniče 91.
- Mechtersheimer Gustav*, Višegrad 72, 87, 88, 93.
- Mešić i Heim*, Trnovača 127, 143, 144.
- Milenković Joco*, G. Vakuf 92.
- Milić Lazar*, Banjaluka 20, 131, 132, 143, 144.
- Morpurgo & Parente*, Trst 20, 63, 164.
- Mrkonja Ramo*, Karaula 92.
- Mujanović Salko*, Kruščica 92.
- Musa Ibrahim*, Pale 91.
- Musil Eduard*, Zenica 178.
- Neuberger Felix i sin* Rijeka 30, 85, 130, 143, 144.
- Neufeld Josef*, Radohova 92.
- Neufeld Karl*, Beč 62.
- Novokmet Trifko*, Kijevo 91.
- Ortlieb Louis*, München 70.
- Ozmo Izrael*, Kladanj 92.
- Parna pilana i društvo za eksport drveta P. Biankini i Z. Karahmet* (Damsäge und Holzexportgesellschaft — P. Biankini & Z. Karahmet) 134, 143, 144.
- Pašalić Mehmedaga*, Bos. Krupa 92.
- Pašić Mujo*, Golubac 92.

Petrović Kosta Bos. Gradiška 30.
 Petrović Rade, Bos. Gradiška 30.
 Pilav Hasan, Foča 91.
 Pirolić Sali, Bihać 92.
 Piry Mihaly i komp. 75.
 Pongratz Leopold, Sarajevo 30.
 Popović Aleksa, Višegrad 91.
 Privilegovana zemaljska banka za BiH 120.
 Prnjatović M. — Stijaković R. 134, 143, 144.
 Prva bosanskohercegovačka fabrika šibica Alkalaj i komp., Dolac 178.
 Prva bosanskohercegovačka parna pilana J. Brabetz (Erste bosnisch-hercegovinische Dampfsäge), Podgradci 61, 74.
 Prva bosanskohercegovačka parna pilana Brabetz i Ziliani (Erste bosnisch-hercegovinische Dampfsäge Brabetz & Ziliani), Podgradci 74.
 Prva hercegovačka industrija drveta Ivanišević i komp. 85, 140.
 Purgly Janos, Arad 62.
 Raza Hermina, Zovik 91.
 Rädisch Heinrich, Zenica 30.
 Rebrina Ante, Šujica 92.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Busovača 33, 36, 48, 52.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Han-Kompanija 33, 36, 48, 57.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Ilidža 33, 36, 45, 48, 54.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Nemila 33, 36, 48.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Pribinić 33, 52.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Sarajevo (Srednje) 33, 36, 42, 45, 48, 53.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Sjetlina 48.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Teslić 48.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Vareš 33, 36, 42, 48.
 Režijsko poslovanje erarske šumske uprave, Vozuća 33, 36, 38.
 Rogić Ivan, Ključ 30.
 Roman Relli Nikanor, Sarajevo 30.
 Rotschild (bankarska kuća) 63.
 Salihagić Nezir i Edhem, Fojnica 91.
 Salom David, Krezluk 92.

Sekulić Teofil, Bos. Krupa 30.
 Simić Jovo, Pale 91.
 Smajić Mujaga, Mokro 91.
 Spitzer Moritz, Mokro 91.
 Steinbeis Otto, Brannenburg 64, 104.
 Steinmetz Alois, Banjaluka 30, 92.
 Steinmetz Franz, Sarajevo 30, 81, 84, 91.
 Stern i Politzer, Rozshegi — Živinice 76.
 Stein Rudolf, Ključ 92.
 Stijaković Risto, Glogušnica 92.
 Stojović Ive, Vareš 91.
 Suchy Theodor, Sarajevo 30, 139, 143, 144.
 Suljić Osman, Donji Budelj 92.
 Šćepović A., Zagreb 20.
 Šipuš i Hartl, Zagreb 20.
 Šumsko industrijsko d. d. »Vrbanja« 131, 132.
 Šumsko industrijsko preduzeće K. Schmutzer i O. Brabetz 74.
 Šumarsko udruženje Koruške 102.
 Šumarsko udruženje Kranjske i Primorja 102.
 Šumarsko udruženje Stajerske 102.
 Šumarsko udruženje za Tirol i Vorarlberg 102.
 Schlesinger Josef, Zagreb 20.
 Schmutzer K. i Brabetz O. 74.
 Schmutzer Karl i Ludwig 78, 87, 88, 92.
 Schwartz Ferdinand, Budimpešta 30.
 Schweizerischer Bankverein 67.
 Schucany Giovanni, Han-Kompanija 43, 46, 47, 57.
 Tadić Nedo, Šujica 92.
 Trapistički samostan (pilana), Banjaluka 92.
 Trgovačka i obrtnička komora Gorica 126.
 Trgovačka komora u Trstu 125.
 Trgovačka i obrtnička komora u Zagrebu 25.
 Trgovački dom u Zagrebu 26.
 Trgovačko špeditsko društvo Šahinagić-Salom-Bešarović, Sarajevo 30.
 Tuzlansko drvnoindustrijsko a. d. (Tuzlaer Holzindustrie A. G.) 76.
 Tvornica za destilaciju drveta u Tesliću 38—42, 79.

- Ugar — šumska industrija a. d.*
Braća Hagenbucher (Ugar —
 Forstindustrie Aktiengesellschaft,
 Gebrüder Hagenbucher) 133, 137.
Ugarska industrija drveta a. d.
 (Ungarische Holzindustrie A. G.) 75
Ugarsko udruženje trgovaca drvetom
u Budimpešti 125.
Ujedinjena industrija drveta a. d.
 (Vereinigte Holzindustrie A. G.)
 127.
»Una« drvna industrija a. d.
 (Holzindustrie — Aktiengesellschaft
 »Una«) 76, 87, 88.
Unger Josef i Welte Leopold,
 Busovača 91.
Unionbank, Beč 34, 59.
Vareška industrija željeza d. d.
 (Varešer Eisenindustrie Aktiengesellschaft) 33, 34, 39, 40, 41, 42, 48,
 49, 135, 166.
Varoščić i Vukanović, Gacko 92.
Vasarhelyi Bela i Ladislaus, Arad 62.
Vereinigte Holzindustrie A. G. 137
Vrhovčić Mate, Vareš 91.
Zaimović Rifat, Kruščica 92.
Zečević Nikola, Gavro i Zaharije,
 Čajniče 91.
Zemaljski savez mađarskih industri-
jalaca u Budimpešti 125.
Zoecki Josef, Vrbanci 92.
Zloušić Mate, Vareš 91.
Zlović Mate, Vareš 91.
Zloušić Mikun, Vareš 91.
Zukan Avdo, Kruščica 92.
Zurunić Simo, Sanski Most 30.
Ždrale Vukan, Kijevo 91.
Weiller Johann, Rijeka 30.
Wiener Bank-Verein 35, 120.
Wiener Kreditverein für Handel und
Gewerbe 137.
Wohlgemuth Albert, Vijenac 92.
Wohlgemut Heinrich, Zovik 91

Štampa: NIRO »Glas« — OOUR štamparija, Banjaluka
 Za štampariju: Josip Štemberger
 Tiraž: 800